

Vesa Rajaniemi

Liikuntapaikkarakentaminen ja maankäytön suunnittelu

Tutkimus eri väestöryhmät tasapuolisesti
huomioon ottavasta liikuntapaikkasuunnittelusta
ja sen kytkemisestä maankäyttö- ja rakennuslain
mukaiseen kaavoitukseen

Esitetään Jyväskylän yliopiston liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Liikunnan salissa (L304)
marraskuun 26. päivänä 2005 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2005

Liikuntapaikkarakentaminen ja maankäytön suunnittelu

Tutkimus eri väestöryhmät tasapuolisesti
huomioon ottavasta liikuntapaikkasuunnittelusta
ja sen kytkemisestä maankäyttö- ja rakennuslain
mukaiseen kaavoitukseen

Vesa Rajaniemi

Liikuntapaikkarakentaminen ja
maankäytön suunnittelu

Tutkimus eri väestöryhmät tasapuolisesti
huomioon ottavasta liikuntapaikkasuunnittelusta
ja sen kytkemisestä maankäyttö- ja rakennuslain
mukaiseen kaavoitukseen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2005

Editors

Harri Suominen

Department of Health Sciences, University of Jyväskylä

Marja-Leena Tynkkynen, Pekka Olsbo

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Page Design: Esa Nykänen

ISBN 951-39-2286-3
ISSN 0356-1070

Copyright © 2005, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2005

ABSTRACT

Rajaniemi, Vesa

Sports Area Construction and Land Use Planning – Study of sports area planning that considers all the population groups even-handedly and integrates sports area planning with land use planning under the Land Use and Building Act.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2005, 171 p.

(Studies in Sport, Physical Education and Health,

ISSN 0356-1070; 109)

ISBN 951-39-2286-3

English summary

Diss.

The aim of the study is to develop methods to integrate sports area planning that considers all the population groups even-handedly with land use planning under the Finnish Land Use and Building Act. Land use planning in Finland can be described as a field where actors with different kinds of interests attempt to voice their opinions and influence the end result, i.e. the land use plan. Law obliges the views and opinions of relevant interest groups to be heard before land use planning decisions are made. It is important that the actors who represent the interests of sports and physical exercise are heard, because even the best sports area plan is defenceless against competing forms of land use if it is not protected by a legally valid land use plan.

In the first phase of the study, a structured population survey was used to look into the needs of the population living in Finland's urban areas. The second phase studied the ways and means through which sports area planning could be integrated into the land use planning processes under the Finnish Land Use and Building Act. This was done through a semi-structured questionnaire submitted to municipal land use planners. In this way, it was possible to analyse the attitudes of land use planners towards interactive planning, and especially towards sports authorities and other actors influencing these processes, as well as certain planning methods that would facilitate sports area planning.

The population survey gave an important result: A great many of the most popular sports areas have not originally been designed for sports. Various kinds of green belts and pedestrian and bicycle ways are extremely popular environments for people who take regular exercise. The feedback from the questionnaire submitted to the planners emphasised the importance of the activity of the sports authorities and other actors in the land use planning processes and the ambiguity of their role. On the one hand, they should advocate for their cause when sports areas are being planned. On the other hand, they should also keep watch on projects that are not directly connected with sports area planning but that may eventually have an impact on the possibilities for people to take regular exercise.

Key words: sports areas, participating planning, regional planning, master planning, local detailed planning, planning methods

Author's address

Vesa Rajaniemi
Faculty of Sport and Health Sciences
Department of Sport Sciences
P.O. Box 35 (L)
FIN-40014 University of Jyväskylä
vesa.rajaniemi@jklmlk.fi

Supervisor

Professor Kimmo Suomi
Department of Sport Sciences
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers

Ph.D. Senior Researcher Marketta Kyttä
The Population Research Institute
The Family Federation of Finland, Helsinki, Finland

Director of Sports, Ph.D. Ari Karimäki
Rural Municipality of Jyväskylä, Finland

Opponent

Professor Helka-Liisa Hentilä
Planning and Urban Design Laboratory
Department of Architecture
University of Oulu, Finland

ESIPUHE

Muistan vieläkin elävästi, kun ajoin 1980-luvun loppupuolella henkilöautolla silloiselta asuinpaikkakunnaltani Forssasta (toimin siellä asemakaavasuunnittelijana) kohti Jyväskylää ja Tampereen uusi itäinen ohitustie oli avattu. Hervannan risteyksen lähistöllä nelikaistainen tie kulki yllättäen hetken tunnelissa. Tajusin heti olevani sitä mieltä, että tiesuunnittelu oli tältä osin todella ”täysipäistä”. Menettelyllä oli onnistuttu säilyttämään ehjä luonnollinen yhteys Tampereen keskusta-alueiden ja Hervannan metsäalueiden välille. Moottoritietähän eristivät ja eristävät edelleenkin yleisesti varsin tehokkaasti niiden eri puolille sijoittuvia toimintoja toisistaan.

Vuodet kuluivat ja monien sattumusten saattelemana huomasin 1990-luvun loppupuolella olevani liikuntapaikkatutkijana Jyväskylän yliopistossa. Tässä työssäni havaitsin, miten tärkeitä esimerkiksi kevyen liikenteen väylät ja kaupunkirakenteen sisäiset viheralueet ovat ihmisten säännöllisen liikunnan harrastamisen kannalta. Näiden ja monien muiden liikuntaan käytettävien paikkojen suunnittelu tapahtuu kuitenkin muualla kuin kunnallisessa liikuntatoimessa, eli niitä ei perinteisesti ole suunniteltu liikuntapaikoiksi. Viimeisen virikkeen päätökseeni alkaa tämä väitöskirjatyö sain, kun laadin professori Kimmo Suomen kumppanina ja avustajana Jyväskylän kaupungin liikuntasuunnitelmaa keväällä 2000. Teimme mielestäni hyvän suunnitelman, mutta sitten yhteiseksi ajattelunaiheeksemme nousi kysymys siitä, miten suunnitelmamme saataisiin sisällytetyksi yleiskaavoihin ja tätä kautta kokonaisvaltaiseen maankäytön suunnitteluun. Ymmärsimme, että ilman tällaista siirtoa hyvät ideamme jäisivät ikään kuin ilmaan. Kaavoitus on kuitenkin se lopullinen areena, jossa asioista päätetään.

Professori Suomi oli heti tuumaan suostuvainen, kun otin väitöskirja-asian esille. Siitä alkoi pitkä ja vaiheikas prosessi, jonka lopputulos on nyt käsissäni. Kiitän professori Suomea väitöskirjani ohjauksesta ja työn tekemiseksi välttämättömien fasiliteettien järjestämisestä. Meillä oli työn kuluessa joitakin erilaisia näkemyksiä väitöskirjan sisältöön liittyvistä lähinnä kommunikatiivista vuorovaikutteista suunnittelua koskevista asioista, mutta näiden yli päästiin keskustelemalla. Koska professori Suomi on liikuntatieteellisen taustansa ohella suorittanut laajat jatko-opinnot TKK:n Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksessa sekä toiminut myös käytännön kaavoituksessa Jyväskylän kaavoituslautakunnan jäsenenä, pystyimme koko ajan puhumaan ”aidasta eikä aidan seipäistä”.

Kiitän Jyväskylän yliopiston liikuntatieteen laitoksen henkilökuntaa ja tutkijakollegoitani kaikesta työssäni saamasta avusta ja tuesta. Erityisesti kiitän tutkija Pertti Matilaista väestökyselyn toteuttamiseen ja tulosten purkamiseen liittyvästä avusta sekä neuvoista tilastomatematisissa kysymyksissä. Tutkimussihteeri Esa Nykäselle lausun kiitokseni teknisestä avusta työn eri vaiheissa. Tohtori Kalervo Ilmasta kiitän muutamasta vanhemman tutkijan kullannarvoisesta (ja aikaa säästävästä) neuvosta, joiden ansiosta pystyin välttämään yrityksen ja erehdyksen kautta etenemisen raskaan polun.

Aloitin työni Jyväskylän yliopiston yksivuotisen ns. rehtorin tutkimusapurahan turvin. Tämän jälkeen minulle myönsi kaksivuotisen apurahan Kunnallisuuden kehittämissäätiö. Kiitän saamastani rahoituksesta.

Minut valittiin vuoden 2003 alussa Jyväskylän maalaiskuntaan kaavasuunnittelijaksi, ja tämän jälkeen väitöskirjan teko muuttui ilta- ja viikonlopputyöksi. Haluan kiittää vaimoani Heli-Maijaa siitä, että hän sovitti elämänrytminsä tämän mukaiseksi. Minun ei tarvinnut sanottavasti kantaa huolta perheen arkirutiineista ja pystyin keskittymään työhöni täysipainoisesti.

Jyväskylässä syyskuussa 2005

Vesa Rajaniemi

KUVIOT

KUVIO 1	"Asemakaava, sen perusteet, elimet ja päämäärät" Meurmanin (1947, 8) mukaan.....	21
KUVIO 2	Liikuntaympäristön kehittämismalli Horellia (1982, 184) ja Suomea (1998, 41) soveltaen.....	23
KUVIO 3	Valaistu ulkoreitti 110 kV voimalinjan alla Jyväskylän Sippulanniemessä.....	42
KUVIO 4	Moottoritietunnelin yli Tampereen itäisellä ohitustiellä muodostuu luonnollinen kulkuyhteys Tampereen keskusta-alueilta Hervannan ulkoilualueille.....	43
KUVIO 5	Ote Keski-Suomen maakuntakaavaluonnoksesta	44
KUVIO 6	Ote Jyväskylän maalaiskunnan Palokan osayleiskaavan kartasta	46
KUVIO 7	Ote Jyväskylän maalaiskunnan Terttumäen asemakaavakartasta	48
KUVIO 8	Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden toteuttaminen ja huomioonottaminen (Ympäristöministeriön julkaisu 2003a, 10).....	53
KUVIO 9	Strategia ja aika Sotaraudan (1996, 212) ja Minzbergin (1978, 945) mukaan. Aiotuista strategisista tavoitteista jotkin osoittautuvat tarpeettomiksi, liian kalliiksi tms. ja hylätään. Toisaalta suunnittelun kentälle saattaa ilmaantua jokin ulkopuolinen alkutilanteessa ennakoimaton (emergentti) tekijä, jonka huomioon ottaminen nähdään tarpeelliseksi. Tämä aiheuttaa tarpeen kokonaisstrategian tarkistukseen	59
KUVIO 10	Strategia suunnitelmana ja tietoisuutena (Sotarauda 1996, 286). Joustava strategia ei jähmety lähtökohtatilanteessa hahmoteltuihin toimintamalleihin vaan antaa pelivaraa mahdollisille "suunnan tarkistuksille". Suunnittelussa ei siten pyritä määrittämään eksaktisti kaukana tulevaisuudessa eteen tulevia tapahtumia. Riittää, että strategian pääsuunta on selvillä.....	60
KUVIO 11	Liikuntapaikkasuunnittelun ja kaavasuunnittelun yhteinen suunnitteluideologinen kenttä Mäenpäätä ym. (2000, 183) soveltaen.....	78
KUVIO 12	Toteutettu väestökysely ja tämän tulosten pelkistäminen elinpiirimallin mukaisesti esitetyiksi taajamien liikuntapaikkasuunnittelun yleisiksi tavoitteiksi.....	85
KUVIO 13	Kaavasuunnittelijoiden näkemysten selvittäminen liikuntapaikkasuunnittelun kytkemisestä MRL:n mukaiseen kaavoitukseen	88
KUVIO 14	Asiantuntijakyselyyn vastanneiden toimipaikat maantieteellisesti.....	96
KUVIO 15	Paikallisten asukkaiden toteuttama lähiliikuntapaikka Jyväskylän Ristikivessä taajamarakenteen sisäisellä puistoalueella	126

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Väestökyselyn perusjoukko, otos, näyte ja palautusprosentti	91
TAULUKKO 2	Väestökyselyn rajaaminen taajamien asukkaita koskevaksi	91
TAULUKKO 3	Tutkimuksen vastaajien sukupuolijakauma (N 2073)	92
TAULUKKO 4	Tutkimukseen vastaajien tulotason mukainen jakautuminen (N 1985)	92
TAULUKKO 5	Tutkimuksen vastaajat kuntakoon mukaisesti (N 2078)	92
TAULUKKO 6	Tutkimukseen vastaajien ikäjakauma (N 2062)	93
TAULUKKO 7	Asiantuntijakyselyn perusjoukko, otos, näyte ja palautusprosentti	94
TAULUKKO 8	Kaavasuunnittelijoille osoitettuun kyselyyn vastanneet kuntakoon mukaisesti jaoteltuna (N 350)	95
TAULUKKO 9	Säännöllisesti käytetty liikuntapaikka (N 2078)	100
TAULUKKO 10	Liikuntapaikkojen säännöllinen käyttö % / sukupuoli (N 2073)	102
TAULUKKO 11	Liikuntapaikkojen säännöllinen käyttö % / tulotaso (N 1985)	103
TAULUKKO 12	Liikuntapaikan säännöllinen käyttö % / henkilön asuinpaikkakunnan koko (N 2078)	104
TAULUKKO 13	Liikuntapaikan säännöllinen käyttö % / henkilön ikä (N 2062)	105
TAULUKKO 14	Tärkein lähemmäksi kotia toivottu liikuntapaikka (N 563)	106
TAULUKKO 15	Tärkein liikunnan harrastamista vaikeuttava syy (N 654)	107
TAULUKKO 16	Liikuntamuodot ja -lajit, joita haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän (N 1472)	108
TAULUKKO 17	Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän/sukupuoli (N 1469)	109
TAULUKKO 18	Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän henkilön tulotason mukaan tarkasteltuna (N 1469)	110
TAULUKKO 19	Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän % / asuinpaikkakunnan koko (N 1472)	110
TAULUKKO 20	Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän/henkilöiden ikä (N 1469)	111
TAULUKKO 21	Lasten säännöllinen liikuntalajien harrastus (N 1060 = harrastettujen lajien ilmoitettu lukumäärä)	112
TAULUKKO 22	Tärkein lasten liikunnan harrastamista vaikeuttava tekijä	113
TAULUKKO 23	Kaavasuunnittelijoiden suhtautuminen yleispiirteiseen liikuntapaikkasuunnitteluun osana kokonaisvaltaista kaavoitusta (N 86)	130

SISÄLLYS

1	JOHDATUS TUTKIMUSTEHTÄVÄÄN	13
1.1	Tutkimuksen kohde	13
1.2	Liikuntapaikkasuunnittelun ja -rakentamisen tavoitteet	15
1.3	Tutkimuksen suorittaminen	16
2	TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS - MEURMANILAINEN TASA-ARVOON TÄHTÄÄVÄ MAANKÄYTÖN SUUNNITTELU	19
2.1	Viitekehysten valitsemisen perusteet	19
2.2	Maankäytön suunnittelun yleiset päämäärät Meurmanin mukaan	21
2.3	Elinpiirimalli	22
2.4	Meurmanin näkemys liikuntapaikkasuunnittelusta osana kaupunkisuunnittelua	24
2.4.1	Liikunnan harrastamisalueet yleisesti	24
2.4.2	Urheilualueet	24
2.4.3	Viheralueet	24
2.4.4	Meurmanin ajatusten soveltaminen nykyaikaiseen suunnittelukulttuuriin	25
3	LIIKUNTASUUNNITTELU	27
3.1	Liikunnan käsitteistöä	27
3.1.1	Liikunta ja sen harrastaminen	27
3.1.2	Organisoitu liikunta	27
3.1.3	Organisoitumaton liikunta	28
3.1.4	Liikuntapolitiikka	29
3.2	Liikuntasuunnittelun motiivit ja päämäärät	30
3.3	Liikuntakulttuuri ja hyvinvointi	34
3.4	Kunnallinen liikuntasuunnittelu	37
4	LIIKUNTAPAIKKASUUNNITTELUN MAANKÄYTTÖPOLIITTISET PÄÄMÄÄRÄT	40
4.1	Maankäyttöpolitiikka	40
4.2	Liikuntapaikkasuunnittelu ja valtion maankäyttöpolitiikka	41
4.3	Suomen kaavoitusjärjestelmä	44
4.3.1	Suomen kaavahierarkia	44
4.3.2	Maakuntakaava	44
4.3.3	Yleiskaava	45
4.3.4	Asemakaava	47
4.3.5	Historiallinen tausta	48
4.4	Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet	49
4.4.1	Juridiset lähtökohdat	49
4.4.2	Kestävä kehitys	50
4.4.3	Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet käytännön kaavoitustyössä	52

4.5	Maankäytön suunnittelun teoriat liikuntapaikkasuunnittelun näkökulmasta	55
4.5.1	Taustat	55
4.5.2	Rationaalis-komprehensiivinen suunnitteluteoria	56
4.5.3	Strateginen suunnitteluteoria.....	58
4.5.4	Inkrementalismi	62
4.5.5	Mixed-scanning.....	64
4.5.6	Osallistuva suunnittelu	66
4.5.6.1	Suunnitteluteoreettinen pohja.....	66
4.5.6.2	Vuorovaikutus maankäyttö- ja rakennuslaissa	69
4.5.6.3	Eri intressitahot vuorovaikutteisessa kaavoituksessa ja suunnittelutyön käytännön ongelmat.....	70
4.5.7	Valta ja valtasuhteet maankäytön suunnittelussa.....	72
4.5.8	Kaavoitusprosessin vuorovaikutusmenettely käytännössä.....	74
4.5.9	Yleinen etu ja kestävä kehitys vuorovaikutteisessa suunnitteluprosessissa	76
4.5.10	Maankäytön suunnitteluteoriat ja liikuntapaikkasuunnittelu	77
4.5.10.1	Tarkastelun lähtökohdat	77
4.5.10.2	Kokonaisvaltainen ja osallistuva suunnittelu	78
4.5.10.3	Osallistuva suunnittelu ja inkrementalismi	80
4.5.10.4	Kokonaisvaltainen suunnittelu ja inkrementalismi	81
5	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSONGELMAT.....	83
5.1	Tutkimuksen kaksi tavoitetta.....	83
5.2	Liikuntapaikkasuunnittelulle asetettavien tavoitteiden selvittäminen ja tähän liittyvät tutkimusongelmat	83
5.2.1	Suuret liikuntalaitokset	85
5.2.2	Paikalliseen käyttöön tarkoitetut liikuntapaikat	86
5.2.3	Viheralueet ja kevyen liikenteen väylät.....	86
5.3	Maankäytön suunnitteluprosessien kehittämiseen liittyvät tavoitteet ja tutkimusongelmat	86
6	TUTKIMUSMENETELMÄT	89
6.1	Tutkimusaineistot ja tutkimusmetodien valinta	89
6.2	Postikysely väestölle.....	90
6.2.1	Alkuperäinen kyselyaineisto.....	90
6.2.2	Väestölle toimitetun kyselyaineiston rajaaminen	91
6.2.3	Väestölle osoitetut kysymykset.....	93
6.2.4	Saatujen tulosten analysointi.....	94
6.3	Sähköpostikysely kaavoituksen asiantuntijoille.....	94
6.3.1	Aineistonkeruu.....	94
6.3.2	Sähköpostikyselyaineiston analysointi.....	97

7	TUTKIMUKSEN TULOKSET	99
7.1	Väestökyselyn tulokset.....	99
7.1.1	Aikuisväestön säännöllisesti käyttämät liikuntapaikat	99
7.1.1.1	Koko kyselyaineistoa koskeva tarkastelu.....	99
7.1.1.2	Sukupuoli ja liikuntapaikkojen käyttö.....	101
7.1.1.3	Tulotason mukainen tarkastelu	102
7.1.1.4	Liikuntapaikkojen käyttö ja asuinpaikkakunnan koko.....	103
7.1.1.5	Liikuntapaikkojen käyttö ja henkilöiden ikä	104
7.1.2	Aikuisväestön lähemmäksi kotia toivomat liikuntapaikat.....	106
7.1.3	Aikuisväestön liikunnan harrastamista vaikeuttavat tekijät	107
7.1.4	Aikuisväestön ajatukset liikuntaharrastuksensa lisäämisestä	107
7.1.4.1	Tarkastelu koko kyselyaineiston puitteissa	107
7.1.4.2	Halu lisätä liikuntaharrastusta / henkilön sukupuoli	108
7.1.4.3	Halu lisätä liikuntaharrastusta / tulotaso	109
7.1.4.4	Halu lisätä liikuntaharrastusta / asuinpaikkakunnan koko	110
7.1.4.5	Halu lisätä liikuntaharrastusta / henkilön ikä	111
7.1.5	Lasten säännöllisesti harrastamat lajit	112
7.1.6	Lasten liikunnan harrastamista vaikeuttavat tekijät.....	113
7.1.7	Liikuntapaikkojen suunnittelun tavoitteet elinpiirimallin mukaisessa kehyksessä.....	114
7.1.7.1	Suuret liikuntalaitokset ja kaupunkipiiri	114
7.1.7.2	Kaupunginosapiiriin ja korttelipiiriin sijoittuvat paikalliseen käyttöön tarkoitetut liikuntapaikat.....	114
7.1.7.3	Viheralueet ja kevyen liikenteen väylät.....	115
7.2	Kuntien kavasuunnittelijoille osoitetun sähköpostikyselyn tulokset	117
7.2.1	Liikuntaintressin omaavat toimijat kavasuunnitteluprosesseissa	117
7.2.2	Kaavoittajien yhteydenpito kunnalliseen liikuntatoimeen	119
7.2.3	Maankäyttö- ja rakennuslain säätämä yleinen vuorovaikutteisuus.....	121
7.2.4	Lähiliikuntapaikat.....	125
7.2.5	Liikunnan ja virkistysksen teemayleiskaava tai muu yleissuunnitelma	130
7.2.6	Kuntien yhteinen virkistysalueyleiskaava	134

8	POHDINTA.....	137
8.1	Tutkimusprosessi.....	137
8.2	Kyselyille asetettujen tavoitteiden toteutuminen.....	138
8.3	Tutkimuksen luotettavuus ja pätevyys.....	138
8.4	Tutkimustulosten pohjalta tehdyt johtopäätökset	140
	8.4.1 Korttelipiiri.....	140
	8.4.2 Kaupunginosapiiri	142
	8.4.3 Kaupunkipiiri	145
8.5	Jatkotutkimus	147
	SUMMARY	149
	LÄHTEET	155
	LIITTEET	164

1 JOHDATUS TUTKIMUSTEHTÄVÄÄN

1.1 Tutkimuksen kohde

Tämän tutkimuksen avulla pyritään kehittämään väestön omakohtaiseen liikuntaan käyttämien liikuntapaikkojen suunnittelua. Tutkimus palvelee liikuntasuunnittelua ja -hallintoa ja sen tarkoitus on selvittää niitä keinoja, joiden avulla väestön tarpeet¹ huomioon ottava liikuntapaikkasuunnittelu toteutetaan ja kytketään kokonaisvaltaiseen lakisääteiseen maankäytön suunnitteluun. Kilpa- ja huippu-urheilun ongelmat on jo tutkimuksen tavoiteasettelussa rajattu tarkasteltavan asiakokonaisuuden ulkopuolelle, joskin rajan määrittämistä kilpa- ja harrasteurheilun välille etenkin lasten liikunnassa voidaan pitää lähes mahdottomana tehtävänä. Tämä tutkimus sijoittuu siten Kalevi Heinilän (1971, 12-17) esittämän dikotomian mukaiseen ”ihmisystävälliseen liikuntasuunnitteluun”, jonka hän näkee vastakohtaksi teknologiselle ja kovalle ”urheilusuunnittelulle”.

Maassamme vuonna 2000 voimaan tulleen maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) keskeisenä arvoperustana ja yleisenä tavoitteena voidaan pitää kestävää kehitystä, johon pyritään vuorovaikutteisen suunnittelun avulla. Tärkeimpien viimeaikaisten vuorovaikutteisen suunnittelun teoreetikkojen ajatusten taustalla ja pohjana on Jürgen Habermasin kommunikatiivisen rationaalisuuden teoria. (Habermas 1987, 68-96) Tämä tarkoittaa asioiden ratkaisemista ideaalisten diskurssien avulla, joissa vapaassa ja tasa-arvoisessa keskustelussa ”paras argumentti voittaa”. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena ei ole kehittää vuorovaikutteista suunnittelua kohti Habermasilaista ideaalia, vaan lähtökohtana on nykyinen kaavasuunnittelun todellisuus. Kaavasuunnittelussa avointa vuorovaikutusta vääristävät monet lähinnä toimijoiden valtasuhteisiin liittyvät tekijät. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin niitä käytännön keinoja, joiden avulla liikunnan etuja ajavat toimijat pystyvät edistämään tavoitteitaan nykyisissä interressiritiriitoja sisältävissä suunnitteluprosesseissa.

Tutkimusaihe on ajankohtainen. Moderni yhteiskunta on muuttumassa jälkimoderniksi ja rationaalinen pitkän tähtäimen suunnittelu on uusien haasteiden

¹ Tässä tutkimuksessa käytetään sanaa tarve sen yleiskielisessä merkityksessä. Sanalla ei siten viitata esimerkiksi motivaatiopsykologiassa määriteltyyn tarve-käsitteeseen.

edessä. (mm. Bauman 1996; 2002; Karisto 1998) Kariston (emt. 56) mukaan ”Kaike-
ken takana on se nyky-yhteiskunnan ominaisuus, joka tiivistyy sosiologien käyt-
tämään käsitteeseen kontingenssi. Niiden asioiden määrä lisääntyy, jotka eivät
ole sen enempää väistämättömiä kuin mahdollomiakaan.”

Yhteiskunnallinen kehitys maassamme on tilanteessa, jossa hyvinvointi-
valtion palvelujen karsiminen on yleisenä puheenaiheena ja julkinen valta jou-
tuu etsimään uusia keinoja väestön hyvinvoinnin säilyttämiseksi. Ikääntyneiden
henkilöiden suhteellinen osuus väestön kokonaismäärästä kasvaa. Yli 65-vuoti-
aiden henkilöiden prosentuaalisen osuuden koko väestöstä ennustetaan kasva-
van nykyisestä (v. 2002) 15 prosentista 23 prosenttiin vuoteen 2020 mennessä ja
edelleen 26 prosenttiin vuoteen 2030 mennessä (Tilastokeskus 2003). Ihmisten
yleiseen terveydentilaan liittyvät seikat kuten ylipainaisuuden yleistyminen,
tuki- ja liikuntaelämisen sairaudet, erilaiset sydäntaudit ja aikuisiän diabetes
huolestuttavat asiantuntijoita. (mm. Mertaniemi ja Miettinen 1998, 29-34). Lasten
aiemmin liikunnallinen elämäntapa on monien kohdalla muuttunut elämänta-
vaksi, jossa jokapäiväinen liikunnallisuus on vaihtunut pelkäksi säännöllisin vä-
liajoin tapahtuvaksi ohjatuksi toiminnaksi (Suuri kansallinen liikuntatutkimus
2001-2002b, 5). Liikunnan harrastamisen lisääminen nähdään tärkeänä keinona
välttää yhteiskunnan lisääntyviä terveydenhoitokustannuksia (mm. Mertaniemi
ja Miettinen 1998, 38).

Nykyiseen jälkimoderniin yhteiskuntamuutokseen liittyy myös, että liikun-
nan ”kenttä” (Bourdieu 1998, 44; 1987, 105; Bourdieu ja Wacquant 1995, 38-39,
125-127) on hajautunut. Tämä sisältää suuren määrän toisistaan poikkeavia har-
rastemuotoja ja lajeja (mm. Zacheus, Tähtinen, Koski, Rinne ja Heinonen 2003,
33-34), jotka kilpailevat keskenään ja pyrkivät pääsemään osalliseksi yhteiskun-
nan panostuksesta. Uusia lajeja syntyy koko ajan ja joidenkin harrastus vähenee.
Liikuntasuunnittelun tulee kyetä seuraamaan aikaansa siten, että väestön tarpeet
voidaan tyydyttää mahdollisimman kattavasti ja tasapuolisesti käytettävissä ole-
vat taloudelliset resurssit huomioon ottaen.

On havaittu (mm. Suomi 2000a), että monet suositut liikuntapaikat ovat
sellaisia, joita ei alun perin välttämättä ole suunniteltu kyseiseen tarkoitukseen
(mm. kevyen liikenteen väylät ja viheralueet). Jo tältä pohjalta liikuntapaikka-
suunnittelun kytkeminen yleiseen maankäytön suunnitteluun voidaan nähdä
välttämättömäksi toiminnaksi liikuntamyönteisten yhdyskuntien muodostami-
nessa. Toisaalta maankäyttö- ja rakennuslain mukainen kaavoitus on areena, jolla
tehdään päätökset myös varsinaisten liikuntapaikkojen sijoittumista ja alueellista
ulottuvuutta koskevilla kysymyksillä. Kaavoituksesta erillään operoiva lii-
kuntapaikkasuunnittelu ei pysty yksin riittävällä tavalla vastaamaan erilaisten
maankäyttöä koskevien kilpailevien intressien haasteisiin.

Maankäyttö- ja rakennuslaki määrittelee edellä kuvattuihin tavoitteisiin
tähtäävän toiminnan kehityksen, eli kaavoitusprosessien käytänteet. Keskeiseksi
asiakokonaisuudeksi voidaan nostaa laissa säädetty kaavoituksen vuorovai-
kutteisuus ja sen käytännön toteutus. Laki takaa liikuntaintressin omaaville
toimijoille² asianosaisaseman (osallinen) suunnitteluhankkeissa ja tätä kautta
vaikutusmahdollisuuden hyväksymiskäsittelyyn menevien kaavojen sisältöön.

² Liikuntaintressin omaavalla toimijalla tarkoitetaan tässä liikuntaviranomaista, viran-
haltijaa, urheiluseuraa ja muuta yhdistystä sekä yksittäistä henkilöä, joka näkee tar-
peelliseksi liikunnan edun ajamisen.

Keskeiseksi kysymykseksi voidaan nostaa, miten toimijat pystyvät käyttämään hyväkseen tätä lain säätämää mahdollisuutta?

1.2 Liikuntapaikkasuunnittelun ja -rakentamisen tavoitteet

Liikunnan harrastamisen olosuhteiden kehittäminen pohjautuu liikuntalain (1054/1998) määrittämiin yleisiin tavoitteisiin. Vaikka laki onkin luonteeltaan niin sanottu puitelaki, josta puuttuvat eksaktit velvoittavat normit, on siinä esitettyjä ohjeita pidettävä kaiken maassamme tapahtuvan liikuntapaikkasuunnittelun keskeisenä lähtökohtana. Lakia edeltäneen hallituksen esityksen (HE 236/1997, 11) mukaan sen tarkoituksena on yleisen liikuntatoiminnan edistämisen ohella ”väestön hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn parantaminen liikunnan avulla”. Tämä toiminta nimetään hyvinvointipolitiikan merkittäväksi osa-alueeksi, jossa eräänä tärkeänä tavoitteena nähdään liikuntaharrastuksen lisääminen ja erityisesti laajentaminen uusien väestöryhmien pariin. Lakiin on sisällytetty myös tasa-arvo -käsite, jolla hallituksen esityksen mukaan tarkoitetaan eri sukupolvien, sukupuolten sekä maan eri alueiden välistä samoin kuin kielellistä ja sosiaalista tasa-arvoa.

Tasa-arvo on koko lain ja tätä kautta myös kaiken maassamme tehtävän julkisen liikuntasuunnittelun keskeinen arvoperusta. Oikeus liikunnan harrastamiseen on nähtävä erääksi tärkeäksi osaksi väestön peruspalveluja³.

Liikuntalaissa on säädetty, että liikunnan yleisten edellytysten luominen on valtion ja kuntien tehtävä. Valtion rooli tässä toiminnassa pelkistyy asiaan liittyvien rakennushankkeiden rahoittamiseen ja liikuntarakentamisen tutkimuksen edistämiseen. Vastuu kuntien edellä esitettyihin arvoperusteisiin nojautuvasta liikuntapaikkatarjonnasta on siten suuressa määrin niillä itsellään. Käytännön liikuntatoiminnan organisoiminen maassamme on pääsääntöisesti urheilujärjestöjen tehtävä (Opetusministeriö 2004, 22).

Liikunnan harrastamisen yleisiin edellytyksiin vaikutetaan liikuntasuunnittelulla:

”Liikuntasuunnittelu on yhdyskuntasuunnittelun osa-alue, jossa suunnittelun eri keinoin kehitetään kaikille sosiaalisille (liikuntasuunnittelun sosiaalinen ulottuvuus) ryhmille ja yksilöille sopivia liikuntatoimintoja (funktionaalinen ulottuvuus) oikeanlaatuissa ja kokoisissa liikuntapaikoissa (fyysinen ulottuvuus)” (Suomi 1998, 42).

Edellisen perusteella liikuntapaikkasuunnittelu (”liikuntasuunnittelun fyysinen ulottuvuus”) voidaan määritellä toiminnaksi, jonka avulla luodaan ulkoiset puitteet liikunnan harrastamiselle ottaen samalla huomioon liikuntasuunnittelun funktionaalinen ja sosiaalinen ulottuvuus.

³ Peruspalveluihin luetaan kuuluviksi mm. sosiaali- ja terveystalvet, koulutus, tekniset palvelut, sekä turvallisuus- kulttuuri- ja liikuntapalvelut, joiden tuottaminen katsotaan yhteiskunnassamme julkisen vallan tehtäväksi. Käsitteestä ei ole varsinaista eksaktia määritelmää, mutta se on vakiintunut maassamme hallinnolliseen ja poliittiseen kielenkäyttöön.

Erilaisten ihmisryhmien tarpeiden perspektiivistä tarkasteltavia liikunta- paikkasuunnittelun tavoitteita ei tässä ole edes pyritty lähestymään yksittäisten lajien harrastuspaikkoihin keskittyen. Eri tarkoituksiin soveltuvien erilaisten liikuntapaikkojen kirjo on suuri. Toisaalta keskenään täysin samanlaisilla paikoilla saatetaan harrastaa monia toisistaan poikkeavia lajeja. Tutkimusongelman lähestyminen yksittäisiä nimettyjä liikuntapaikkoja koskevalla tarkastelulla on siten käytännössä mahdotonta. Tutkimuksen lähtökohdaksi on edelliseen perustuen valittu tasa-arvoisen liikuntaympäristön tavoittelemisen pohjautuen Horellin (1982, 184) esittämään ja Suomen (1998, 38-39; 1989, 64-68) edelleen liikuntasuunnittelun tarpeisiin kehittämään elinpiirimalliin, joka pohjautuu Robert Sommer'n (1969) esittämään teoriaan henkilökohtaisesta elinvaruudesta. Elinpiirijajottelu tarkoittaa sitä, että erilaisilla ihmisryhmillä on erilaiset tarpeet koskien päivittäisiin toimiin käytettävän alueen laajuutta kotoa lähtien tarkasteltuna. Tiettyjen ryhmien harrastukset sijoittuvat lähes pelkästään kotien lähiympäristöön, ja toisilla kyseinen lähialue taas ei edusta lainkaan merkittävää osaa jokapäiväisestä toimintaympäristöstä. Esimerkiksi ikääntyneiden autottomien henkilöiden ja pienten lasten toimintapiiri sijoittuu kodin lähiympäristöön, mutta nuorten aikuisten huomattavasti laajempaan alueeseen.

Tutkimuksessa pyritään sellaisten toimintamenetelmien kehittämiseen, joiden avulla on mahdollista kytkeä liikuntapaikkasuunnittelu mahdollisimman hyvin osaksi maankäyttö- ja rakennuslain mukaista kaavoitusta. Elinpiirimallin mukaiseen kehykseen istutettu liikuntasuunnittelu soveltuu tähän hyvin, sillä maankäyttö- ja rakennuslain mukainen kaavahierarkia⁴ vastaa eriasteisten kaavojen suunnittelualueen alueellista ulottuvuutta ajatellen Horellin ja Suomen kuvaamia elinpiirejä.

1.3 Tutkimuksen suorittaminen

Väestöä tasavertaisesti palvelevan kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteiden selvittämiseksi maamme väestölle tehtiin postikysely. Tämän avulla kartoitettiin liikuntapaikkojen käyttöä, liikunnan harrastamista vaikeuttavia seikkoja sekä harrastukseen liittyviä tulevaisuuden toiveita. Lisäksi kysymysten avulla selvitettiin lasten liikunnan harrastusta ja sitä vaikeuttavia tekijöitä.

Alkuperäinen kysely (Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo, Suomi 2000a) koski koko väestöä (Väestökyselylomake, Liite 1). Kyseistä aineistoa rajattiin, ja tässä tutkimuksessa kiinnostavia vastaajia olivat ne, jotka ilmoittivat asuinpaikakseen taajaman. Tutkimus sisältää yhteensä 2078 henkilön, joista 578:lla oli lapsia, vastaukset. Väestökyselyn kysymyksissä esiintyneet erilaiset liikuntapaikat ja liikuntalajit määriteltiin siten, kuin ne esiintyvät Suomalaisen liikunnan tietopankissa (SLT).

⁴ Maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset kaavat ovat yleispiirteisoin maakunnittain laadittava maakuntakaava, kuntaa tai kunnanosaa koskeva myös yleispiirteinen, mutta selvästi edellistä yksityiskohtaisempi yleiskaava, sekä yksityiskohtaisin rakentamisen toteuttamiseen tähtäävä asemakaava. Lain henki on, että yleispiirteisempi kaava toimii aina yksityiskohtaisemman laatimisen ohjeena ja lähtökohdana. (MRL 4, 5 ja 7 luku)

Väestökyselyn tulosten pohjalta löydettyjen liikuntapaikkasuunnittelun konkreettisten elinpiirimalliin sovitettujen tavoitteiden selvittämisen jälkeen siirytään tutkimuksen toiseen vaiheeseen eli kaavoitusalan asiantuntijoille toimitettuun kyselyyn. Tätä tutkimuksen osaa, jonka avulla pyritään löytämään keinoja liikunnan kannalta tärkeiden asioiden ajamiseen vuorovaikutteisissa kaavasunnitteluhankkeissa, voidaan luonnehtia toimintatutkimukseksi (Eskola ja Suoranta 1998, 128; Heikkinen 2001, 170, 183). Eskolan ja Suorannan (emt.) mukaan:

”Toimintatutkimus on yleisnimitys sellaisille lähestymistavoille, joissa tutkimuskohteeseen pyritään tavalla tai toisella vaikuttamaan, tekemään tutkimuksellisin keinoin käytäntöön kohdistuva interventio.

Toimintatutkimuksellisia lähestymistapoja voidaan erottaa ainakin kolmenlaisia (Reason 1994). Puhutaan yhteistoiminnallisesta tutkimuksesta, osallistuvasta toimintatutkimuksesta tai pelkästään toimintatutkimuksesta”

Toimintatutkimuksen tutkimusstrateginen lähestymistapa ja päämäärä ei ole pelkästään tarkasteltavan ilmiön kuvaaminen vaan myös tarkasteltavan toiminnan kehittäminen. Tavoitteena voidaan pitää muutosta parempaan. Myös tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esiin sellaisia uusia näkemyksiä, joiden avulla ja joihin pohjautuen voitaisiin vaikuttaa liikuntaystävällisemmän ympäristön aikaansaamiseksi maamme taajamissa.

Kaavoitus on tässä tutkimuksessa mielletty toiminnaksi, jolla on ja tulee olla päämäärätietoinen yleiseen hyvinvointiin tähtäävä tavoite. Otto I. Meurman toi kyseisen tavoitteen varsin selvästi esiin suomalaisen kaavasunnittelun pioneeriteoksessa *Asemakaavaoppi* (1947). Teoksessa esitettyä näkemystä tasa-arvoisesta väestön tarpeet huomioon ottavasta yhdyskunnasta voidaan pitää monin tavoin ajattomana, ja sen vuoksi myös tämän tutkimuksen keskeiseksi lähtökohdaksi on valittu ”meurmanilainen” tasa-arvo.

Eräs vuosituhaten alussa voimaan tulleen maankäyttö- ja rakennuslain uudistuksista oli kaavasunnittelun lisääntynyt vuorovaikutteisuus. Tutkimus pyrkii selvittämään niitä vuorovaikutteisuuden muotoja, joiden avulla liikuntaintressin omaavat toimijat voivat tuoda ajatuksiaan julki ja päästä vaikuttamaan kaavan sisältöön ottaen huomioon kulloinkin kyseessä oleva kaavasunnittelu-prosessi ja sen työstämisen rationaalisuuden asettamat vaatimukset. Liikunnan etujen sisällyttäminen kokonaisvaltaiseen kaavoitukseen on tärkeää, sillä parasikin liikuntapaikkasuunnitelma on yleisellä maankäyttöpolitiikan⁵ kentällä hampaaton, jollei se omaa lakisääteisen kaavoituksen antamaa statusta.

Kommunikatiivisten suunnittelumetodien käyttö on perusedellytys liikuntamyönteisten yhdyskuntien muodostamisen kannalta. Kaavasunnittelu-prosessien käytännön toteutus vaatii kuitenkin myös vuorovaikutuksen rationaalista arviointia. Prosessien ajallinen kesto ei esimerkiksi voi ylittää tiettyjä järjellisiä, joskin normittamattomia rajoja. Näitä asioita selvitettiin tekemällä kysely alan asiantuntijoille, päivittäistä käytännön kaavoitustyötä tekeville kuntien kaavasunnittelijoille.

⁵ Maankäyttöpolitiikalla tarkoitetaan niitä julkisen vallan tavoitteita, ohjelmia ja toimenpiteitä, joiden avulla maankäyttöä ohjataan haluttuun suuntaan (Virtanen 1995, 14). Tässä tutkimuksessa kyse on lähinnä kunnallisesta maankäyttöpolitiikasta, jonka ohjausjärjestelmänä ovat maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset kaavat.

Kysely lähetettiin sähköpostin välityksellä ja se suunnattiin yli 15 000 asukkaan kuntien palveluksessa työskenteleville kaavoittajille. Tässä tarkoitettuja kuntien palveluksessa työskenteleviä kaavasuunnittelijoita oli maassamme tutkimusta tehtäessä yhteensä 350 henkilöä.

Kyselyn tavoite oli kartoittaa kaavasuunnittelijoiden asenteita ja mielipiteitä suunnittelun vuorovaikutteisuudesta ja erityisesti vuorovaikutuksesta liikuntaintressin omaavien toimijoiden kanssa. Toinen kyselyn asiakokonaisuus käsiteli mahdollisia suunnittelumetodeja, joiden avulla eräät väestökyselyn tuloksiin pohjautuvat elinpiirimallin mukaiseen kehykseen liittyvät liikuntapaikkasuunnitelmat olisi mahdollista kytkeä maankäyttö- ja rakennuslain mukaisiin kaavoitusprosesseihin. (Sähköpostilla lähetetty kyselylomake on esitetty liitteenä, Liite 2)

2 TUTKIMUKSEN VIITEKEHYS - MEURMANILAINEN TASA-ARVOON TÄHTÄÄVÄ MAANKÄYTÖN SUUNNITTELU

2.1 Viitekehyyksen valitsemisen perusteet

Suomalaisen kaavasuunnittelun pioneeri Otto I. Meurman julkaisi vuonna 1947 kirjansa Asemakaavaoppi, jota voidaan pitää urauurtavana maankäytön suunnittelua koskevana teoksena maassamme. Aihetta ei oltu esitettyssä laajuudessa ja etenkin näin kokonaisvaltaisesti lähestytty maassamme aikaisemmin. Teoksen ilmestymisaikaan Suomessa oli voimassa vuoden 1931 asemakaavalaki (145/1931), joka tunsi vain suppea-alaiset detaljikaavat eli kaupunkien asemakaavan ja maalais kuntien rakennussuunnitelman (Virtanen 1995, 56, 58). Näissä kaavoissa käsiteltiin lähinnä asutuksen sekä muun rakentamisen sijoittelua keskusta-alueilla. Kaavat perustuivat nykyajattelun mukaisesti tarkastellen puutteellisiin tai olemattomiin lähtökohtaselvityksiin. Suomessa oli jo Asemakaavaopin ilmestymisaikaan ja ennen sitä laadittu joitakin yleispiirteisiä maankäyttösuunnitelmia (esim. Eliel Saarisen ja Bertel Jungin Suur-Helsingin yleisasemakaava 1918 sekä Alvar Aallon Kokemäenjokilaakson seutukaava 1942). Nämä olivat kuitenkin yksittäisiä hankkeita, ja vasta Asemakaavaoppi pyrki yhdyskuntien optimaalisen kehittämisen sekä yleiseen teoreettiseen että toiminnalliseen tarkasteluun. Yleispiirteinen maankäytön suunnittelu sisällytettiin lainsäädäntöön vasta 1958 voimaan tullessa rakennuslaissa (370/1958).

Meurmanin Asemakaavaoppia voidaan pitää suomalaisen kokonaisvaltaisen maankäytön suunnittelun pioneeriteoksena siksi, että siinä nähtiin selvänä tavoitteena yhdyskuntien kehittäminen yleispiirteisellä suunnittelulla lähtien laajoista aluekokonaisuuksista. Toinen merkittävä tekijä teoksessa oli kaupunkisosiologiisiin kysymyksiin fokusoituva lähestymistapa, jossa suunnittelun lähtökohdaksi otettiin lähes kaikki inhimillinen toiminta. Meurmania edeltäneet teoretisoinnit maassamme olivat vielä kiinteästi yhteydessä kaupunkisuunnittelun formalistiseen perinteeseen, jossa arkkitehtoninen taiteellisuus ja muu esteettisyys loivat pohjan suunnittelulle (Mikkola 1984, 89-97).

Meurmanin ajattelulle tärkeinä lähtökohtina voidaan pitää englantilaisen kaupunkisuunnittelun ja etenkin puutarhakaupunki-idean pioneerin, kirjalli-

suudessa ”puutarhakaupunkiaatteen isäksi” nimetyn Sir Ebenezer Howardin samoin kuin amerikkalaisen kaupunkisosiologin Lewis Mumfordin ajatuksia. Asemakaavaoppi -teoksessa (Meurman 1947, 13-14) esitetyt Mumfordin ajatukset ovat selkeänä lähtökohtana koko teoksen kannalta keskeisessä eri ihmisryhmien tarpeet tasavertaisesti huomioon ottavassa kaupunkisuunnittelun tavoitteessa. Howardin perintö Meurmanin teoretisoinneissa (emt. 60-64) näkyy kaikkein konkreettisimmin puutarhakaupunki-ideassa, jota viimeksi mainittu sovelsi onnistuneesti myös käytäntöön (esim. alkuperäinen Espoon Tapiola). Virtanen (1988, 35) yhdistää Meurmanin suomalaiseksi howardilaisen perinnön jatkajaksi ja tuo Howardia koskevassa tarkastelussaan esiin myös erään kirjallisuudessa vähälle huomiolle jääneen seikan. Howardin ideoista vain vähäinen osa koski kaupungin fyysistä rakennetta. Virtasen mukaan ”pääosa koskettelee taloudellistoiminnallisia ja sosiaalisia seikkoja maapolitiikka mukaan lukien” (emt. 12). Tältä pohjalta Howard voidaan entistäkin selvemmin kytkeä Meurmanin ajatusten tärkeäksi taustavaikuttajaksi.

Eräs Meurmanin keskeisimpiä hyvälle suunnittelulle asetettavia tavoitteita oli väestön hyvinvointi ja tähän sisältyvä eri ihmisten ja ihmisryhmien tasa-arvoinen huomioon ottaminen. Tämä käy ilmi Asemakaavaopin johdantoluvun ensimmäisessä kappaleessa olevasta ”asemakaavoituksen päämäärän” määrittelystä, joka kuuluu:

”Järkiperaisyyden tavoittelun ohella nykyaikainen asemakaavoitus asettaa päämääräkseen inhimillisyyden, ts. se koettaa muodostaa asumis-, työskentely- ja virkistämisympäristöt kaikille ihmisille, asuivatpa he maaseudun keskuksissa tai kaupungeissa, mahdollisimman edullisiksi ja tyydytystä tarjoaviksi, niin että ympäristö ja kotiseutu muovautuisivat ihmisten elämäntapahtumain viihtyisäksi ja sopuuhaiseksi kehikseksi.” (Meurman 1947, 9)

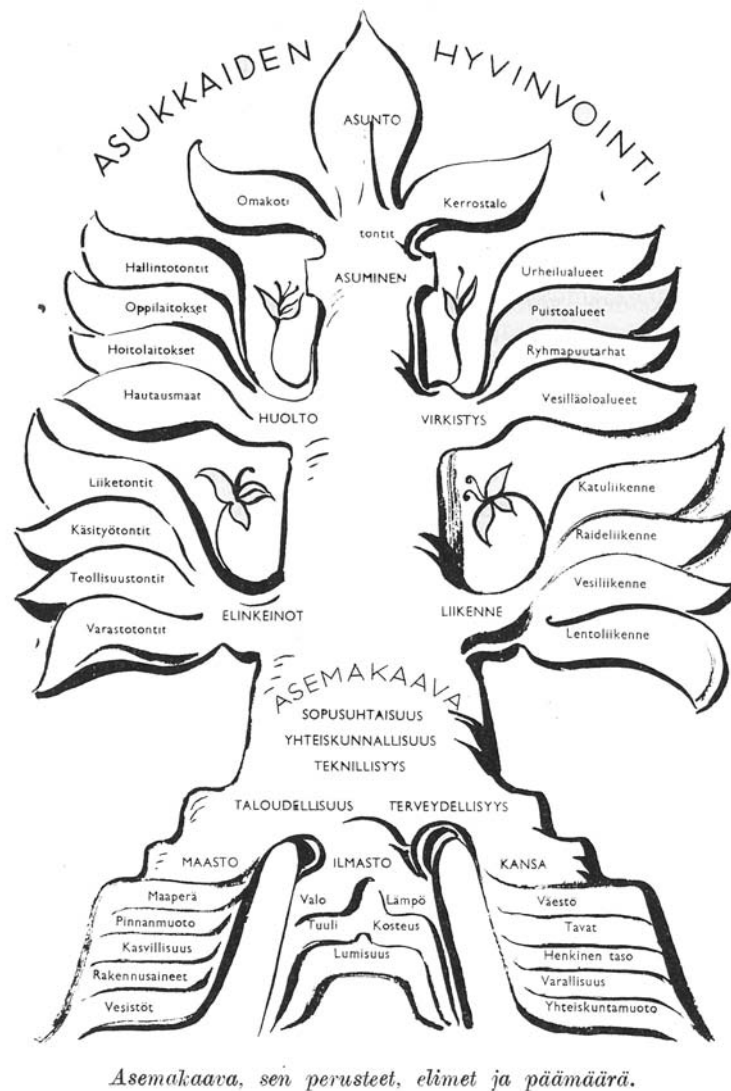
Maailma on muuttunut lähes kuudessakymmenessä vuodessa, mutta Asemakaavaopissa esiintyvät perusteet pätevät edelleenkin. Tämän vuoksi voidaan ajatella, että nykyaikaisille suunnitteluteoreetikoille saattaisi olla hyväksi aikaajoin palauttaa mieleen Meurmanin hyvinvointiyhteiskunnan säilyttämiseen ja kehittämiseen kiinteästi sidoksissa olevat ajatukset.

Virtanen (1995, 109) esittää nykyaikaiselle kaavasuunnittelulle asetettavat yleistavoitteet seuraavasti:

”Kaavoitus ei voi eikä saa olla mitään itsetarkoituksellista (pelkkää) maankäytön suunnittelua, vaan sen on palveltava ihmisten ja yhteisöjen tarpeiden tyydyttämistä maankäytön osalta. Kaavoissa on siis osoitettava riittävästi ja sopivilta paikoilta alueita kutakin toimintaa ja maankäyttötarvetta varten niin, että kyseinen yhdyskunta voi toimia joustavasti ja taloudellisesti sekä muodostaa terveellisen, turvallisen ja viihtyisän elinympäristön.”

Virtasen kaavasuunnittelun yleisten tavoitteiden määrittely lähestyy keskeisimmiltä ajatuksiltaan Meurmanin esittämää. Virtasen määrittely on kuin Meurmanin vastaava, mutta käännettynä nykykielelle ja sopeutettuna vuosikymmenien kuluessa tapahtuneeseen yhteiskunnalliseen muutokseen.

Alueiden käytön suunnittelun tulee myös nykyisten käsitysten mukaan lähteä yhdyskuntien yleispiirteisestä tarkastelusta. Voimassa olevan maankäyttö- ja rakennuslain henki, vaikka ei aina käytäntö, on myös sellainen, että yleispiirteisempi kaava toimii aina yksityiskohtaisemman lähtökohtana ja ohjeena.

KUVIO 1 "Asemakaava, sen perusteet, elimet ja päämäärät" Meurmanin (1947, 8) mukaan.

2.2 Maankäytön suunnittelun yleiset päämäärät Meurmanin mukaan

Meurman (1947, 9-16) käyttää maankäytön suunnittelusta yleisesti termiä asemakaavoitus. Maankäytön suunnittelutyön tavoitteeksi ja perustaksi on asetettu kaiken inhimillisen toiminnan huomioon ottaminen. Asemakaavan tulee pyrkiä muodostamaan hyvät elinolosuhteet kaikille ihmisille ja ihmisryhmille erilaisissa ja erikokoisissa taajaan rakennetuissa ympäristöissä.

Meurman kiinnittää myös huomiota maankäytön suunnittelun jatkuvuuteen. Asemakaava edustaa aina aikaansa, mutta yhteiskunnan vaatimukset muuttuvat, ja suunnittelun tulee tämän vuoksi olla päättymätön prosessi. Hän

toteaa, että ”asemakaava ei tule koskaan täysin valmiiksi, vaan asemakaavoitus-työn tulisi olla vakituisesti jatkuva.” (emt. 10) Edellä mainittu näkökohta ennakoi myöhempää maankäytön suunnittelussa tapahtunutta irtisanoutumista ns. ”blue-print” -suunnittelusta⁶ laaja-alaisten hankkeiden kohdalla. Voidaan ajatella, että tässä tarkoitetulla suunnittelun jatkuvuudella lähestytään huomattavasti myöhemmin yleiseen keskusteluun ilmestynyttä kestävän kehityksen käsitettä. Ratkaisuksi suunnittelun jatkuvuuden vaatimukseen Meurman esittää nykyaikaisessa yleispiirteisessä kaavoituksessa lähes itsestään selvänä pidettävän kaavan joustavuuden vaatimuksen. (emt. 11)

Meurmanin mukaan tärkeitä ovat myös asemakaavan kaavataloudelliset vaatimukset. Tarpeettomia kuluja aiheuttavaa suunnittelua tulee välttää, mutta taloudellisuudesta ei saa kuitenkaan ”muodostua suunnittelua orjuuttavaa päämäärää”. (emt. 12) Nykyaikaiseen suunnitteluun sovellettuna tämä tarkoittaa ainakin, että kaavan tulee johtaa yhdyskuntarakenteellisesti sellaiseen ratkaisuun, jossa rakentamis- samoin kuin käyttökustannukset ovat asiaan kuuluvina mukana lopputuloksen tarkastelussa. Tämä vaatii, että suunnittelutyössä tulee kiinnittää huomiota yhdyskuntaan kokonaisuutena. Nykyajatteluun sijoitettuna edellä esitetty vastaa kaavoitustyöhön liittyvän ympäristövaikutusten arvioinnin (MRL 9§) taloutta käsittelevää osaa.

Meurmanin ajatukset ennakoivat myös nykyaikaista lain säätämää kaavahierarkiaa. Rakentaminen vaati hänen mukaansa naapurin, lähi- ja edelleen tätä laajemman ympäristön puitteissa tehtyä tarkastelua:

”(. .) sillä kaikkialla minne rakennetaan, tarvitaan etukäteen laadittu suunnitelma, joka ei koske vain yksityistä rakennusta ja rakennuspaikkaa, vaan myös suhdetta naapureihin, ympäristöön ja sitä tietä yhä laajemmalle. Tarkoituksenmukaisuus ja viihtyisyys edellyttävät, että asutusalueet sopeutuvat toisiinsa ja asumaseutuunsa (region) ja nämä puolestaan koko valtakuntaan.” (Meurman 1947, 10).

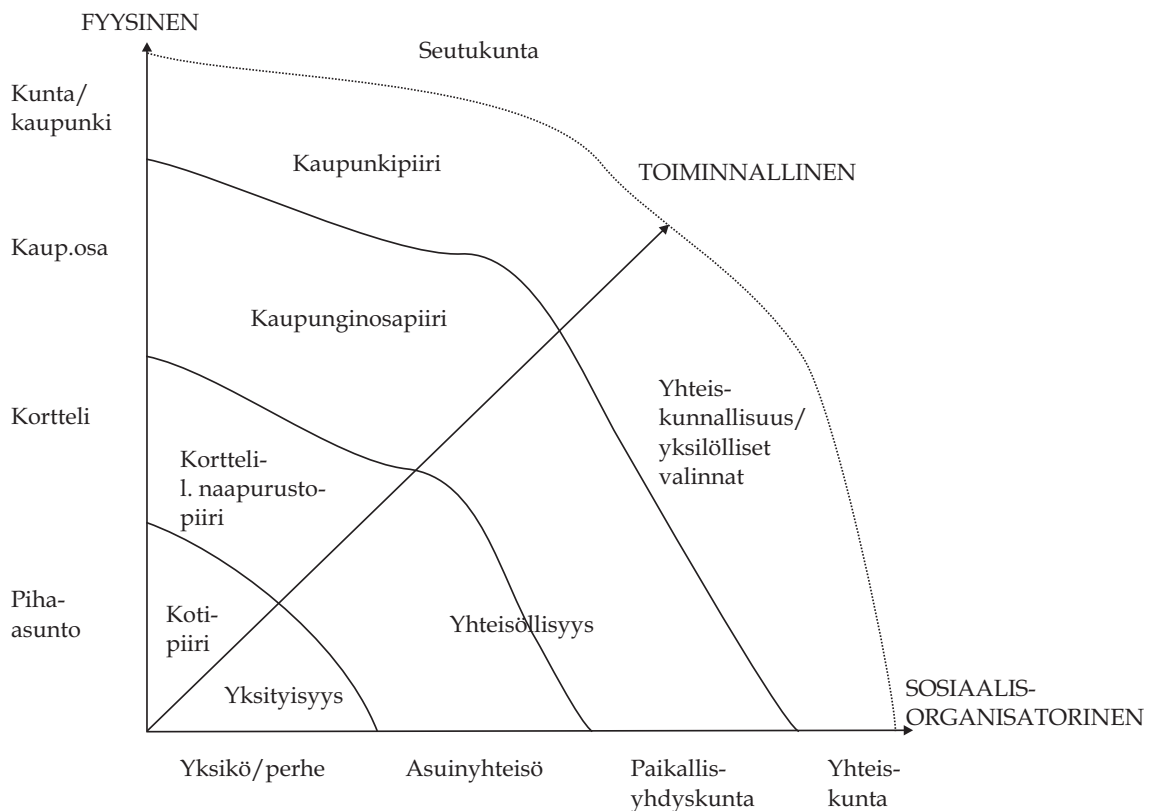
2.3 Elinpiirimalli

Horelli (1982, 184) ja myöhemmin Suomi (1998, 38-39; 1989 64-68) ovat esittäneet ihmisten toimintoja käsittelevissä tutkimuksissaan asuinpaikkaan ja sen lähiympäristöön sekä edelleen tästä laajenevaan alueeseen liittyvän Sommer'n (1969) elinpiiriteoriaan pohjautuvan elinpiirimallin. Meurmanin esittämää näkemystä suunnittelun sopeuttamisesta alueellisesti laajempaan ympäröivään kokonaisuuteen lähestytään tässä tutkimuksessa kyseisen mallin avulla. Tällaisen liikuntapaikkarakentamisen laatuun ja etenkin tämän alueelliseen sijoittamiseen varsin hyvin soveltuva tarkasteluperspektiivi lähestyy omalta osaltaan myös maankäyttö- ja rakennuslain mukaista kaavahierarkiaan pohjautuvaa suunnittelukehystä.

Elinpiirimallissa ihmisten ja ihmisryhmien jokapäiväinen toimintaympäristö on jaettu kodista lähtien neljään ”piiriin”. Kotipiiri sisältää asunnon ja

⁶ Kirjallisuudessa (mm. Ezioni 1967; Faludi 1973; Simon 1979) blue-print -suunnitteluksi nimetty metodi tarkoittaa sitä, että yhdyskunnan suunnittelu toteutetaan kerralla pienet yksityiskohdat mukaan lukien.

asuintalon pihamaineen. Tästä alue laajenee kortteli- eli naapurustopiiriin, jollaiseksi voidaan mieltää läheisten asuinkorttelien ja viheralueiden muodostama toiminnallinen kokonaisuus. Tästä etäämmälle kodista mentäessä tulee kaupunginosapiiri, jota Suomi (1998, 39) kutsuu päivänpiiriksi. Tälle alueelle sijoittuvat päivittäin käytettävät normaalit palvelut sekä jokapäiväiseen liikuntaan käytettävät paikat ja alueet. Laajin käsiteltävä aluekokonaisuus järjestelmässä on kaupunkipiiri, jossa olevien palvelujen tai liikuntapaikkojen käytön ei oleteta olevan päivittäistä.

KUVIO 2 Liikuntaympäristön kehittämismalli Horellia (1982, 184) ja Suomea (1998, 41) soveltaen

Maankäyttö- ja rakennuslain mukainen kaavahierarkia noudattelee tässä tarkoitettua elinpiirijakoa siten, että koti- ja korttelipiirin suunnittelu tehdään asemakaavatasolla, kaupunginosapiiritasoinen osayleiskaavatasolla ja kaupunkipiiritasoinen koko kaupungin (tai kunnan) yleiskaavalla sekä laajemmassa ylikunnallisessa yhteydessä myös maakuntakaavalla.

2.4 Meurmanin näkemys liikuntapaikkasuunnittelusta osana kaupunkisuunnittelua

2.4.1 Liikunnan harrastamisalueet yleisesti

Nykyaikaisen ajattelutavan mukaisesti liikuntapaikoiksi mielletävät alueet sisältyvät Meurmanin tarkastelussa laajempaan kokonaisuuteen, jota hän kutsuu "vapaa-alueiksi". Vapaa-alueet sisältävät urheilualueita, puisto- ja retkeilyalueita, ryhmäpuutarhoja sekä hautausmaita, joista kahta viimeksi mainittua ei kuitenkaan voi pitää liikuntapaikkoina. Vaikka osa ryhmäpuutarhoissa tapahtuvasta toiminnasta on mahdollista mieltää nykykäsityksen mukaiseksi hyötyliikunnaksi, ei tällaisia alueita pidetä tässä tutkimuksessa tarkoitettuina yleisinä liikuntapaikkoina.

2.4.2 Urheilualueet

Urheilualueita tarkastellessaan Meurman pitäytyy ainoastaan ulkona tapahtuvassa liikunnan harrastamisessa. Liikuntahalleissa tai uimahalleissa tapahtuva vapaa-ajanliikunta ei hänen aikanaan ollut vielä yleistä; esimerkiksi ensimmäinen jäähalli valmistui maahamme vasta vuonna 1965. Harrastettavien uusien lajien valtava kirjo ja liikuntalaitosten huima kehitys ei kuitenkaan tee Meurmanin lähes 60 vuotta vanhoja ajatuksia mitenkään vähäarvoisiksi. Hänen ajatuksensa liikuntapaikkarakentamisen osalta voidaan päinvastoin liittää jopa omaa aikaansa paremmin nykyaikaiseen yhteiskuntaan. Ihmisten tarpeet ovat lisääntyneet ja monipuolistuneet lisääntyneen vapaa-ajan ja yleisen varallisuustason kohoamisen myötä. Liikuntakulttuurista on tullut kiinteä osa nykyaikaista yhteiskuntaa. Nykyaikaisen liikuntapaikkasuunnittelun tärkeään tavoitteeseen terveyttä edistävän liikunnan lisäämisestä liittyy nimenomaan mahdollisimman laajojen väestöryhmien saaminen liikunnan harrastuksen pariin. Meurmanin (1947, 352) mukaan "Urheilu onkin kaikin puolin kannatettavaa, koska urheileminen mitä suurimmassa määrin korvaa sitä liikunnan puutetta, mikä nykyajan kaupunkilaisille on erittäin luonteenomaista."

Pelikenttien ja muiden taajamarakenteen sisään sijoittuvien liikuntapaikkojen suunnittelemisessa Meurman kiinnittää erityisesti huomiota siihen, että eri ikäryhmille samoin kuin sukupuolille tulisi olla omat, kullekin soveltuvat alueensa. Tarkastelun kohteena on myös liikuntapaikan sopiva etäisyys asunnosta. (emt. 352-359)

Henkilön ammattiin, sosioekonomiseen asemaan tai tulotasoon Meurman ei puutu. Tämä selittyy ainakin osaksi sillä, että liikuntakulttuuri oli noin puoli vuosisataa sitten huomattavasti nykyistä yhdenmukaisempaa. Harrastettavien liikuntalajien määrä (Itkonen 1997, 47) ja tätä kautta erityyppisten liikuntapaikkojen tarve oli tuona aikana selvästi nykyistä vähäisempää.

2.4.3 Viheralueet

Viheraluesuunnittelussa Meurmanin ajatukset ovat lähes sellaisenaan siirrettävissä nykypäivään. Hän käyttää näistä nimitystä "puistot ja retkeilyalueet".

Perusteena on, että ”puistot eivät ole kasveja, vaan ihmisiä varten”. Näiden tulee palvella asukkaita virkistysalueina. Puistojen suunnittelu ei saa perustua siihen, että tällaisiksi jätetään täysin sattumanvaraisesti sellaiset alueet, jotka eivät sovellu rakentamiseen tai muuhun maankäyttöön. Puistoiksi ei siten tule jättää rakentamiseen soveltumattomia joutomaita, vaan niiksi tulee osoittaa yleiseen virkistykseen ja liikunnan harrastamiseen soveltuvaa aluetta. Puistoista tulee muodostaa yhtenäisiä vihervyöhykkeitä, jotka on pyrittävä ulottamaan mahdollisimman katkeamattomina kaupunkialueiden laidoilta niiden sisäosiin. Puistoihin tulee osoittaa retkeilyteitä ja polkuja käyttäjien tarpeisiin ja niiden suunnittelussa tulee ottaa huomioon esteettisyyden ja viihtyisyyden asettamat vaatimukset. (Meurman 1947, 361-362)

Jokapäiväiseen käyttöön tarkoitettujen viheralueiden lisäksi Meurman näkee tärkeinä kauempana keskustoista sijaitsevat luonnontilaiset retkeilyalueet. Nämä tulee sijoittaa paikoille, joille on hyvät liikenneyhteydet. Retkeilyalueille kuuluu järjestää sopivat opastetut polut ja hiihtoladut. Meurman ei ota kantaa siihen, kenen omistuksessa oleville maille edellä esitetty retkeilytoiminta tulee sijoittaa, mutta tarkoituksena lienee ollut, että tällainen toiminta voisi tapahtua jokamiehenoikeuden sallimissa rajoissa tai yksityisoikeudellisiin sopimuksiin perustuen yksityisomistukseen kuuluvalla maalla. Rantojen käytöstä Meurmanilla on selvänä mielipiteenä, että nämä pitää taajamissa jättää rakentamattomiksi viheralueiksi yleiseen käyttöön. (emt. 362- 363)

2.4.4 Meurmanin ajatusten soveltaminen nykyaikaiseen suunnittelukulttuuriin

Meurman tarkastelee kaavoitusta ja yleisesti maankäytön suunnittelua lopputuloksen tavoitteellisuuden näkökulmasta. Hänen pyrkimyksenään on ihanteellinen eri ihmisryhmät ja näiden tarpeet huomioon ottava yhdyskuntamalli. Suunnittelumetodiikkaan Meurman ei kiinnitä oikeastaan lainkaan huomiota. Asemakaavaopin kirjoittamisaikaan suunnittelu maassamme, kuten yleisesti myös kaikkialla maailmassa, oli maestrosuunnittelua, jossa asiantuntija varsin itsenäisesti laati toteutettavaksi tarkoitettun ratkaisun. Päättäjät sitten hyväksyivät tai hylkäsivät tämän. Nykyaikainen suunnittelukulttuuri, monien eri alojen asiantuntijoiden kuulemismenettelyineen sekä edelleen kaikenlainen osallistuvaan suunnitteluun liittyvä toiminta, kehittyi vasta huomattavasti myöhemmin.

Liikuntapaikkarakentamisen kannalta keskeisimpänä Meurmanin esittämänä teesinä voidaan nähdä erilaisten ihmisryhmien tasapuolinen huomioonottaminen kaikessa maankäytön suunnittelussa. Teoksessa ei tosin ole nimetty erilaisia ryhmiä henkilöiden ikään ja sukupuoleen perustuvaa jaottelua lukuun ottamatta, mutta asia voidaan havaita hänen esittämistään ajatuksista muulla tavoin: ”(. . .) että ympäristö ja kotiseutu muovautuisivat ihmisten elämäntapahtumain viihtyisäksi ja sopusuhtaiseksi kehykseksi.” (emt. 9)

Liikunta- ja urheilualueiden tärkeänä suunnittelukriteerinä Meurman pitää näiden hyvää tavoitettavuutta (emt. 353). Hyvä tavoitettavuus edustaa myös nykyajattelun mukaisesti ihmisten välistä tasa-arvoa, sillä kaukana kotoa sijaitsevat kohteet sulkevat käyttäjäkunnasta varsin tehokkaasti pois monet henkilöryhmät.

Meurman näki omakohtaisen liikunnan harrastamisen tärkeänä ihmisten fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia kohottavana toimintana. Myöhempi tiede on edelleen korostanut ja täsmentänyt liikunnan kansanterveydellistä merkitystä.

Harrastettavien liikuntalajien määrä on kasvanut räjähdysmäisesti Meurmanin päivistä, mutta tämäkään ei tee hänen ajatuksiaan vanhentuneiksi. Yhdyskuntien maankäytön kehittämisen liikunnan harrastamisen perspektiivistä tulee lähteä tutkimuksin selvitetystä liikunnan harrastustottumuksista sekä ihmisten toiveista harrastusmahdollisuuksien parantamiseksi. Tärkeä lähtökohta on myös se, että liikunnan harrastusedellytyksiä ei tarpeettomasti heikennetä muuta maankäyttöä koskevilla päätöksillä. Liikunnan olosuhteiden kehittämisen tulee olla mukana yhdyskuntien kokonaisvaltaisessa suunnittelussa ja sen tarpeet tulee ottaa huomioon tässä työssä sillä tavoin, kuin tämä vain teknis-taloudellisesti ja muun maankäytön perustellut tarpeet huomioon ottaen on mahdollista.

3 LIIKUNTASUUNNITTELU

3.1 Liikunnan käsitteistöä

3.1.1 Liikunta ja sen harrastaminen

Käsitteestä liikunta ei ole olemassa täysin yksiselitteistä määritelmää, mutta seuraavien kolmen lähestymistavan avulla voidaan muodostaa varsin selkeä käsitys siitä, mitä sanalla liikunta ymmärretään.

Laakso ja Telama (1981, 30) määrittelevät käsitteen liikunta toiminnaksi, jolla tarkoitetaan kaikkea tarkoituksellista omien lihasten avulla tapahtuvaa liikkumista. Hallituksen esityksessä liikuntalaiksi (HE 236/1997) liikunta määriteltiin ensisijaisesti harrastuksenomaiseksi fyysistä rasitusta aiheuttavaksi toiminnaksi. Vuori (1990, 1) on määritellyt liikunnan tahdonalaiseksi ja tarkoitukselliseksi lihastoiminnaksi. Kyseiset kolme tapaa ilmaista, mitä sana liikunta tarkoittaa, eivät sanottavasti poikkea toisistaan. Tässä tutkimuksessa liikunta ymmärretään tarkoitukselliseksi omien lihasten avulla tapahtuvaksi liikkumiseksi.

Liikunnan harrastamisella tarkoitetaan vapaaehtoista kiinnostukseen perustuvaa liikuntaan osallistumista tai tietoista liikunnallisen vaihtoehdon valitsemista erilaisissa toiminnoissa. Liikunnallinen vaihtoehto voi olla esimerkiksi työmatkojen tekeminen kävellen tai pyöräillen. Keskeinen lähtökohta liikuntaharrastukselle on henkilön oma motivaatio itse toimintaa tai sen seurauksia (esim. terveysvaikutukset) kohtaan. Liikuntaharrastus voidaan edelleen jakaa toiminnan sisällön pohjalta osa-alueisiin. Tällaisia osa-alueita ovat mm. leikki, urheilu, kuntoliikunta ja hyötyliikunta (Ojala 1981, 13). Liikunnan harrastamisen yleisiin edellytyksiin pyritään vaikuttamaan liikuntasuunnittelulla (emt. 14).

3.1.2 Organisoitu liikunta

Liikuntakulttuuri määritellään yhteiskunnassa harjoitettavan liikuntatoiminnan kokonaisuudeksi. Tätä säätelevät annetut normit sekä vallitsevat arvot ja asenteet. (Ojala 1981, 14)

Nykyaikaisen suomalaisen organisoidun liikuntakulttuurin kehityksen alku voidaan sijoittaa 1900-luvun taitteeseen. Liikuntakulttuuri on muovautunut

vähitellen seuraten yhteiskunnassamme ilmenneitä virtauksia. Se ei ole muusta yhteiskunnallisesta kehityksestä irrallinen ilmiö.

Itkonen jakaa suomalaisen organisoidun liikuntakulttuurin kehityksen neljään ajanjaksoon, jotka ovat:

1. järjestökulttuurin kausi (vuosisadan vaihteesta 1930-luvulle)
2. harrastuksellis-kilpailullinen kausi (1930-luvulta 1960-luvulle)
3. kilpailullis-valmennuksellinen kausi (1960-luvulta 1980-luvulle)
4. eriytyneen toiminnan kausi (1980-luvulta nykypäivään)

Järjestökulttuurin kaudelle tyypillistä oli, että kansalaiset urheilivat nuorisoseuroissa, vapaapalokunnissa ja työväenyhdistyksissä. Tällöin samat henkilöt harrastivat liikunnan ohella samoissa järjestöissä myös näyttelemistä, musiikkia ja muita toimintoja. Urheilu irrottautui kuitenkin 1930-luvulla muusta järjestökulttuurista. Palloilijat erosivat monia lajeja harrastavista yleisseuroista ja perustivat omia erillisseurojaan. Olympiakisat ja niissä saavutettu menestys nostivat esiin urheilusankarit ja toiminta muuttui tavoitteellisemmaksi. Ennätysten ja menestymisen tavoittelu muokkasi varsinkin miesten ja poikien liikuntakulttuuria kilpaurheilun suuntaan. Kilpailullis-valmennuksellisen kauden alku ajoittui 1960-luvulle, jolloin suunnitelmallisuus alkoi korostua toiminnassa samalla tavoin kuin yleisessä yhteiskunnallisessa kehityksessä. Tavoitteeksi asetettiin niin organisaatioiden toimivuuden kuin urheilutulosten parantaminen. Organisaatiot pyrittiin muokkaamaan tehokkaammiksi ja valmentajakoulutukseen luotiin moniportaiset järjestelmät. Samoihin aikoihin myös kuntoliikunnan suosio alkoi lisääntyä. Yhteiskunnan nopea kaupungistuminen, elintason nousu ja lisääntynyt vapaa-aika sekä samanaikainen argumentointi liikunnan terveystaivaikutuksista lisäsivät väestön liikunta-aktiivisuutta. Päästäessä 1980-luvun loppuun huippu-urheilu eriytyi muusta urheilusta, jolloin tähän liittyi mediakeskeisyys ja taloudellisen hyödyn tavoittelu. Huippu-urheilijoista tuli ammattilaisia. Muu urheilu sen sijaan jäi edelleenkin lähes kokonaan vapaaehtoisuuteen perustuvaksi kansalaistoiminnaksi. (Itkonen 1996, 218-230; 1997, 47-51))

Itkonen näkee viimeaikaisessa liikuntakulttuurin eriytyemisessä oleellisena osana myös ei-urheilullisen liikunnan voimakkaan lisääntymisen. Hänen (1997, 51) mukaansa ”Ihmeteltävää ei olekaan, että koko liikuntakulttuurin rajauksesta ja määrittelystä käydään jatkuvaa keskustelua”. Uusia liikuntalajeja syntyy koko ajan. Osa vanhoista lajeista menettää asemiaan ja osa näistä pyrkii uudistumaan ajan virtausten vaatimalla tavalla. Edelleen Itkonen (1996, 229) tuo esiin sen, että entisenlainen keskusjärjestökontrollointi on purkautunut, eivätkä uudet lajit välttämättä tarvitse organisatorista hyväksyntää.

3.1.3 Organisoitumaton liikunta

Sironen (1995, 95-101) jakaa nykyisen liikuntakulttuurin neljään osaan, joita ovat kilpa- ja tulosurheilu, kansanliikunta, kaupallinen liikuntakulttuuri sekä neljäntenä vielä kaikista edellä mainituista poikkeava vaihtoehtosektori.

Liikuntapaikkasuunnittelun ja -rakentamisen suhteen kolme ensiksi mainittua kulttuurin osaa ovat selkeästi päättäjiensä samoin kuin myös muiden toimijoiden yleisessä tiedossa ja tätä kautta asiaan kuuluvia kilpailijoita yhteiskunnan panostuksesta. Vaikka kaupallinen liikuntakulttuuri viittaa lähinnä liikuntaväli-

ne- ja vaateteollisuuteen tai eräissä joukkuelajeissa yleistyneeseen ammattilaisurheiluun, tähän voidaan sisällyttää selvänä jatkuvasti laajenevana osanaan myös kaupallisten liikuntapalvelujen järjestäminen maksukykyisille asiakkaille. Nämä palvelut ovat kuitenkin useimmiten riippuvaisia myös yhteiskunnan panostuksesta liikuntarakentamiseen.

Kansanliikunnalla Sironen tarkoittaa nimenomaan vanhaa perinteistä kuntoilua kuten hölkkäämistä, hiihtolenkkeilyä ja puulaakijalkapalloilua. Tärkeänä osana Sironen tarkoittamaa kansanliikuntaa on pidettävä myös sitä monien erilaisten ulkoilmassa harrastettavien toimintojen kokonaisuutta, josta voidaan käyttää yleisnimitystä ulkoilu. Marjastus ja muu hyötyliikunta, aktiivisen kulkutavan suosiminen erilaisissa kodin ulkopuolella tapahtuvissa toimissa tai vaikkapa koiran ulkoiluttaminen edustavat sellaista organisoitumatonta liikuntaa, joka Karimäen (2004, 11) mukaan "(. .) näyttää kiinnostavan yhä useampia yhtenä oman elämäntavan rakennuspuuna." Ulkoilun harrastamisen edellytysten parantaminen ei sinänsä ole sanottavasti riippuvaista liikuntapaikkarakentamisesta. Yhdyskuntarakenteeseen, maankäytön suunnitteluun, kevyen liikenteen väylien lisäämiseen ja muuhun yhdyskuntien yleiseen kehittämiseen liittyvät toimet ovat tässä sen sijaan tärkeässä asemassa.

Vaihtoehtosektori kasvattaa osuuttaan koko ajan perinteisiin liikuntamuotoihin verrattuna ja tällaisten liikuntalajien harrastajat kuuluvat useimmiten nuorisoon tai nuoreen aikuisväestöön. Vaihtoehtosektorin huomioon ottamista voidaan pitää eräänä uudistuvan liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteena (Tähtinen, Rinne, Nupponen ja Heinonen 2002, 50-51). Tässä tarkoitettuja vaihtoehtosektorilajeja ovat esimerkiksi rullalautailu, uudet laskettelulajit, polkupyöräcross ja seikkailuliikunta. Elinvoimaisimmat näistä liikuntamuodoista integroituvat vähitellen perinteisten lajien kanssa tasavertaiseksi osaksi Sironen tarkoittamaa kansanliikuntaa.

Tällaisen akkulturaation (Allardt ja Littunen 1972, 448-453) sykliksi voidaan arvioida yksi sukupolvi. Uuden lajin sulautuminen vallitsevaan liikuntakulttuuriin tapahtuu viimeistään siinä vaiheessa, kun nuorena lajin harrastamisen aloittanut sukupolvi saavuttaa aikuisiän. Jossain tapauksissa asia voi kuitenkin edetä myös nopeasti, kuten kävi lumilautailun kohdalla. Lumilautailu saavutti tässä tarkoitettun yleisesti hyväksytyyn liikuntalajin statuksen ja aseman toista tietä eli olympiakisojen aikaansaaman julkisuuden avulla. Salibandy sai alkunsa yliopistojen opiskelijoiden vapaamuotoisesta harrasteliikunnasta (sähly) 1980-luvun alussa (Tiihonen 1989, 81) ja siitä on kehittynyt parissakymmenessä vuodessa arvostettu kilpaurheilun ja suosittu kuntosuorituslaji.

Uusia "vaihtoehtoliikuntamuotoja" syntyy koko ajan ja liikuntakulttuuri on jatkuvan muutoksen tilassa (Zacheus ym. 33-34). Välittömät puitteet liikuntakulttuurille luodaan muun yhteiskuntakehityksen säätelössä järjestyksessä liikuntasuunnittelun avulla (Ojala 1981, 14). Tämän vuoksi liikuntasuunnittelun tulee myös kyetä seuraamaan ajan henkeä ja erilaisten väestöryhmien muuttuvia tarpeita.

3.1.4 Liikuntapolitiikka

Liikuntapolitiikalla tarkoitetaan liikuntaan liittyvien yhteisten asioiden hoitamista eli kaikkea sitä julkisen ja yksityisen hallinnon toimintaa, jota tehdään liikunnan edistämiseksi. (Olin 1992, 87; 1982, 14). Käsite on siten nähtävä varsinkin

laajana. Liikuntapolitiikka koskee muun muassa liikuntapaikkarakentamiseen, erilaiseen liikunnan harrastamisen järjestämiseen ja suunnitteluun sekä liikuntajohtamiseen liittyvää toimintaa. Liikuntapolitiikka sisältyy omana osanaan tai sektorinaan kokonaisvaltaiseen yhteiskuntapolitiikan käsitteeseen. ”Liikuntapolitiikan avulla julkinen valta (valtio, läänit, kunnat), liikuntajärjestöt, eturyhmit, yksittäiset henkilöt taikka muut toimijat pyrkivät osaltaan vaikuttamaan liikuntakulttuurin sisältöön asettamalla ja toteuttamalla eritasoisia tavoitteita” (Ojala 1981, 14).

Suomen (1989, 45) mukaan suomalaiselle liikuntapolitiikalle määriteltiin ensimmäiset yleiset yhteiset tavoitteet Liikuntalakikomitean mietinnössä (1976:87). Tällaisia tavoitteita olivat aikaansa hyvin kuvaavan ”kansojen välisen yhteisymmärryksen ja rauhan edistämisen” ohella ”liikuntatottumusten herättäminen ja aktiivisen liikuntaharrastuksen kehittäminen sekä riittävien ja tarkoituksenmukaisten liikuntamahdollisuuksien luominen”. Kahta viimeksi mainittua voidaan hyvällä syyllä pitää myös tämän päivän liikuntapolitiikan keskeisinä tavoitteina (Opetusministeriö 2004,14). Näiden tavoitteiden toteuttamiseen liittyy tärkeänä osana asianmukaisella tavalla toteutettu liikuntapaikkasuunnittelu.

3.2 Liikuntasuunnittelun motiivit ja päämäärät

Ojala (1981, 14) asettaa liikuntasuunnittelun päämääräksi väestön liikunta-aktiivisuuden edistämisen. Hänen mukaansa

”Osana yhteiskuntasuunnittelua liikuntasuunnittelu kohdistuu liikuntajärjestelmän toimintaan, liikuntapolitiikkaan ja koko liikuntakulttuuriin, jolloin tavoitteena on yhteiskunnan kannalta mahdollisimman tarkoituksenmukaiset liikuntapalvelut ja -edellytykset.”

Yhteiskunnan liikuntasuunnittelulle asettamat tavoitteet voidaan Ojalan mukaan nähdä sellaisina, että taloudelliset realiteetit huomioon ottaen kaikkien väestöryhmien tarpeita liikuntapaikkojen käyttäjinä tulisi lähestyä mahdollisimman tasapuolisesti. Yhteiskunnan kannalta ehkä tärkeimpänä motiivina väestön liikunnan harrastamisen lisäämiseksi voidaan pitää liikunnan terveysvaikutuksia, jotka on lukuisin tutkimuksin osoitettu mittaviksi ja merkittäviksi (mm. Vuori 2002, 1990; Hirvensalo 2002; Rantanen 1994).

Mertaniemen ja Miettisen (1998, 38) mukaan vuonna 1998 maamme työikäisestä väestöstä noin 300 000 oli sairaus- tai varhaiseläkkeellä työkyvyn pettämisen vuoksi. Samaan aikaan työkyvyttömyyseläkkeiden kustannukset olivat noin 50 miljardia markkaa (noin 8.3 mrd. euroa) vuodessa. Työkyvyttömyyseläkkeitä myönnetään yleisimmin tuki- ja liikuntaelinsairauksien, mielenterveysongelmien sekä sydän- ja verisuonitautien vuoksi, ja näitä sairauksia voidaan ehkäistä liikunnan harrastamisen avulla (emt. 29-30, 35-37).

Opetusministeriön nuorisopoliittisen tiedotteen (8/2001) mukaan suomalaisten sairaalapalvelujen käyttö on 25-30 prosenttia vähäisempää fyysisesti aktiivisimmalla kolmanneksella verrattuna passiivisimpaan kolmannekseen. Myös tämä tuo esiin liikunnan terveydelliset ja edelleen yhteiskuntataloudelliset vaikutukset.

Hirvensalo on väitöskirjassaan (2002) osoittanut yhteyden ikääntyvän väestön yksin selviytymisen ja säännöllisen liikunnan harrastamisen välillä. Ikääntyneiden henkilöiden ihmisarvoisen elämän ohella esiin tulevat täten selvät taloudelliset kysymykset kalliin laitoshoidon tarpeen vähenemisen myötä. Samaa asiaa lähestyy myös Heikkinen (1992) gerontologisessa tarkastelussaan, joka voidaan kiteyttää virkkeeseen: "Miten voitaisiin säilyttää vanhusten, yli 80-vuotiaiden mahdollisuus pysyä mahdollisimman pitkään oman elämänsä subjektina?"

Lehtola, Hänninen ja Päättalo (2000, 46) ovat osoittaneet aktiivisen liikunnan harrastamisen kaatumistapaturmilta suojaavan vaikutuksen, mikä myös säästää kuntia kalliilta sairaudenhoitokuluilta.

Lasten ja nuorten liikunnan harrastus on ollut esillä useissa viimeaikaisissa puheenvuoroissa. Murrosiän jälkeen yleisesti ilmenevä "drop-out" ilmiö, eli liikunnan harrastamisen lopettaminen, on askarruttanut tutkijoita (mm. Lämsä ja Mäenpää 2002). Tavoitteena olisi saada nuoriso jatkamaan jossain muodossa lapsena omaksuttua liikuntaharrastusta. Selvitykset ovat viitanneet myös siihen, että nuorison fyysinen kunto olisi heikentynyt, mutta Hämäläisen, Nupposen, Rimpelän ja Rimpelän (2000, 11) mukaan ainakaan toistaiseksi ei ole olemassa aukotonta tutkimustietoa, jolla väittämä voitaisiin osoittaa todeksi. Sen sijaan kyseinen tutkimus osoittaa edellä mainitun tendenssin liikunnan harrastamisesta luopumiseen murrosiässä, mutta samalla myös sen, että nuorempien lasten liikunnan harrastus kokonaisuutena on lisääntynyt selvästi 1980-luvun puolivälistä lähtien.(emt. 9)

Suuren kansallisen liikuntatutkimuksen 2001-2002b (Lasten ja nuorten liikunta, 6) mukaan lasten liikunta-aktiivisuus on kohonnut viime vuosina. Samankaltaisen tulokseen päätyvät myös Nupponen ja Huotari (2002). Kyseisessä tutkimuksessa esitetään kuitenkin myös arvioita lasten kestävyyskunnan heikkenemisestä viimeisen 25 vuoden aikana.

Edellä mainittujen tutkimusten ohella myös puolustusvoimat on tehnyt käsiteltävää asiaa koskevan selvityksen. Tämä osoittaa varusmiesten kestävyyskunnan heikentyneen parin viimeisen vuosikymmenen aikana. Puolustusvoimien selvitys kiinnittää kuitenkin myös huomiota siihen, että palvelukseen astuvien varusmiesten liikuntaharrastusaktiivisuus on lisääntynyt samana ajanjaksona. Tästä onkin tehty johtopäätös, että nuoriso liikkuu urheiluseuroissa ja muissa järjestetyissä tapahtumissa, mutta aiempi liikunnallinen elämäntapa on häviämässä. Kulkeminen kouluun tai harrastuksiin tapahtuu passiivisella tavalla eikä lihasvoimaa hyväksi käyttäen, ja järjestetyn liikuntatoiminnan ulkopuolinen harrastus on romahtanut.(Järvinen 2002, 50-52) Suuren kansallisen liikuntatutkimuksen 2001-2002b (Lasten ja nuorten liikunta, 20) mukaan urheiluseuroissa liikuntaa harrasti vuonna 1995 34 prosenttia ja vuosina 2001-2002 40 prosenttia lapsista. Omatoiminen kaveripiirissä tapahtuva harrastus oli vastaavasti kohonnut vuoden 1995 35 prosentista jälkimmäisen ajankohdan 58 prosenttiin. Toisaalta saman tutkimuksen mukaan (emt. 8) yli puolet lapsista jälkimmäisenä ajankohdasta oli sellaisia, joiden liikunnan harrastaminen rajoittui 0-3 kertaan viikossa.

Nuorison liikuntatottumusten palauttaminen sellaisiksi, että harrastustoiminta ei rajoittuisi pelkästään säännöllisiin väliajoin tapahtuvaan urheiluun ja muuhun liikuntaan seurojen harjoituksissa tai muissa organisoiduissa tapahtumissa, tulee nähdä maassamme tärkeänä liikuntapoliittisena tavoitteena. Koulu liikunnan uudelleen organisoinnin ja tiedon jakamisen ohella asiaan voidaan vaikuttaa myös oikein toteutetulla liikuntapaikkasuunnittelulla. Asuinalueille

tulee sijoittaa kaikkien käyttöön tarkoitettuja liikuntapaikkoja, jotka on suunniteltu erityisesti nuorison harrastamia lajeja silmällä pitäen. Tärkeää on ohjattuun liikuntaan osallistumattomien nuorten tavoittaminen.

Valtion liikuntaneuvoston rakentamisjaosto on asettanut liikuntarakentamisen painopistealueiksi lasten ja nuorten liikuntaolosuhteiden sekä terveyttä edistävän liikunnan olosuhteiden parantamisen. Tukipolitiikka suunnataan koskemaan ensisijaisesti näitä painopistealueita. Tavoitteet lasten liikuntaolosuhteiden parantamiseksi on kiteytetty:

”Tavoitteena on vaikuttaa lasten ja nuorten liikuntaolosuhteiden kohentumiseen erityisesti heidän välittömässä asuin- ja elinympäristössään lisäämällä kuntien ja muiden paikallisten toimijoiden osaamis- ja toimintavalmiutta sekä taloudellisia edellytyksiä” (Valtion liikuntaneuvoston rakentamisjaosto 2001, 5)

Esitys tarkoittaa rakentamisjaoston mukaan muun muassa lähiliikuntaolosuhteiden parantamista, liikuntapaikkojen käyttömahdollisuuksien edistämistä sekä liikuntapaikkojen varustamista palvelemaan paremmin lasten tarpeita. Lähiliikuntapaikat sekä viheralueet kodin välittömässä läheisyydessä muodostavat lasten jokapäiväisen liikkumisympäristön. Kaikkein tärkeimpiä nämä ovat organisoidun liikunnan ulkopuolelle jäävien tai jättäytyvien lasten kohdalla. Edelleen Rakentamisjaosto toteaa, että ”lasten liikuntapaikkojen toteuttamisessa ovat usein asenne ja yhdyskuntasuunnittelun valmius tärkeämpiä tekijöitä kuin kansaan raha sinänsä” (emt. 3-6)

Toinen liikuntaneuvoston rakentamisjaoston keskeinen painopistealue, terveyttä edistävän liikunnan olosuhteiden kehittäminen, sisälsi selkeän viestin päivittäisen elinympäristön asemasta tavoitteiden saavuttamiseksi. Jaoston (2001, 8) mukaan ”Erityisesti kehitetään ihmisten päivittäisen elinpiirin olosuhteita arki liikunnan ja liikunnan harrastusmahdollisuuksien edistämiseksi.” Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kodin lähiympäristöä, ulkoilualueita ja kevyen liikenteen väyliä tulee nykyistäkin selvemmin pitää arkiliikunnan toimintaympäristöinä.

Eran mukaan sopivien liikuntapaikkojen olemassaolo sopivilla etäisyyksillä asunnoista on keskeinen vaatimus ikääntyneiden ihmisten aktiivisen liikunnan harrastamisen kannalta (Era 1989). Erityisen merkittävänä kodin lähialueet arki liikunnan toimintaympäristönä nähdään liikunnallisesti passiivisen väestöosan harrastuksen aktivoinnin kannalta. Eräänä keinona tavoitteisiin pyrkimisessä on esitetty paikallinen poikkihallinnollinen yhteistyö kaavoituksen alalla. (Liikunta neuvoston rakentamisjaosto 2001, 9)

Liikunnan harrastusmahdollisuuksiin panostaminen nähdään yhteiskunnassamme varsin myönteisenä toimintana. Yhteisymmärrys esiintyy kuitenkin lähinnä yleisellä periaatteellisella tasolla. Panostamisen kohdentamisessa löytyy sen sijaan jo runsaasti erilaisia toisistaan poikkeavia mielipiteitä. Huomion arvoista asiassa on se, että liikuntarakentamiseen panostaminen sinänsä ei vielä välttämättä lisää yhdyskunnassa harrastettavan liikunnan määrää. Päämäärättömällä kysyntää selvittämättömällä rakentamisella saattaa olla julkisyhteisön kannalta ainoastaan yksittäisen liikuntasuorituksen keskimääräistä hintaa kohottava vaikutus (Valtonen 2002). Liikuntarakentaminen vaatii siten pohjakeseen suunnittelua, joka sisältää Suomen (1998, 42) määrittelemän sosiaalisen ja funktionaalisen ulottuvuuden.

Ihmisten liikuntakäyttäytymistä säätelee heidän elinympäristönsä sekä monet yleiset yhteiskunnalliset tekijät. Liikunnan harrastaminen on näin ollen paljon monimutkaisemman ympäristöstä ja olosuhteista muodostuvan kokonaisuuden aikaansaannos ja tulos, kuin että koko asia nähtäisiin vain vapaa-ajan säätelemänä harrastuksena (Vuolle 1981, 22). Monet taustatekijät kuten henkilön ikä, sukupuoli, sosioekonominen asema, tulotaso, asuinympäristö ja koulutus vaikuttavat keskeisesti liikuntakäyttäytymiseen (Suomi 2000a, 186-191). Näistä asuinympäristö liittyy yhdyskunnan infrastruktuuriin ja muuhun fyysiseen toimintaympäristöön, mutta kaikki muut itse liikkuaan. Keskeiseksi asiaksi liikuntasuunnittelussa nouseekin, millaisiksi suunnittelun tavoitteet erilaisia ihmisryhmiä ajatellen asetetaan ja kuka nämä tavoitteet asettaa.

Liikuntakäyttäytymistä voidaan lähestyä myös Bourdieu'n (1998, 17-18) käyttämän käsitteen habitus avulla. Käsite viittaa ihmisten yhteiskuntaryhmälleen tyypillisiin asenteisiin ja suhtautumistapojen kokonaisuuteen (Karisto 1988, 43). Allardt (1998, 48) määrittää habituksen ja suomenkielisen käsitteen elämäntyyli toistensa synonyymeiksi. Tyypillisenä nyky-yhteiskunnassa ilmenevänä habitusta kuvaavana tekijänä voidaan nähdä juuri liikunta ja sen erilaiset harrastamistottumukset.

”Habitus on se synnyttävä ja yhdistävä periaate, joka kääntää tietyn aseman olennaiset ja suhteista muodostuvat luonteenpiirteet yhtenäiseksi elämäntyyliksi, eli yhtenäiseksi joukoksi henkilö-, hyödyke- ja käytäntövalintoja” (Bourdieu 1998, 18).

Esimerkiksi voimailun, suunnistuksen ja golfin keskivertoharrastajat poikkeavat yleisesti ottaen myös muilta elämäntyyliä kuvaavilta ominaisuuksiltaan toisistaan. Bourdieu'n mukaan ”Ihmisiä ’kiinnostavat’ nykyhetken määräämät tulevaisuuteen sijoittuvat asiat vain siinä määrin, kuin heidän habituksensa niille herkistää ja saa heidät ne havaitsemaan ja niitä tavoittelemaan” (Bourdieu ja Wacquant 1995, 47). Habitus on monisäikeinen käsite, eikä sitä ole mahdollista määrittellä pelkästään sosioekonomiseen asemaan tai tulo- ja koulutustasoon pohjautuen, joskin näillä kaikilla on habitusta muovaava vaikutus.

Tässä tutkimuksessa erilaisia liikuntapaikkojen käyttäjäryhmiä lähestytään siten, että tarkasteltaviksi taustamuuttujiksi valitaan henkilön sukupuoli, tulotaso ikä ja asuinpaikkakunnan koko.

Ihmisten liikuntakäyttäytymisessä voidaan ainakin jossain määrin nähdä myös paikkakuntaeroja, jotka eivät millään tavoin liity henkilöiden habitukseen, paikkakunnan kokoon tai edes sen maantieteelliseen sijaintiin. Monet kaupungit ovat perinteisesti suuntautuneet esimerkiksi palloilussa tiettyihin lajeihin, ja tämä heijastuu aktiivisena harrasteliikuntana. Tällöin näiden liikuntalajien harrastamisesta niin kilpaurheiluna kuin edelleen harrasteliikuntana on muotoutunut osa Virtasen (1999b, 7-8) tarkastelemaa paikkakunnan identiteettiä. Esimerkiksi Tampere voidaan tällä tavoin yhdistää jääkiekkoon, Äänekoski koripalloon, Valkeakoski jalkapalloon sekä Seinäjoki pesäpalloon.

Liikuntasuunnittelun tavoitteiden, kuten kaikkien muidenkin yhteiskunnalliseen päätöksentekoon liittyvien suunnittelutavoitteiden, tulisi demokraattisessa järjestelmässä pohjautua kansalaisten tarpeisiin. Tavoitteiden asettajia paikallisessa liikuntasuunnittelussa ovat ainakin poliittiset järjestöt, urheilujärjestöt sekä urheiluseurat ja urheiluseuroiksi rekisteröitymättömät liikuntaorganisaatiot. (Vuolle 1981, 26). Vahvimmat näistä pystyvät tuomaan asiaansa muita

paremmin esille, ja yhteiskunnallisen päätöksentekokoneiston tehtävänä olisi-kin toimia tasa-arvoon tähtäävänä suunnittelun ohjaajana ja säätelijänä. Päätöksenteko demokraattisessa järjestelmässä perustuu lähes aina kompromisseihin. Suunnittelun päämääräksi ja edelleen sen tulokseksi on tärkeitä saada ratkaisu, joka tyydyttää mahdollisimman laajaa väestönosaa, mutta joka ei kuitenkaan ole samalla räikeästi minkään väestönosan etujen vastainen (emt.).

Merkittävä peruskysymys liikuntasuunnittelun lähtökohdista ja tavoitteista päätettäessä on myös toiminnan karkea jaottelu kilpaurheiluun sekä kunto- ja harrasteliikuntaan. Panostuksen painottuminen kilpaurheiluun tai vaihtoehtoisesti kunto- ja harrasteliikuntaan johtaa rajallisten taloudellisten resurssien vallitessa helposti ristiriitaan. Harrastettavien lajien kirjo on viime vuosikymmeninä lisääntynyt voimakkaasti ja tämä aiheuttaa kiihtyvää kilpailua pääsystä yhteiskunnan rahoituksesta osalliseksi niin suorituspaikkojen suunnittelussa ja rakentamisessa kuin toiminnan avustamisessa. Liikuntapoliittisen toiminnan ja tähän liittyvän liikuntasuunnittelun kokonaisuus voidaan nähdä Bourdieu'n (1998, 43-44; 1987, 105) kuvaamana sosiaalisena toimintaympäristönä eli kenttänä. Tällaisella "liikunnan kentällä" erilaiset intressitahot pyrkivät saamaan valtaa ja edelleen vaikuttamaan yhteiskunnan rajalliseen panostukseen.

Edelliseen liittyen kilpa- ja harrastaurheilu tai eri urheilulajit eivät välttämättä kuitenkaan rajaa toinen toisiaan ulos yhteiskunnan panostuksesta liikuntapaikkarakentamista koskevilla asioilla. Erääksi tavoiteltavaksi suunnittelun kriteeriksi voidaankin asettaa, että liikuntapaikat kykenisivät mahdollisuuksien mukaan palvelemaan monia eri lajeja ja tätä kautta mahdollisimman laajaa käyttäjäkuntaa.

3.3 Liikuntakulttuuri ja hyvinvointi

Hyvinvoinnin edistäminen on keskeinen yhteiskuntapoliittinen tavoite ja yhteiskuntasuunnittelun päämäärä maassamme. Yleisesti hyväksytyyn näkemykseen mukaan hyvinvointiyhteiskunnan tärkeänä kriteerinä voidaan pitää eri ihmisten ja ihmisryhmien välistä tasa-arvoa. Hallituksen esityksessä liikuntalaiksi (HE 236/1997) lain keskeiseksi tavoitteeksi määriteltiin, että mahdollisimman moni kykenisi harrastamaan liikuntaa omista lähtökohdistaan ja haluamallaan tavalla. Oikeus liikuntaan nähtiin tärkeänä osana kansalaisille välttämättömiä peruspalveluja. Edelleen hallituksen esityksen tavoitteena oli, ei pelkästään liikunnallinen tasa-arvo, vaan myös yleisen tasa-arvon edistäminen liikunnan avulla.

Hyvinvointi on varsin moniulotteinen käsite, joka pitää sisällään yksittäisen henkilön kannalta merkityksellisiä arvoja kuten toimeentulo, turvallisuus, terveys, asunto-, työ- ja koulutusolot sekä mahdollisuuden vapaa-ajan viettoon ja virkistäytymiseen. Hyvinvointiin liittyy ulkoisten olosuhteiden ja yhteiskunnan tarjoamien fasilitteettien ohella myös käsite elämisen laatu. Hyvinvointi sisältää siten ulkoisten aineellisten olosuhteiden ohella myös ihmisten subjektiiviseen kokemiseen pohjautuvia tuntemuksia (KomM. 1990:24, 38-39). Allardt (1998, 40-41) määrittelee yksilön hyvinvoinnin kuuden indikaattorin avulla joita ovat:

- ”1 Elintason objektiiviset indikaattorit kuten tulotaso, asuntotila, terveys, työllisyys jne.
- 2 Elintason subjektiiviset indikaattorit kuten elintaso (tuloja, asuntoa, terveyttä työllisyyttä jne.) koskeva tyytymättömyys ja tyytyväisyys.
- 3 Yhteisyyssuhteiden objektiiviset indikaattorit kuten ystävien lukumäärä, kontaktit paikallisyhteisössä, yhteydet järjestöissä jne.
- 4 Yhteisyyssuhteiden subjektiiviset indikaattorit kuten onnellisuuden ja onnettomuuden elämykset.
- 5 Ihmisenä olemisen objektiiviset indikaattorit kuten poliittinen aktiivisuus, korvaamattomuus työssä, aktiiviset harrastukset, toiminta luonnossa jne.
- 6 Ihmisenä olemisen subjektiiviset indikaattorit kuten omakohtaiset kokemukset vieraantumisen ja itsensä toteuttamisesta.”

Allardt'n esittämästä tavasta määritellä hyvinvointi voidaan keskeisenä asiana nostaa esiin käytetty jako objektiivisiin ja subjektiivisiin indikaattoreihin. Yksilön hyvinvoinnin tarkastelussa asiaa tulee siten lähestyä henkilön taloudellisen aseman ja ulkoisten elinolosuhteiden ohella myös ottaen huomioon, että käsite sisältää arvoja joiden objektiivinen määrittäminen on mahdotonta. Yksilön hyvinvointi voidaan näin ollen määrittää sellaiseksi tarpeentyydytyksen ja oman itsensä arvostamisen toteutumisen tilaksi, joka on yksilön itsensä mielestä riittävä.

Yhteisön hyvinvointi voidaan määritellä tilaksi, jossa sen jäsenet voivat tyydyttää tarpeitaan riittävästi tämän kuitenkin aiheuttamatta mainittavaa haittaa muiden jäsenten mahdollisuuksille tyydyttää omia tarpeitaan (Olin ja Ojala 1981, 140). Kyseinen Olinin ja Ojalan yhteisön hyvinvoinnin määrittely muistuttaa läheisesti Rawls'n (1988, 46, 175, 303-304) oikeudenmukaisuusteorian vapausperiaatetta. Tämän mukaan: ”Jokaisella ihmisellä on oleva yhtäläinen oikeus laajimpaan mahdolliseen perusvapauteen, joka on sovitettavissa yhteen muiden samanlaisen vapauden kanssa.” (Rawls 1988, 46)

Yhteisön hyvinvoinnin tilaan voidaan vaikuttaa ihmisten fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset tarpeet huomioon ottavalla liikuntasuunnittelulla. Myös hallituksen esityksessä Eduskunnalle liikuntalaiksi hyvinvointi on kiteytetty lain erääksi keskeiseksi kriteeriksi. ”Hyvinvointipolitiikan kannalta keskeinen tavoite on laajentaa liikuntaharrastusta ja saada se koskemaan uusia väestöryhmiä” (HE 236/1997).

Liikuntakulttuurilla on varsin merkittävä osa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tässä tarkasteltavaa liikuntakulttuurin osaa, ihmisten omatoimista liikunnan harrastamista, voidaan pitää merkittävällä tavalla hyvinvointia edistävänä toimintana. Liikunnan harrastaminen ylläpitää ja kohentaa ihmisten toimintakykyä ja terveyttä. Motiivi liikkumiseen saattaa lähteä myös toiminnasta saatavasta akuutista mielihyvästä ja myönteisistä elämyksistä. Joillekin liikunnan harrastajille tärkeintä voi olla toiminnan sosiaalisuus ja mahdollisuus kanssakäymiseen muiden ihmisten kanssa (KomM. 1990:24, 40). Useille liikunnan harrastamisen motiivi on kaikkien edellä mainittujen tekijöiden yhdistelmä.

Eichberg (1987, 54-55) jakaa liikunnan harrastamisen toiminnan motiivien pohjalta kolmeen ryhmään, jotka ovat suoritusta korostava kilpailullinen liikunta, terveysliikunta sekä elämyksellinen kehon kokemusta korostava liikunta. Myöskään Eichbergin esittämä jaottelu ei sulje pois ajatusta, että lähtökohta liikunnan harrastamiseen saattaa samanaikaisesti perustua kahteen tai jopa kaikkiin kolmeen edellä mainittuun tekijään. Harrastuksen motiivina ei tule nähdä liian pelkistetysti. Kehon ja mielen kokemusta korostavat lajit saattavat sisältää

myös kilpailullisia elementtejä. Toisaalta tällaisten lajien harrastajat näkevät toiminnassaan myös terveydellisiä perusteita; ainakin ajatellen pitkällä tähtäimellä tulevaisuuteen. Toisaalta liikunnan harrastamisen elämyksellisyys on subjektiivista. Ikääntyneelle henkilölle normaali kävelylenkki raikkaassa luonnossa urbaanin ympäristön ulkopuolella saattaa merkitä juuri tässä tarkoitettua kokemuksen nautintoa, vaikka tärkein motiivi toiminnalle olisikin terveydellinen.

Liikunnan harrastaminen Suomessa on viime vuosina siirtynyt suoritus- ja tulospainotteisesta eli tuloksia mittaavasta urheilusta kohti elämyksellistä liikuntaa. Liikunnan kenttä on samalla eriytynyt ja monipuolistunut. Uusia lajeja syntyy ja harrastusmuotoja kehittyy ja osa näistä voidaan nähdä hyvin erilaisina verrattuna perinteiseen suorituskeskeiseen liikuntaan (Tähtinen ym. 2002, 49; Zacheus ym. 2003, 34).

Myös monet perinteiset lajit muuntuvat edellä esitetyn mukaisesti ajan kuluessa. Lentopallon rinnalle on kehittynyt nuorison suosima rantalentopallo ja koripallon rinnalle katukoris. Rekisteröityneiden kilpasuunnistajien määrä on viime vuosina jonkin verran vähentynyt, mutta harrastelijoille tarkoitettujen kuntorastitapahtumien suosio on selvässä kasvussa⁷. Sulkavan soudut, massajuoksupahtumat ja Finlandia-hiihdot vetävät puoleensa henkilöitä, joille osanotto on tärkeämpää kuin lopullinen sijoitus⁸.

Liikuntapaikkasuunnittelun tulee seurata aikaansa. Suunnittelun tavoitteiden tulee lähteä väestön liikuntatottumuksista ja harrastamisen tulevaisuuden toiveista. Etenkin tulevaisuuden toiveiden ja yleisesti liikunnan harrastamisen muutos tulee pyrkiä ennakoimaan ja ottamaan huomioon. Perinteisiin lajeihin ja niiden harrastusedellytyksiin keskittynyt liikuntapolitiikka ja tältä pohjalta tapahtuva panostus liikuntapaikkoihin ei välttämättä edusta väestön tarpeita. Kariston (1988, 55) mukaan liikuntalajien harrastamisen ikään perustuva tulkinna saattaa olla harhaan johtava. Vanhojen ikäluokkien lajit voivat olla hyvinkin poikkeavia nykyisistä, kun tällä hetkellä nuorisoa tai nuorta aikuisväestöä edustavat henkilöt saavuttavat kyseisen ajanjakson elämässään. Samaa asiaa lähestyvät myös Mäntylä, Pyykkönen, Juppi ja Sneck (1990, 114), joiden mukaan: "Suhtautuminen vanhenemiseen ja vanhuuteen on muuttumassa, ja tähän liittyen etenkin ikääntyneiden liikuntaa ja liikuntatapoja on uudelleenarvioitava." Ihmiset jatkavat ikääntyessään nuorena omaksumiensa lajien parissa, ja tästä muodostuu vähitellen osa liikunnan harrastamisen valtakulttuurin (emt.). Liikuntapaikkasuunnittelun kohdalla asia tulee tärkeäksi pohdittaessa suuria investointeja vaativia rakentamishankkeita. Pienet kohteet sen sijaan ovat helpommin muunneltavissa ajan virtausten vaatimalla tavalla.

⁷ Suomen Suunnistusliiton internetsivujen mukaan yli 19-vuotiaiden rekisteröityneiden kilpasuunnistajien määrä on laskenut vuosien 1998 ja 2002 välisenä aikana 8 500:sta 7 500:aan. Samana aikana kuitenkin samanikäisten harrastesuunnistajien (ns. kuntorasteilla kävijät) määrä on kohonnut 36 000:sta 45 000:een. (Suomen Suunnistusliitto 2004)

⁸ Muun muassa vuoden aikana maratonin juosseiden henkilöiden lukumäärä on kohonnut maassamme viime vuosina voimakkaasti samalla, kun kolmen tunnin alittajien määrä on laskenut. (Järvimäki 2003, 64)

3.4 Kunnallinen liikuntasuunnittelu

Suomalaisen liikuntasuunnittelun alku voidaan ajoittaa viime vuosisadan ensimmäisiin vuosikymmeniin, jolloin toiminta oli lähinnä suurten kaupunkien yksittäisten liikuntalaitosten rakennusteknistä suunnittelua. Toiseen maailmansotaan saakka suunnittelu koski lähinnä yleisurheilu- ja muita kenttiä, jotka sijoittuivat asutuskeskuksiin. Sodan jälkeisinä parina vuosikymmenenä suunnittelu ja toteutus laajeni myös maaseudulle, jolloin urheiluseurat jopa talkoovoimin rakensivat tarvitsemiaan kenttiä, sekä varustivat työväen-, raittiusseuran- ja nuorisoseurantaloihin sisäliikuntatiloja. Myös erilaisten liikuntalaitosten suunnittelu ja rakentaminen lisääntyi. (Suomi 1998, 11; 1986) Yhdyskuntasuunnittelun edistyminen samoin kuin muutenkin hyvinvointivaltion voimakas kehittäminen heijastuivat myös liikuntasuunnitteluun.

Karimäen (2001, 11) mukaan nykyaikaisen liikuntasuunnittelun alkaminen voidaan ajoittaa 1960-luvulle. Samaan aikakauteen sijoittuvat myös nykykäytännön mukaisen kunnallisen kaavas suunnittelun alkuvaiheet vuonna 1958 voimaan tulleen rakennuslain ja siinä säädettyjen menettelytapojen käyttöönoton myötä. Oman vaatimuksensa liikuntasuunnittelun kehittämisen tarpeellisuuteen toi mukanaan myös yleinen yhteiskunnallinen kehitys eli voimakas kaupungistuminen ja elintason nousu. Asutuskeskuksiin keskittyi enenevässä määrin ihmisiä, joilla oli runsaasti vapaa-aikaa.

Keskushallinnon säätely liikuntapaikkasuunnittelua kohtaan voimistui ja 1980-luvulla tämä saavutti kulminaatiopisteensä, kun luotiin nykymuotoinen kolmiportainen suunnittelu- ja rahoitusjärjestelmä koskemaan kuntien, väliportaan (lääninhallitukset) sekä valtion rooleja suunnittelutoiminnassa. Tällöin tärkeinä kriteereinä suunnittelulle olivat muun muassa väestönormit, joiden pohjalta pyrittiin lähestymään liikuntasuunnittelulle asetettavia tavoitteita. Valtiovallan voimakasta säätelyä kuvastaa hyvin vuoden 1980 alussa voimaan tullut liikuntalaki (984/1979), jossa selkeästi tuotiin esiin valtiovallan ja kunnan roolit ja tehtävät. (Suomi 1989, 45) Valtiovallan tehtävät kohdistuivat yleisten edellytysten kehittämiseen ja valtiorhallinnon eri sektoreiden yhteistyöhön liikunnan alalla. Valtiovaltaa alueellisella tasolla edustivat liikunnan alalla, kuten nykyäänkin, lääninhallitukset. Kunnan rooli kohdistui liikuntapaikkojen tarjoamiseen sekä paikallisen kansalaistoiminnan tukemiseen.

Läänikohtaiset liikuntasuunnitelmat tulivat käyttöön 1979. Näissä pyrittiin valtiovallan toimesta ohjaamaan liikuntapaikkarakentamista keskitetysti valtakunnallisten liikuntapoliittisten päämäärien ja tavoitteiden saavuttamiseksi. Taloudellinen lama 1990-luvulla vaikutti järjestelmään siten, että keskitetyn suunnittelun pohja mureni pienentyneiden resurssien myötä, ja suunnittelu alkoi etsiä kiinnukohtia myös itseohjautuvista paikallista ja aluekohtaisista hankkeista. (Karimäki 2001, 11-12)

Myös nykyisen liikuntasuunnittelun voidaan katsoa olevan tilassa, jossa valtiovallalla on edelleen selkeä rooli suunniteltavien hankkeiden rahoittajana ja tätä kautta myös koko toiminnan edistäjänä. Samalla toiminnan kentälle on kuitenkin ilmestynyt myös tästä hankerahoituksesta riippumattomia suunnittelu- ja rakentamisprojekteja, sillä valtiovallan mahdollisuudet osallistua liikuntapaikkarakentamisen tukemiseen ovat tarpeisiin nähden varsin rajalliset. Maahamme on viime vuosina rakennettu myös julkisesta rahoituksesta riippumattomia yksi-

tyisiä liikuntatiloja ja monelle pienelle paikkakunnille (esim. Suolahti, Keuruu ja Längelmäki) on pystytetty lähes talkoovoimin jäähalli. Vuonna 2004 arviolta 75 prosenttia Suomen noin 30 000 liikuntapaikasta on kuntien rakentamia ja ylläpitämiä (Opetusministeriö 2004, 18).

Kunnallinen liikuntasuunnittelu pohjautuu nykyisen liikuntalain (1054/1998) tavoitteisiin. Laki ei kuitenkaan tunne pakollista kunnallista liikuntasuunnitelmaa. Velvoittava liikuntasuunnittelua koskeva säädös löytyy kunta-laista (365/1995). Mainitun lain 65 §:n mukaan valtuuston on vuosittain hyväksyttävä kunnan seuraavan vuoden talousarvio sekä kolmeksi tai useammaksi vuodeksi taloussuunnitelma.

Näissä hyväksytään kunnan toiminnalliset ja taloudelliset tavoitteet, eli tässä tulee käsittelyyn muiden asioiden ohella myös liikuntatoimen kehittäminen (Karimäki 2001, 154). Käytännössä kuitenkin lähes kaikissa kunnissa laaditaan määrääjain liikuntasuunnitelma⁹.

Kunnallisen liikuntasuunnitelman sisältö on maassamme vaihteleva. Yhteisenä tekijänä voidaan kuitenkin pitää, että suunnitelma sisältää toiminnallisten ja taloudellisten seikkojen ohella tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavan liikuntapaikkarakentamista koskevan osan. Ongelmaksi voidaan asettaa esitetyn liikuntapaikkasuunnittelun järkiperäinen kytkeminen osaksi kokonaisvaltaista maankäytön suunnittelua (Karimäki 2001, 155). Liikuntapaikkasuunnitelman olemassaolo voidaan kuitenkin jo sinänsä nähdä avuksi kokonaisvaltaisessa maankäytön suunnittelussa, mikäli tätä vain ymmärretään käyttää hyväksi.

Tarkasteltaessa liikuntapaikkarakentamisen suhdetta maankäytön kokonaisuunnitteluun tulee eräänä keskeisenä tekijänä esille myös, mitkä alueet mielletään liikuntapaikoiksi. Liikuntapaikkoina on pidettävä kaikkia sellaisia alueita, joilla ihmiset harrastavat päivittäistä liikuntaansa. Liikuntapaikkoja ovat näin ollen varsinaisesti kyseiseen tarkoitukseen osoitettujen kohteiden ohella ainakin kaikki kevyen liikenteen väylät sekä kaupunkien viheralueet. Samaten liikuntapaikkoina saattavat toimia asuintalojen piha-alueet, koulujen pihat ja vesialueet.

Liikuntalain 2§:n 1. momentin mukaan ”yleisten edellytysten luominen liikunnalle on valtion ja kuntien tehtävä”. Edelleen saman pykälän 3 momentissa on säädetty, että ”kunnan tulee luoda edellytyksiä kuntalaisten liikunnalle kehittämällä paikallista ja alueellista yhteistyötä sekä terveyttä edistävää liikuntaa, tukemalla kansalaistoimintaa, tarjoamalla liikuntapaikkoja sekä järjestämällä liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät”.

Lainsäätäjä ei ole nähnyt järkeväksi spesifioida, mitä sanalla liikunta tarkoitetaan. Luonnollisena selityksenä tälle on, että aiemmin tässä määritetyn, muun muassa lakia valmistelleessa hallituksen esityksessä esitetyn käsitteen voidaan katsoa sisältävän hyvin monenlaisia eri toimintoja

Liikuntalaki sisältää kuitenkin säädöksen siitä, että liikuntapaikkojen tarjonta on kunnalle kuuluva velvollisuus. Tämän tarjonnan järjestämiseen sisältyy paikkojen rakentaminen ja tätä edeltävä suunnittelu. Liikuntapaikkojen yleissuunnittelu sisältää näiden alueellista sijaintia ja rajausta koskevat kysymykset.

⁹ Vuonna 2000 65 prosentilla kaupungeista oli liikuntasuunnitelma ja 27 prosentilla näistä oli kyseinen suunnitelma tekeillä. Samana vuonna 92 prosentilla kaupungeista oli valmis liikuntapaikkasuunnitelma ja lopuilla 8 prosentilla tämä oli valmisteilla. (Suomi 2000b)

Tämä yleissuunnittelu sijainnin, alueellisen ulottuvuuden ja rakennusoikeuksien suhteen muunnetaan rakentamisen oikeuttavaksi juridiikaksi alueita koskevien maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten kaavojen laatimisen ja hyväksymisen yhteydessä.

Liikuntalain 1 §:ssä on säädetty lain yleisestä tarkoituksesta. Tässä kiinnitetty huomio väestön yleisen hyvinvoinnin kehittämisen sekä lasten ja nuorten kasvun ja kehittämisen edistämisen ohella toisen momentin säädökseen, jonka mukaan lain tarkoituksena on edistää liikunnan avulla kansalaisten tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta. Tämä voidaan ymmärtää siten, että lain säätämässä kuntien velvollisuudessa tarjota väestölle liikuntapaikkoja tulee tasapuolisesti ottaa huomioon kaikkien eri ihmisryhmien tarpeet.

4 LIIKUNTAPAIKKASUUNNITTELUN MAANKÄYTTÖPOLIITTISET LÄHTÖKOHDAT

4.1 Maankäyttöpolitiikka

Maankäytöllä tarkoitetaan maapohjan hyväksikäyttöä erilaisiin tarkoituksiin. Maankäyttöpolitiikka tarkoittaa sellaisia julkisen vallan tavoitteita, ohjelmia ja toimenpiteitä, joilla tämä ohjaa maankäyttöä haluttuun suuntaan. Eräs mahdollisuus on myös, että maankäyttöpolitiikan tavoitteeksi valitaan entisen toiminnan jatkaminen. Maankäyttöpolitiikka voidaan jakaa eriluonteisiin osiin, joita kutsutaan ohjaus-, valvonta ja hallintojärjestelmiksi. (Virtanen 1995, 14). Paikallisella tasolla toteutettava maankäyttöpolitiikka on osa laajempaa ja abstraktimpaa käsitettä, josta voidaan käyttää nimitystä kaupunkipolitiikka.

Häklin mukaan kaupunkipolitiikka hahmottuu toimijoidensa kautta. Näitä ovat kaupunkien (kuntien) hallintoelimet ja johtavat viranomaiset, poliitikot, yritykset ja niiden johto, kansalaisjärjestöt sekä myös yksittäiset kaupunkilaiset. Kaupunkipolitiikassa valta määrittyy kyvystä hallita ”peliä” ja ohjata sitä haluttuun suuntaan. Häkli pyrkii osoittamaan, että kaupunkipolitiikassa vallalla on kasvot. (Häkli 2002, 15) Samaa asiaa lähestyy myös Virtanen (1999a, 61-76) maankäyttöpolitiikkaa koskevassa tarkastelussaan, joka käsittelee maankäyttöpelin osapuolia. Hän nimeää tällaisiksi osapuoliksi maanomistajat ja -haltijat, valtiot, kunnat ja kuntainliitot, ammattisuunnittelijat ja muut asiantuntijat, eturyhmät, asukkaat, julkisen sanan (median) sekä rakennusliikkeet, muut yritykset, kiinteistösijoittajat ja rahoittajat (emt. 61).

Tämän tutkimuksen kannalta tärkein maankäyttöpolitiikan osa-alue on sen ohjausjärjestelmä ja tähän liittyvät maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset kaavat (maakuntakaava, yleiskaava ja asemakaava) niiden lainvoimaiseksi saattamis- päätöksineen. Myös monet valtion keskushallinnossa tehtävät päätökset, kuten tiesuunnitelmien hyväksymiset ja erilaiset suojelupäätökset, voidaan lukea kuuluviksi maankäytön ohjausjärjestelmään. Liikuntapaikkasuunnittelun ja yleensä liikuntapaikkoihin liittyvän problematiikan näkökulmasta kuitenkin juuri kaavoitus ja siihen liittyvät toimenpiteet ovat keskeisiä. Liikuntaorientoituneiden tahojen (viranomaiset, liikuntaseurat, yksittäiset henkilöt) mahdollisuudet toimia ja tätä kautta päästä vaikuttamaan maankäyttöön liittyviin kysymyksiin kytkeytyvät

toisaalta suunnittelun vuorovaikutteisuussäädösten ja toisaalta itse suunnitelmi-
en kokonaisvaltaisuuden vuoksi oleellisesti juuri kaavojen laadintaan. Myös
se tosiasia, että kaavat liittyvät kaikkeen urbaaniin rakentamiseen ja ne operoivat
usein jo valmiiksi asutuilla alueilla, liittyy olennaisesti asiaan.

Suomen (2000a, 191) mukaan ”Liikuntarakentamisessa tulee noudattaa en-
tistä suurempaa hajauttamista ja hajakeskittämistä sinne, missä ihmiset asuvat eli
asuntoalueille”. Tärkeä seikka edelliseen liittyen on edelleen, että liikuntaa har-
rastetaan yleisesti myös muilla kuin varsinaisesti kyseiseen toimintaan osoitetuil-
la paikoilla (mm. viheralueet ja kevyen liikenteen väylät).

Maankäytön valvontajärjestelmä pitää sisällään tehtyjen suunnitelmien to-
teutumisen tarkastelun sekä niiden ympäristövaikutusten seuraamisen. Hallin-
tojärjestelmä vastaa maankäyttösuunnitelmien tekemisestä ja osin myös niiden
toteuttamisesta. Tässä tutkimuksessa keskitytään julkisen vallan hallintojärjestel-
mään, mikä käytännössä tarkoittaa kunnan tai muun julkisyhteisön toimia yleis-
essä maankäytön ohjauksessa ja valvonnassa toimialueellaan. Hallintojärjestel-
mään erityisenä osana kuuluu myös hallintoyksikön omistuksessa tai hallinnassa
olevan alueen maankäytön järjestäminen (Virtanen 1995, 14-15).

4.2 Liikuntapaikkasuunnittelu ja valtion maankäyttöpolitiikka

Valtionhallinnon maankäyttöpoliittiset tavoitteet on ilmaistu maankäyttö- ja ra-
kennuslain 22 §:n mukaisissa valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa. Ym-
päristöministeriön julkaisu (2002b, 49-50), joka käsittelee maakuntakaavan suh-
detta muun lainsäädännön mukaiseen päätöksentekoon, tuo esiin asiaan liittyviä
sektorikohtaisia tavoitteita. Kyseisessä tiedotteessa lähestytään niitä maankäyt-
töön liittyviä toimia, joissa julkinen valta tekee yleiseen maankäytön suunnitte-
luun eräänlaisen intervention muuhun kuin maankäyttö- ja rakennuslakiin pe-
rustuen. Tärkeässä asemassa on kaikenlainen ympäristönsuojelu sekä luonnon
virkistyskäyttö, joilla toiminnoilla on liikunnan harrastusolosuhteiden kannalta
lähinnä positiivista merkitystä. Lisäksi muun lainsäädännön vaikutus maankäyt-
tön suunnitteluun kohdistuu maa-ainesten ottoon, kaivostoimintaan, vesihuollon
järjestämiseen ym. toimiin, joilla yleisesti on varsin marginaalinen vaikutus taa-
jamaväestön liikunnan harrastamiseen. Jossain tapauksissa tosin maa-aineslain
555/1981 mukaiset ottoalueet saattavat sijoittua paikoille, joilla aiheutetaan tila-
päistä haittaa liikunta- ja virkistystoiminnoille, mutta näilläkin tilanne palaa nor-
maaliksi vaadittavien lakisäätteiden jälkihoitotoimenpiteiden toteuduttua. Yleiset
tiet, ratalinjat sekä energiaverkot (suuret sähkölinjat), joiden sijoittamisesta pää-
tetään valtion keskushallinnossa omaavat sen sijaan edellisistä poiketen taaja-
ma-alueilla ja niiden läheisyydessä liikuntapaikkasuunnittelun kannalta erityistä
merkitystä.

Maankäyttöpoliittisesti uusia rakennettavia moottoriliikenne- ja moottoritei-
tä, joiden lopullisesta sijoittelusta (yleissuunnitelmien hyväksyminen) päätetään
liikenne- ja viestintäministeriössä (YITL 24 §; YITA 17 §), voidaan pitää liikun-
tapaikkasuunnittelun kannalta problemaattisina. Maankäyttö, lähinnä taloudel-
lisista syistä johtuen, pyrkii määräytymään sellaiseksi, että muut toiminnot jou-
tuvut väistymään optimaalisen tielinjauksen alta. Linjauksia harkittaessa voidaan
arvioida tarvittavan erittäin painavia syitä, mikäli edellä mainitusta periaatteesta,

jossa optimaalisesta ratkaisusta päätetään teknis-taloudellisin perustein, poike- taan. Tällaisia syitä voisivat olla alueen merkittävät luonnonsuojeluun tai museo- viraston toimialaan liittyvät arvot, joilla on tukenaan asiaa koskeva lainsäädäntö. Liikunnan harrastamisolosuhteiden painoarvon sen sijaan voidaan katsoa olevan vähäinen tällaisia tielinjauksia suunniteltaessa. Mikään laki ei myöskään velvoita asian tarkastelua liikuntapaikkapoliittisesti. Laki yleisistä teistä ei myöskään tun- ne maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetyn kaltaista velvoitetta vuorovaikuttei- seen suunnitteluun. Laki tuntee vain valmista suunnitelmaa koskevan perinteisen nähtävilläolo-, lausunto- ja muistutusmenettelyn (YITA 14 §; Tiehallinto 2002, 11)

Yleisen tielain 10 §:n 3 momentin mukaan kuitenkin ”Tien suunnittelun tu- lee perustua maankäyttö- ja rakennuslain (132/1999) mukaiseen kaavaan, jossa tien sijainti ja suhde muuhun alueiden käyttöön on selvitetty”. Saman pykälän 4 momentin mukaan ”tietä ei saa tehdä vastoin asemakaavaa”. Näitä lainkohtia voidaan tulkita siten, että merkittävän tiehankkeen yleissuunnittelun yhteydessä ryhdytään toimenpiteisiin kaavojen muuttamiseksi ja kaavojen tultua lainvoimai- siksi voidaan laatia lopullinen toteuttamiseen tähtäävä tiesuunnitelma. Liikun- taintressin omaavan toimijan vaikutusmahdollisuudet tiehankkeissa ovat maan- käyttö- ja rakennuslain mukaisten kaavojen tarkistuksissa ja muutoksissa. Tien aiheuttamia ongelmia voidaan välttää tai korjata ympäröivän alueen maankäytöl- le tehtävin tarkistuksin.

Liikuntapoliittinen ongelma on, että suuret tiet eristävät näiden eri puolilla olevia toimintoja toisistaan. Yhtenäisiin virkistysalueisiin ja ulkoilureitistöihin tu- lee lähes vääjäämättä katkoksia. Uusi rataliikenne aiheuttaa myös täysin samoja ongelmia, mutta toisaalta uusien rautateiden rakentaminen on maassamme hyvin vähäistä. Samalla tavoin kuin teillä ja radoilla myös suurilla voimalinjoilla taaja- missa tai niiden lähialueilla saattaa olla muita toimintoja rajaava ominaisuus ja vaikutus yleisesti muuhun maankäyttöön. Nämä eivät kuitenkaan ole liikunta- paikkasuunnittelun kannalta ongelmallisia. Mainitut linjat eivät rajoita ihmisten liikkumista, vaan saattavat jossain tapauksissa jopa luoda tälle edellytyksiä.

KUVIO 3 Valaistu ulkoilureitti 110 kV voimalinjan alla Jyväskylän Sippulanniemessä.

Liikuntapaikkasuunnittelun näkökulmasta uusissa tiehankkeissa lähestymistavaksi tulee valita haittojen onnistunut ehkäiseminen. Kun tielinjauksia suunnitellaan ja edelleen toteutetaan taajamiin ja niiden lievealueille (tien yleissuunnitelma), edellyttää tämä myös koko aluetta koskevan yleiskaavatasoisen tarkastelun. Tässä yleiskaavan laatimisprosessissa liikuntapaikkojen ja muiden liikunnan harrastamiseen käytettävien alueiden järjestely on asiaan oleellisesti kuuluvana esillä. Toinen haittojen ehkäisykeino on vaikuttaminen tien varsinaiseen rakentamissuunnitteluun. Vaikka liikuntaintressin omaava toimija ei kykene vaikuttamaan teiden fyysiseen sijaintiin, on teiden rakentamissuunnitelmiin mahdollista saada mukaan teknisiä yksityiskohtia, joiden avulla liikunnan harrastamiselle aiheutuvia haittoja voidaan vähentää. Liikuntapaikkarakentamisen kannalta tärkeä rakenne (silta, alikulku tms.), joka aiheuttaa tien rakentamiseen lisäkustannuksia, tulee kuitenkin osoittaa tarpeelliseksi asianmukaisella liikuntapaikkasuunnitelmalla.

KUVIO 4 Moottoritietunnelin yli Tampereen itäisellä ohitustiellä muodostuu luonnollinen kulkuyhteys Tampereen keskusta-alueilta Hervannan ulkoilualueille.

Tieasioihin liittyen liikunnan kannalta myönteisenä asiana on pidettävä liikenne- ja viestintäministeriön vireille panemaa tutkimus- ja kehittämishanketta kevyen liikenteen edistämiseksi Suomessa (Tiehallinto 2001). Tällä kevyen liikenteen väylien lisäämiseen tähtäävällä ohjelmalla on suurta merkitystä taajamaympäristöissä harrastettavan liikunnan kannalta. Voidaan olettaa, että suurten teiden yleissuunnitelmiin tullaan tulevaisuudessa sisällyttämään kevyen liikenteen kaikenpuolista järjestämistä koskeva osio.

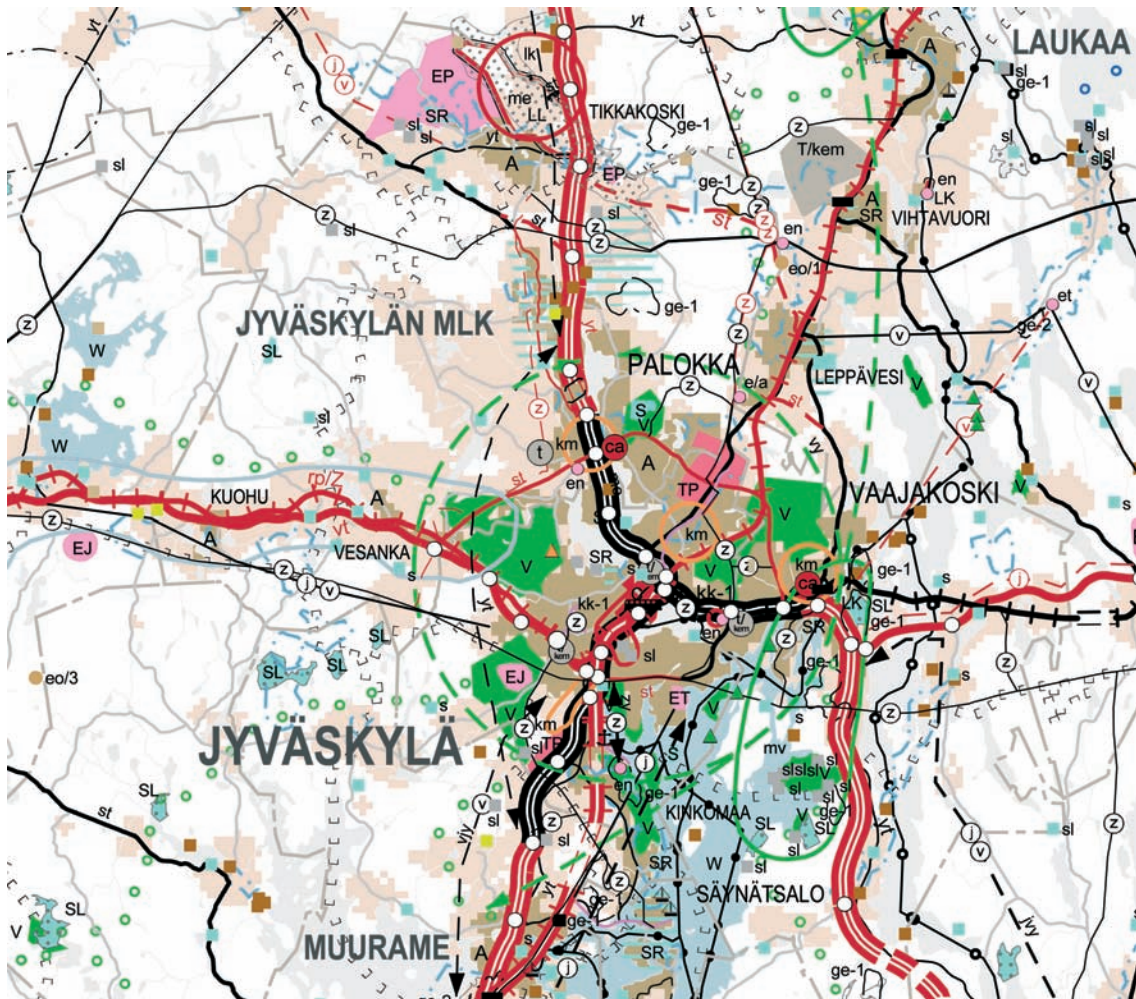
4.3 Suomen kaavoitusjärjestelmä

4.3.1 Suomen kaavahierarkia

Maankäyttö- ja rakennuslaissa omaksutun periaatteen mukaisesti yleispiirteisempi kaava luo aina kehyksen yksityiskohtaisemmalle suunnittelulle. Lain tuntema kaavahierarkia lähtee yleispiirteisimmällä ja alueellisesti laajimmalla tasolla maakunnittain laadittavasta maakuntakaavasta, jota seuraa kunnissa laadittava yleiskaava ja edelleen yksityiskohtiin menevä asemakaava.

4.3.2 Maakuntakaava

Maakuntakaava on nimensä mukaisesti maakunnittain laadittava yleispiirteinen maankäyttösuunnitelma. Se sisältää kaavakartan ja asiaan kuuluvat kaavamääräykset. Esitysmittakaava on yleisimmin 1:100 000 – 1:250 000, mutta tiheään rakennetuilla taajama-alueilla tämä voi olla myös 1:50 000 (YmpM julkaisu 2002a, 98). Edellisen perusteella jo graafisen esityksen mahdollisuudet luovat oman vaatimuksensa kaavan yleispiirteisyydelle.

KUVIO 5 Ote Keski-Suomen maakuntakaavaluonnoksesta

Maakuntakaavan hyväksyy maakunnan liiton liittovaltuusto ja se vahvistetaan ympäristöministeriössä. Maakuntakaava on ohjeena laadittaessa yleiskaavaa ja asemakaavaa tai ryhdyttäessä muutoin toimenpiteisiin alueiden käytön järjestämiseksi. Maakuntakaavoitus pohjautuu aiemman RakL:n mukaisen seutukaavaan. Siinä ei lähdetä enää ”puhtaalta pöydältä”, vaan käytännön työ on tehtyjen suunnitelmien täydentämistä ja ajantasaistamista. Asiaa koskevat ympäristöministeriön asettamat tavoitteet viittaavat kuitenkin siihen, että maakuntakaavoituksessa tulisi pyrkiä aiempaa seutukaavoitusta suurempaan yleistysasteeseen ja väljyyteen. Ympäristöministeriön kanta asiassa on, ettei ”maakuntakaavoituksella tarpeettomasti rajoiteta kuntakaavoituksen ratkaisuja sellaisissa asioissa, joihin ei liity valtakunnallisia, maakunnallisia tai seudullisia tarpeita” (YmpM julkaisu 2002a, 30). Maakuntakaavoitusta on mahdollista toteuttaa myös siten, että edetään vaiheittain tietyn toiminnallisen osakokonaisuuden puitteissa. Tällainen sektorikaava voi käsitellä esimerkiksi pelkästään ulkoilu- ja viheralueita tai vaikkapa rantojen käyttöä. Toisaalta maakuntakaavoitus voidaan järjestää siten, että edetään maantieteellisin osa-aluein. Maakuntakaava on ohjeena yleiskaavaa ja asemakaavaa eli tätä yksityiskohtaisempia kaavoja laadittaessa (Ekroos ja Majamaa 2000, 138-140, 149, 159, 164).

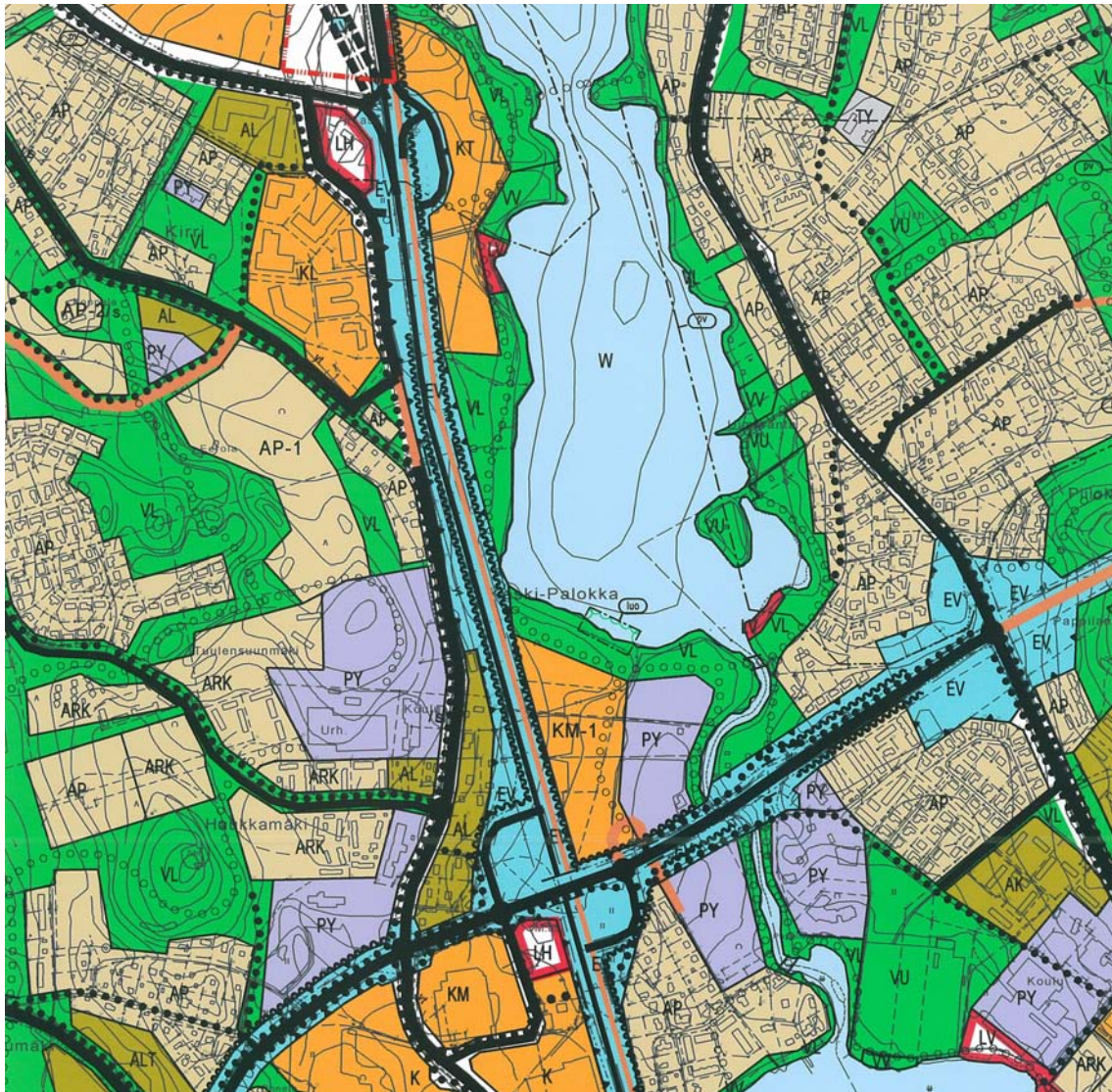
Maakuntakaavan sisältövaatimuksista on säädetty maankäyttö- ja rakennuslain 28 §:ssä. Kyseisen lainkohdan 3 momentin 7 kohdan mukaan kaavassa tulee erityisesti kiinnittää huomiota virkistykseen soveltuvien alueiden riittävyteen. Tämä säädös velvoittaa selväsanaisesti kaavan laatijan ottamaan huomioon taajamiin liittyvien liikunnan harrastamisedellytysten kannalta tärkeiden alueiden tarkastelun ja muodostamisen. Ottaen huomioon maakuntakaavan yleispiirteisyys asia liittyy erityisen tärkeänä taajamien väliin sijoittuvien ja samalla usein myös ylikunnallisten laajojen viheralueiden suunnitteluun.

Virkistykseen soveltuvat alueet voidaan tässä jaotella varsinaisiin virkistysalueisiin sekä jokamiehenoikeuden puitteissa tapahtuvan ulkoilun ja retkeilyn alueisiin. Näiden lisäksi maakuntakaavassa käsitellään ulkoilureittejä ja moottorikelkkareittejä (YmpM julkaisu 2002a, 82). Asiaa koskevassa suunnittelutavoitteita ja -tarpeita käsittelevässä tarkastelussa on erityisesti kiinnitetty huomiota siihen, että määrällisten ja laadullisten ominaisuuksien ohella suunnittelussa tulee kiinnittää huomiota virkistysalueiden jatkuvuuteen ja niiden välisten yhteyksien kehittämiseen toimivien virkistysverkostojen luomiseksi (emt. 83).

4.3.3 Yleiskaava

Yleiskaava on kunnan tai sen osan yleispiirteinen maankäyttösuunnitelma. Yleiskaava sisältää kartan sekä tähän liittyvät kaavamääräykset. Yleiskaavoja on kahdenlaisia, mutta tässä pitäydytään tarkastelemaan vain ns. oikeusvaikutteista yleiskaavaa. Laki tuntee myös ohjeellisen yleiskaavan, jolla ei ole oikeusvaikutuksia. Oikeusvaikutuksettomalla yleiskaavalla ei ole juridista painoarvoa, ja niiden laatimisen voidaan olettaa vähenevän, kun varsinaisen oikeusvaikutteisen yleiskaavan alistusvelvoitteesta luovuttiin maankäyttö- ja rakennuslain säätämisen myötä. Yleiskaava voidaan nähdä eräänlaisena strategisen kuntasuunnittelun maankäytöllisenä osana tai jatkeena. Yleiskaavassa konkretisoidaan kuntasuunnittelun päämäärät toteuttamiseen tähtäävään mutta kuitenkin yleispiirteiseen graafiseen muotoon.

Yleiskaava toimii ohjeena laadittaessa asemakaavoja. Lainvoimainen yleiskaava syrjäyttää maakuntakaavan alueellaan ja vastaavasti asemakaava yleiskaavan alueellaan, eli Suomen lainsäädännössä omaksutun kaavahierarkian puitteissa yksityiskohtaisin lainvoimainen kaava määrää maankäytöstä. Yleiskaavan hyväksyy kunnanvaltuusto, eli sitä ei pääsääntöisesti alisteta valtion viranomaisen vahvistettavaksi. Laadittaessa yleiskaavaa on työn pohjana ja ohjeena voimassa oleva maakuntakaava, josta voidaan kuitenkin poiketa, mikäli tämä muuttuneen tilanteen tai muiden painavien syiden vuoksi katsotaan tarpeelliseksi. Myös yleiskaavan suurempi tarkkuusaste, sekä tehtyjen selvitysten että itse kaavan graafisen esityksen osalta, saattaa tuoda tarpeen maakuntakaavasta poikkeavaan ratkaisuun. Poikkeamisen tulee siis olla erityisesti perusteltua. Vastaavalla tavoin yleiskaava toimii yksityiskohtaisemman asemakaavoituksen pohjana ja ohjeena (Ekroos ja Majamaa 2000, 167, 180-181, 184, 196, 207-209). Erityisesti tässä tulee kuitenkin huomata, että maakuntakaavaan konkretisoidut valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ovat sellaisia, joista yksityiskohtaisemalla suunnittelulla ei ole mahdollista poiketa (YmpM julkaisu 2002b, 40).

KUVIO 6 Ote Jyväskylän maalaiskunnan Palokan osayleiskaavan kartasta

Yleiskaavoja on maakuntakaavan tavoin mahdollista laatia myös sektorikohtaisina. Tällainen voisi olla esimerkiksi liikunta- ja virkistysalueiden yleiskaava.

Yleiskaava on myös mahdollista laatia sellaiseksi, että se koskee useamman kuin yhden kunnan aluetta. Tällöin, poiketen lain mukaisesta yleisestä lainvoimaiseksi saattamismenettelystä, paikallisella tasolla hyväksytty kaava alistetaan ympäristöministeriön vahvistettavaksi (Ekroos ja Majamaa 2000, 222-224).

Yleiskaavan sisältövaatimuksista on säädetty maankäyttö- ja rakennuslain 39 §:ssä. Kyseisen pykälän 2 momentin 9 kohdan mukaan kaavassa on otettava huomioon virkistykseen soveltuvien alueiden riittävyys. Tämä säädös velvoittaa kaavan laatijan ottamaan huomioon liikunnan harrastamisedellytysten kannalta tärkeiden puisto- ym. viheralueiden muodostamisen. Riittävyyttä ei ole laissa mitenkään erityisesti täsmennetty. Kyseisen lainkohdan merkitys liikunnan kannalta on se, että asia tulee ainakin tarkasteluun kaavoja laadittaessa.

Ympäristöministeriön julkaisemassa elinympäristön seuraamista koskevassa ohjeistuksessa (YmpM julkaisu 2002c) virkistysalueita koskeviksi elinympäristön laatutavoitteiksi on asetettu kyseisten alueiden riittävyys, hyvä saavutettavuus sekä laatu. Tarkasteltavista laatutekijöistä, samoin kuin maakuntakaavoituksenkin kohdalla, on esitetty erityisesti virkistysalueiden jatkuvuus. Edellä mainitut ministeriön ohjeet on tarkoitettu sekä yleis- että asemakaavojen laadintaan. Virkistysalueiden ja ulkoilureitistöjen laadun ja riittävyyden tarkastelussa yleiskaavoitus on keskeisessä asemassa, koska maankäyttöä tarkastellaan tässä kaavassa laajoina aluekokonaisuuksina.

4.3.4 Asemakaava

Asemakaava on maankäyttö- ja rakennuslain mukaisista kaavoista yksityiskohdaisiin. Lain 55 §:n mukaan tämä esitetään kartalla, ”jossa osoitetaan kaava-alueen sekä siihen sisältyvien eri tarkoituksiin varattujen alueiden rajat; ne yleiset ja yksityiset tarkoitukset, joihin alueet on aiottu käytettäväksi; rakentamisen määrä sekä rakennusten sijoittumista ja tarvittaessa rakentamistapaa koskevat periaatteet”. Lisäksi kaava sisältää asianmukaiset kaavamääräykset (Ekroos ja Majamaa 2000, 252-258). Lain 52 §:n mukaisesti asemakaavan hyväksyy kunnanvaltuusto, jonka päätösvaltaa voidaan vähäisissä tapauksissa johtosäännössä delegoida kunnanhallitukselle tai lautakunnalle (emt. 237-238). Aiemmin tässä esitetyn logiikan mukaisesti lainvoimainen asemakaava syrjäyttää alueellaan yleiskaavan (emt. 209).

Asemakaavan sisältövaatimuksista on säädetty maankäyttö ja rakennuslain 54 §:ssä. Kyseisen pykälän 2 momentin mukaan kaavoitetulla alueella tai sen lähiympäristössä on oltava riittävästi puistoja tai muita lähivirkistykseen soveltuvia alueita. Muita erityisesti liikunnan harrastamismahdollisuuksiin kohdistuvia velvoitteita laki ei tunne. Se, että itse kaavaan ei välttämättä vaadita edellä mainittuja asioita, johtuu yksinkertaisesti siitä, että asemakaava saattaa sisältää hyvinkin pieniä alueenosia. Tarkastelumittakaavaksi on näin ollen valittu laajemman ympäristön muodostama kokonaisuus. Tämä on luonnollista myös sen vuoksi, että kaavoilla käsitellään käyttötarkoituksiltaan mitä moninaisimpia erilaisia alueita. Edellä mainittuun lainkohtaan myös sisältyvän yleistavoitteen mukaan asemakaava on laadittava siten, että luodaan edellytykset terveelliselle, turvalliselle ja viihtyisälle elinympäristölle, palvelujen alueelliselle saatavuudelle ja liikenteen järjestämiselle. Viihtyisän elinympäristön voidaan katsoa edellyttä-

vän oikeanlaisia liikuntapaikkoja sopivalla etäisyydellä asunnoista, ja tähän seikkaan kaavan laatija joutuu myös kiinnittämään huomiota. Samaten palvelujen saatavuus laajasti tarkastellen sisältää myös liikuntapaikkapalvelut. Liikenteen järjestäminen sisältää koko yhdyskuntaa koskevan eri palveluiden yleisen tavoitettavuusvaatimuksen ohella erityisesti liikunnan harrastamiseen liittyen kevyen liikenteen yhteyksien suunnittelun. Näillä väylillä on erittäin suuri tutkimuksin osoitettu merkitys ihmisten liikunnan harrastamispaikkoina (mm. Suomi 2000a, 53).

KUVIO 7 Ote Jyväskylän maalaiskunnan Terttumäen asemakaavakartasta

4.3.5 Historiallinen tausta

Nykyinen kaavajärjestelmä on ollut voimassa jo 1958 laaditussa rakennuslaissa (370/1958), jossa kuitenkin maakuntakaavaa vastasi seutukaava ja asemakaava oli jakautunut kaupungeissa laadittavaan asemakaavaan ja maalaiskuntien rakennuskaavaan, joista kahdella viimeksi mainitulla ei ollut faktista maankäytöllistä eikä myöskään ulkoasullista eroa (Kaavamuotojen ero liittyi Suomen vanhaan kiinteistörekisterijärjestelmään, joka muutettiin nykyisen kaltaiseksi

kiinteistönmuodostamislaiilla 554/1995). Edellä esitetyn perusteella maassamme käytössä olevan järjestelmän, jossa yleispiirteisempi kaava on aina yksityiskohdaisemman lähtökohtana, on vakiintunut käytännöksi vuosikymmenten aikana. Merkittävimpänä itse kaavamuotoihin tulleen uutuuksena voidaan pitää maankäyttö- ja rakennuslakiin säädettyä mahdollisuutta laatia yleiskaava useamman kuin yhden kunnan aluetta koskevaksi.

Historiallisen perspektiivin avulla voidaan havaita, että nykyinen liikuntapaikkasuunnittelu pohjautuu jo useita vuosikymmeniä kehittyneeseen kaavoitukselliseen lähtökohtaan. Toisin sanoen kehys, jossa liikuntapaikkojen kehittämistä ja yleisesti liikunnan etujen huomioon ottamista ajavat toimijat ovat joutuneet ja joutuvat toimimaan, on ollut olemassa jo pitkään. Maankäyttö- ja rakennuslaki on tuonut kuntien päätäntävällän lisäämisen ohella kaavoitukseen lähinnä asianosaistahojen vaikutusmahdollisuuksien laajenemisen. Vanhan rakennuslain ja nykyisen maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset kaavat ovat ulkoasultaan ja oikeusvaikutuksiltaan lähes samankaltaisia.

4.4 Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet

4.4.1 Juridiset lähtökohdat

Maankäyttö- ja rakennuslaki sisältää varsinaisten maankäyttöä säätelevien kaavojen ohella myös säädökset yleisistä valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Näistä päättää valtioneuvosto. Asiaa koskeva valtioneuvoston päätös on annettu sanallisessa muodossa, eikä siinä tarkoitettuja tavoitteita ole edes pyritty konkretisoimaan graafisesti tai muutoin paikkaan sidotuksi (VnP 30.11.2000).

”Tavoitteissa ilmaistaan valtioneuvoston näkemys valtakunnallisesti merkittävistä alueidenkäytön kysymyksistä, muttei oteta kantaa niiden ratkaisemiseen. Tavoitteet tulevat lain hengen mukaisesti konkretisoitaviksi ja ratkaistaviksi maakuntien ja kuntien suunnittelussa sekä valtion eri viranomaisten toiminnassa” (VnP 30.11.2000, 8).

Käytännössä edellä esitetty tarkoittaa sitä, että Suomessa käyttöön otettu järjestelmä ei tunne konkreettista valtakunnan tasolla operoivaa kokonaisvaltaista kaavaa.

Maankäyttö- ja rakennuslain 22.2 §:ssä on säädetty:

”Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet voivat koskea asioita, joilla on: aluerakenteen, alueiden käytön taikka liikenne- tai energiaverkon kannalta kansainvälinen tai laajempi kuin maakunnallinen merkitys; merkittävä vaikutus kansalliseen kulttuuri- tai luonnonperintöön; tai valtakunnallisesti merkittävä vaikutus ekologiseen kestävyteen, aluerakenteen taloudellisuuteen tai merkittävään ympäristöhaittojen välttämiseen.”

Edellä mainittu säädös käsittelee siten koko valtakunnan etujen huomioon ottamista paikallisissa maankäytöstä tehtävissä päätöksissä. Tässä tarkoitettut lakiin nimetyt lähtökohdat maankäytöstä tehtäville päätöksille ovat sellaisia, ettei niitä paikallisin intressein voida ohittaa. Tämä tarkoittaa paikallisen liikuntapaikkasuunnittelun osalta sitä, että toiminnan intressit joutuvat väistymään tapaukses-

sa, jossa edellä mainittuja laissa säädettyjä valtakunnallisiin alueidenkäyttötavoitteisiin sisältyviä arvoja ilmenee.

Lain 22.3 §:ssä on säädetty edelleen, että valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita annettaessa on otettava samalla huomioon myös samassa laissa esitetyt yleiset tavoitteet (1 §) ja alueiden käytön suunnittelun tavoitteet (5 §). Yleisiä tavoitteita käsittelevä 1 § kuuluu:

”Tämän lain tavoitteena on järjestää alueiden käyttö ja rakentaminen niin, että siinä luodaan edellytykset hyvälle elinympäristölle sekä edistetään ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävää kehitystä.

Tavoitteena on myös turvata jokaisen osallistumismahdollisuus asioiden valmisteluun, suunnittelun laatu ja vuorovaikutteisuus, asiantuntemuksen monipuolisuus sekä avoin tiedottaminen käsiteltävinä olevissa asioissa.”

Maankäyttö- ja rakennuslain tärkeimmäksi arvoperustaksi voidaan edellisen perusteella kiteyttää kestävä kehitys edustava toiminta, joka toteutetaan avointa vuorovaikutteisuutta soveltaen.

Suunnittelun vuorovaikutteisuuteen ei tässä yhteydessä kuitenkaan vielä puututa, sillä tämä asia käsitellään laajasti myöhemmin osallistuvaa suunnittelua koskevassa tutkimuksen osassa (4.5.6).

4.4.2 Kestävä kehitys

Kestävä kehitys on maankäyttö- ja rakennuslain keskeinen tavoite. Käsitteestä ”kestävä kehitys” on olemassa useita erilaisia määritelmiä. Lohi ja Salminen (1994, 23) esittävät tästä kuusi erilaista muista teoksista lainattua versiota. Näistä eräs varsin yleisesti käytössä oleva on teoksessa ”Yhteinen tulevaisuutemme” (1988, 26) (ns. Brundtland’in komission mietinnön suomennos) esitetty: ”Kestävä kehitys on kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken tarpeet viemättä tulevilta sukupolvilta mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa.” Ympäristöministeriön julkaisu ”Kestävän kehityksen kansallinen kokonaisarvio” (2003b, 29) määrittelee käsitteen: ”Kestävä kehitys on maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa jatkuvaa ja ohjattua yhteiskunnallista muutosta, jonka päämääränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet.”

Kestävän kehityksen eri osa-alueita ovat ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen kehitys. Nämä kaikki osa-alueet ovat sellaisia, että ne tulee ottaa tasa-arvoisina huomioon kaavoja laadittaessa. (Ekroos ja Majamaa 2000, 43) Liikuntapaikkasuunnittelu liittyy näistä lähinnä sosiaalisesti kestävä tulevaisuuden ympäristön muodostaminen. Tulevaisuuden yhdyskuntien suunnittelussa pitää siten muiden tekijöiden ohella ottaa huomioon väestön tarpeet liikunnan harrastamiseen, ja tässä tärkeäksi taustakriteeriksi voidaan nostaa erilaisten ihmisryhmien oikeudenmukainen ja tasapuolinen huomioon ottaminen. Taloudellisesti ja ekologisesti sekä jossain määrin jopa kulttuurisesti kestävä arvot saattavat tulla kuitenkin myös esiin liikuntapaikkojen muodostamisessa. Kestävä kehitys edellyttää asioiden kokonaisvaltaista tarkastelua.

Kestävän kehityksen käsite perustuu sosiologisessa keskustelussa esiin nostettuun aiheeseen jälkimodernista riskiyhteiskunnasta ja sen hallittavuudesta. (mm. Beck, 1995, 1990; Lash 1995; Massa 1998) Massan (emt, 190) mukaan ”riskiyhteiskunnalla tarkoitetaan modernin yhteiskunnan kehitysvaihetta, jossa sosiaaliset, poliittiset, taloudelliset ja yksilölliset riskit näyttävät yhä enemmän

karkaavan yhteiskunnan vanhentuneen ja ikään kuin väärin ohjelmoidun kontrollikoneiston ulottumattomiin.”

Kestävän kehityksen teeman ilmestyminen yleiseen keskusteluun ajoittuu 1980-luvulle, ja laajaan kansainväliseen tietoisuuteen se nousi vuonna 1987 YK:n alaisen ympäristön ja kehityksen maailmankomission (ns. Brundtlandin komissio) toimesta (Allardt 1991, 119).

Merkittävänä yksittäisenä tapahtumana kestävän kehityksen sisällyttämisestä suomalaiseen kaupunkipolitiikkaan voidaan pitää vuonna 1994 allekirjoitettua Aalborgin asiakirjaa, jossa kaupungit sitoutuivat kestävän kehityksen periaatteen noudattamiseen jokapäiväisessä päätöksenteossään. Lähes kaikki Suomen suuret ja keskisuuret kaupungit ovat allekirjoittaneet tämän asiakirjan. Suomen Kuntaliitto laati oman kestävän kehityksen toimintaohjelmansa em. asiakirjan pohjalta 1997. (Suomen Kuntaliitto 1997; Aalborgin asiakirja 1994)

Jos ”julistuksista” siirrytään käytännön toimintaan, voidaan asiassa kuitenkin nostaa esiin Beckin selväsanaisesti ilmaisema skeptisyys. Beck (1995, 34) käyttää ekologiseen kestävyteen liittyvästä keskustelusta ilmaisua ”juhlapuhe-moraaliuden aave”, jolla hän tarkoittaa sitä, että kaikki toimijat joutuvat ainakin periaatteellisella tasolla esiintymään kestäväälle kehitykselle myönteisinä, mutta käytännön toimet saattavat olla aivan toisenlaisia. Massan (1998, 204) mukaan ”kestävä kehitys vie ajatukset radikaaleihin uudistuksiin, mutta koska se ei määrittele niitä tarkemmin, siitä on käytännössä tullut keino legitimoida mitä erilaisia poliittisia ja taloudellisia tavoitteita.”

Tulevaisuus näyttää, jääkö maankäyttö- ja rakennuslain soveltaminen kestävän kehityksen tavoittelussa juhlapuheiden asteelle vai johtaako tämä todella kaavoituspolitiikkaan ja edelleen kaavatyöskentelyyn, jossa toimittaisiin lain päämäärien vaatimalla tavalla. Liikunnan kannalta katsoen kestävän kehityksen politiikka on myönteinen asia. Liikuntamyönteinen kaavoitus edustaa ainakin sosiaalisesti ja kansanterveydellisesti kestäväää näkemystä tulevaisuudesta. Yhdyskuntien kehittämisen tärkeänä tavoitteena voidaan siten pitää tulevaisuuden asukkaiden monipuolisia mahdollisuuksia liikunnan harrastamiseen. Kestäväää kehitystä edustaa myös se, että yhdyskuntarakenne suosii liikunnallisen vaihtoehdon valintaa normaalissa jokapäiväisessä paikasta toiseen siirtymisessä.

Erityisen tärkeää kestävän kehityksen huomioon ottaminen on hankkeissa, jotka sisältävät konkreettisia valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaisia arvoja. Tällaisissa tapauksissa kestävän kehityksen arviointi on sisällynyt jo ylimaakunnalliseen tai valtakunnan tasolla operoivaan tarkasteluun. Nämä edustavat kestäväää kehitystä koko valtakunnan nimissä huolimatta siitä, että ne saattavat sisältää merkittäviä paikallisia maankäyttöpoliittisia ristiriitoja. Paikallinen luonnonsuojelunäkökohta tai alueen soveltuvuus virkistyskäyttöön jää taka-alalle lentokentän uuden kiitoradan tai moottoritien sijoittelussa, jos aiheutuva haittaa ei voida välttää järkevissä taloudellisissa mittasuhteissa mahdollisin keinoin.

Virtanen näkee hyvän maankäyttöpoliittikan tavoitteiksi useiden muiden tavoitteiden ohella järkevän (optimaalisen) maankäytön jakauman.

”Kutakin maankäyttötapaa varten tulee olla käytettävissä maata riittävästi, mutta ei tuhlailevasti. Järkevyyys (optimaalisuus) on tällöin arvioitava yhteiskuntakokonaisuuden kannalta. Käytännössä eri intressipiirien näkemykset ovat usein keskenään risti-

riitaisia, ja yhteiskunnallisesti 'järkeväksi' katsottu lopputulos on paitsi suunnittelun myös poliittisten kompromissien tulos." (Virtanen 1995, 66-67)

Toisena tärkeänä teesinä Virtanen esittää yhdyskunnan erilaisten toimintojen sopivaa sijoittumista tarkastelualueen eri osiin ja suhteessa toisiinsa. Tässä keskeisenä kriteerinä hän pitää eri toimintojen hyvää saavutettavuutta eli yhteydenpidon helppouden tavoitetta (emt. 67).

Tarkasteltaessa yhdyskuntarakenteen kiinteyden tavoitetta kestäväen kehityksen kannalta joudutaan huomioon ottamaan myös eheyttävän kaavasuunnittelun dilemma. Täydennysrakentamiskaavoituksessa eli eheyttävässä suunnittelussa (Lampinen, Saarlo, Vehmas ja Karppinen 2003; Salmi 1997) yhdyskunnalla on kaksi tavoiteltavaa rakenteeseen liittyvää ominaisuutta. Nämä ovat liikkumisrationaalinen ja luontorationaalinen. Liikkumisrationaalista yhdyskuntaa voidaan pitää kaavataloudellisesti ja myös ekologisesti rationaalisenä. Tiivistämällä yhdyskuntaa saadaan liikkumistarve vähäisemmäksi ja infrastruktuuri edullisemmaksi ja luonnonympäristölle aiheutuva kuormitus vähäisemmäksi. Asukkaiden näkökulmasta korostuvat kuitenkin myös tavoitteet, jotka lähestyvät ainakin jollain tavoin väljän kaupunkirakenteen ihannetta. Tämä luontorationaalisuus lähestyy siten sosiaalisesti ja jossain tapauksissa myös kulttuurisesti kestäväen kehitystä. "Kestäväen kehityksen sosiaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus voi johtaa ristiriitaan tiivistämisvelvoitteen kanssa" (Lampinen ym. 2003, 19). Oikealla tavalla toteutettu eheyttävä suunnittelu on näin ollen sellaista, että se pyrkii samanaikaisesti ottamaan huomioon molemmat edellä tarkastellut yhdyskuntarakenteen lähestymistavat. Tiivis yhdyskuntarakenne ei siten voi olla suunnittelun yksipuolinen ja pelkistetty päämäärä.

4.4.3 Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet käytännön kaavoitustyössä

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ovat pääsääntöisesti sanallisia ja esitystapa on valittu sellaiseksi, että nämä tavoitteet voidaan konkretisoida maakuntakaavoissa (Ekroos ja Majamaa 2000, 126). Niiden valmistelusta vastaa ympäristöministeriö yhdessä muiden ministeriöiden, maakuntien liittojen ja muiden kulloinkin asiaan kuuluvien tahojen kanssa (maankäyttö- ja rakennuslaki 22 ja 23 §). Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet voidaan jakaa kahteen ryhmään:

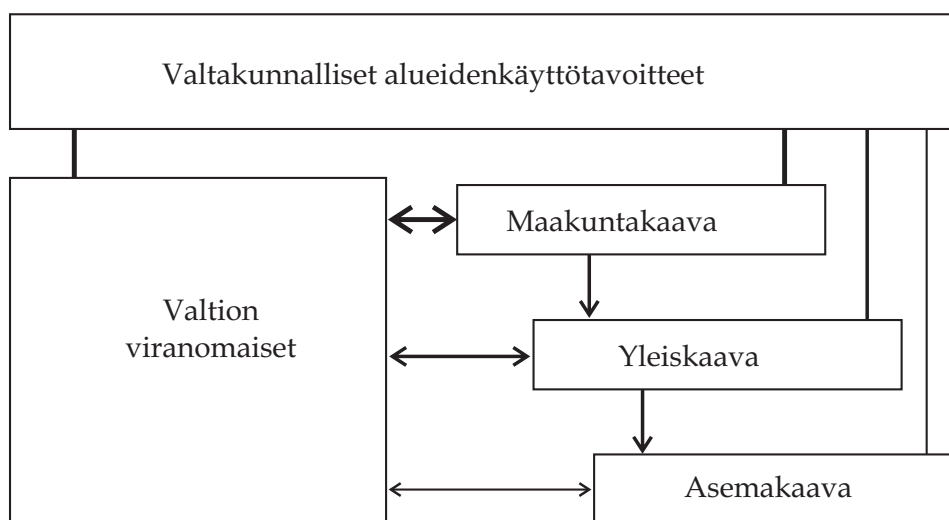
1. Tavoitteet, joita ei niiden yleisohjeellisuuden vuoksi ole tarkoitettu esimerkiksi käytettäväksi yksityiskohtaisten kaavojen sisällön oikeudelliseen arviointiin sekä
2. Tavoitteet, jotka sisältyvät valmiina reunaehtoina konkreettiseen kaavojen laadintaan. (Ekroos ja Majamaa 2000, 126)

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet otettiin lainsäädäntöön vasta uusimassa vuoden 2000 maankäyttö- ja rakennuslaissa. Aikaisempi rakennuslaki (370/1958) ei tuntenut tällaista käsitettä. Valtakunnallista alueiden käytön suunnittelua on toisaalta harjoitettu maassamme jo pitkään, mutta tämä on ollut sektoroitunutta, eli se on koskenut jotain tiettyä asiakokonaisuutta kuten tieliikennettä tai luonnonsuojelua (Ekroos ja Majamaa 2000, 119). Maankäyttö- ja rakennuslain 24 §:n mukaan valtion viranomaisten tulee toiminnassaan ottaa huomioon valta-

kunnalliset alueidenkäyttötavoitteet ja edistää niiden toteutumista. Asiaa koskeva valtioneuvoston päätös sisältää tarkennuksen:

”Huomattava osa tavoitteista on kohdennettu koskemaan maakunnan suunnittelua tai maakuntakaavoitusta. Näillä tavoitteilla ei ole oikeudellisesti sitovaa vaikutusta kuntakaavoitukseen ennen kuin ne ovat tulleet otetuiksi huomioon maakuntakaavoituksessa (. . .) Saman periaatteen mukaisesti myös tavoitteilla, jotka on kohdennettu koskemaan yleiskaavoitusta, ei ole oikeudellisesti sitovaa vaikutusta asemakaavoitukseen ennen kuin ne ovat tulleet otetuiksi huomioon yleiskaavoituksessa.” (VnP 2000, 42-43).

Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden konkretisointi on tarkoitettu tapahtuvaksi edellä esitetyn perusteella laissa säädettyjen kaavojen avulla lain mukaiseen kaavahierarkiaan perustuen.

KUVIO 8 Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden toteuttaminen ja huomioonottaminen (Ympäristöministeriön julkaisu 2003a, 10)

Valtioneuvoston päätökseen valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista sisältyy myös suoraan liikuntapaikkasuunnittelua sivuavia yleisohjeita:

”Taajamia eheyttäessä parannetaan elinympäristön laatua, ja yhdyskuntarakennetta kehitetään siten, että palvelut ja työpaikat ovat hyvin väestöryhmien saavutettavissa (. . .) Taajamia kehitettäessä viheralueita hyödynnetään siten, että niistä muodostuu yhtenäisiä kokonaisuuksia.” (VnP 2000, 27).

Yhdyskuntarakenteen kehittämistä koskeva teesi viittaa yleisesti tavoitteeseen ehjästä tiiviistä rakenteesta, joka on vastakohta kalliille ja monin tavoin epäkäytännölliselle hajanaiselle rakenteelle. Palvelujen saavutettavuus liikuntapaikkasuunnitteluun konkretisoituna tarkoittaa sitä, että niitä tulee olla eri väestöryhmien käytettävissä mahdollisimman tasapuolisesti. Viheralueiden yhtenäisen kokonaisuuden vaatimus viittaa biologisten arvojen huomioon ottamiseen, mutta samalla se myös edesauttaa näiden suunnittelua liikunnan harrastamispai-koiksi.

Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista kiinnittää edellä esitetyn lisäksi huomiota ylikunnallisesti merkittävien virkistyskäytön reitistöjen ja verkostojen luomiselle sekä siihen, että maakunta- ja yleiskaavoituksella on luotava edellytykset seudullisten virkistysalueiden muodostumiselle (VnP 2000, 29). Reitistöjen ja laajojen virkistysalueiden kohdalla valtioneuvoston päätös ohjaa näin ollen varsin konkreettisesti kaavojen laatijaa, ja asettaa laadittaville suunnitelmille selviä sisältövaatimuksia. Päätös voidaan tältä osin tulkita niin, että kaavan lainvoimaiseksi saattamiskäsittelyssä tulee erityisesti kiinnittää huomiota tässä tarkoitettussa valtioneuvoston päätöksessä esitettyjen näkökohtien huomioon ottamiseen. Näin ollen kaavaselostuksesta¹⁰ tulee käydä ilmi, miten ja miltä pohjalta asiaa on tarkasteltu ja millä perusteella laadittuun lopputulokseen (kaavaratkaisuun) on päädytty. Tällä perusteella voidaan varmistaa, että liikunnan tarpeiden huomioon ottaminen on ollut asianmukaisesti esillä kaavan laatimisprosessissa.

Maankäyttö- ja rakennuslain 46 §:n säädös, joka (aiemmasta rakennuslain säädännöstä poiketen) antaa mahdollisuuden yleiskaavan laatimisesta useamman kuin yhden kunnan alueelle, voidaan nähdä myös eräänä mahdollisena välineenä virkistysalueiden ja ulkoilureitistöjen suunnittelussa. Virkistysalueet niillä kulkevine reitteineen sijaitsevat usein eri kuntiin kuuluvien taajamien välisillä alueilla, ja ne palvelevat samanaikaisesti useampien kuin yhden kunnan asukkaita. Erona asian ratkaisemiselle maakuntakaavan avulla voidaan pitää sitä, että näin pystytään välttämään kokonaisvaltaisen ja laajan maakuntakaavan usein varsin raskas ja aikaa vievä laatimis-, hyväksymis- ja vahvistamisprosessi. Yleiskaava voidaan panna vireille heti, kun asianmukainen tarve ilmenee, ja se voidaan viedä maakuntakaavaa sujuvammin läpi osallisten kuntien keskinäisenä projektina. Yleiskaava sallii myös tarvittaessa maakuntakaavaa suuremman tarkkuusasteen.

Maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetyistä valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista on vielä syytä tuoda esiin alueiden käytön suunnittelun tavoitteita koskevan 5.1 §:n 1 kohta.

”Alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on vuorovaikutteiseen suunnitteluun ja riittävään vaikutusten arviointiin perustuen edistää:

1) turvallisen, terveellisen, viihtyisän, sosiaalisesti toimivan ja eri väestöryhmien, kuten lasten, vanhusten ja vammaisten, tarpeet tyydyttävän elin- ja toimintaympäristön luomista;”

Lainkohta viittaa selvästi tavoitteeseen kansalaisten tasapuolisesta huomioon ottamisesta. Erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien päivittäiseen elämiseen, harrastuksiin ja toimintoihin käyttämä ympäristö poikkeaa laajuudeltaan selvästi toisistaan (Suomi 1998, 41; Horelli 1982, 184). Joillakin ryhmillä tämä toiminta sisältää vain kodin välittömene lähiympäristöineen. Toisilla ympäristö taas on alueellisesti huomattavasti laajempi. Käytettävän ympäristön laatu on toki myös monella tavoin tärkeä tekijä ajatellen päivittäisiä harrastustoimintoja, mutta lähestyttäessä asiaa lain säätämän maankäytön suunnittelun perspektiivistä keskeisenä tarkastelunäkökohtana voidaan pitää toimintaympäristön etäisyyttä asunnosta.

¹⁰ Kaavaselostus ei sinänsä ole juridinen asiakirja vaan eräänlainen työselostus, jonka avulla voidaan arvioida kaavaratkaisua. Virallinen kaava sisältää kaavan graafisen esityksen ja siihen liittyvät kaavamääräykset.

Riippumatta ympäristön laadusta tietyt ryhmät (esim. alle kouluikäiset lapset ja ikääntyneet ihmiset) viettävät joka tapauksessa pääsääntöisesti aikaansa kodin lähipiirissä, ja liian kaukana sijaitsevat kohteet eivät palvele heitä.

Lainkohtaan sisältyvä ikään perustuva jaottelu on selvä esimerkki taustatekijästä, jonka pohjalta ihmisten päivittäistä toimintaa ja toimintaetäisyyttä asunnosta on mahdollista tarkastella (Horelli 1982, 212-229). Vastaavaa tarkastelua on mahdollista tehdä myös ainakin ihmisten sosioekonomisen taustan pohjalta. Laaja-alaista yleispiirteistä suunnittelua tehtäessä tulee tasa-arvon tarkastelussa esiin myös kunnan eri asuinalueiden keskinäinen yhdenvertaisuus.

4.5 Maankäytön suunnittelun teoriat liikuntapaikkasuunnittelun näkökulmasta

4.5.1 Taustat

Vanhan rakennuslain säätämisen aikoihin yhdyskuntasuunnittelu maassamme oli lähinnä maestrosuunnittelua, jossa asiantuntija-arkkitehti laati kaavat ja päättäjät hyväksyivät ne ilman minkäänlaista oleellista keskustelua. Vasta 1960-luvulla ja tästä eteenpäin alettiin korostaa sitä, että kansalaisten ja eturyhmien tulee voida osallistua tai ainakin vaikuttaa heitä koskevaan suunnitteluun (Virtanen 1999, 60). Esitetyn asiantuntijavetoisen suunnittelukäytännön vaikutus liikuntapaikkarakentamiseen oli siten hyvin suurelta osin riippuvainen kaavan laatijan ammattitaidosta ja siitä, miten tärkeänä suunnittelija näki liikunnan harrastamisen edellytykset. Mikäli suunnittelija itse oli asiasta kiinnostunut ja liikunta-orientoitunut, saattoi ratkaisu olla onnistunut ja päinvastaisessa tapauksessa taas jotain muuta. On tärkeää huomata, että vasta maankäyttö- ja rakennuslaki toi kaavan laatijalle todellisia velvoitteita vuorovaikutteisen osallistuvan suunnittelun toteuttamiseen.

Vuoden 1999 loppuun voimassa ollut rakennuslaki (370/1958) ei siten vielä velvoittanut erityiseen vuorovaikutuksellisuuteen; ainakaan siinä määrin, mitä nykyinen laki edellyttää. Kaavan laadintaprosessiin kuuluva eri intressitahojen huomioon ottaminen lain säätämässä järjestyksessä sisälsi vain kaksivaiheiseen nähtävälle asettamiseen (ns. luonnosvaiheen ja ehdotusvaiheen kuuleminen) ja lausuntopyyntökierroksen.

Maankäyttö- ja rakennuslain 1 ja 6 §:ssä (132/1999) on säädetty vuorovaikutuksesta kaavan laatimisen yhteydessä ja tätä voidaan pitää eräänä lain tärkeimmistä uudistuksista. Keskeinen lainkohta vuorovaikutteisuuden huomioon ottamiselle on nykyiseen kaavoitusmenettelyyn pakolliseksi määrätty osallistumis- ja arviointisuunnitelma. (MRL 62§)

Lain mukaan vuorovaikutuksessa tulee olla niiden henkilöiden ja yhteisöjen kanssa, joiden oloihin ja etuihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa. Vuorovaikutteisuuden piiriin kuuluu ainakin avoin tiedottaminen, yhteisen kielen ja tiedollisen pohjan hakeminen sekä suunnitelmien riittävä havainnollisuus kaavoitusmenettelyssä. (Ekroos ja Marjamaa 2000, 64)

Asiaan liittyen on kuitenkin syytä tuoda esiin myös Nymanin (1997, 30) kannanotto, jossa hän kritisoi erityisesti sitä, että maankäyttö- ja rakennuslaissa

(tuolloin vielä lakiehdotus) lähtökohdaksi on otettu ihanteellinen ristiriidaton tilanne. Laki ei hänen mukaansa ota huomioon reaali maailman rahaan, poliittisiin ristiriitoihin ja muihin valtasuhteisiin liittyviä jännitteitä, jotka usein ovat kaavoitusprosessien lähtökohtatilanteissa ja itse prosessissa konkreettisina esillä.

Nyky aikaista suomalaisen maankäytön suunnittelun ”kenttää” kuvataan seuraavaksi suunnitteluteorioita koskevien tarkastelujen pohjalta. Käsittelyyn tulevat rationaalisi-komprehensiivinen suunnitteluteoria, strateginen suunnitteluteoria, inkrementalismi, mixed-scanning sekä osallistuva suunnittelu. Keskeisenä aiheena teoriatarkasteluissa on näihin liittyvien kaavoitusprosessien suunnittelumetodologinen tarkastelu, koska tällä tavoin pystytään lähestymään kaavoitusprosessien käytännön toteuttamiseen liittyviä tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavia ongelmia.

4.5.2 Rationaalisi-komprehensiivinen suunnitteluteoria

Ennen strategisen suunnittelun ja vuorovaikutteisen suunnittelun vähittäistä yleistymistä kaavat maassamme laadittiin pääsääntöisesti siten, että laatimishetkellä käytössä olevan objektiivisen tiedon pohjalta pyrittiin kerralla ratkaisemaan tuleva maankäyttölinen kehitys. Tähän rationaalisi-komprehensiiviseksi suunnitteluksi kutsutun metodin käyttöön liittyy olennaisena osana aiemmin tässä kuvattu kaavahierarkia, jonka mukaan yleispiirteinen kaava toimii yksityiskohtaisemman lähtökohtana.

Edellä kuvattuun asiantuntijavetoiseen menettelytapaan kuuluvat luonnollisesti perusteelliset ympäristöselvitykset ja muut kaavan pohjaksi tarvittavat lähtökohtatarkastelut, kuten väestöennusteet ja liikennesuunnitelmat. Kuntien maankäytön suunnittelussa rationaalisi-komprehensiiviseen suunnittelumetodiin perustuva järjestelmä merkitsee sitä, että esimerkiksi yleiskaavat laaditaan ohjaamaan maankäyttöä suurella tarkkuudella useiden vuosikymmenten aikatahtimella (Mäntysalo 1999, 11).

Metodin käytön selvinä ongelmina voidaan nähdä tiedon muodostamisen ongelma sekä suunnittelun tavoitteellisuuden ongelma. Tulevaisuuden ennustaminen on vaikeaa ja tähän sisältyy myös paljon subjektiivisuutta. Tieto voi myös olla vanhentunutta tai sitä ei mahdollisesti ole edes saatavilla. Suunnittelun tavoitteellisuuden ongelma taas liittyy siihen, että kansalaisten ja kansalaisryhmien edut poikkeavat yhteiskunnassa monessa tapauksessa toisistaan. Voidaan asettaa kysymys, kenen etuja ja hyvinvointia on tarkoitus edistää tai millä tavoin on mahdollista pyrkiä koko väestön kannalta tasa-arvoiseen päämäärään. (Hautamäki 1991, 17)

Rationaalisi-komprehensiivinen suunnitteluteoria pohjautuu ajatukseen asioiden käsittelyn tieteellisestä rationalismista. Sen ongelmat liittyvät pitkäaikaiseen kauemmaksi tulevaisuuteen tähtäävään yleispiirteiseen kaavoitukseen. Paikallisia samoin kuin myös koko yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia on vaikea arvioida tai ennustaa. Suunnitelmia voidaan toki tehdä hyvinkin pedantisti, mutta ne saattavat osoittautua vanhentuneiksi jo pienellä aikavälillä. Lyhyellä aikavälillä toteutettavaksi tähtäävään toimintaan, jossa alue ja suunnittelutehtävä on selvästi rajattu, rationaalisi-komprehensiivinen metodi soveltuu sen sijaan paremmin.

Rationaalisi-komprehensiivinen suunnittelu puhtaimmillaan edustaa ajattelua, että ongelmat voitaisiin todella ratkaista kerralla kokonaisvaltaisesti myös

pitkällä tähtäimellä. Tällainen kertasuunnittelu (blueprint-suunnittelu) on havaittu toimimattomaksi yhdyskuntien kehittämisessä jo kauan sitten (mm. Faludi 1973, 131-148; Etzioni 1967; Simon 1979, 25-26, 118-119, 265-268). Asioiden eksakti hahmottaminen pitkällä aikavälillä nykyaikaisessa nopeasti muuttuvassa maailmassa on käytännössä mahdotonta.

Maankäytön suunnittelu maassamme on usein kokonaisvaltaisesta koko yhdyskuntaa tarkastelevasta lähestymistavasta poiketen hankelähtöistä. Yhteiskunnassa tapahtuvassa nopeassa muutoksessa kunnat ovat taloudellisten realiteettien ja jatkuvan kilpailutilanteen paineessa pakotettuja toimimaan tällä tavoin. Työpaikkoja tai verotuloja mukanaan tuova hanke saadaan liikkeelle yleiskaavasta poikkeavana, mikäli talous- ja elinkeinoelämän edut tätä vaativat.

Asiaa voidaan lähestyä myös erään maankäyttö- ja rakennuslain peruslähdekohdan, vuorovaikutteisuuden, näkökulmasta. Kansalaisten kyky hahmottaa itseään koskevia asioita liittyy ja tätä kautta myös kiinnostus kohdistuu yksityiskohtaiseen kaavoitukseen (Mäntysalo ja Nyman 2001, 45-46; 2002, 271, 275). Mikäli vuorovaikutteisuutta pidetään keskeisenä kaavasunnittelun lähtökohtana, tämä edellyttää jonkinlaista edestakaista tarkastelumenettelyä yleispiirteisen ja yksityiskohtaisen suunnittelun välille. Mäntysalo (1999, 19-21) käyttää nimitystä ”patologinen suunnittelukulttuuri” toimintatavasta, jossa näennäisesti täytetään tietty legitimiuden vaatimus, vaikka asioiden todellisen tilan ja käytetyn asioiden ilmaisun välillä on selvä ristiriita. Osallistumisprosessi yleiskaavan tasolla saattaa edustaa juuri edellä esitettyä patologista suunnittelukulttuuria. Kaavan laatimisprosessi on näennäisen vuorovaikutteinen ja lain kirjain täyttyy, vaikka kansalainen ei todellisuudessa hahmota toteutettavan suunnittelun itseään koskevia vaikutuksia. Mäntysalon ja Nymanin (2001, 47) mukaan edelleen:

”Lähes pahin, mitä suunnittelussa voidaan tehdä, on vetäytyä kaavajärjestelmän hierarkisuuden taakse ja selittää, että maailma on kunnossa, kun asemakaava noudattaa yleiskaavaa, joka noudattaa maakuntakaavaa, joka on valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukainen.”

Nymanin mukaan ympäristön konkreettiset muutokset lyödään lukkoon toteuttamiseen tähtäävässä asemakaavoitusvaiheessa, ja kaikki tätä yleispiirteisempi kaavoitus on ikään kuin tällaisten päätösten valmistelua. ”Ympäristön muutokset syntyvät alhaalla, siellä missä ihmiset ovat. Vain niistä on maankäytön suunnittelussa kyse, kaikki muu on välineitä, joilla varmistetaan, että tiedetään mistä päätetään.” (Nyman 2000, 9) Jos suunnittelussa ja päätöksenteossa piiloudutaan kaavajärjestelmän hierarkisuuden juridiikan taakse, voidaan puheet aidosta vuorovaikutteisuudesta unohtaa. (emt. 9)

Rationaalis-komprehensiivinen suunnittelu puhtaana metodina (blueprint-suunnittelu) on jäänyt maassamme historiaan. Viime vaiheessa maankäyttö- ja rakennuslain vuorovaikutussäädökset ovat lopullisesti syrjäyttäneet sen tuoden toimintaan uusia kommunikatiivisuuteen liittyviä velvoitteita. Tästä huolimatta kyseistä metodia voidaan pitää eräänlaisena lähtökohtana kaikenlaista suunnittelutyötä koskevassa tarkastelussa. Pedantit ympäristöselvitykset ja analyysit suunnitteluajankohdan maankäytön muutostarpeista kuuluvat olennaisena osana myös nykyaikaiseen kokonaisvaltaiseen kaavoitukseen. Sotaraudan (1996, 139) mukaan rationaalis-komprehensiivinen suunnittelu, jota hän kutsuu synoptiseksi suunnitteluksi sekä myöhemmin tässä kuvattava inkrementalismi, ovat

instrumentaalisen rationalismin ääripäitä, ja ne tarjoavat pohjan suunnittelumetodiikan muulle tarkastelulle.

Instrumentaalisella rationalismilla tarkoitetaan sitä, että toimija tai toimijat valitsevat mahdollisista menettelytavoista sen, jonka he arvioivat johtavan parhaiten asetetun tavoitteen saavuttamiseen. (Bauman 1997, 140-141; 2002, 138; Healey 1997, 9)

4.5.3 Strateginen suunnitteluteoria

Rationaalis-komprehensiivisen suunnittelumallin rinnalle on kehittynyt strateginen suunnitteluteoria, jonka käyttöönotto sijoittuu maassamme 1980-luvulle ja jonka käyttö vakiintui yleispiirteisen kaavoituksen suunnitteluvälineenä 1990-luvulla (Sotarauda 1999, 92). Strategisessa suunnittelussa toimijat pyrkivät hahmottamaan vision tulevaisuudesta ja tämän jälkeen lähestymään haluttua lopputulosta vaiheittain etenevien suunnittelutoimenpiteiden avulla. Strategiseen suunnitteluun liittyy näin ollen keskeisenä ominaisuutena työn jatkuvuus. Sotaraudan (1996, 17) mukaan strateginen suunnittelu voidaan nähdä jatkuvana prosessina, jossa erilaista painoarvoa omaavat päätökset suuntaavat toimintaa eteenpäin. Edelleen Sotaraudan (1999, 93) mukaan ”klassisen strategisen suunnittelun perusviesti on selvä; mitä pitää tehdä, missä järjestyksessä ja miten”.

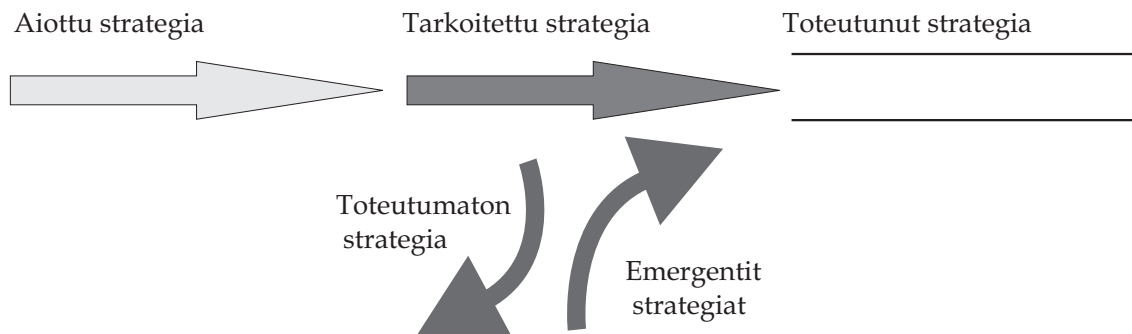
Kunnallisen suunnittelun kentällä tässä tarkoitettulla tavoin toteutettu yleiskaavoitus voidaan nähdä kuntasuunnittelun yleisten strategioiden (KuntaL 65§) maankäytöllisenä osiona. Kunnallinen yleiskaavoittaja ei siis etenkään suurten linjausten kohdalla toimi erillään keskusjohdosta, vaan työ on yleisten kunnallisten tavoitteiden työstämistä maankäyttö- ja rakennuslaissa säädetyksi juridiikkaksi. Toisaalta suunnittelijan rooli voidaan kuitenkin nähdä visioijana, joka asiantuntemukseensa pohjautuen konkretisoi sanallisesti esitetyt strategiset tavoitteet kartalla esitettävään muotoon, jossa työn tulos eli laadittava kaava on riittävän joustava jatkuvaa suunnitteluprosessia ajatellen.

Strategisessa suunnittelussa määritellään tehtävän tavoite, selvitetään menettelytavat tähän pääsemiseksi sekä edelleen ensimmäiset tarvittavat konkreettiset toimenpiteet. Ongelmaksi on osoittautunut monien eri toimintojen hahmottaminen yhdeksi tavoitteelliseksi kokonaisuudeksi. Toimijoiden näkökulma saattaa olla liian subjektiivinen. Suunnittelu vaatii onnistuakseen laajaa eri alojen asiantuntemusta ja etenkin asiantuntijoiden valmiutta yhteistyöhön ja kommunikointiin. (Sotarauda 1999, 93)

Klassisen mallin mukaisesti suunnittelutyön pohjaksi selvitetään aluksi kunnan tai muun yhteisön, jonka toimesta suunnittelutyöhön ryhdytään, kehittämiseen liittyviä vahvuuksia ja heikkouksia. Konkretisoituna tämä tarkoittaa sitä, että suunnittelussa pyritään ottamaan huomioon olemassa olevien resurssien rajallisuus, mutta samalla positiivisessa mielessä myös asiaan kuuluvat erityiset voimavarat. Lisäksi pyritään selvittämään tulevaisuuden ennustettavuuden pohjalta esille tulevia mahdollisuuksia ja uhkia. (Kaufman ja Jacobs 1996, 325) Strategisen suunnitteluprosessin tavoiteasettelussa lähdetään näin ollen siitä, että edellä esitetyistä lähtökohdista pyritään selvittämään sopivat tavoitteet ja keinot näihin pääsemiseksi sekä tarvittavien toimenpiteiden järjestys.

Strategiseen suunnitteluprosessiin liittyy olennaisena osana tavoiteorientoituneen toiminnan lisäksi emergentit eli ennalta arvaamattomat tekijät, jotka ikään kuin ulkopuolelta aiheuttavat kokonaisstrategiaan muutoksen. Yleiskaa-

van laatimisen jälkeen alueella saattaa alkaa vaikuttaa jokin merkittävä uusi tekijä. Tällainen voi olla esimerkiksi merkittävä yksityinen investoija tai jokin valtion aluepoliittinen päätös. Tämä johtaa kunnan strategisen suunnittelun suunnan muutokseen, mikä taas aiheuttaa edelleen tarpeen kaavan tarkistamiseen.

KUVIO 9 Strategia ja aika Sotaraudan (1996, 212) ja Minzbergin (1978, 945) mukaan. Aiottuista strategisista tavoitteista jotkin osoittautuvat tarpeettomiksi, liian kalliiksi tms. ja hylätään. Toisaalta suunnittelun kentälle saattaa ilmaantua jokin ulkopuolinen alkutilanteessa ennakoimaton (emergentti) tekijä, jonka huomioon ottaminen nähdään tarpeelliseksi. Tämä aiheuttaa tarpeen kokonaisstrategian tarkistukseen.

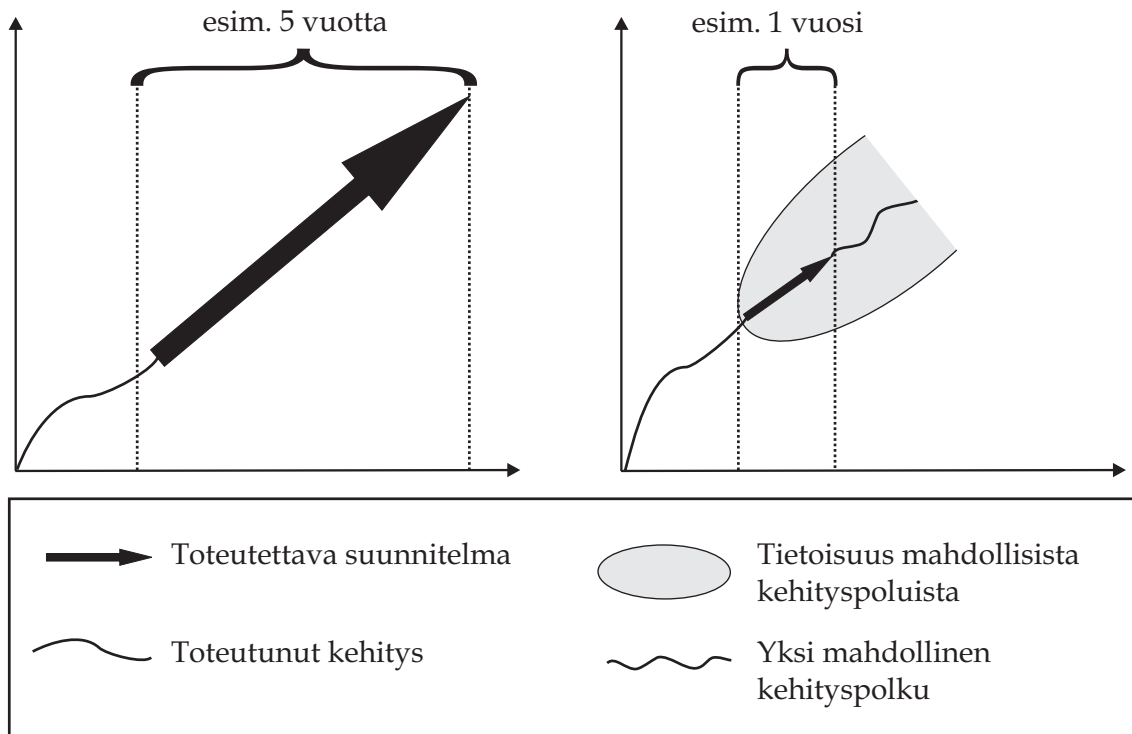
Strateginen suunnittelutyö lähtee tarkoista ympäristön fyysisistä ja toiminnallisista selvityksistä, eli toiminta ei tässä suhteessa poikkea huolella laaditusta rationaalis-komprehensiivisesta mallista. Suunnittelutyössä punnitaan ratkaisuvaihtoehtoja tulevaisuuden ennustettavuuden pohjalta ja pyritään luomaan järkevä strategia tavoitteiden saavuttamiseksi (Kaufman ja Jacobs 1996, 325-326). Sotarauta (1996, 175) rinnastaa klassisen strategisen suunnittelun huolellisesti toteutettuun rationaalis-komprehensiiviseen malliin, johon on vain liitetty mukaan toiminnan jatkuvuus.

Käytännössä edellä esitetty tarkoittaa esimerkiksi sitä, että suunnittelu perustuu arvioituihin asukasluvun ja elinkeinotoimintojen muutoksiin tai liikennemäärien kehittymislukuihin. Nämä arvioidaan kilpailutilanteessa aavistuksen optimistisiksi, sillä varovainen optimismi kuuluu strategiseen suunnitteluun. Esitetyt tiedot otetaan esimerkiksi yleis- ja maakuntakaavojen laadittaessa lähtökohtatietoina huomioon. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavan asian, liikuntapaikkasuunnittelun kannalta on kuitenkin tärkeää, että lainvoimaiseksi saattamiskäsittelyyn menevä kaava on yksi kartalle piirretty ratkaisu kaavamääräyksineen. Strateginen suunnittelu merkitsee lopputuloksen kannalta sitä, että ratkaisu on järkevä (tai ainakin mahdollinen) erilaisten tulevaisuuden kehitysmahdollisuuksien puitteissa. Tässä merkityksessä onnistuneen kaavoitustyön lopputuloksen tulee olla joustava.

Joustavuusvaatimukseen liittyy Sotaraudan (1996, 285-289) kuvaama strateginen tietoisuus, joka syntyy eri toimijoiden välisessä kommunikaatiossa ja joka on jatkuvasti uudistuva prosessi. Hänen mukaansa ”Strategista tietoisuutta tulkitaan ja luodaan joka päivä joko tietoisesti tai tiedostamattomasti. Erilaiset tapahtumat koettelevat sitä, muuttavat sitä, ja samalla luovat sitä” (emt. 286). Jotta strategian jatkuva uudelleen arviointi olisi mahdollisimman ongelmatonta, täytyy tämän maankäytöllisen osion eli kulloinkin voimassa olevan yleispiirteisen kaavan myös tämän vuoksi olla sopivalla tavalla joustava.

STRATEGIA SUUNNITELMANA

STRATEGIA TIETOISUUTENA

KUVIO 10 Strategia suunnitelmana ja tietoisuutena (Sotarauta 1996, 286). Joustava strategia ei jähmety lähtökohtatilanteessa hahmoteltuihin toimintamalleihin vaan antaa pelivaraa mahdollisille "suunnan tarkistuksille". Suunnittelussa ei siten pyritä määrittämään eksaktisti kaukana tulevaisuudessa eteen tulevia tapahtumia. Riittää, että strategian pääsuunta on selvillä.

Maakuntakaavoituksen kaavoitusprosessi edustaa menettelytavoiltaan melko tarkoin aiemmin tässä kuvattua menettelyä, jossa varaudutaan vaihtoehtoisiiin kehitysnäkymiin. Tässä strategioiden luominen ja erilaisten mahdollisten tulevaisuusnäkymien hahmottaminen ennen lopullista kaavaratkaisua on välttämätöntä myös sen vuoksi, että kaava-alue sisältää useita eri kuntia. Vaikka maakuntakaavan tarkoitus koko alueen rationaalisen pitkän tähtäimen maankäytönsuunnittelun pohjana on kiistaton ja siihen sisältyvien kuntien etujen mukainen, ei voida sulkea pois tosiasiaa, että alueen kunnat kilpailevat myös keskenään. Strategisen suunnittelun pohjalta syntynyt ratkaisu antaa sopivasti pelivaraa kuntien omien tavoitteiden asettamassa kehyksessä.

Kaufman ja Jacobs (1996, 331) näkevät edellä kuvatun asian siten, että järjestäytynyt strateginen suunnittelu poikkeaa rationaalis-komprehensiivisesta suunnittelusta suhtautumisessa kilpailutilanteisiin. Näiden kahden metodin mukaisesti toteutettavissa suunnitteluhankkeissa kilpailutilanteen määrittelyssä ei ole eroa, mutta suhtautuminen ja perspektiivi eturistiriitoihin on toisistaan poikkeava. Perinteinen näkemys kilpailutilanteesta julkisessa suunnittelussa on ollut osoittaa tämän haitallisuus taloudellisen ja terveen yhdyskunnan näkökulmasta. Suunnitteluteoria on kannustanut etsimään ja vahvistamaan yhteistoiminnallisia ristiriidattomaan synergiaan tähtääviä ja samalla ylhäältäpäin säädeltyjä ratkaisuja.

Strategisessa suunnittelussa kilpailu nähdään väistämättömänä. Tämän johdosta kuntia ohjataan löytämään oma paikkansa kilpailutilanteessa ja käyttämään tätä hyväkseen tai vaihtoehtoisesti kärsimään seurauksista (emt. 331). Alueiden omat voimavarat saadaan tällä tavoin liikkeelle ja lähtökohta maankäytön suunnitteluun on enemmän kannustava kuin kahlitseva. Pitkällä aikavälillä tällainen kilpailutilanne voidaan nähdä myös laajan kokonaisuuden kannalta positiivisena. Samaan asiaan kiinnittää huomiota myös Sotarauta (1996, 26). Hänen mukaansa laajaa alueellista strategiaa laadittaessa joissakin hankkeissa parhaat yhteistyökumppanit voivat jonkin toisen asian yhteydessä olla toistensa pahimpia kilpailijoita. "Kuntaorganisaation on oltava yhtä aikaa yhteistyökykyinen ja kilpailukykyinen" (emt.).

Vastaavaa lähestymistapaa voidaan käyttää tarkasteltaessa eri toimintojen sijoittumista suunnittelualueelle eri maankäyttömuotojen välisessä Virtasen (1999, 84) kuvaamassa kilpailutilanteessa. Kommunikatiivisesti toteutettavassa prosessissa toimijat puhuvat asiansa puolesta, toimivat tietyissä asioissa yhteistyössä ja ovat taas toisissa keskenään kilpailutilanteessa. Tällaisessa prosessissa avoimen keskustelun kauttaärkevimmäksi havaittava lopputulos hyväksytään ratkaisuksi edellyttäen, että tehtävä päätös edustaa rationaalisuutta.

Sotarauta (1996, 289-291) tuo esiin myös kunnallisen strategisen suunnittelun kommunikatiivisuusvaatimuksen. Hänen mukaansa erilaisia intressejä omaavien toimijoiden omien strategioiden yhdistämispyrkimykset voidaan nostaa tämän toiminnan olennaiseksi osaksi. Kunnallinen suunnittelu nähdään tässä merkityksessä nimenomaan erillisten sektoristen strategioiden yhtymäkohtien etsimisenä.

Liikuntapaikkasuunnittelun asema ja painoarvo suunnitteluprosessissa määräytyy sillä perusteella, miten liikuntaintressin omaava toimija kykenee tuomaan sanomaansa esiin kaavan laatimisprosessin eri vaiheissa. Strateginen suunnittelu on liikunta- samoin kuin myös muiden, tietyn rajatun intressien omaavien toimijoiden kannalta otollista nimenomaan sen vuoksi, että suunnitteluprosessi edellyttää ja vaatii laajojen asiantuntijavoimien mukanaoloa. Liikuntaintressin omaavalla toimijalla on asiassa vielä se etu puolellaan, että tavoiteltavalle maankäyttömuodolle ja yleisesti liikunnan harrastusmahdollisuuksien järjestämiselle on varsin yleisesti hyväksytty tarve ja tilaus yhteiskunnassa.

Strategisen suunnittelun pohjalta syntyneen yleiskaavaratkaisun tulee olla joustava. Siinä on pyrittävä ottamaan huomioon eri toimijoiden suunnitteluprosessiin tuomat tavoitteet, mutta samalla se on myös laadittava sellaiseksi, että kaava antaa pelivaraa yksityiskohtaisemmalle maankäytön järjestämiselle. Joustavuus tarkoittaa siten sopivan "strategisen pelivaran" ohella myös joustavuutta yleispiirteisyydessä, jolloin tarkemmalle suunnittelulle annetaan sille kuuluva tila. Mikäli strategista suunnittelumetodia verrataan huolellisesti suoritettuun joustavaan lopputulokseen tähtäävään ajassa etenevään rationaalis-komprehensiiviseen suunnitteluun, ei näillä kahdella ole sanottavaa keskinäistä eroa (Kaufman ja Jacobs 1996, 335-336, 338). Itse asiassa voidaan ajatella, että strateginen suunnittelumalli ei ole rinnasteinen rationaalis-komprehensiivisen suunnittelun kanssa. Se voidaan nähdä jäsentyneenä tapana, jossa toiminnan jatkuvuus otetaan huomioon, toteuttaa kokonaisvaltaista laajapohjaista suunnittelua.

Huomionarvoinen klassista strategista suunnittelumetodia puoltava argumentti on myös se, että malli on alun perin lainattu julkiseen suunnitteluun yksityiseltä sektorilta. Tällä saattaa olla positiivista psykologista vaikutusta koko-

naisvaltaisen suunnittelun hyväksymiseen ”postmodernistien”, uusliberalistien ja muiden tahojen keskuudessa, jotka tuntevat antipatiaa yhteiskunnan säätelyä ja tätä kautta perinteistä laaja-alaista kokonaisvaltaista suunnittelua kohtaan.

4.5.4 Inkrementalismi

Maankäytön suunnittelussa maassamme alkoi yleistyä 1970 -luvulta lähtien inkrementalistinen suunnittelukäytäntö (Mäntysalo 2001a, 1). Puhtaassa inkrementalistisessa suunnittelussa kokonaisvaltainen suunnittelu on jätetty taka-alalle ja yhdyskuntien kehittäminen tapahtuu pienin askelin. Rakennuslainsäädäntöön omaksutun periaatteen, jonka mukaan yleispiirteisempi kaava toimisi aina yksityiskohtaisemman kaavan perustana, on hämärtynyt tässä menettelyssä. Inkrementalistisen suunnittelun etuna on sen oletettu dynaamisuus. Pieniä päätöksiä voidaan tehdä ilman raskaita koko yhdyskunnan rakenteisiin meneviä tarkasteleluja. Toisaalta vaarana on se, että tällainen pieni päätös muodostuu tiedostamatta suureksi. Tässä tapauksessa koko yhdyskunnan kannalta vahingollinen ratkaisu saattaa syntyä vahingossa (Mäntysalo 1999, 14-15).

Inkrementalismien suosio perustuu siihen, että riittävää tietoa suunnittelun pitkäaikaisista seurauksista ei yleisesti ole käytettävissä. Tässä tilanteessa on luonnollisesti turvallisempaa tehdä pieniä kuin suuria päätöksiä. Toisaalta tällä tavalla toimien on myös helpompi saavuttaa poliittinen yhteisymmärrys. Poliitikot haluavat esille konkreettisia tuloksia vaalivuosien säätelemässä rytmissä. (Mäntysalo 2000, 203, 215) Samaa asiaa on mahdollista tarkastella myös siitä näkökulmasta, että kaikkien poliitikkojen tieto ei välttämättä ole riittävä hahmottamaan laajoja maankäyttöön liittyviä kysymyksiä. Tällöin suunnittelutavaksi valitaan ”varovaisuussyistä” inkrementalistinen pienten päätösten metodi, jolla tehtävän päätöksen, vaikkakaan ei välttämättä sen kaikkien vaikutusten, hahmottaminen on helpompaa.

Metodin toi ensimmäisenä julkiseen keskusteluun amerikkalainen Charles E. Lindblom klassisessa artikkelissaan ”The Science of Muddling Through” vuonna 1959. Lindblom kutsuu inkrementalistista metodia oksametodiksi ja perinteistä rationaalis-komprehensiivista suunnittelumetodia juurimetodiksi. Edellinen etenee siten, että jatkuvasti lähdetään liikkeelle senhetkisestä ajankohtaisesta tilanteesta ja edetään askel askeleelta pienessä mitassa, kun taas jälkimmäinen lähtee perusselvitystehtävistä uudelleen joka kerta suunnitteluun ryhtyessä. Inkrementalistisen toimintamallin mukaisen etenemistavan järjestyys tulee Lindblomin mukaan testatuksi sillä, että tämä havaitaan kelvolliseksi samanaikaisesti useiden analysoijien toimesta. Ratkaisun lähestyminen tapahtuu siten, että ensin voidaan sulkea käsittelyn ulkopuolelle eli tarkastelusta pois ne osatekijät, joista analysoijat tai muut relevantit toimijat ovat yhtä mieltä. Tämän jälkeen keskittyminen voidaan kohdentaa jäljellä oleviin asioihin, jotka vaativat lähempää tarkastelua. (Lindblom 1996, 290-291, 294).

Lindblom arvostelee tieteelliseen rationalismiin ja laajoihin esiselvityksiin pohjautuvaa rationaalis-komprehensiivista metodia muun muassa sillä, että yksittäisen toimijan tietokapasiteetti ei voi olla riittävän laaja hallitsemaan laajojen prosessien läpiviemiseksi vaadittavia toisistaan suuresti poikkeavia lähtökohdafaktoja. Toisaalta voidaan kysyä, miten inkrementalistiset ilman tällaisia selvityksiä tehtävät päätökset kykenevät ottamaan huomioon yleisen edun, joka kuitenkin on, tai jonka ainakin pitäisi olla, erittäin merkittävä tekijä kaikessa

maankäytön suunnittelussa. Tähän ratkaisuksi Lindblom näkee seikan, että kaikilla yhteiskunnassa ilmenevillä intresseillä on omat aktiiviset kannattajansa, jotka "vahtikoirien" tapaan kykenevät puolustamaan etujaan (Lindblom 1996, 298). Väittämä jättää kuitenkin ottamatta huomioon sen, että toisilla intressiryhmillä tällaiset "vahtikoirat" pystyvät argumentoimaan huomattavasti toisia paremmat valttikortit käsissään. Erilaisten intressi- ja painostusryhmien painoarvo päätöksiä tehtäessä ei ole tasa-arvoinen. Keskeinen asia on, missä määrin maankäytön suunnittelussa on tarkoitus lähestyä erilaisten ihmisryhmien tasapuolista kohtelua. Rationaalis-komprehensiivinen malli selvityksineen kykenee ainakin tuomaan erilaisten ihmisryhmien tarpeet esille, mikä asia inkrementalistisella etenemistavalla jää helposti taka-alalle.

Tärkeä inkrementalistista metodia kritisoiva näkökohta voidaan löytää myös siitä, että lainvoimaiseksi saatettuja kaavoja voidaan pitää tietynlaisina yhteiskunnan tekemänä sitoutumisina alueiden tulevasta käytöstä. Virtasen (1993, 3) mukaan kaavat eivät ole pelkästään viranomaisien määräyksiä vaan myös "lupauksia", jotka on pyrittävä täyttämään. Tämän seurauksena kaavamuutokset tai poikkeamiset pohjana olevasta yleispiirteisemmästä maankäytön suunnittelusta tulisi perustella erityisen huolellisesti.

Inkrementalismo on nähty eräänä ilmentymänä muodikkaasta postmodernista yhteiskunnasta, jossa kaikenlainen ylimääräinen säätely on saatu painetuksi taka-alalle yhteiskunnan dynaamisessa kehittämisessä. Kuitenkin, jos yhdyskuntasuunnittelu pyritään näkemään yleisen edun kokonaisvaltaisena tavoitteluna, vaatii tämä pohjakeseen selvityksiä, joiden avulla suunnittelun vaikutuksia kyetään arvioimaan. Ylimääräistä byrokratiaa, jota lisääntyvä asiantuntijoiden kuuleminen, lausuntokierrokset ja muu vuorovaikutteisuus aiheuttaa, ei voida nähdä ainakaan pelkästään negatiivisena ilmiönä. Mäntysalon (2000, 200) mukaan keskitetty suunnittelu itse asiassa voidaan nähdä olennaisena osana nykyaikaisen hyvinvointivaltion toimintaa.

Nykyajan inkrementalistit näkevät kaupunkisuunnittelun dynaamisina urbaaneina prosesseina, joita yksittäiset merkittävät hankkeet vievät eteenpäin. Toteutunut merkittävä hanke avaa aina uusia näköaloja jatkosuunnittelulle (Mäenpää, Aniluoto, Manninen ja Villanen 2000, 164). Tällainen pala palalta suunnittelu on kieltämättä erittäin joustavaa, ja se mahdollistaa nopean reagoimisen kiihkeän maailman asettamiin vaatimuksiin. Edellä esitetty ajattelutapa ei kuitenkaan edusta lindblomilaista puhdasta inkrementalismia siinä mielessä, että tällaisen suunnittelun rinnalla tai edellä kulkee keskusjohdon ja muiden merkittävien vaikuttajien toimesta toteutettu yleispiirteisempi tulevaisuuteen tähtäävä ja jossain määrin myös kokonaisvaltaiseen hahmottamiseen tähtäävä prosessi. Tätä ei kuitenkaan nykykielenkäytössä enää edes yritetä kutsua suunnitteluksi, vaan tälle on annettu varsin kuvaava nimitys "visiointi" (emt.178).

Inkrementalistista strategista suunnittelua edustaa Sotaraudan (1996, 177-178) kuvaama evolutionaarinen lähestymistapa. Evolutionaristit perustavat ajattelunsa kunnan yleispiirteisessä suunnittelussa yhdyskuntakehityksen markkinavetoisuuteen. Strateginen kokonaisvaltainen suunnittelu nähdään tässä tehottomana, ja kehitystä säätelee uusien innovaatioiden ja ideoiden runsaus, josta markkinat valitsevat parhaan etenemistavan. Sotarauda nimeää edellä esitetyn ajopuuteoriaksi ja hänen mielestään tällainen strateginen lähestymistapa edustaa lähinnä fatalismia (emt. 177). Itse asiassa voidaan asettaa kyseenalaiseksi, edustaako evolutionaarinen lähestymistapa lainkaan suunnittelua.

4.5.5 Mixed-scanning

Amitai Etzioni kehitti 1960-luvun lopulla suunnittelu- ja hallintometodin, jolle hän antoi nimeksi "mixed-scanning". Etzioni kritisoi voimakkaasti puhdasta inkrementalismia, mutta huomasi toisaalta kokonaisvaltaisen rationaalis-komprehensiivisen suunnittelumetodin raskauden ja käytön hankaluuden.

Etzioni kuvaa rationaalis-komprehensiivista mallia seuraavasti: "Toimija tulee tietoiseksi ongelmasta, asettaa tavoitteet, punnitsee huolellisesti vaihtoehtoja ja valitsee niistä sen mukaisesti, millaiseksi hän arvioi näiden edut tähdätessään lopputulokseen, jota hän pitää parhaana". Inkrementalistinen kritiikki tätä lähestymistapaa kohtaan kohdistuu siihen, että toimijan tiedollinen kapasiteetti ei riitä käsittelemään laajoja kokonaisuuksia rationaalisesti. Päätöksentekijöillä ei aina ole tiedollisia edellytyksiä eikä aikaa kerätä sellaista informaatiota, jota järkiperäinen valinta vaatii. Edelleen toimija ei kohtaa myöskään rajallista määrää asiaan kuuluvia tehtävän päätöksen mahdollisia seurauksia, vaan avoimen määrän muuttujia. Hän kohtaa ongelmakentän, jossa kaikkia seurauksia ei ole mahdollista mitata. Päätöksentekijä turhautuu pyrkiessään pitämään kiinni rationaalisen mallin periaatteista. (Etzioni 1967, 385-386)

Kritiikkinä puhdasta inkrementalistista mallia kohtaan Etzioni esittää, että tehtävät päätökset edustavat yhteiskunnan vahvimpien toimijoiden etuja, kun taas poliittisesti organisoitumattomien tai yhteiskunnassa muutoin vähemmän esillä olevien ryhmien edut jäävät helposti taka-alalle. Inkrementalismo jättää ottamatta huomioon yhteiskunnalliset uudistukset toimiessaan lyhyellä tähtämällä tavalla, joka on valittu vain aiempien menettelytapojen pohjalta. Kun suuri määrä pieniä askeleita saattaa johtaa merkittävään muutokseen, ei tässä tarkoitettulla inkrementalistisella menettelyllä ole mahdollista ohjata tätä keskittymää. Varsin osuvana ilmauksena asiasta voidaan pitää K.E Boulding'in toteamusta "Hoipertelemme läpi historian kuten humalainen asettaen yhden irrallisen inkrementalistisen jalan toisen eteen" (Etzioni 1967, 387).

Inkrementalistit ovat sitä mieltä, että kyseisen metodin mukaisilla päätöksillä voidaan ohjata kehitystä yksinkertaisesti siksi, että päätös tehdään, kun sen osoittama suunta osoittautuu oikeaksi ja vaihdetaan toiseksi päinvastaisessa tapauksessa. Ongelmaksi muodostuu, että tällöinkin arviointi perustuu käytettävään arviointikriteeriin samoin kuin ajatusmaailmaan, jota arvioija edustaa. Toisin sanoen: "Mikä on oikea ja mikä väärä suunta, ja millä yleispätevällä kriteerillä tätä on mahdollista arvioida?" (emt. 386-388).

Aktiivinen lähestymistapa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa vaatii mixed-scanningin mukaan kahdenlaista mekanismia: Ylhäältä johdettua perusteellista politiikan- ja päätöksentekoprosessia, jolla luodaan peruslähtökohdat toiminnalle sekä inkrementalistista prosessia, jolla voidaan valmistella päätöksiä sekä työstää niitä käytäntöön, kun suuret suuntaviivat ovat selvillä. Tässä tarkoitettussa menettelytavassa on olennaista erotella perustavaa laatua olevat suuret koko yhdyskunnan rakennetta koskevat päätökset pienistä yksittäisistä. Suuret päätökset tehdään pohjautuen tarkkoihin tutkimuksiin ja muuhun pohjatyöhön siten, että voidaan asettaa asiaan kuuluva päämäärä, mutta toisin kuin rationaalis-komprehensiivisessa mallissa yksityiskohdat ja erityiskysymykset jätetään taka-alalle siten, että yleistysaste saadaan sopivaksi. Tämän jälkeen pieniä yksittäisiä yksityiskohtaisia päätöksiä voidaan tehdä suurten linjojen asettamassa kehyksessä (Etzioni 1967, 389-390).

Mixed-scanning on metodi, jossa tapahtuu edestakaista liikettä suurten ja pienten päätösten välillä. Kunnallisessa kaavoituksessa voidaan yleiskaavoituksen ajatella vastaavan suurten päätösten tasoa ja vastaavasti asemakaavoituksen pienten päätösten tasoa. Tällöin eri kaavatasojen välillä tulisi olla vuorovaikutusta molempiin suuntiin (Mäntysalo 1999, 16-17). Mäntysalo ja Nyman (2002, 272) ovat ilmaisseet asian seuraavasti:

”Asemakaava ilman yleiskaavaa merkitsee tarkastelunäkökulman rajaamista epätarkoituksenmukaisen ahtaaksi. Yleiskaava ilman asemakaavaa taas merkitsee suunnittelun loitontumista tavanomaisen ympäristön käytön arjesta. Asemakaava kykenee vain reagoimaan välittömiin maankäyttötarpeisiin näkemättä reagoitinsa vaikutuksia ympäröiviin alueisiin ja tulevaisuuden maankäyttömahdollisuuksiin laajemmin - yleiskaava taas kadottaa itse välittömyyden.”

Tosin edelleen Mäntysalo (1999, 20) näkee menettelyn ongelmaksi sen, että suuria ja pieniä päätöksiä on hyvin hankala eritellä. Yleiskaavalla ei välttämättä olekaan sitä ohjaavaa merkitystä, minkä maamme lainsäädäntö sille asettaa. Yleiskaavan vastaisia päätöksiä saatetaan tehdä yksittäisten kohteiden osalta siitä täysin piittaamattomasti, mikäli riittävästi painoarvoa omaavien tahojen edut tällaista menettelyä vaativat. Tällaisessa ”patologisessa suunnittelukulttuurissa” (Mäntysalo ja Nyman 2001b, 373-376) toimitaan siten, että yleiskaavoitusta ei kenties tehdäkään, jotta saataisiin strategioita pitkän aikavälin kaupunkikehitykseen, vaan siksi, että kokonaiskehityksen hankelähtöisyys ei tulisi ilmi.

Virtanen (1991, 7, 12) on nähnyt tavoittelemisen arvoisena suunnittelujärjestelmän joustavuuden yhdyskuntasuunnittelussa. Suunnittelujärjestelmän joustavuuden eräs keskeinen tekijä on päätöksenteon nopeus kaikissa päätöksentekovaiheissa sekä yleissuunnittelun ja toteuttamissuunnittelun välisen aukon pienentäminen. Lähes kaikki toteuttamissuunnittelu vaatii hyvän yleissuunnittelun tukea. Perustietoja ei tarvitse kerätä jatkuvasti uudelleen ja toisaalta vireillä oleva hanke voidaan nähdä osana laajempaa ympäristöä. Virtanen kiinnittää kuitenkin huomiota myös suunnittelujärjestelmän joustavuuden vaaroihin. Hänen mukaansa joustavuus on tavoiteltava ominaisuus, joka kuitenkin äärimmilleen tai liiallisuuksiin vietynä voi johtaa koko suunnitteluideologian romuttumiseen ja edelleen maankäyttölliseen anarkiaan (emt. 6, 27-28).

Myös Mäntysalo ja Nyman tuovat selkeästi esiin yleispiirteisen ja yksityiskohtaisen suunnittelun yhdessä toimimisen ongelman ja kiinnittävät huomiota liiallisen joustavuuden vaaroihin. Heidän mukaansa (2001a, 44) yleiskaavoituksessa ilmeneviä ongelmia yritetään kiertää laatimalla kaava niin yleispiirteiseksi, että mikä tahansa mahtuu tämän puitteisiin, jolloin kaavalla ei ole maankäyttöä ohjaavaa vaikutusta. Toisaalta yleiskaava voidaan myös laatia vasta siinä vaiheessa, kun tiedetään tarkoin mitä todellisuudessa tullaan rakentamaan, eli tässäkin tapauksessa kaava ei ohjaa alueen käytön kehittymistä (emt. 44). Edelleen Mäntysalon ja Nymanin (emt. 45) mukaan ”Hyvä suunnittelu on sellaista, jossa yleiskaava- ja asemakaavas suunnittelun näkökulmat ovat läsnä samanaikaisesti, eivät hierarkkisesti. Jokainen esitetty maankäyttötarve tarvitsee keskustelua ja suunnittelua yleiseltä kannalta, mutta tämä on aivan eri asia kuin että sen pitää noudattaa ennalta määrättyä yleistä periaatetta.”

Myös Sotarauta tarkastelee joustavuutta pehmeää strategista suunnittelua koskevassa teoriassaan. Hänen mukaansa (1996, 235) ”Pehmeä strategia ei tavaltaan koskaan valmistu, se elää ja muuttuu toteutuksen myötä. Pehmeä strate-

gia katoaa samalla, kun se syntyy” Tällainen strateginen suunnittelu edellyttää tavoitteiden ja samanaikaisesti myös voimassa olevan yleispiirteisen suunnitelman joustavuutta. Vastaavalla tavoin kuin edellä Virtanen ja Mäntysalo myös Sotarauta kiinnittää huomiota liiallisen joustavuuden vaaroihin. Jos pelkkä sopeutuminen kaikkiin ulkopuolisiin impulsseihin korostuu liikaa taustalla toimivan suunnitelmallisen tavoiteajattelun kustannuksella, joustavuus aiheuttaa koko toiminnan suunnan unohtamisen. Sotarauta kutsuu järkevällä tavoin joustavaa suunnittelua kimmoisaksi. Kimmoisuus tarkoittaa hänen mukaansa sitä, että tämän avulla tasapainotetaan alkuperäisiä suuria tavoitteita sekä ilmeneviä ulkoisia paineita. Tällöin ulkoisen impulssin jälkeen on mahdollista palata impulssin aiheuttama kokonaistilanteen muutos huomioon ottaneeseen korjattuun alkuperäiseen strategiaan. Joustavassa strategiassa päämäärä ei siis ole ”kiinteä ja lukkoon lyöty, vaan jatkuvan pohdinnan alainen dynaaminen ilmiö”. (emt.)

Sotaraudan pehmeä strategia muistuttaa muutenkin monin tavoin Ezionen mixed-scanning teoretisointia, johon on kuitenkin lisätty tärkeänä tekijänä mukaan erilaisten toimijoiden korostunut vuorovaikutteisuus sekä suunnittelutyön jatkuvuus. Sotaraudan pehmeään strategiaan kuuluu klassisen mallin täydennyksenä strategian moniulotteisuus. ”Jotta strateginen ajattelu suunnittelun tukemana toimisi moniulotteisesti, meidän olisi kyettävä ajattelemaan sekä konkreettisesti lyhyellä tähtämellä että yleisellä tasolla pitkällä tähtämellä. Konkreettisten toimenpiteiden yhdistäminen tulevaisuuden kuviin on strategisen ajattelun kulmakiviä” (Sotarauta 1996, 272).

4.5.6 Osallistuva suunnittelu

4.5.6.1 Suunnitteluteoreettinen pohja

Osallistuvalla suunnittelulla tarkoitetaan kaikkia sellaisin metodein toteutettuja prosesseja, joissa erilaisia intressipiirejä edustavat tahot osallistumalla aktiivisesti suunnitelman laadintaan voivat ennen valmista ratkaisua tuoda näkemyksensä julki ja tällä tavoin vaikuttaa hankkeen lopputulokseen. Löyhimmillään osallistuvaksi suunnitteluksi voidaan mieltää menettelytavat, joissa eri intressitahojen asiantuntijat vuorovaikutteisesti osallistuvat intressiryhmiensä puolestapuhujina suunnitelmien laadintaan (Davidoff 1996). Voimakkaimmin eri toimijoiden suunnitteluprosessiin mukaan ottamista korostavana metodina voidaan vastavasti nähdä yhteissuunnittelu, jossa ottamalla asukkaat ja muut asiaan kuuluvat maallikkotoimijat mukaan varsinaiseen suunnittelutyöskentelyyn pyritään diskurssien avulla suotuisaan lopputulokseen (Healey 1995; 1996).

Osallistuvan suunnittelun merkittävänä pioneerina voidaan pitää amerikkalaista John Friedmania, joka teoksessaan *Retracking America; A Theory of Transactive Planning* (1973) esitti teoriansa vuorovaikutteisesta suunnittelusta, jossa ammattisuunnittelijat käyvät dialogia suunniteltavassa kohteessa toimivien ja asuvien ihmisten kanssa. Friedman lähti teoretisoinnissaan siitä, että hän jakoi suunnittelun yleisellä tasolla säilyttävään (allocative) ja uudistavaan (innovative) suunnitteluun. Säilyttävä suunnittelu keskittyi yhteiskunnassa olevien rajallisten hyödykkeiden jakamiseen sopivalla tavalla kilpailevien intressiryhmien kesken, ja uudistava suunnittelu keskittyi nimensä mukaisesti yhteiskunnassa tarvittavien muutosten hahmottamiseen ja työstämiseen. Nämä molemmat lähtökohdat suunnitteluun nähtiin välttämättöminä (emt. 51-52, 83).

Edelleen Friedman jakoi suunnittelun neljään eri tyyliin (styles of planning). Nämä olivat command planning, joka vastaa tässä aiemmin esitettyä rationaalis-komprehensiivista mallia, policies planning, joka muistuttaa esitettyä strategista suunnittelumallia, eri alojen asiantuntijoiden vuorovaikutusta hyväksi käyttävä corporate planning sekä väestön suunnitteluun mukaan ottava participant planning (emt. 70-79). Friedman näki viimeksi mainitun, osallistuvan suunnittelun, keinona saada suunnitelmiin mukaan asiantuntijoiden tieteellisteknisen tietämyksen ohella tarvittavaa suuren yleisön kokemuseräisesti hankkimaa tietoa. Keinoksi tälle tiedon hankinnalle Friedman esitti vuoropuhelun, jonka avulla maallikot ja asiantuntijat pystyvät lähenemään toisiaan ja oppivat ymmärtämään toistensa vaikuttimia (emt. 171-193). Hän rajasi tässä tarkoitettua osallistuvan suunnittelun koskemaan sitä ympäristöä, jossa asianomainen maallikkotoimija elää. Laajempaa kokonaisuuden hahmottamista vaativat asiat edellyttivät hänen mukaansa jo edustuksellista demokratiaa ja tähän kytkeytyvää asiantuntijasuunnittelua. Laajempien kokonaisuuksien ulosrajaaminen perusteltiin myös sillä, että tässä tarkoitettua maallikkotoimijan kiinnostus rajoittuu yleisesti lähinnä hänen henkilökohtaisia intressejään käsitteleviin konkreettisiin hankkeisiin. (emt. 77-78).

Viimeksi mainittua näkökantaa tukee omalta osaltaan myös varsin tuore Antti Määttä'n kuvaus Oulun yleiskaavan 2002 laadintaprosessista. Hänen mukaansa vuorovaikutteisuus suunnittelussa ei ole vähentänyt asiantuntijoiden merkitystä. Kaupunki tarkastelee yleiskaavatasolla laajoja koko kaupunkirakennetta käsitteleviä tavoitteita, mutta maallikot osoittavat kiinnostusta lähinnä oman asuinalueensa kysymyksiin. (Määttä 2002, 67) Samansisältöisen tuloksen esittää myös Suomi (1998, 111-112, 123). Hänen mukaansa asuinalueen liikuntaolosuhteiden ja mahdollisuuksien kehittämiseen tähtäävässä yhteissuunnitteluprojektissa Huhtasuon lähiössä Jyväskylässä maallikkotoimijoiden suurin mielenkiinto kohdistui korttelielinpiiriin eli oman asunnon välittömän lähialueen kehittämiseen. Esitetyn perusteella voidaan arvioida, että Friedmanin 30 vuotta vanha näkemys maallikkotoimijoiden mielenkiinnon kohdentumisesta on edelleenkin ajankohtainen.

Patsy Healey (1995, 51-52; 1996, 235-236) lähtee kommunikatiivista suunnittelua koskevassa ajattelussaan siitä, että yhteiskunnassa vaikuttavien voimien välisiä ristiriitoja voidaan ratkoa demokraattisesti toimijoiden kesken toteutettavalla, etenevällä vuoropuhelulla. Healey ottaa teoretisoinnissaan lähtökohdaksi perinteisen tieteellis-teknisen kokonaisvaltaisen suunnittelun kyseenalaistamisen. Kritiikissään modernia tieteellistä rationalismia kohtaan hän ei kuitenkaan suuntaa huomiotaan inkrementalistiseen lähestymistapaan. Hän näkee tärkeäksi suunnittelun laajentamisen sellaiseksi, jossa osallisten toimijoiden määrää lisääntään radikaalisti ja näiden vaikutusmahdollisuuksia laajennetaan (Healey 1996, 237). Healey näkee suunnittelun avoimena toimintana, joka "(...) ajatellen tulevaisuutta, on unelmointia muutoksen mahdollisuudesta, eli ajatusta siitä, kuinka aloittaa työ ihmisten keskenään hyväksymällä tavalla, mieluummin kuin nähdä tämä teknisenä kaupunkisuunnittelutehtävänä, jossa unelmoidaan päämäärästä." (Healey 1995, 52)

Healey'n, kuten monien muidenkin osallistuvan suunnittelun teoreetikkojen, ajatukset pohjautuvat Habermasin teoriaan kommunikatiivisesta rationaalisuudesta. (mm. Habermas 1987, 68-96) Habermasin kommunikatiivinen rationaalisuus vuorovaikutteissa kaavas suunnitteluprosesseissa tarkoittaa lyhyesti

sitä, että julkisissa keskusteluissa tavoitellaan lopputulosta, jonka kaikki osallistujat voivat hyväksyä (Leino 2001, 46).

Uusitalon (1991, 34-35) mukaan "habermasilaisen" yhteisymmärrykseen tähtäävän keskustelun tulee toteuttaa tietyt pätevyys ehdot. Keskustelussa tulisi erottaa tosiasia väittämät ("liikunnan harrastamisen lisäämisellä on positiivisia terveysvaikutuksia"), normatiiviset väittämät ("runsaasti viheralueita sisältävä alue on liikunnan harrastamisen kannalta tällaisia alueenosia sisältämätöntä aluetta parempi") sekä ekspressiiviset ilmaukset ("haluan hiihtoladun asuinalueelleni"), ja niitä tulisi arvioida erikseen. Tosiasia väittämät ovat varmistettavissa tieteen tuloksista tai pääteltävissä tieteellisen keskustelun avulla. Omien intressien ajaminen keskustelussa voi tapahtua vain kaikkien hyvinvointia ajatellen eli yhteisen hyvän kautta. Uusitalon (emt. 35) mukaan ongelmaksi on osoittautunut, että "Ympäristökeskusteluissa nämä väittämät ja niiden arviointikriteerit menevät usein sekaisin."

Merkittävänä "habermasilaisen" vuorovaikutteisen suunnittelun teoreettikkona voidaan pitää myös John Foresteria. Forester (1989) ottaa ajattelussaan kuitenkin Healey'tä selkeämmin kantaa valtasuhteisiin ja muihin optimaalista suunnitteluprosessia häiritseviin tekijöihin. Edelleen kommunikatiiviseen suunnittelukulttuuriin voidaan yhdistää tärkeänä osana Foresterin (1996) esittämä lähtökohta ja näkemys ongelmien tarkastelusta ja ratkaisumallien hahmottamisesta suunnittelijakollegoiden, eri alojen asiantuntijoiden samoin kuin myös maallikkojen epävirallisten kannanottojen avustamana. Tällaisilla käytännön kertomuksilla, selonteoilla sekä kommentoinneilla on hänen mukaansa selvä ongelmien ratkaisua edistävä vaikutus. Prosessi elää ja etenee käytännöllisen asiäläheisen kommunikoinnin myötävaikuttamana. Kommunikointi voi liittyä yhtä lailla koko suunnittelutehtävää koskevaan suureen ongelmaan kuin myös johonkin pieneen yksityiskohtaan. (Forester 1989, 17, 72-73, 89-90, 107)

Tieteellisen rationalismin vaatimus suunnittelutehtävissä jää Foresterin mukaan liian akateemisena ja kliinisenä taustalle monien käytännön ongelmien ratkaisemisessa. Tieteelliseltä pohjalta lähtevät suunnitteluteoretisoinnit eivät ymmärrä intohimoja, valtasuhteita, toiveita tai kyynisyyttä, jotka monin tavoin ovat läsnä suunnitteluprosesseissa. Toisaalta myös inkrementalismi, josta Forester käyttää ilmaisua "pehmeä inkrementalistinen tinkiminen", on hänen mukaansa riittämätön hyvään lopputulokseen tähtäävän suunnittelutehtävän työstämisessä. Forester näkee suunnittelun ja siihen kuuluvien ongelmien ratkaisun sellaisena, että asianmukaisten perusselvitysten jälkeen aiemmista suunnittelutilanteista otetaan oppia suunnittelukäytäntöjen toteuttamisessa ja intressitahojen huomioon ottamisessa. Toiminnassa samaten hahmotetaan ja otetaan aiempiin kokemuksiin pohjautuen huomioon suunnittelun kentällä olevien poliittisen voimien ja muun vallankäytön vaikutus. Foresterin (1989; 1996) kommunikatiivisen suunnittelun teoretisointi on samanaikaisesti tavoitteellista ja realistista.

Davidoff'in asianajosuunnittelun kaltaisena uutena ilmiönä suomalaisen yhdyskuntasuunnittelun kenttään on kehittynyt "ammattiosallistujien" eli maallikkoasiantuntijoiden ryhmä, joita Staffans (2004, 248; 2002, 190) kutsuu super-typeiksi. Heillä on koulutuksensa pohjalta tai muuten ajan myötä kehittyneenä asianmukainen tarvittava tietotaito ja he toimivat edustamansa ryhmän ja kaavoittajan välisenä tiedon siirtäjänä. Tällaisissa vuorovaikutustilanteissa asiantuntijoita on siis sekä virkamiesten että kansalaisten puolella. Tässä on tärkeä kuitenkin huomata, että "virkamiesten kaupunki muodostuu asunto-ohjelmista,

yleiskaavoista, tehokkuudesta, hallintokunnista ja puolueista. Asukkaiden näkökulmasta kaupunki on elämisen ympäristö.” (Staffans 2004, 244-245; 2002 193)

Suomessa kommunikatiivisuus ja vuorovaikutteisuus kavasuunnittelussa on vielä jossain määrin jäsentymättömässä tilassa (Puustinen 2002, 219-221, 230-231; Laine 2002, 27-28; Roininen J., Horelli L. ja Wallin S. 2003, 38; Lapintie 2003, 10-11). Kunnissa omaksutut käytänteet poikkeavat toinen toisistaan. Selvänä vuorovaikutteisuuteen vaikuttaneena tapahtumana voidaan kuitenkin pitää maankäyttö- ja rakennuslain säätämistä ja voimaan saattamista.

4.5.6.2 Vuorovaikutus maankäyttö- ja rakennuslaissa

Maankäyttö- ja rakennuslaki velvoittaa vuorovaikutussäädöksillään kaavojen laadinnasta vastaavat viranomaiset kuulemaan asiaan kuuluvia tahoja. Lain 62 § kuuluu:

”Kaavoitusmenettely tulee järjestää ja suunnittelun lähtökohdista, tavoitteista ja mahdollisista vaihtoehdoista kaavaa valmisteltaessa tiedottaa niin, että alueen maanomistajilla ja niillä, joiden asumiseen, työntekoon tai muihin oloihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa, sekä viranomaisilla ja yhteisöillä, joiden toimialaa suunnittelussa käsitellään (osallinen) on mahdollisuus osallistua kaavan valmisteluun, arvioida kaavoituksen vaikutuksia ja lausua kirjallisesti tai suullisesti mielipiteensä asiasta.”

Vuorovaikutteisuutta voidaan pitää liikuntasuunnittelun kannalta erittäin merkittävänä uudistuksena edellä mainitussa laissa. Aiempi rakennuslaki tunsikin vain valmiiksi laaditun kaavaratkaisun nähtävälle asettamisen sekä yksityisten henkilöiden ja muiden tahojen oikeuden lausua mielipiteensä kaksivaiheisessa kuulemismenettelyssä.

Kaavan käsittelyn vuorovaikutteisuudesta on määrätty toisaalta itse kaavoitusmenettelyä, toisaalta menettelyyn liittyvää tiedottamista koskevin säädöksin. Tämä tulee järjestää siten, että osallisille luodaan edellytykset osallistua kaavan valmisteluun, arvioida kaavoituksen vaikutuksia ja lausua mielipiteensä asiasta. Lainkohdan edellyttämää vuorovaikutteisuutta ei ole täysin tarkasti määritelty, vaan säädös edellyttää sovellettavaksi kunkin yksittäisen hankkeen laajuus ja muut asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen tarkoituksenmukaista metodia (Ekroos ja Majamaa 2000, 287).

Lainkohdassa ilmaistu tiedottamisvelvoite on tärkeä osa kommunikatiivisen suunnitteluprosessin käytännön toteutusta. Lampisen ym. (2003, 17) mukaan: ”On vaikea osallistua, jollei edes tiedä hankkeen olevan käynnissä.” Toimiminen lain päämäärien edellyttämällä tavalla vaatii osallisten yhdistysten ja muiden toimijoiden, jotka eivät ole fyysisiä henkilöitä, selvittämistä jo hankkeen alkuvaiheessa sekä osallistumis- ja arviointisuunnitelman nähtävälle asettamisen (ns. laatimisvaiheen kuuleminen) selkeää julkista kuuluttamista. Kuuluttamisessa tärkeää on nimenomaan, että mahdollisille osallisille käy yksiselitteisesti selväksi, mistä aloitettavassa hankkeessa on kyse.

Lainkohdassa kiinnittyy huomio myös käsitteeseen osallinen. Ketä itse asiassa voidaan kussakin hankkeessa pitää lain mukaisena osallisena? Tällaisia ovat yksityishenkilöt, jotka ovat alueen maanomistajia tai joiden työntekoon tai muihin oloihin kaava saattaa huomattavasti vaikuttaa sekä viranomaiset ja yhteisöt, joiden toimialaa suunnittelussa käsitellään (HE Rakennuslain uudistamiseksi 1999/83). Kysymykseksi jää, milloin kaavan vaikutukset yksityisen henki-

lön oloihin voidaan katsoa huomattaviksi sekä milloin kaavan voidaan katsoa käsittelevän tietyn yhteisön toimialaa. Koko lain tarkoituksien toteuttamisen valossa asiaa voitaneen tällaisissa tapauksissa lähestyä laajasti siten, että kukin kunnan jäsen tai alueella toimiva yhteisö voi itse tulkita osallisuutensa. Samaan tulkintaan on päätyneet myös Nymania (2000) lainaten Bäcklund (2002, 141).

4.5.6.3 Eri intressitahot vuorovaikutteisessa kaavoituksessa ja suunnittelutyön käytännön ongelmat

Vuorovaikutteisessa kaavasunnittelussa toimijat joutuvat yleisesti kohtaamaan eri maankäyttömuotojen välisen kilpailutilanteen. Intressipiirien käsitykset onnistuneesta lopputuloksesta saattavat poiketa huomattavastikin toisistaan. Kaava on lähes aina (mikäli kyse ei ole hyvin pienestä hankkeesta) mahdoton laatia sellaiseksi, että se tyydyttäisi kaikkia asiaan kuuluvia osapuolia. Kaava on useimmiten monenlaisten näkemysten kompromissi (Virtanen 1999, 84). Vuorovaikutteisella suunnittelulla ei siten ole mahdollisuutta päätyä ratkaisuun, jossa kaikki esitetyt mielipiteet tulisivat lopullisessa kaavassa sellaisenaan huomioon otetuiksi.

Eräs vuorovaikutteisen kaavoitusprosessin ongelma on osallisten omaava valta sekä heidän erilaiset valmiutensa argumentoida asioidensa puolesta. Yhteiskunnan voimakkaimmat toimijat saattavat helposti "vuorovaikuttaa" keskenään ja heikompien ryhmien vaikutus jää lähinnä teoreettiseksi. Aktiivisimmat puhuvat muiden puolesta kuuntelematta heitä (Harvey 1996, 430-432). Mäntysalo (2000, 238) kiinnittää huomiota samaan asiaan ja kysyy: "kuka puolustaa syrjäytyneiden, kouluttamattomien ja varattomien etuja?" Edellisten lisäksi tässä tarkoitettua ilmiötä on tarkastellut myös Forester (1989, 101-103). Valta ja valtasuhteet voidaankin nähdä eräänä keskeisenä elementtinä, johon vuorovaikutteista suunnittelua koskevilla puhtailla teorioilla ei aina ole riittävää kosketuspintaa.

Huomion arvoisena näkökohtana voidaan edelleen esittää Nymania (2000, 8) lainaten: "Uuden lain teho punnitaan silloin, kun jokin vahva taloudellinen intressi pyrkii sortamaan heikompiin, esimerkiksi luontoa, joka kuten tunnettu ei pääse edes mukaan neuvotteluihin."

Ongelmana voidaan pitää myös sitä, että prosessin osapuolet saattavat kylä kuulla, mutta eivät sanan varsinaisessa merkityksessä kuunnella toisiaan (Forester 1989, 108). Maankäyttö- ja rakennuslain säätämä vuorovaikutteisuus jää tällaisessa tapauksessa näennäiseksi. Sotarauta (1999, 94-95) käyttää tästä ilmaisu "kuurojen dialogi". Hänen mukaansa osallistuvassa suunnittelussa keskeistä on se, että työ lähtee käyntiin ikään kuin puhtaalta pöydältä. Valmiiksi omaksettujen ja lukkoon lyötyjen mielipiteiden mukanaan tuominen suunnitteluun johtaa helposti siihen, että koko vuorovaikutteinen prosessi käy hyödyttömäksi. Koskiahho esittää varsin lakonisesti asiaan liittyen: "Kuuntelu ei ole lehmäkauppojen tekemistä, heikkouksien etsimistä eikä sitä, että annetaan kohteliaasti puheenvuoro toiselle mutta ei kuunnella, mitä hän sanoo." (Koskiahho 2002, 43)

Myös Healey (1996, 246) kiinnittää huomiota edellä esitettyyn suunnittelu-tehtävän "puhtaalta pöydältä" aloittamisen tarpeellisuuteen. Hänen mukaansa kommunikatiivinen lähestymistapa tiedon tuottamiseen pitää sisällään sen, että tässä ei pitäydytä ennalta muodostetuissa käsityksissä. Tieto luodaan uudelleen

kommunikaatiossa vaihtamalla havaintoja ja ymmärrystä sekä tuomalla esiin osanottajilla käytettävissä olevia elämän kokemuksia ja lujittuneita kulttuurisia ja moraalisia ajatuksia.

Vuorovaikutteinen suunnittelu peruslähtökohdissaan voidaan ymmärtää metodiksi, jossa eri asiantuntijatahoja sekä alueen asukkaita kuunnellaan sopivaksi katsotun menettelyn puitteissa eri suunnitteluvaiheissa siten, että laajan kentän mielipide saadaan mahdollisuuksien mukaan sisällytetyksi aluksi työn tavoitteisiin ja edelleen suunnitteluvaiheittain lopullisen suunnitelman laadintaan. Tästä pitemmälle vietyinä metodi voidaan laajentaa yhteissuunnitteluksi, jossa eri toimijat aktiivisesti itse osallistuvat suunnitelmien laadintaan (Suomi 1998, 54-61). Tällainen yhteissuunnittelu voidaan arvioida varsin toimivaksi pienten yksittäisten konkreettisten hankkeiden kohdalla. Sen sijaan laajemmissa puitteissa, ottaen huomioon valtava tarvittava työmäärä sekä muut jo aiemmin tässä mainitut maallikkotoimijoiden mielenkiinnon fokusoitumiseen liittyvät tekijät, asiaan voidaan suhtautua kriittisemmin.

Asukasryhmien osallistumisessa suunnitteluprosesseihin on nähty myös sellainen ongelma, että joillakin näistä saattaa olla kuvitelma, jonka mukaan yhdistys tai muu koalitio olisi itse päätöksentekoeelin (Mäenpää ym. 2000, 89; Laine 2002, 28). Keskeisenä suunnitteluprosessin työstämisen kriteerinä tuleekin muistaa, että lopullinen päätöksentekovallan kuuluminen lakiin perustuen edustuksellisen demokratian mukaisille päätöksentekoeleimille on osallistuville maallikoille jo tavoiteasettelusta lähtien selvää.

Eräänä kaavoitusprosessien vuorovaikutteisuuden käytännön ongelmana voidaan nähdä myös, että uusilla alueilla tulevasta asukkaista ei useinkaan ole vielä tietoa itse suunnitteluvaiheessa. Alueen tärkeä käyttäjäryhmä jää tällaisissa tapauksissa suunnitteluprosessissa ulkopuoliseksi ja joutuu tyytymään muiden tekemiin päätöksiin.

Osallistuvan suunnittelun ongelmaksi on myös havaittu se, että eri intressiryhmiä on varsin helppo mobilisoida vastustamaan tiettyjä hankkeita, mutta positiivisessa mielessä toimiva aktiiviseen suunnitteluun tähtääviä ryhmiä on huomattavasti vaikeampi saada liikkeelle (mm. Davidoff 1996, 312). Tällainen kirjallisuudessa NIMBY-ilmiöksi (Not In MY Back Yard) nimetty hankkeita vastustava käyttäytyminen on varsin yleistä Suomessakin. Anglosaksisessa kirjallisuudessa (mm. Healey 1997, 128-129) samaa asiaa tarkoittaen on käytetty ilmaisua LULU (Locally Unwanted Land Use). Virtasen (1999, 73) mukaan ilmiö näkyy Suomessa jopa voimassa olevan kaavan toteuttamisen vastustuksena. Samaa asiaan kiinnittää huomiota myös Mäenpää ym.(2000, 90), jonka mukaan suvaitsemattomuus muutoksia kohtaan esiintyy merkittävänä nimenomaan sosioekonomiselta taustaltaan parhaissa asemissa olevien henkilöiden piirissä. Toisaalta Virtanen (1999, 74) ei näe tässä kuvatussa käyttäytymisessä pelkkiä negatiivisia vaikutuksia. Ihmisten tavoitteet ja toiminta elinympäristönsä hyvänä säilyttämiseksi asettaa myös suunnittelukoneistolle erityisiä suorituspaineita hyvän ja ennen kaikkea perustellun lopputuloksen aikaansaamiseksi. Virtanen tuo kuitenkin edelleen esiin ilmiön toisen laidan, kirjallisuudessa CAVE:iksi (Citizens Against Virtually Everything) nimetyt toimijat, joille erilaisesta julkisen päätöksenteon vastustamisesta on muodostunut vapaa-ajan harrastus.

4.5.7 Valta ja valtasuhteet maankäytön suunnittelussa

Eräs yhdyskuntasuunnitteluun ja erityisesti kaikenmuotoiseen osallistuvaan suunnitteluun liittyvä tekijä, johon suunnittelumetodiikkaa koskevat teoretisoinnit eivät juurikaan saa otetta on valta. Healeyn tavoin pedanttien osallistuvan suunnittelun teoreetikkojen tavoitteleva optimaalinen lähtötilanne suunnittelukäytännöille, jossa toimijat lähtevät tavoittelevaan haluttua lopputulosta ”puhtaalta pöydältä”, voidaan nähdä jos ei utopistisena niin ainakin epätodellisena kunnissa tapahtuvan suunnittelun käytännön maailmassa. Jos valta kuvataan Weberin (Farganis 1993, 110) esittämällä tavoin todennäköisyydeksi, jolla yksilö tai joukko yksilöitä jossain sosiaalisessa suhteessa pystyy saamaan tahtonsa läpi huolimatta vastustuksesta, voidaan arvioida, että niin liikuntapaikkasuunnittelun kuin kokonaisvaltaisen maankäytön suunnittelunkin kentillä tällainen valta on myös esillä ja olemassa. Baumanin (1997, 144) mukaan ”Vallassa on kyse kyvystä valjastaa toisten ihmisten teot keinoiksi päästä omiin tavoitteisiin.” Forester (1989, 27) on esittänyt asiaan liittyen maankäytön suunnittelua koskevassa teoretisoinnissaan varsin osuvasti: ”Jos suunnittelijat jättävät huomioon ottamatta ne, joilla on valtaa, he varmistavat oman voimattomuutensa.”

Vaikka tässä tutkimuksessa ei ole nähty tarpeelliseksi paneutua vallan syvimmän olemuksen selvittämiseen, vaatii tämä kokonaisuuden kannalta tärkeä asia oman erityisen tarkastelunsa. Vallankäytön voidaan Foucault'n (1989, 42) esittämällä tavalla yksinkertaistaa tarkoittavan julkisyhteisössä vaikuttavien voimakkaiden toimijoiden vastavuoroisiin suhteisiin perustuvaa mahdollisuutta saada asiat etenemään halutulla tavalla. Kunnallisen suunnittelun kentälle vielä edellistäkin ilmeisempi vallan muoto on vallankäyttö suhteessa passiiviseen väestönsaahan, jolloin minkäänlaista vastustusta ei itse asiassa ole edes olemassa.

Leinon (2001, 52) mukaan kuitenkin: ”Foucault on useissa yhteyksissä antanut ymmärtää, ettei hän itse asiassa vastusta Habermasin teoriaa, vaan haluaa tuoda vallan käsitteen osaksi tätä teoriaa ja toisaalta pohtia Habermasin teorian universaaliuden mahdollisuutta”. Edelleen Leinon mukaan Foucault näkee vallan läsnä olevana kaikissa kommunikaatiotilanteissa, ja sen vuoksi hänen mukaansa on tarkoituksetonta pohtia sellaista vuorovaikutteista prosessia, jossa minkäänlaista valtaa ei olisi läsnä. Vaikka keskustelun osapuolet kuinka avoimesti ilmaisisivat intressinsä ja vilpittömästi pyrkisivät avoimen keskustelun kautta konsensukseen, on osallistujilla aina omat historiansa ja tietyt arvoasetelmat, jotka vääjäämättä vaikuttavat keskusteluun.

Valta liittyy Foucault'n esittämällä tavoin tarkasteltuna Pierre Bourdieu'n (1986, 248-252; Bourdieu ja Wacquant 1995, 147-149) määrittelemään sosiaalisen pääoman käsitteeseen, mikä poikkeaa selvästi yleisessä kielenkäytössä olevasta muun muassa Robert Putnamin¹¹ määrittelemästä sosiaalisen pääoman käsitteestä. (Putnam 1995)

”Putnamilainen” sosiaalinen pääoma ”kuvaa arvoja, velvollisuuksia ja sosiaalisia verkostoja, jotka luovat perustaa yhteiskunnan kaikenpuoleiselle kiinteydelle ja sitä kautta suotuisalle taloudelliselle ja hallinnollis-poliittiselle kehitykselle sekä niitä seuraavalle hyvinvoinnille” (Siisiäinen 1999, 87). Tällainen

¹¹ Ruuskasen (2001, 21) mukaan ”Putnam teki 1990-luvun alussa sosiaalisesta pääomasta laajalti sovelletun ja myös tiedeyhteisön ulkopuolella populaarin käsitteen.”

sosiaalinen pääoma tarkoittaa siten paikallisella tasolla eräänlaista ihmisten keskinäiseen luottamukseen pohjautuvaa sosiaalista verkostoa, jonka avulla pystytään edistämään yhdyskunnan taloudellista ja muuta kyseessä olevien toimijoiden arvoperustaan liittyvää positiivista kehitystä. Samankaltaisen sosiaalisen pääoman määritelmän esittävät myös muun muassa Koskiahho ja Tapaninen. Tapaninen (1999, 133) määrittelee sosiaalisen pääoman yhteiskunnan rakenteisiin liittyväksi ihmisten välisiä mahdollisimman ongelmattomia suhteita kuvaavaksi käsitteeksi. Käsite edustaa hänen mukaansa hyvää hallintoa, elinvoimaista kulttuuria sekä sosiaalista koheesiota, jolla hän tarkoittaa myönteistä vuorovaikutusta. Koskiahho (2001, 29) näkee tämän ”horisontaalisten paikallisten verkostojen tehokkaana toimintana”, jossa kansalaisilla on merkittävä rooli.

Bourdieu’n määrittelemä sosiaalinen pääoma on selvästi edellisistä poikkeavaa ja ”raadollisempaa”. Hän määrittelee kyseisen käsitteen seuraavasti: ”Sosiaalinen pääoma on niiden aktuaalisten ja potentiaalisten resurssien summa, joka yksilöllä (tai ryhmällä) on sen perusteella, että hänellä (sillä) on luja verkosto enemmän tai vähemmän institutionalisoituneita keskinäisiä tuttavuus- ja arvostussuhteita” (Bourdieu ja Wacquant 1995, 149). Sosiaalinen pääoma tarkoittaa siis henkilöiden sosiaaliseen asemaan ja keskinäisiin sosiaalisiin suhteisiin nivoutuvaa vallan keskittymistä, joka lisää kyseisten henkilöiden resursseja ja yleisiä mahdollisuuksia toteuttaa henkilökohtaisia tai edustamansa ryhmän intressejä ja tarpeita erilaisilla toiminnan kentillä. (Siisiäinen 1999, 88; Ruuskanen 2001, 2, 26-27)

Hyvänä esimerkkinä edellä kuvattuun sosiaaliseen pääomaan liittyvästä vallankäytöstä voidaan esittää tanskalaisen Bent Flyvbjerg’in (1998) tekemä pitkittäistutkimus. Tässä tutkimuksessa kuvataan Aalborgin kaupunkikeskustan 17 vuotta kestänyttä (1977-1994) suunnitteluprojektia, jossa Lapintien (2003, 11) mukaan ”lopputuloksena oli lähes nihilistinen kuva suunnittelun rationaalisuuden ja paikallispolitiikan suhteista.” Flyvbjerg’in (1998, 232) keskeinen päätelmä oli, että kaupunkisuunnittelutyössä rationaalisuus alistuu vallalle. Valta kykenee määrittelemään todellisuuden eli sen kehyksen, jossa suunnittelu toteutetaan, ja suunnittelun rationaalisuus on myös tätä kautta alisteinen vallankäytölle (emt. 227). Myös Staffans (2004, 78) kiinnittää huomiota samaan asiaan eli siihen, että valta liittyy tiedon rakentamiseen. Hänen mukaansa valtaa on nimenomaan siellä, missä tietoa erilaisille foorumeille tuotetaan eikä niinkään tilaisuuksissa, joissa keskustellaan jo valmistelluista ideoista ja aineistoista.

Toiminnan rationaalisuus on Flyvbjerg’in (1998, 228) mukaan kontekstiriippuvaista ja valtaapitävät kykenevät halutessaan muuttamaan tämän (rationality) omien tarkoituspereiensä toteuttamiseen tähtääväksi rationaalisuudeksi (rationalization).

Maankäytön suunnittelussa samoin kuin erilaisissa liikuntasuunnitteluun liittyvissä hankkeissa eräänä keskeisenä vallankäytön muotona voidaan nähdä myös Bourdieu’n (1986, 243-248) määrittelemään kulttuuriseen pääomaan liittyvä asiantuntijavalta. Tämä on esillä vuorovaikutteisessa suunnittelussa, vaikka kommunikatiivisia prosesseja pyritäänkin kehittämään ja maallikkotoimijoiden edellytyksiä parantamaan heidän toimiessaan tavoitteidensa puolestapuhujina. Asiantuntijavalta voi perustua tietyn henkilön virka-asemaan tai vaikkapa toimijan korkeaan koulutukseen.

Tässä tutkimuksessa asiantuntijuus ymmärretään Giddens’in tarkoittamalla tavoin siten, että asiantuntija on henkilö, jolla on suoritettavaan toimintaan liitty-

viä erityisiä taitoja tai tietoa, jota maallikkotoimijalta puuttuu. ”Asiantuntemusta voi olla monentasoista, ja missä asiantuntija ja maallikko kohtaavat, merkitystä on aina juuri sillä taitojen tai informaation epätasapainolla, joka tekee toisesta (tietyllä annetulla toimintasaralla) toiseen nähden auktoriteetin” (Giddens 1995, 119) Mäntysalon (2001b) mukaan kysymys vuorovaikutteisessa kaavasunnitteluprosessissa ei ole siitä, onko suunnittelijalla valtaa vai ei, vaan siitä, kuinka hän tätä valtaa päättää käyttää.

Tuittu (1997, 15) määrittelee toimijan vallan vapaudeksi kieltäytyä siitä, mitä muut häneltä vaativat eli riippumattomuudeksi muiden käskynannosta. Hänen mukaansa (emt. 75-76) kunnissa todellista valtaa käyttävänä voimana voidaan nähdä koalitio, johon kuuluvat johtavat virkamiehet sekä kunnanhallitusten puheenjohtajat sekä muut keskeiset poliitikot. Selkeimmin tässä tarkoitettu asema tulee esiin tämän hänen kutsumansa valtaeliitin kyvyssä hallita kunnan taloudenkäyttöä. Budjettivalta on Tuitun mukaan tiukasti valtaeliitin hallussa, ja tätä kautta tämä kykenee säätelemään kaikkea kunnassa tapahtuvaa toimintaa.

Vaikka maankäytön suunnittelu olisi kuinka edistyksellistä kommunikaatiivisuudessaan ja liikuntaorientoituneet toimijat olisivat tässä toiminnassa keskeisessä roolissa mukana, tämä ei vielä takaa liikuntamyönteisten yhdyskuntien optimaalista kehittämistä. Liikuntamyönteisten yhdyskuntien toteuttaminen vaatii useimmiten myös lisääntyvää taloudellista panostusta. Tässä tilanteessa maankäyttöön liittyvillä suunnitteluteknisillä, metodisilla tai muilla tässä tutkimuksessa esille tulleilla tekijöillä ei ole riittävää painoarvoa, jos toteuttamisen edellytykset taloudellisiin syihin vedoten puuttuvat. Vallassa olevien päättäjien arvomaailma nousee näin ollen keskeiseen asemaan.

Mielenkiintoisena esimerkkinä vastaavanlaisesta ilmiöstä valtiovallan tasolla voidaan pitää valtiovarainministerin vuoden 2002 lopulla iltapäivälehteen (Iltasanomat 11.12.2002, 8-9) antamaa lausuntoa. Valtiovarainministeri kehotti kulttuuripoliittisen kannanottonsa liikuntaa koskevassa osassa nuorisoa ”kiipeämään vaikka puihin” samaan aikaan, kun keskeiseksi valtion liikuntapoliittiseksi strategiseksi painopistealueeksi oli nimetty nuorisoliikunta (Valtion liikuntaneuvoston rakentamisjaosto 2001, 3). Yleisesti on tiedossa valtiovarainministeriön keskeinen asema ja valta valtionhallinnossa¹². Voidaan vain arvioida, millaisia paineita tällainen lausunto saattoi aiheuttaa liikuntarakentamisen ja liikuntapoliittikan parissa työskenteleville viranhaltijoille ja muille toimijoille.

4.5.8 Kaavoitusprosessin vuorovaikutusmenettely käytännössä

Vaikka vuorovaikutteisen suunnittelun teorian käytännön toteuttamista kohtaan voidaan esittää perusteltua kritiikkiä ja vaikka valtasuhteita ei liene mahdollista koskaan täydellisesti eliminoida suunnitteluprosesseista, kommunikatiivisten suunnittelumenetelmien kehittäminen tulee nähdä keskeisenä pyrkimyksenä kohti tasa-arvoista väestön hyvinvointiin tähtäävää maankäytön suunnittelua.

Vuorovaikutteisten prosessien työstämisen tavoitteeksi ja vaatimukseksi voidaan asettaa oikeanlainen suvaitsevaisuus. Kommunikatiivisessa suunnitteluprosessissa osallistujilta vaaditaan sellaista suvaitsevaisuutta, jonka mahdolli-

¹² Tässä tapauksessa eduskunta tosin oli juuri torjunut valtioneuvoston esityksen kulttuurimäärärahojen 13 miljoonan euron leikkauksesta, jolta pohjalta valtiovarainministeri juuri esittikin tämän huomiota herättäneen mielipiteensä.

suudet Baumanin (1996, 42) mukaan paljastuvat vasta, kun käsitteellä ymmärrettään muutakin kuin moninaisuuden hyväksymistä ja rinnakkaiseloja. Baumanin tarkoittama suvaitsevaisuus merkitsee "(...) tietoa tuottavien diskurssien samanarvoisuuden tunnustamista ja dialogia, jota valppaasti suojellaan yksinpuhelun houkutuksilta." (emt. 42) Healey'n (1997, 128) mukaan tarvitaan aktiivista keskusteluprosessia, jossa paikallinen tieto voidaan ottaa käyttöön. Tämä tarkoittaa hänen mukaansa prosessia, jossa erilaisilla "foorumeilla" ja "areenoilla" otetaan objektiiviseen tarkasteluun toisistaan poikkeavat näkökannat ja jossa kunnioitetaan puhumista ja kuuntelemista sekä ollaan valmiita myös muuttamaan mielipiteitä.

Tärkeimpiä nykyaikaisia vuorovaikutteisuuden toteuttamistapoja kaava-suunnitteluprosesseissa ovat avoimet asukaskokoukset, maallikkojäseniä sisältävät suunnittelutyöryhmät, perinteiset kuulemismenettelyt nähtäville asetetuista kaavoista sekä viime aikoina yleistynyt internetiin perustuva kommunikointi.

Sutela (2002, 25) tuo esille sähköiseen viestintään perustuvan e-demokratian, joka antaa osallisuudelle uusia mahdollisuuksia ja muotoja. Tällä voidaan arvioida olevan nostetta etenkin nuorison ja nuoren aikuisväestön osallistumisaktiivisuuteen. Anttiroiko (2002) käsittelee aihetta varsin seikkaperäisesti visiossaan tulevaisuuden sähköisistä viestintävälineistä. Hän tarkastelee muun muassa tulevaisuuden keskustelufoorumeita, kansalaiskonsultointia, erilaisia tutkimuspaneeleja ja tietokoneavusteista äänestystä uusina suoran ja osallistuvan demokratian keinoina. Myös Staffans (2004) käsittelee internetin käyttöä suunnittelun vuorovaikutteisuuden käytännön toteutuksessa. Hän näkee tämän hyödyllisenä ja tehokkaana menetelmänä laajentaa suunnitteluprosessien vuorovaikutteisuutta ja etenkin tapana laajentaa osallistuvien henkilöiden joukkoa (emt. 255-256, 260-262). Tietynlainen akkulturaatio (Allardt ja Littunen 1971, 448-453) kohti tietotekniikan laajenevaa käyttöönottoa tällä yhteiskunnan toimintasektorilla on jo käynnissä. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä tuoda esiin, että tietotekniikka ei ole vielä tällä hetkellä läheskään kaikkien kansalaisten käytettävissä ja myös valmiudet tietotekniikan käyttöön ovat koko väestöä ajatellen rajalliset. Uudet sähköiset menetelmät ovat tarpeellisia ja tervetulleita suunnittelun kentälle muiden osallistumismenetelmien rinnalle, mutta väestön tarpeiden tasapuoliseen huomioon ottamiseen tähtäävässä toiminnassa ne eivät voi oletettavasti ainakaan lähitulevaisuudessa ottaa vielä johtavaa asemaa.

Vertailtaessa kaavoituksessa käytettäviä vuorovaikutusmenetelmiä voidaan nostaa esiin erilaisten suunnittelutyöryhmien ja yleisötilaisuuksien ohella perinteisen nähtäville asettamisen merkitys. Se on kunnan kannalta vaivaton tapa välittää tietoa ja sillä on etuna, että menetelmä on kansalaisille ja muille toimijoille tuttu. Ympäristöministeriön julkaisun "Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuus" (2002d, 22) mukaan: "Kunnissa, joissa on otettu käyttöön paljon uusia yhteistyön ja tiedottamisen tapoja, osallisten on kaavoittajien mukaan ollut joskus vaikea seurata eri kanavista jaettavaa tietoa." Perinteisen nähtäville asettamisen ja tähän liittyvän kuulemismenettelyn etuna on myös se, että tässä vuorovaikutusmuodossa kansalainen pystyy esittämään näkemyksensä suoraan kaavan laatijalle ilman, että läsnä on sivullisia. Toimiminen suunnittelutyöryhmässä tai mielipiteenilmaisu yleisötilaisuudessa on monelle henkilölle ylivoimaista. Tämän vuoksi perinteinen nähtäville asetetusta kaavasta annettava mielipiteenilmaisu edustaa omalta osaltaan tasa-arvoista suunnittelukäytäntöä. Tässä osal-

listen henkilöiden vuorovaikutustaidoista johtuvat erot tai erilaiset valtasuhteet eivät pääse vaikeuttamaan ainakaan varsinaisessa vuorovaikutustilanteessa.

4.5.9 Yleinen etu ja kestävä kehitys vuorovaikutteisessa suunnitteluprosessissa

Tarkasteltaessa tässä jo aiemmin esillä ollutta yleisen edun käsitettä, on todettava, että tätä ei voida täysin yksiselitteisesti määrittellä. Perinteisen ajattelun mukaan suunnittelijan tehtävänä on pidetty yleisen edun vaalimista, koska erilaisen intressien puolesta suunnitteluprosesseissa mukana olevien toimijoiden on katsottu tarkastelevan hankkeita omalta kannaltaan (Lampinen ym. 2003, 40). Suunnittelijoita on pidetty neutraaleina, epäpoliittisina ja sosiaalisesti vastuullisina ja näiden on ajateltu voivan määrittellä muita toimijoita paremmin yleisen edun (Puustinen 2001, 36). Kommunikatiivisen suunnittelun idea tietyllä tavalla syrjäyttää asiantuntijasuunnittelijan yleisen edun määrittelijänä. Puustisen (emt. 37) mukaan: "Hän ei enää olekaan yleisen edun shamaaninainen tulkitsija, vaan hänen tehtäväkseen muodostuu keskustelun generointi suunnittelun tavoitteista ja suunnitelman laatiminen käytyjen keskustelujen pohjalta." Yleinen etu voidaan tällä tavoin ajatellen nähdä valmiin totuuden sijasta sellaisena asioiden tilana, joka löydetään vuorovaikutteisen suunnittelun pohjalta.

Myös Healey kiinnittää huomiota tähän asiaan. Hänen mukaansa (1997, 32) kulttuurisesti homogeenista yhteiskuntaa, jolla on yksiselitteisesti määrittyvä yleinen etu, ei ole enää olemassa. Yleinen etu on jotain, jonka tavoittelussa tulee ottaa huomioon se, että ihmiset elävät jokapäiväistä elämäänsä toisistaan poikkeavalla tavalla ja arvostavat myös ympäristönsä laatua persoonallisten näkemystensä mukaisesti. Tämän vuoksi yleistä etua on mahdollista lähestyä vain vuorovaikutteisen suunnitteluprosessin avulla (emt. 296-297)

Esitetty kritiikki vahvojen toimijoiden vallasta vuorovaikutteisuustilanteissa asettaa suunnittelijoille yleistä etua ajatellen erityisiä vaatimuksia. Lapintien mukaan suunnittelijoiden velvollisuus on asettua ei-läsnäolevien osallisten puhemieheksi sellaisissa tilanteissa, joissa ääntä käyttävät "kovaääniset" ja vahvat vaikuttajat. Hänen mukaansa: "Suunnitteluprojektien vetäjien, olivatpa he sitten arkkitehteja tai muita ammattilaisia, on kehitettävä myös järkevän keskustelun ammattilaisiksi." (Lapintie, 2001, 24)

Kestävän kehityksen tavoite, joka on maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen kaavasunnitteluprosessien keskeinen lähtökohta, edellyttää tietynlaista tasapainoilua ekologisten, taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten erillistavoitteiden välillä. Tavoitteet eivät ole arvovapaita, ja eri toimijat suhtautuvat niihin toisistaan poikkeavalla tavalla. Kommunikatiivinen vuorovaikutteinen suunnitteluprosessi voidaan tämän vuoksi nähdä välttämättömyytenä, mikäli tavoitteena on kestävä kehitys mukainen tulevaisuus. Ei ole olemassa muita tapoja hahmottaa tulevaisuuden uhkia tai mahdollisuuksia kuin avoin vuorovaikutteinen diskurssi erilaisia intressejä edustavien toimijoiden välillä. Ei ole olemassa "universaalia neroa", joka määritteli kestävä kehityksen tapauskohtaisesti. Puustisen (2001, 41) mukaan: "(. . .) yhden profession edustajan, esimerkiksi kaavoittajan, on mahdotonta yksin hallita sellaista tietomäärää, mikä tarvitaan kaavoitushankkeen kokonaisvaltaiseen arviointiin ja ymmärtämiseen." Samaa

asiaa on tarkastellut myös Healey (1997, 153). Lohi ja Salminen (1994, 26-27) ilmaisevat tässä tarkoitettavan asian seuraavasti:

”Kehityksen kestävyyttä arvioitaessa joudutaan etsimään tasapainoa erilaisten ekologisten, taloudellisten ja sosiaalisten tavoitteiden välillä, joita kaikkia ei ole mahdollista maksimoida samanaikaisesti ja joita eri ihmiset arvostavat eri tavoin. Tämä merkitsee, että erilaisten tavoitteiden välisten ristiriitojen ratkominen ja kompromissien etsintä on olennainen osa kestäväen kehityksen tavoittelua. Tällöin ei etsitä tasapainoa niinkään ihmisten ja luonnon vaan ihmisten ja ihmisryhmien erilaisten intressien välillä.”

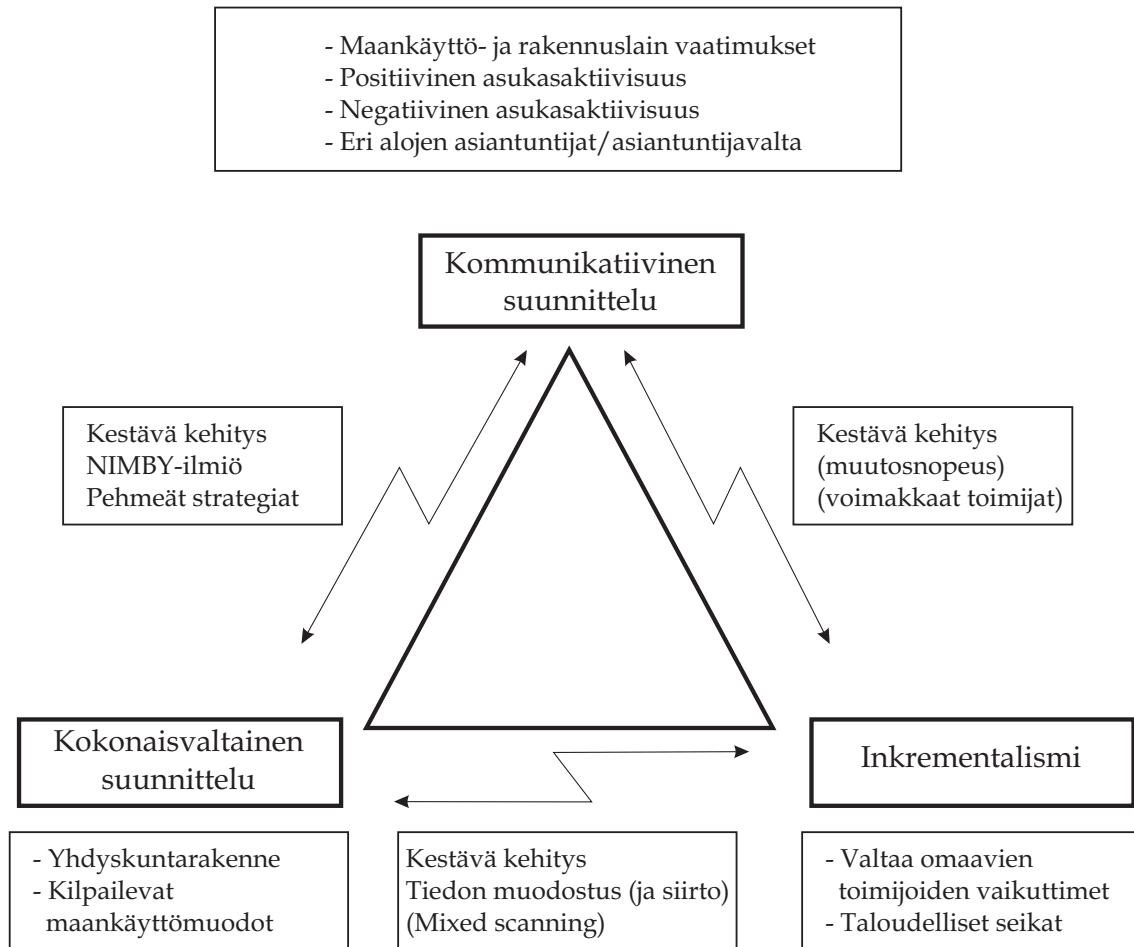
Kestäväen kehityksen määrittely nykyisessä jälkimodernissa yhteiskunnassa, jossa lukuisien intressiryhmien tavoitteet ja mielipiteet poikkeavat toisistaan, on vaikeaa. Tämä määrittely vaatii varsinaisten kaavasuunnittelijoiden panoksen ohella, tehtävän kompleksisuudesta riippuen erilaisten asiantuntijatoimijoiden mukana oloa suunnitteluprosesseissa. Maallikkotoimijoiden merkitys korostuu etenkin heidän asuinpaikkojensa lähialueiden tuntijoina. Myös tässä tarkastellun tavoitteen kohdalla voidaan pitää tärkeänä Lapintien (2001, 24) esittämää tavoitetta suunnitteluprojektien vetäjistä, jotka muun ammattitaitonsa ohella ovat myös järkevän keskustelun ammattilaisia.

4.5.10 Maankäytön suunnitteluteoriat ja liikuntapaikkasuunnittelu

4.5.10.1 Tarkastelun lähtökohdat

Seuraava tarkastelu kohdistuu liikuntapaikkasuunnittelun sopeuttamiseen ja kytkemiseen lainsäädännön puitteissa tehtävään maankäytön suunnitteluun. Suunnitteluteoreettisena lähtökohtana on pidettävä sitä, että liikuntaintressin omaavan toimijan vaikutusmahdollisuudet kaavoituksessa käytettävien menetelmien valintaan ovat varsin rajalliset.

Mäenpää ym. (2000, 183) kuvaa kaupunkisuunnittelun suunnitteluideologista kenttää kolmiona, jonka kärkiä ovat kokonaisvaltainen suunnittelu, inkrementalismi ja kommunikatiivinen suunnittelu. Kyseinen lähestymistapa määrittää hyvin sitä ympäristöä, jossa liikuntaintressin omaavan toimijan tulee esittää näkemyksiään yleisen maankäytön suunnittelun asettamassa kehyksessä. Kilpailevia maankäyttömuotoja on yleisesti tarjolla ja erilaisten intressien puolesta argumentoivia toimijoita vastaavasti liikkeellä. Liikuntaintressin omaavan toimijan etuna tässä eri maankäyttömuotojen välisessä kilpailutilanteessa on toki se, että toiminnot, joiden puolesta mielipiteitä esitetään, ovat varsin yleisesti positiiviseksi koettuja.

KUVIO 11 Liikuntapaikkasuunnittelun ja kaavasuunnittelun yhteinen suunnitteluideologinen kenttä Mäenpäästä ym.(2000, 183) soveltaen.

4.5.10.2 Kokonaisvaltainen ja osallistuva suunnittelu

Kestävä kehitys on maankäyttö- ja rakennuslain keskeinen tavoite. Kokonaisvaltaisen ja osallistuvan suunnittelun suhdetta lähestytään tässä kyseisen tavoitteen toteutumisen pohjalta. Kysymyksen alaiseksi voidaan asettaa, edustaako paikallista näkemystä esiin tuova ja maallikkotoimijoiden panosta korostava kommunikatiivinen suunnittelu kaikilta osiltaan kestävää kehitystä ja koko kunnan asukkaiden etuja tasa-arvoisesti. Lähtökohtana tässä ongelmanasettelussa ainakin liikuntapaikkasuunnittelun kannalta on, ettei asukkaiden näkemyksiä painottava suunnittelumetodi toimi erityisen hyvin laajoissa koko kaupungin aluetta koskevissa suunnitteluhankkeissa.

Voimakkaat toimijat pystyvät argumentoimaan asuinalueidensa puolesta myönteisissä hankkeissa ja ohjaamaan yhteiskunnan taloudellisesti rajallista panostusta haluamallaan tavalla. Vastaavasti NIMBY -ilmiöön viittaavat paikallisyhdykset kykenevät häätämään reviierialueeltaan tiettyjä todellista tai kuviteltua häiriötä tuottavia hankkeita, mikäli näillä ryhmillä vain on riittävästi Bourdieun määrittelemää sosiaalista pääomaa. Tämä on mahdollista, vaikka kyseessä olevien liikuntapaikkojen sijoittaminen kyseiselle paikalle sekä kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna että kestävää kehitystä ajatellen olisi kuinka puolusteltua. Tämä pätee nimenomaan asutuksen keskelle aiottujen uusien pelikenttien, lähiliikun-

tapaikkojen ym. suunnitteluhankkeissa, joita saatetaan vastustaa lisääntyvän rauhattomuuden, melun tai vaikkapa maiseman muuttumisen perusteella. Edelleen yleisellä tasolla ongelmana on aiemmin tässä esitetty maallikkotoimijoiden kiinnostuksen kohdistuminen paikallisiin omaan asuinympäristöön konkreettisesti vaikuttaviin asioihin ja vähäinen kiinnostus laajoihin hankkeisiin.

Yleispiirteiseen maankäytön suunnitteluun liittyvän klassisen strategisen suunnittelumetodin ja kommunikatiivisen suunnittelun välillä voidaan nähdä myös suunnitteluteoreettinen ristiriita. Jos lähtökohdaksi otetaan Healeyn (1995; 1996) esittämä Habermasin kommunikatiivisen rationalisuuden teoriaan pohjautuva ”puhtaalta pöydältä” lähtevä osallistuva suunnittelumalli, voidaan asettaa kyseenalaiseksi, miten strateginen suunnittelu voi olla ylipäänsä mahdollista? Jokaisella suunnitteluprosessiin osallistuvalla toimijalla on vääjäämättä mielessään tiettyjä strategisia tavoitteita ja päämääriä. Liikuntaorientoitunut toimija tai vaikkapa luonnonsuojelija eivät voi välttyä siltä painolastilta, että osallistuessaan suunnitteluhankkeeseen he tuovat siihen ainakin strategisella tasolla oman maailmankatsomuksensa. Lapintien (1999, 8) mukaan ”Habermasin haaste suunnittelijoille on sellaisen prosessin rakentaminen, jossa strategista ajattelua voidaan rajoitetusti käyttää hyväksi, mutta jossa kukaan osanottajista ei orientoidu strategisesti, eli yritä käyttää prosessia vain omaksi hyödykseen.”

Tässä on syytä tuoda esiin myös Siisiäisen näkemys, jonka mukaan Habermasin kommunikatiivisen rationaalisuuden teoria tulee nähdä weberiläisenä ideaalittyyppinä eikä niinkään reaalimaailmaan kuuluvana konkreettisenä tavoitteena (Siisiäinen 1986, 122, 125-126). Myös Healey (1997, 266) esittää saman näkemyksen. Ideaalittyyppi on sellainen, joka toteuttaa jonkin päämäärän puhtaasti ja jonka tehtävä on auttaa ymmärtämään eri käyttäytymistapahtumia vertaamalla niitä mainittuun tyyppiin. Ideaalittyyppi ei siis ole hypoteesi vaan ihanne tai kärjistys. Siisiäisen mukaan ”eriarvoisuuden hallitsemassa todellisuudessa tämä (herruudesta vapaa dialogi) on puhtaasti utopistinen malli, minkä vuoksi intressit pyrkivät muotoutumisprosessissa vääristymään jo tiedotus- ja vuorovaikutusprosessin vaiheessa.” (emt. 126) Samaan asiaan liittyen Häkli (2002, 116) on esittänyt Flyvbjergiä (2001) lainaten ”Habermas on utopisti, joka seisoo tukevasti ihanteellisuuden ja normatiivisuuden maaperällä ja jonka horisontissa kimmeltää maailma sellaisena kuin sen pitäisi olla.”

Forester lähtee kommunikatiivista suunnittelua koskevassa ja myös Habermasin ajatuksiin perustuvassa teoretisoinnissaan realistiselta pohjalta. Hänen mukaansa suunnittelijan tehtävä ja vastuu ei ole tavoitella täysin avoimen kommunikaation mahdotonta täydellisyyttä. Suunnittelussa tulee vain pyrkiä välttämään asioiden salaamista, mystifiointia tai muuta toimintakykyä heikentävää vääristymistä. (Forester 1989, 21) Hyvin samansisältöisiä ajatuksia lähestyy myös Mäntysalo instrumentaalista rationaalisuutta ja kommunikatiivista rationaalisuutta käsittelevässä tarkastelussaan. (Mäntysalo 2001b)

Tärkeäksi käytännön kysymykseksi kaavasunnittelun tavoiteasettelussa voidaan nostaa sellaisen menetelmän löytäminen, jolla yleispiirteinen liikunta- paikkasuunnittelu pystyttäisiin vaivattomimmin siirtämään maankäyttö- ja rakennuslain mukaisiin kaavoihin, ja miten tämän tehtävän vaatima kommunikatiivisuus olisi järkevimmin toteutettavissa. Kaavaan ”pääsemiseen” sisältyvä juridinen painoarvo on liikuntapaikkasuunnittelun kannalta tärkeää. Ilman tätä paraskin suunnitelma on varsin suojaton kilpailevia maankäyttömuotoja vastaan.

Lienee pakko todeta ja hyväksyä, että Healeyn (1996) esittämä ”puhtaalta pöydältä” lähtevä osallistujien diskurssiin ja vuorovaikutukseen perustuva suunnittelukulttuuri on nähtävä ainakin jossain määrin tässä käsiteltävää laajaa yleispiirteisistä suunnittelua koskien epärealistisena. Erilaisten valtasuhteiden ja suunnitteluun osallistuvien valmiiden näkemysten vaikutus sekä käytettävissä olevan ajan rajallisuus asettavat suunnitteluprosesseille omat vaatimuksensa ja rajoitteensa.

Liikuntaintressin omaavan toimijan tehtävä on yleispiirteisessä maankäytön suunnittelussa toimia asiansa puolestapuhujana Virtasen (1999, 84) kuvaamassa erilaisten intressitahojen keskenään ristiriitaisten tavoitteiden yhteensovittamisessa. Keskeiseksi metodiseksi kysymykseksi voidaan asettaa, eteneekö liikuntasuunnittelun sovittaminen kokonaisvaltaiseen kaavoitukseen siten, että liikuntaintressin omaavat toimijat pyrkivät argumentoimaan kukin intressinsä mukaisesti erillisten hankkeiden puolesta, vai onko järkevämpää työstää pohjaksi erillinen yleispiirteinen liikuntapaikkasuunnitelma. Yleispiirteinen liikunnan kentän mielipiteet kokoava liikuntapaikkasuunnitelma (tai mahdollinen liikuntapaikkayleiskaava) saattaisi olla vahva argumentti yleiskaavoitusprosesseissa, koska tässä liikunnan kentän sisäiset erimielisyydet olisi jo ratkaistu valmiiksi vuorovaikutteisessa prosessissa. Liikunnan kenttä toimisi tällöin yhtenäisenä ja erillisiä toimijoita voimakkaampana asioidensa ajajana.

4.5.10.3 Osallistuva suunnittelu ja inkrementalismi

Osallistuvan suunnittelun ja inkrementalismien yhteisvaikutusta pohdittaessa tulee peruslähtökohdaksi ja tarkastelun aiheeksi ottaa inkrementalistisen suunnittelumetodin käytön suurin ongelma. Pienellä päätöksellä saattaa olla kauaskantoiset seuraukset (Mäntysalo 1999, 14-15). Vaikka pieniä hankkeita toteutettaessa kommunikatiivisuuden vaatimus olisi lain viimeistä piirtoa myöten toteutettu, tämä ei vielä sulje pois sitä, että ilman kontaktipintaa yleispiirteiseen kokonaisvaltaiseen suunnitteluun tulos saattaa olla kestävä kehityksen kannalta kaikkea muuta kuin onnistunut. Yleisten liikuntatoimeen kuulumattomien hankkeiden ”vahtiminen” vaatii liikuntatoimelta ja muilta liikuntaorientoituneilta toimijoilta valppautta ja valmiutta tuoda näkemyksensä esiin. Tämä vaatii pohjakeseen kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun kokonaisvaltaista hahmottamista. Yksittäinen maallikko ei useinkaan ole kiinnostunut kaavahankkeesta, mikäli kyse ei ole hänen jokapäiväiseen toimintaansa liittyvästä lähialueesta (mm. Friedmann 1973, 77-78). Tämän vuoksi inkrementalistisella metodilla työstettävien hankkeiden mahdolliset vaikutukset esimerkiksi ulkoilureitteihin tai vihervyöhykkeisiin ovat sellaisia, että kommunikatiivisuutta ja liikuntatoimen etua ajatellen tärkeässä asemassa ovat aktiiviset liikuntaorientoituneet asiantuntijat.

Pienen, vain paikallista merkitystä omaavan liikuntapaikkasuunnitteluhankkeen toteuttaminen osallistuvaa suunnittelumetodia hyväksi käyttäen inkrementalistisena erillisenä prosessina voidaan nähdä tarkastelun arvoisena. Tällainen paikallisten toimijoiden alkuun panema prosessi liittyisi asuinalueille tai näiden läheisyyteen sijoittuvien lähiliikuntapaikkojen suunnitteluun. Aktiiviset paikallisryhmät voivat käynnistää ja edelleen suunnitteluun osallistujina työstää hankkeita, jotka muutoin vain polkisivat paikallaan kunnan byrokratiassa. Maankäytön suunnittelun ja liikuntapaikkasuunnittelun tekniselle yhdistämiselle ei tässä tapauksessa liene erityisiä esteitä. Kommunikatiivista suunnittelumetodia

käyttäen laaditun liikuntapaikkasuunnitelman pohjalta on mahdollista työstää ja toteuttaa varsin helposti maankäyttö- ja rakennuslain mukainen asemakaava tai -kaavamuuotos. Menettely on kaavan laatijan kannalta tavanomaista vasta kaavoitusprosessissa suunniteltavan kohteen määrittävää prosessia vaivattomampi. Myöskään ulkopuolisille arvioijille tai hankkeen mahdollisille vastustajille ei jää epäselväksi, mistä maankäyttö- ja rakennuslain määräämällä tavalla läpi vietävässä asemakaavahankkeessa on kyse.

Edellä esitetyn toimintamallin mahdollisia negatiivisia vaikutuksia tarkastellessa ongelmaksi nousee sen mahdollinen väärinkäyttö. Tällaisessa varsin sattumanvaraisessa rakentamisessa piilee selkeänä vaara, että voimakkaimmat runsaasti Bourdieu'n tarkoittamaa sosiaalista pääomaa omaavat toimijat saattavat päästä hyödyntämään rajallisia julkisia varoja toisten tappioksi.

4.5.10.4 Kokonaisvaltainen suunnittelu ja inkrementalismi

Inkrementalismien ja kokonaisvaltaisen suunnittelun yhdistäväksi linkiksi on jo kehitetty aiemmin tässä esitetty mixed-scanning -suunnittelumetodi (Etzioni, 1967), jota voidaan ainakin liikuntapaikkasuunnittelun näkökulmasta arvioida käyttökelpoiseksi. Hankelähtöisen liikuntapaikkasuunnittelun, joka parhaassa tapauksessa vielä sisältää kommunikatiivisia elementtejä, yhdistäminen koko kuntaa koskevaan suunnitteluun voidaan nähdä haastavana tavoitteena suunnittelujärjestelmän kannalta. Ongelmaksi muodostuu käytännön toteutus. Liikuntaintressin omaava toimija joutuu operoimaan "kentällä" (Bourdieu 1998, 44), jossa maankäyttö- ja rakennuslain mukaiset kaavat säätelevät juridisella tasolla myös tähän omana osanaan sisältyvää liikuntapaikkarakentamista. Keskeiseksi kysymykseksi voidaan nostaa, työstetäänkö liikuntaa koskevat hankesuunnitelmat ensin asemakaavoiksi ja toteutetaanko suunnitelman liittäminen maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen juridiikkaan tätä kautta. Toinen mahdollisuus olisi toteuttaa aluksi yksityiskohtaisen liikuntapaikkasuunnittelun kytkeminen yleispiirteiseen liikuntapaikkasuunnitteluun ja edetä tätä kautta yleiskaavatasolla maankäyttö ja rakennuslain juridiikkaan.

Liikuntaintressin omaava toimija pyrkii saamaan ääntään kuuluviin ja vaikuttamaan yleisellä maankäyttö- ja rakennuslain säädösten mukaisesti toimivalla maankäytönsuunnittelun kentällä. Tässä omaksi ongelmakseen muodostuu kuitenkin se, että liikuntaintressin omaava toimija on varsin heterogeeninen käsite. Liikuntavaikuttajat pyrkivät saamaan valtaa omalla liikuntasuunnittelun kentällään päästäkseen vahvaan asemaan oman erikoisalansa puolestapuhujana yleisissä maankäytön suunnitteluprosesseissa. Toimintaan liittyy siis jo aiemmin tässä esillä ollut tekijä, valta. Tältä pohjalta tarkasteltuna kaikenlainen kommunikatiivisuus ja toimijoiden mahdollisimman suuri määrä voidaan nähdä merkittävänä vaatimuksena demokraattisessa ja yleiseen hyvinvointiin tähtäävässä prosessissa. Pelkästään asiantuntijamielipiteisiin pohjautuva kaavoitus saattaa nimenomaan tässä kuvatussa tilanteessa johtaa siihen, että kaavas suunnittelun päämäärät muotoutuvat yksittäisen liikunta-asiantuntijan subjektiivisten näkemysten pohjalta yleisiksi totuuksiksi liikuntasuunnittelun tavoitteista. Esitetty asettaa suunnittelun käytännölle selvästi sellaisia tavoitteita ja vaatimuksia, että liikuntaorientoituneet tahot pyrkisivät ensin yleisellä tasolla ratkomaan oman kenttensä pulmat ja eturistiriidat. Kommunikatiivisesti toteutettavalle ja eri intressit huomioon ottavalle yleispiirteiselle liikuntapaikkasuunnittelulle on tämän

perusteella selvä tarve varsinaisen maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen kaavoituksen pohjana ja apuvälineenä.

Erittäin tärkeänä inkrementalismiin liittyvänä ongelmana liikuntatoimintojen ja kaavoituksen välisessä vuorovaikutuksessa voidaan nähdä tilanne, jossa kaavalla suunnitellaan kohdetta, jolla ei varsinaisesti ole lainkaan tekemistä liikunnan kanssa. Esimerkiksi rakentamattomalle alueenosalle saatetaan osoittaa eheyttävän suunnittelun (Lampinen ym. 2003) nimissä täydennysyleiskaavalla tai asemakaavalla asuinkortteli paikalle, joka vaikuttaa kaikin puolin tarkoitukseensa soveltuvalla. Tällaisen kaavan toteuttamisella saattaa kuitenkin olla huomattava vaikutus liikunnan harrastamismahdollisuuksiin.

Ilman laajaa vihervyöhykkeitä ja näille sijoituvia ulkoilureitistöjä koskevaa tarkastelua kaava saattaa merkitä tällaisten yhteyksien lopullista katkeamista. Näissä kaavoitushankkeissa asukasosallistumisen edellytykset saattavat myös jäädä taka-alalle, koska on mahdollista, ettei uusi kohde sijoitu kenenkään maallikkotoimijan henkilökohtaiseen reviiriin. Toisaalta liikuntavirkamiehen tai muun vastaavan toimijan aika ja mahdollisuudet eivät välttämättä riitä kaiken kaavoituksen aktiiviseen seuraamiseen. Myöskään kaavaa laativa taho ei välttämättä hahmota liikunnan tarpeita, vaikka toiminnan etiikka olisikin moitteetonta ja suunnittelun tavoite yleisesti hyväksyttäviin päämääriin pyrkivä.

Tapauksissa, joissa aiemmin rakentamattomaksi osoitettua aluetta yhdyskuntarakenteen sisällä otetaan vähäisessäkin mitassa rakentamiseen, pätee aiemmin mainittu inkrementalistisen metodin keskeinen ongelma. Pieni päätös saattaa aiheuttaa mittavia seurauksia. Voidaankin pitää tärkeänä, että liikuntaintressin omaavien toimijoiden näkemykset koskien vihervyöhykkeitä sekä näillä kulkevia ja näitä yhdistäviä reitistöjä tulevat todella konkretisoiduiksi yleiskaavoihin. Tällaiseen yleiskaavatasoisen tarkastelun tarpeellisuuteen liikuntapaikkarakentamisen näkökulmasta on päätynyt myös Karimäki (2001, 154). Kysymykseksi muodostuu, miten liikuntapaikkasuunnittelun kytkeminen yleiskaavoitukseen on järkevimmin toteutettavissa käytännössä. Jos mietitään taustalla vaikuttavia valtasuhteita ja tavoitetta koko liikunnan kentän rationaalisesta huomioon ottamisesta, kääntyy ajatus, kuten aiemmin hankelähtöistä liikuntasuunnittelua tarkasteltaessakin, tarpeeseen erillisestä yleispiirteisestä liikuntapaikkasuunnitelmasta tai mahdollisuuksien mukaan maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti laadittavasta erillisestä liikuntapaikkayleiskaavasta.

5 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSONGELMAT

5.1 Tutkimuksen kaksi tavoitetta

Tässä tutkimuksessa selvitetään:

1. Millaisia liikuntapaikkoja kuntien tulisi kyetä osoittamaan taajamaväestön säännöllisen liikunnan harrastuksen tarpeisiin eli mitä ovat kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun taajamia ja niiden lähialueita koskevat tavoitteet?
2. Miten kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun kytkemistä osaksi kokonaisvaltaista maankäyttö- ja rakennuslain mukaista maankäytön suunnittelua voitaisiin kehittää.

5.2 Liikuntapaikkasuunnittelulle asetettavien tavoitteiden selvittäminen ja tähän liittyvät tutkimusongelmat

Liikuntalaissa on säädetty kunnille velvoitteita luoda kaikille kansalaisille ja kansalaisryhmille edellytyksiä terveyttä edistävän liikunnan harrastamiseen. Lain 2 §:n 3 momentti kuuluu:

”Kunnan tulee luoda edellytyksiä kuntalaisten liikunnalle kehittämällä paikallista ja alueellista yhteistyötä sekä terveyttä edistävää liikuntaa tukemalla kansalaistoimintaa, tarjoamalla liikuntapaikkoja sekä järjestämällä liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät.”

Erityisesti tässä tulee huomata, että varsinaisten liikuntalaitosten ja -paikkojen lisäksi on myös olemassa liikuntaan säännöllisesti käytettäviä kohteita, joita ei pidetä varsinaisina liikuntapaikkoina, mutta joilla päivittäisen liikunnan harrastamisen kannalta on tutkimuksin (mm. Suomi 2000a; Suuri kansallinen liikuntatutkimus 2001-2002; Suomi, Ilmanen, Puronaho, Metsäranta, Matilainen ja Nykä-

nen 2003) osoitettua huomattavaa merkitystä. Tällaisia ovat esimerkiksi kevyen liikenteen väylät ja kaupunkiluonto.

Tutkimuksen aluksi määritetään taajamien liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteet lähtien Suomen (1998, 42) esittämästä liikuntasuunnittelun määritelmästä (ks. 1.2). Suomen määritelmää soveltaen liikuntapaikkasuunnittelu (eli liikuntasuunnittelun fyysinen ulottuvuus) tulee toteuttaa ottaen huomioon liikuntasuunnittelun sosiaalinen ja funktionaalinen ulottuvuus. Tämä tarkoittaa käytännössä tavoitetta oikeanlaisten liikuntapaikkojen toteuttamisesta siten, että näillä harrastettava toiminta vastaa mahdollisimman tasapuolisesti eri väestöryhmien tarpeita. Liikuntapaikkasuunnittelulle asetettavat tavoitteet muunnetaan sellaiseen muotoon, että niitä on mahdollista tarkastella elinpiirimallin (Horelli 1982; Suomi 1998) mukaisessa kehityksessä.

Liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteiden selvittämiseksi maamme taajamissa asuvalle väestölle on tehty postikysely. Tässä kyselyssä on selvitetty väestön liikuntatottumuksia, liikunnan harrastamista vaikeuttavia tekijöitä sekä tulevaisuudensuunnitelmia liikunnan harrastamisen lisäämisestä.

Väestökyselystä saatua tietoa on analysoitu seuraavien tutkimusongelmien selvittämiseksi:

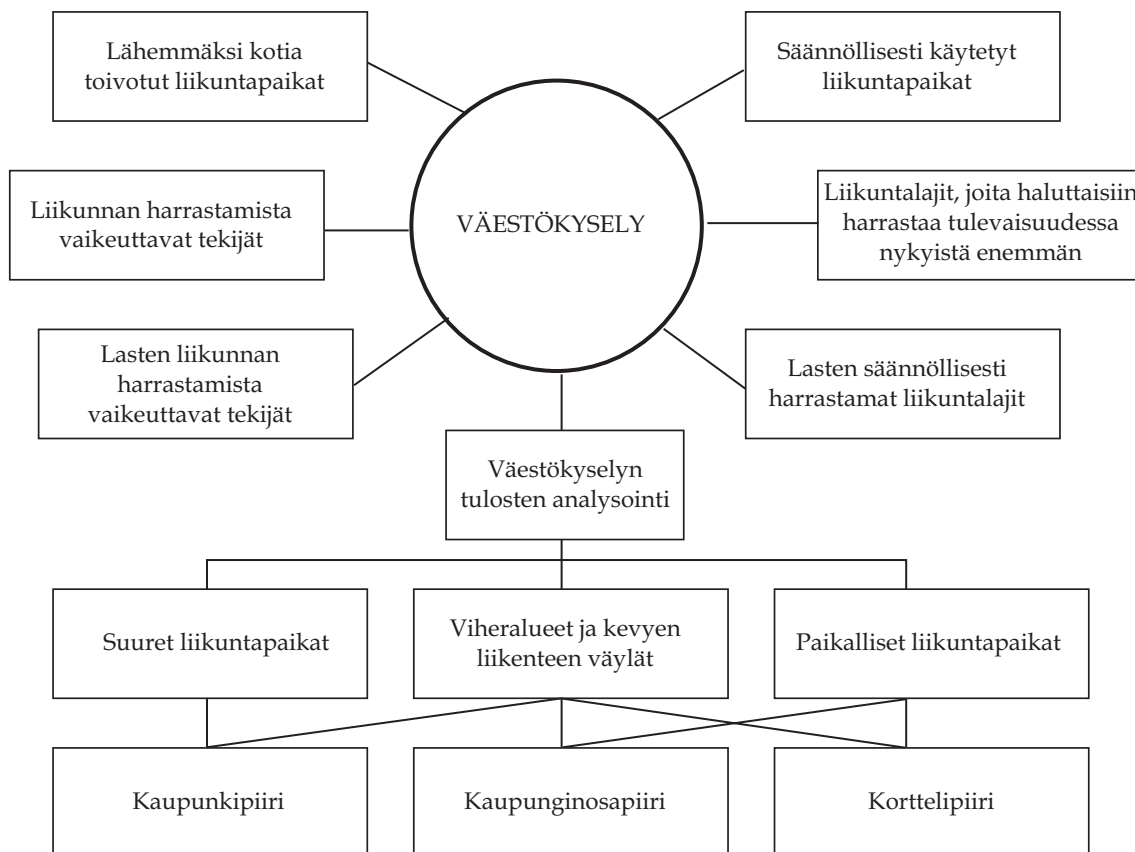
- 1) Mitä liikuntapaikkoja kunnan tulee järjestää, kun otetaan mahdollisimman tasapuolisesti huomioon asukkaiden tarpeet? Tässä tulevat tarkasteluun varsinaiset urheilulajien harrastamispaikat, liikuntaan käytettävät viheralueet, liikenneväylät ja ulkoilureitit sekä epästandardinomaiset liikuntapaikat¹³.
- 2) Mitkä ovat eri urheilulajien harrastamiseen tarkoitettujen varsinaisten liikuntapaikkojen, liikuntaan käytettävien viheralueiden ja liikenneväylien, ulkoilureitistöjen sekä epästandardinomaisen liikuntapaikkojen alueelliseen sijaintiin liittyvät vaatimukset erilaisten käyttäjäryhmien näkökulmasta? sekä
- 3) Millaisia laatuvaatimuksia liikuntapaikoille tulee asettaa erilaisten käyttäjäryhmien tarpeet huomioon ottaen?

Eteneminen kohti elinpiirimallin mukaista kehystä on toteutettu siten, että kyselytutkimuksessa esiin saatu varsin yksityiskohtainen lähinnä yksittäisiä liikuntapaikkoja ja harrastettuja lajeja koskeva tieto on ensin tiivistetty kolmeen laajaan asiakokonaisuuteen. Tässä tiivistyksessä liikuntapaikat on jaoteltu kolmeen ryhmään, jotka ovat:

- 1) Suuret liikuntalaitokset,
- 2) Paikalliseen käyttöön tarkoitettut liikuntapaikat sekä
- 3) Yhdyskuntakokonaisuuteen liittyvät viheralueet ja kevyen liikenteen väylät, joilla usein on myös muu kuin liikunnallinen funktio.

¹³ Epästandardinomaisella liikuntapaikalla tarkoitetaan sellaista yleisimmin lähialueen tarpeisiin perustettavia liikuntapaikkoja, joiden suorituspaikat eivät täytä urheilulajien säännöissä määrättyjä kriteerejä. Näiden olemassaolo on perusteltua sen vuoksi, että urheiluseurat ja muut kilpaurheilun harrastajaryhmät syrjäyttävät usein kyseisten normien mukaisesti toteutetuilla liikuntapaikoilla paikalliset seuroihin kuulumattomat harrastajat paikan käyttäjinä. (Suomi 1998, 109)

Edellä mainittujen kolmen ryhmän sisällä keskenään erilaisten liikuntapaikkojen maankäytölliset lähtökohdat sekä niiden muun maankäytön järjestämiselle maankäytölle asettamat vaatimukset eivät sanottavasti poikkea toisistaan.

KUVIO 12 Toteutettu väestökysely ja tämän tulosten pelkistäminen elinpiirimallin mukaisesti esitetyiksi taajamien liikuntapaikkasuunnittelun yleisiksi tavoitteiksi

5.2.1 Suuret liikuntalaitokset

Suurilla liikuntalaitoksilla tarkoitetaan tässä sellaisia suuria yksittäisiä liikuntapaikkoja, jotka on tarkoitettu koko suuralueen asukkaiden (kaupunki, kaupunkiseutu tms.) käyttöön. Suuri liikuntalaitos voi olla liikuntahalli, useiden lajien tarpeisiin perustettu monitoimitalo, uimahalli, jäähalli tai muu liikuntapaikka, joita näiden koko ja hinta huomioon ottaen ei ole mahdollista olla kuin rajoitettu määrä paikkakunnalla. Myös useissa kaupungeissa kaupunkirakenteen laidalle tai ulkopuolelle jo toteutetut hiihto- ja laskettelukeskukset voidaan lukea kuuluviksi tähän ryhmään.

Suurten liikuntalaitosten alueellisesta sijainnista päätettäessä keskeiseksi tavoitteeksi voidaan asettaa näiden hyvä saavutettavuus. Suuria liikuntalaitoksia koskeva tarkastelu kohdistuu elinpiirimallin mukaiseen kaupunkipiiriin.

5.2.2 Paikalliseen käyttöön tarkoitetut liikuntapaikat

Toisena keskeisenä tutkimusongelmana on selvittää, mitä paikallisia liikuntapaikkoja väestö tarvitsee, mikä on tällaisten paikkojen sopiva alueelle sijoittuminen sekä millaisia laatuvaatimuksia näille paikoille tulee asettaa? Paikallisuudella tarkoitetaan tässä, että suunnittelukohteet ovat kaupunginosakohtaisia tai sitä pienemmän alueen väestöä palvelevia.

Tärkeänä paikalliseen liikunnan harrastamiseen liittyvänä erityisenä kysymyksenä tarkasteluun tulevat ns. lähiliikuntapaikat¹⁴.

Paikalliseen käyttöön tarkoitettujen liikuntapaikkojen tarkastelu kohdistuu elinpiirimallin mukaiseen kaupunginosapiiriin ja korttelipiiriin.

5.2.3 Viheralueet ja kevyen liikenteen väylät

Liikuntapaikkoina käytettävien kevyen liikenteen väylien ja yhdyskuntarakenteen sisäisten viheralueiden muodostaminen tapahtuu kaavoituksen yhteydessä. Varsin yleinen käytäntö on, että liikuntasuunnittelu tulee mukaan vasta, kun kaavat ovat valmiita. Tutkimuksen tarkoituksena on löytää keinoja, joiden avulla viheralueiden ja niillä kulkevien väylien suunnittelua voitaisiin kehittää sellaiseksi, että näitä jo kaavoituksen lähtötilanteessa pidettäisiin myös liikunnan harrastuspaikkoina.

Erillisenä kysymyksenä tarkasteluun otetaan laajat yleisen virkistykseen kannalta merkitykselliset taajamarakenteen ulkopuoliset viheralueet. Näiden järkevä toteuttaminen väestöä palveleviksi liikunnan harrastamispaikoiksi vaatii asianmukaisen liikuntapaikkasuunnittelun. Tällaiset alueet sijoittuvat kuitenkin varsin usein siten, että niiden läpi kulkee kuntien välisiä rajoja. Huomion arvoista on, että maankäyttö- ja rakennuslaki (46 §) antaa mahdollisuuden tällaisten kohteiden suunnitteluun myös ylikunnallisen yleiskaavoituksen avulla.

Elinpiirimallin mukaisesti ajatellen viheralueet ja kevyen liikenteen väylät eivät liity mihinkään yksilöityyn piiriin. Nämä voidaan arvioida tärkeiksi kohteiksi lähtien paikallisista korttelien välisistä puistoista (korttelipiiri) ja näille sijoittuvista kevyelle liikenteelle varatuista väylistä ja päätyen edellä esitettyihin laajoihin taajamarakenteen ulkopuolisiin viheralueisiin (kaupunkipiiri). Tärkeäksi tällaisten liikuntapaikkojen suunnittelutavoitteelliseksi lähtökohdaksi voidaan kuitenkin asettaa jo Meurmanin aikanaan esittämä, nykyään yleisesti tunnustettu näkemys. Puistot tulee sijoittaa kaupunkialueelle siten, että nämä muodostavat mahdollisimman yhtäjaksoisia vihervyöhykkeitä lähtien kaupunkien sisäosista ja jatkuen näiden ulkopuoliselle laajoille viheralueille.

5.3 Maankäytön suunnitteluprosessien kehittämiseen liittyvät tavoitteet ja tutkimusongelmat

Liikuntapaikkasuunnittelun kytkeminen kokonaisvaltaiseen maankäytön suunnitteluun on liikunnan kannalta tärkeää siksi, että yhdyskunnissa vallitsee jat-

¹⁴ Lähiliikuntapaikalla tarkoitetaan pienimuotoista liikuntapaikkaa lähikorttelien asukkaiden tarpeisiin. Sillä ei ole pysyvää henkilökuntaa, katsomoita eikä pukeutumistiloja.

kuva eri maankäyttömuotojen välinen kilpailutilanne. Kaavoituksen avulla liikuntapaikoille ja muille liikunnan harrastamiseen käytettäville kohteille saadaan riittävä pysyvyys, joka voidaan sivuuttaa vain kaavaa muuttamalla. Ilman kaavaan sisällymistä liikuntapaikka on juridisesti suojaton kilpailevia maankäyttömuotoja vastaan.

Liikuntasuunnittelua tarkastellaan rinnan maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten kaavojen (asemakaava, yleiskaava ja maakuntakaava) kanssa. Korttelipiiriin kuuluvat asiat liittyvät lähinnä asemakaavoitukseen, kaupunginosa- ja kaupunkipiiriin liittyvät asiat kyseessä olevaa aluetta koskevaan osayleiskaavoitukseen ja kaupunkipiiriin liittyvät asiat koko kaupungin alueella operoivaan yleiskaavaan. Taajamarakenteen ulkopuolisia kaupunkipiiriin liittyviä laajoja ulkoilualueita voidaan käsitellä yleiskaavan ohella tarvittaessa myös MRL 46§:n mukaisella ylikunnallisella yleiskaavalla ja maakuntakaavalla.

Kaavasunnitteluprosesseihin sidoksissa olevat liikuntamyönteisen yhdyskunnan suunnitteluun liittyvät tutkimusongelmat voidaan pelkistää kahteen asiakokonaisuuteen:

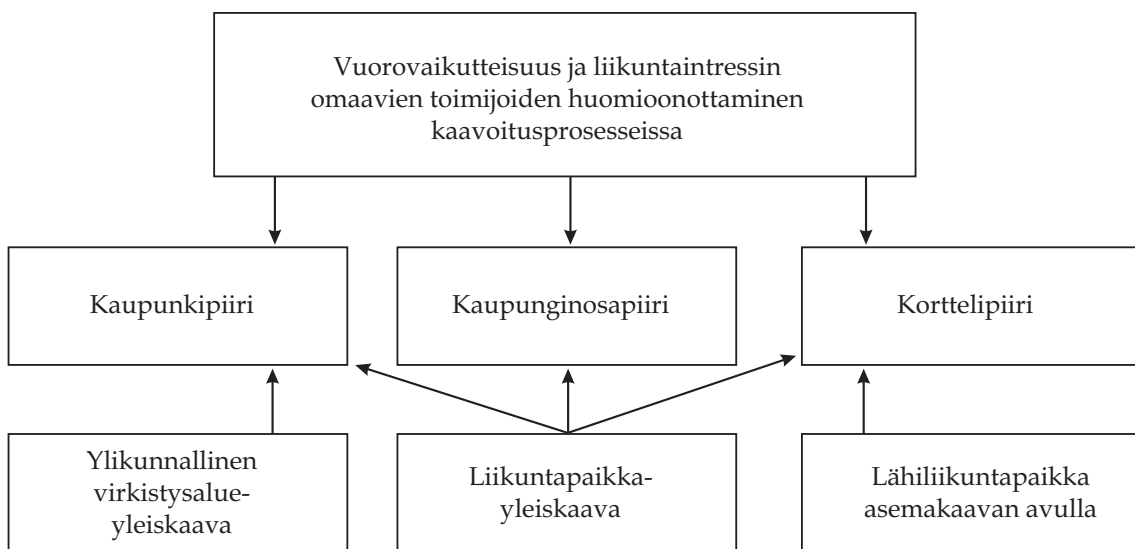
- 1) Millaisia keinoja ja vaikutusmahdollisuuksia liikunnasta vastaavilla virkamiehillä, asiasta kiinnostuneilla päätöksentekijöillä sekä muilla liikuntaintressin omaavilla toimijoilla on käytettävänä vuorovaikutteisissa kaavasunnitteluprosesseissa?
- 2) Miten väestökyselyn tulosten pohjalta määritellyt elinpiireittäin esitetyt liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteet olisivat parhaiten kytkettävissä maankäyttö- ja rakennuslain mukaisten kaavoitusprosessien tavoiteaseteluun ja edelleen lopullisiin kaavaratkaisuihin?

Ensimmäinen asiakokonaisuus liittyy kaavasunnittelun vuorovaikutteisuuden käytännön toteuttamiseen. Tutkimusongelmana on selvittää vaikutusmahdollisuuksia, joita liikuntaintressin omaavilla toimijoilla on kaavatyöskentelyssä ja miten kyseisiä mahdollisuuksia voitaisiin mahdollisesti kehittää. Perimmäisenä tavoitteena on luonnollisesti selvittää, miten liikunnan edut olisi mahdollista saada sisältymään lopullisiin hyväksymiskäsittelyyn meneviin kaavoihin.

Tärkeänä osa-alueena kaavoitusprosessien vuorovaikutteisuuden tarkastelussa nousee esiin, että liikunnan edut ovat usein asiaan kuuluvina mukana myös sellaisissa hankkeissa, jotka eivät varsinaisesti koske liikuntarakentamista. Tällaisissa kaavoitushankkeissa on mahdollista, että pelkästä huomaamattomuudesta ja tietämättömyydestä johtuen saatetaan aiheuttaa merkittäviä ongelmia myöhemmälle liikunnan harrastusedellytysten kehittämiseksi. Liikuntaintressin omaavan toimijan tehtävään kaavoitusprosessissa voidaankin asettaa kaksi eri näkökulmaa. Toisaalta toimiminen liikuntasuunnittelun asiantuntijana yhdyskuntien kehittämishankkeissa ja toisaalta toimiminen eräänlaisena ”vahtina”, jotta liikunnalle epäedullisia ratkaisuja pystyttäisiin välttämään.

Maankäyttö- ja rakennuslaki vuorovaikutussäädöksineen antaa liikuntaintressin omaaville toimijoille varsin vahvan asianosaisaseman kaavojen suunnitteluprosesseissa. Tällaisella toimijalla on kuitenkin hyvin rajalliset mahdollisuudet päästä vaikuttamaan käytettävän suunnittelumetodin tai -menetelmän valintaan. Tämän vuoksi tutkimuksessa pyritäänkin lähestymään niitä keinoja, joita liikuntatoimijoilla on käytettävissään, kun otetaan huomioon yleisimmät tavat toteuttaa lain edellyttämä suunnitteluprosessin vuorovaikutteisuus.

Toinen tässä tutkimuksen osassa käsiteltävä asiakokonaisuus, eli liikunta- paikkasuunnittelun ja -suunnitelmien kytkeminen maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen kaavoitukseen, on teknis-metodinen. Tutkimuksen avulla pyritään löytämään käytännön menetelmiä, joilla väestön omakohtaisen liikunnan har- rastamisen kannalta tärkeiksi havaitut liikuntapaikkasuunnitelmat voitaisiin kytkeä kaavojen laatimisprosesseihin. Tähän liittyvässä kysymyksenasettelussa tarkastellaan maankäyttö- ja rakennuslain 46 §:n mukaista ylikunnallista vir- kistysalueyleiskaavaa, lähiliikuntapaikkojen suunnittelua eheyttävän (täyden- tävän) asemakaavasunnittelun avulla sekä liikuntapaikkayleiskaavaa. Näistä ylikunnallinen virkistysalueyleiskaava liittyy kaupunkipiiriin, lähiliikuntapaik- kojen muodostamiseksi laadittava asemakaava korttelipiiriin ja liikuntapaikka- yleiskaava koko elinpiirimallin mukaiseen kenttään.

KUVIO 13 Kaavasuunnittelijoiden näkemysten selvittäminen liikuntapaikkasuunnittelun kytkemisestä MRL:n mukaiseen kaavoitukseen

Tutkimuksessa on suunnattu asiantuntijakysely kuntien palveluksessa toimiville kaavasuunnittelijoille. Kuntien kaavoittajat on valittu kohderyhmäksi nimenomaan sen vuoksi, että he ovat säännölliseen työsuhteeseen palkattuja asiantuntijoita kunnallisen kaavasuunnittelun kentällä. Konsulttikaavoittajia pidettiin tämän tutkimuksen kannalta edellistä ongelmallisempänä ryhmänä sen vuoksi, että heidän toimiaan säätelevät normaalien teknisten kysymysten ohella työtehtävien liiketaloudelliset vaikuttimet ja usein myös työn kertaluonteisuus.

Kyselyn suuntaamista pelkästään kaavasuunnittelijoille (eikä esimerkiksi muille kunnallisille toimijoille) puoltaa se, että näillä on koulutuksestaan ja kokemuksestaan johtuvaan tietotaitoon, eli kulttuuriseen pääomaan (Bourdieu 1986, 243-248) perustuvaa asiantuntijavaltaa (Giddens 1995, 119) kaavasuunnittelun kentällä, mikä muilta toimijoilta varsin yleisesti puuttuu. Tätä valtaa on erityisesti tässä kiinnostavissa suunnittelumetodiikkaan liittyvissä asioissa. Poliitikkoja ja muita toimijoita kiinnostaa työn lopputulos eikä niinkään menetelmä, jonka avulla tähän päästään (Mäntysalo 2001b, 3-4; Forester 1989, 28).

6 TUTKIMUSMENETELMÄT

6.1 Tutkimusaineistot ja tutkimusmetodien valinta

Tämä tutkimus sisältää kaksi erillistä tietoaaineistoa. Ensimmäinen aineisto pohjautuu tutkimuksen ”Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo” (Suomi 2000a) väestökyselyaineistoon. Tämän avulla selvitetään taajamaväestön liikuntatottumuksia, tulevaisuuden toiveita sekä liikunnan harrastusta vaikeuttavia tekijöitä. Aineistosta saatujen tutkimustulosten pohjalta päästään etenemään tutkimuksen ensimmäiseen tavoitteeseen eli selvittämään: Mitä ovat taajamissa asuvien erilaisten ihmisryhmien liikunnan harrastamiseen keskittyvän ja tasapuolisesti väestön tarpeet huomioon ottavan kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteet? Tutkimustulokset muokataan sellaiseen muotoon, että niitä voidaan tarkastella elinpiirimallin (Horelli 1982; Suomi 1998; 1989) avulla.

Toinen aineisto sisältää kuntien palveluksessa työskenteleville kaavasunnittelijoille suunnatun sähköpostikyselyn tulokset. Tämän tutkimuksen osan tarkoituksena on selvittää: Miten edellä mainittu liikuntapaikkasuunnittelu ja sen tavoitteet voidaan sisällyttää osaksi maankäyttö- ja rakennuslain mukaista kokonaisvaltaista kaavoitusta?

Tasa-arvotutkimuksen (Suomi 2000a) aineiston valinta tämän tutkimuksen lähtötietomateriaaliksi perustuu siihen, että siinä olevien kysymysten avulla päästään suoraan tässä tutkimuksessa käsiteltävien ongelmien selvittämiseen. Kyseinen taajamaväestön liikuntatottumuksia, ongelmia liikunnan harrastamisessa sekä liikuntaharrastukseen liittyviä tulevaisuuden toiveita koskeva tutkimuksen osa on tärkeä sen vuoksi, että liikuntapaikkasuunnittelulla ei ole tarkoituksenmukaista tai välttämättä edes mahdollista pyrkiä ihmisten eri liikuntalajien harrastamiseen liittyvien tottumusten muuttamiseen. Vanhuksia ei voi ”suunnitella” jäähallin käyttäjiksi tai city-nuorison liikuntaharrastusta ei ainakaan sanottavasti voida lisätä murtomaahiihtoon liittyvällä panostuksella. Tämän vuoksi tutkimuksessa selvitetään ensin rationaalisen liikuntasuunnittelun keskeisiä sosiaalisia (oikeille väestöryhmille) ja funktionaalisia (kyseisten ryhmien tarpeet huomioon ottavat) tavoitteita. Vasta tämän jälkeen edetään varsinaiseen fyysiseen suunnitteluun (oikeanlaisia liikuntapaikkoja oikeassa ympäristössä) liittyviin kysymyksiin. Kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun eräänä keskeisenä

lähtökohtana on pidettävä tavoitetta kaikkien ihmisryhmien tarpeiden huomiointiin ottamisesta, mikä on peruslähtökohtana myös tässä tutkimuksessa.

Kaavasunnittelijoille suunnatun asiantuntijakyselyn tarkoituksena on ensinnäkin selvittää alan ammattilaisten suhtautumista yleisesti vuorovaikutteiseen suunnitteluun ja tässä erityisesti liikuntaintressin omaaviin toimijoihin. Toinen asiakokonaisuus kyselyssä on teknis-metodinen eli tarkoituksena on löytää suunnitteluteknisiä menetelmiä, joilla liikuntapaikkasuunnittelu voidaan sisällyttää osaksi maankäyttö- ja rakennuslain mukaista kaavoitusta. Tässä asiantuntijoilta on kysytty heidän mielipidettään eheyttävän (täydentävä) asemakaavan avulla toteutettavasta lähiliikuntapaikan suunnittelusta, liikuntapaikkayleiskaavasta sekä kolmantena ylikunnallisesta yleiskaavasta laajojen virkistysalueiden suunnitteluvälineenä.

Kuntien kaavoittajien mielipiteiden kartoitus, koskien yleisesti vuorovaikutteista suunnittelua ja erityisesti tähän liittyvää liikuntaintressin huomioon ottamista on tärkeää sen vuoksi, että maankäyttö- ja rakennuslaista puuttuvat eksaktit normit vuorovaikutteisuuden käytännön toteutuksesta. Lain mukaan eri tahoja on kuultava, mutta siinä ei ole tarkkoja määräyksiä siitä, millä tavoin kuuleminen tulee toteuttaa. Kuntien kaavasunnittelijoilla voidaan katsoa olevan valtaa nimenomaan suunnittelumenetelmien valintaan ja vuorovaikutuksen käytännön toteutukseen liittyvissä kysymyksissä.

6.2 Postikysely väestölle

6.2.1 Alkuperäinen kyselyaineisto

Postikysely tehtiin alun perin tutkimuksen ”Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo” (Suomi 2000a) tarpeisiin. Kyseisen tutkimuksen edetessä päätettiin saatua tietoa käyttää rajattuna tähän väitöskirjatyöhön.

Tiedonhankinta tapahtui lokakuussa 1998 ja uusintakysely joulukuussa 1998. Tutkimusta varten toimitettiin postin välityksellä kyselylomake (Liite 1) 6000 15-74-vuotiaalle Suomessa asuvalle henkilölle. Lomakkeessa oli omat kysymykset, jotka koskivat alle 14-vuotiaitten lasten liikuntaa. Nämä kysymykset oli tarkoitettu sellaisiksi, että niihin vastataan yhdessä lasten kanssa. Lomakkeet tehtiin neljällä eri kielellä (suomi, ruotsi, venäjä ja englanti), millä pyrittiin mahdollisuuksien mukaan eliminoimaan kielelliset ongelmat.

Kyselyä varten hankittiin väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmästä yhteensä 6000:n stratifioidulla satunnaisotannalla valitun 15-74-vuotiaan henkilön nimi ja osoite. Kustakin maakunnasta poimittiin 200-1200 henkilöä. Stratifiointi tehtiin iän, sukupuolen, äidinkielen, ammatin, asuinpaikan (kaupunki / muu kunta), asumismuodon (omakotitalo / kerrostalo / rivitalo / muu) ja lapsiluvun (perheeseen kuuluu huollettavia lapsia kyllä / ei) mukaan.

Kyselyssä lähetettiin yhteensä 6000 kyselylomaketta, joista 54 kohdalla kyseistä henkilöä ei tavoitettu (osoite muuttunut tai kuollut), joten tavoitettuja oli 5946 henkilöä. Näistä kyselylomakkeen palautti 2980 eli palautusprosentiksi tuli 50. Tyhjiä lomakkeita tuli takaisin 25 kpl.

TAULUKKO 1 Väestökyselyn perusjoukko, otos, näyte ja palautusprosentti

Perusjoukko	Otos	Näyte	Palautusprosentti
3 896 886	5946	2980	50

6.2.2 Väestölle toimitetun kyselyaineiston rajaaminen

Tämän tutkimuksen pohjaksi valittiin Suomen (2000a) kyselyaineistosta niiden henkilöiden vastaukset, jotka ilmoittivat asuinpaikakseen taajaman (joko kaupunki- tai maaseututaajama).

TAULUKKO 2 Väestökyselyn rajaaminen taajamien asukkaita koskevaksi

Perusjoukko (taajama-asukkaat 15-74v 1998)	Näyte
3 173 406	2078

Haja-asutusalueella asuvien henkilöiden poisjättäminen perustuu näkemykseen, että heidän päivittäiseen liikunnan harrastamiseensa vaikuttavat tekijät liittyvät muuhun kuin taajamien maankäytön suunnitteluun (kaavoitukseen). Vaikka tällaisten henkilöiden joukossa tiedetään (emt.) olevan paljon taajamien liikuntapalvelujen käyttäjiä, ei yhdyskuntarakenteella tai muilla kaavoituksellisesti vaikutettavilla seikoilla ole sanottavaa vaikutusta liikuntapaikkojen saavutettavuuteen taajaman ulkopuolelta käsin.

Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo -tutkimuksen (emt. 102-103) mukaan maaseudun haja-asutusalueilla asuvat kokivat merkittäviksi liikunnan harrastamista vaikeuttaviksi tekijöiksi välimatkat sekä sopivan liikuntalajin tai -paikan puutteen. Saman tutkimuksen mukaan kaupunkien haja-asutusalueilla asuvien vastauksissa kumpikaan edellä mainittu tekijä ei noussut erityisen merkittäväksi. Tämä viittaa siihen, että kaupunkitaajamien palvelut ovat kohtuullisesti ympäröivän maaseudun asukkaiden saavutettavissa ja näitä on myös toisin kuin useimmissa maaseututaajamissa riittävästi tarjolla. Itse asiassa kaupunkien haja-asutusalueilla asuvien henkilöiden liikunnan harrastamisen edellytykset voidaan arvioida varsin hyviksi, jota myös edellä mainittu Suomen tutkimus tukee. Tutkimuksen mukaan kaupunkien haja-asutusalueiden ihmisistä 69 prosenttia kokee mahdollisuutensa harrastaa liikuntaa hyviksi. Tällaisilla alueilla keskustojen palvelut ovat saavutettavissa ja ympäröivä rakentamaton alue luo hyvät mahdollisuudet päivittäiseen kotoa käsin tapahtuvaan liikuntaan. Maaseudun haja-asutusalueiden etäisyyksistä ja sopivan liikuntalajin tai -paikan puutteesta aiheutuvat ongelmat johtuvat siitä, että sopivia liikuntapaikkoja ei ole tarjolla edes paikallisessa taajamassa, vaan näitä joudutaan hakemaan kauempaa suuremmista keskuksista.

Tasa-arvotutkimuksen (Suomi 2000a) vastaajista 2078 asui taajamassa, ja näistä henkilöistä 587:llä oli 0-14 vuotiaita lapsia. Lasten kokonaismäärä oli 1014. Mainituista 587 henkilöstä kuitenkin 130 jätti kokonaan vastaamatta lapsia koskeviin kysymyksiin ja 45 vastasi, etteivät hänen lapsensa harrasta lainkaan säännöllistä liikuntaa. Suuren osan vastaamatta jättämisistä tai lasten liikunnan harrastamattomuudesta voidaan arvioida johtuvan siitä, että kyseessä olevat lapset

ovat hyvin nuoria. Tutkimukseen saadut vastaukset koskivat näin ollen yhteensä 412 perheen lapsia.

Seuraavissa tarkasteluissa väestöä koskevat tiedot ovat peräisin Tilastokeskuksen vuosikirjasta (Tilastokeskus 1999). Tilastollinen merkitsevyys on laskettu Pearsonin χ^2 riippumattomuustestin avulla.

Vastaajista 2073 ilmoitti sukupuolensa ja heistä oli naisia 54% ja miehiä 46%.

TAULUKKO 3 Tutkimukseen vastaajien sukupuolijakauma (N 2073)

Sukupuoli	Perusjoukko lukum.	Perusjoukko %	Näyte lukum.	Näyte %
nainen	1 629 444	51	1127	54
mies	1 543 962	49	946	46
yhteensä	3 173 406	100	2073	100

Vastaajajoukko erosi maamme taajamaväestön sukupuolisesta jakautumisesta siinä määrin, että tämä ero oli tilastollisesti merkitsevä** ($\chi^2=7,664$). Naiset olivat miehiä aktiivisempia vastaajia.

Vastaajista 1985 henkilöä ilmoitti tulotasonsa.

TAULUKKO 4 Tutkimukseen vastaajien tulotason mukainen jakautuminen (N 1985)

Bruttoansio vuodessa euroa	Perusjoukko lukum.	Perusjoukko %	Näyte lukum.	Näyte %
alle 8 330	909 526	29	539	27
8 330-16 670	834 782	26	542	27
16 670-25 000	767 230	24	495	25
25 000-33 330	356 151	11	235	12
yli 33 330	305 717	10	174	9
yhteensä	3 173 406	100	1985	100

Vastaajien vuositulot eivät poikenneet tilastollisesti merkitsevällä tavalla taajamaväestön keskimääräisistä tuloista ($\chi^2=4,976$).

Kaikkien vastaajien kotikunnan koko oli selvillä

TAULUKKO 5 Tutkimukseen vastaajat kuntakoon mukaisesti (N 2078)

Asuinkunnan asukasluku	Perusjoukko lukum.	Perusjoukko %	Näyte lukum.	Näyte %
yli 50 000	1 468 058	46	913	44
20 000-50 000	718 096	23	463	22
alle 20 000	987 049	31	702	34
yhteensä	3 173 406	100	2078	100

Poikkeaminen maamme taajamaväestön kuntakoon mukaisesta jakautumisesta oli tilastollisesti melkein merkitsevä* ($\chi^2=7,352$). Pienten kuntien asukkaat olivat suurten ja keskisuurten kuntien asukkaita aktiivisempia vastaajia.

Vastaajista 2062 ilmoitti ikänsä.

TAULUKKO 6. Tutkimukseen vastaajien ikäjakauma (N 2062)

Ikä	Perusjoukko lukum.	Perusjoukko %	Näyte lukum.	Näyte %
15-19	268 835	8	166	8
20-29	553 734	17	348	17
30-39	619 150	20	353	17
40-49	651 328	21	393	19
50-59	551 717	17	405	20
60-69	371 903	12	268	13
70-74	156 739	5	129	6
yhteensä	3 173 406	100	2062	100

Poikkeaminen maamme taajamaväestön ikäjakautumasta oli vastaajien joukossa tilastollisesti erittäin merkitsevä*** ($\chi^2=25,074$). Selvimät erot koko taajamaväestöön verrattuna syntyivät 30-39 vuotiaitten ryhmässä, jossa vastaamisaktiivisuus oli keskimääräistä vähäisempi, ja ikäryhmässä 50-59 vuotiaat, jossa aktiivisuus oli keskimääräistä suurempi.

6.2.3 Väestölle osoitetut kysymykset

Suomen tutkimusaineistosta (2000a) otettiin tässä tutkimuksessa tarkasteluun seuraavat aikuisten liikunnan harrastamista koskevat kysymykset.

(1.) Kysymykset, joilla selvitettiin tämän tutkimuksen ensimmäistä kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun tutkimusongelmaa: "Mitä liikuntapaikkoja kunnan tulee tuottaa, kun otetaan mahdollisimman tasavertaisesti huomioon kaikkien alueen asukkaiden tarpeet?"

- a) Nimetkää liikuntapaikat, joita käytätte säännöllisesti vähintään kerran viikossa.
- b) Mainitkaa kolme liikuntamuotoa/lajia, joita haluaisitte tulevaisuudessa harrastaa enemmän (1=tärkein, 2=toiseksi tärkein ja 3=kolmanneksi tärkein).
- c) Mitä liikuntapaikkoja lapsenne käyttää säännöllisesti viikoittain? Merkitkää myös lapsen liikuntapaikalla harrastama liikuntamuoto/laji.

(2.) Kysymykset, joilla selvitettiin toista tässä tutkimuksessa tarkasteltavaa liikuntapaikkasuunnittelun keskeistä tutkimusongelmaa eli *paikkojen sijaintiin liittyviä kriteereitä*.

- a) Mitä liikuntapaikkoja toivotte lähemmäksi kotianne?

(1. ja 2.) Kysymykset, joihin saatujen vastausten avulla voitiin lähestyä *molempia edellä mainittuja* tutkimusongelmia.

- a) Pystytkö harrastamaan liikuntaa niin paljon kuin haluatte? Jos vastaatte edelliseen kysymykseen kieltävästi, mainitkaa liikunnan harrastamistanne vaikeuttavat syyt tärkeysjärjestyksessä.

- b) Mainitkaa lapsenne liikunnan harrastamista vaikeuttavat seikat tärkeysjärjestyksessä.

(3.) Kolmas liikuntapaikkasuunnitteluun liittyvä tutkimusongelma koski *liikuntapaikkojen laatua*. Tiettyjen väestöryhmien (esimerkiksi ikääntyneet ihmiset) liikunnan harrastaminen edellyttää liikuntapaikoilta tiettyjä ominaisuuksia. Kaikkien edellä esitettyjen kysymysten avulla selvitettiin väestöryhmien harrastusaktiivisuuden ja muihin esille tulleisiin seikkoihin perustuen ne liikuntapaikat, joiden suunnittelussa tulee kiinnittää huomiota tällaisten erityistä huomiota vaativien ryhmien tarpeisiin. Väestöryhmien tarpeita pyrittiin lähestymään yleisten tiedossa olevien laatuvaatimusten (esim. iäkkäät tarvitsevat loivaprofiilisia latuja tai lasten tulisi päästä pallokentälle ilman aikuisten apua) taikka aiempien tutkimustulosten (esim. urheiluseurat syrjäyttävät pallokenttien käyttäjinä muut, Suomi 2000a) pohjalta.

6.2.4 Saatujen tulosten analysointi

Aikuisväestölle osoitetun kyselytutkimuksen taustamuuttujiksi valittiin liikuntapaikkojen käyttöä ja liikunnan harrastamisen tulevaisuuden toiveita käsitteleviin kysymyksiin henkilön sukupuoli, tulotaso, ikä sekä asuinpaikkakunnan koko. Saatujen tulosten analysointi suoritettiin ristiintaulukointia hyväksi käyttäen. Tulosten tilastollinen merkitsevyys testattiin Pearsonin χ^2 testin avulla. Muiden aikuisia koskevien kysymysten kohdalla käytettiin suoria jakaumia.

Lapsia koskevan aineiston kohdalla tyydyttiin selvittämään asia menemättä taustamuuttujakohtaiseen tarkasteluun. Asian seikkaperäisempää selvitystä esimerkiksi vastaajan tulotason tai iän mukaisesti ei pidetty tarpeellisena siitä syystä, että menettelyn ei katsottu sanottavasti lisäävän tämän tutkimuksen kannalta olennaista tietoa.

6.3 Sähköpostikysely kaavoituksen asiantuntijoille

6.3.1 Aineistonkeruu

Asiantuntijakysely toteutettiin heinä-elokuussa 2002. Kaikille Suomen yli 15 000 asukkaan kuntien kaavoitustoimissa työskenteleville suunnittelijoille, joita oli yhteensä 350 henkilöä, toimitettiin sähköpostitse puolistrukturoitu kyselylomake. Vastaajien yhteystiedot saatiin kuntien internetsivuilta. Puolistrukturoitu kysely -metodi tarkoittaa menettelyä, jossa kaikille vastaajille on osoitettu samat kysymykset, ja lomakkeen saajat vastaavat näihin omin sanoin (Eskola & Suoranta 1998, 87).

TAULUKKO 7 Asiantuntijakyselyn perusjoukko, otos, näyte ja palautusprosentti

Perusjoukko	Kokonaisotos (koko perusjoukko)	Näyte	Palautusprosentti
350	350	94	27

Ennen varsinaiseen kyselyyn ryhtymistä lomake testattiin keväällä 2002 viiden eri puolilla Suomea työskentelevän erikokoisten kuntien palveluksessa olevan kaavasuunnittelijan kommentoinnin avulla. (Jyväskylä, Varkaus, Nurmijärvi, Äänekoski ja Toijala) Lomakkeeseen tehtiin saadun palautteen pohjalta pieniä tarkistuksia.

Puolistrukturoituun sähköpostikyselyyn päädyttiin sen vuoksi, että teema-haastatteluilla tai muilla vain pienen vastaajajoukon mahdollistavilla tutkimus-metodeilla ei tässä tapauksessa ole mahdollista päästä validiin lopputulokseen. Ongelma olisi syntynyt ensinnäkin haastateltavien valinnassa. Maankäytön suunnittelijat voidaan nähdä mielipiteiltään varsin heterogeenisena joukkona (esim. Mäenpää ym. 2000, 156-165). Olisi saattanut syntyä epäilyksiä, että vastaajat edustavat tiettyä tämän tutkimuksen tekijän mieleistä ajatusmaailmaa. Otantamenetelmällä valituilta vastaajilta taas olisi saattanut olla vaikeaa saada tarvittavaa tietoa. Osa kaavoittajista operoi vain yksityiskohtaisen asemakaavoituksen parissa, osa taas on puhtaita yleiskaavoittajia ja osa ei yksinkertaisesti ole kiinnostunut kyselyistä. Valitulla metodilla oli mahdollista saada varsin suuri ja edustava joukko vastauksia, mikä on tärkeää sen vuoksi, että kaavasuunnittelun "kentän" asiantuntijoiden yleinen mielipide on tärkeä tämän tutkimuksen kannalta. Myös kaikki yleisestä mielipiteestä poikkeavat samoin kuin kysymyksissä esitettyjä suunnittelumetodeja kritisoivat näkemykset voidaan nähdä tarkastelun arvoisina etsittäessä ja arvioitaessa menetelmiä liikunnan edun huomioon ottamiseksi erilaisissa kaavoitushankkeissa

Kyselyssä perusjoukolta, joka sisälsi 350 vastaajaa, saatiin yhteensä 94 vastausta. Vastausprosentti oli täten noin 27 %. Näistä 53 kpl tuli suurista yli 60 000 asukkaan kaupungeista, 32 kpl 20- 60 000 asukkaan paikkakunnilta ja loput 9 kpl alle 20 000 asukkaan paikkakunnilta. Yli 60 000 asukkaan kaupunkien palveluksessa toimi maassamme 187 kaavoittajaa, joten vastausprosentti kyseisten suurten kaupunkien kohdalla oli 28 %. Vastaavat luvut 20-60 000 asukkaan paikkakuntien kohdalla ovat 128 kaavoittajaa (vastausprosentti 25%) sekä 15-20 000 asukkaan paikkakunnat 35 kaavoittajaa (vastausprosentti 26%).

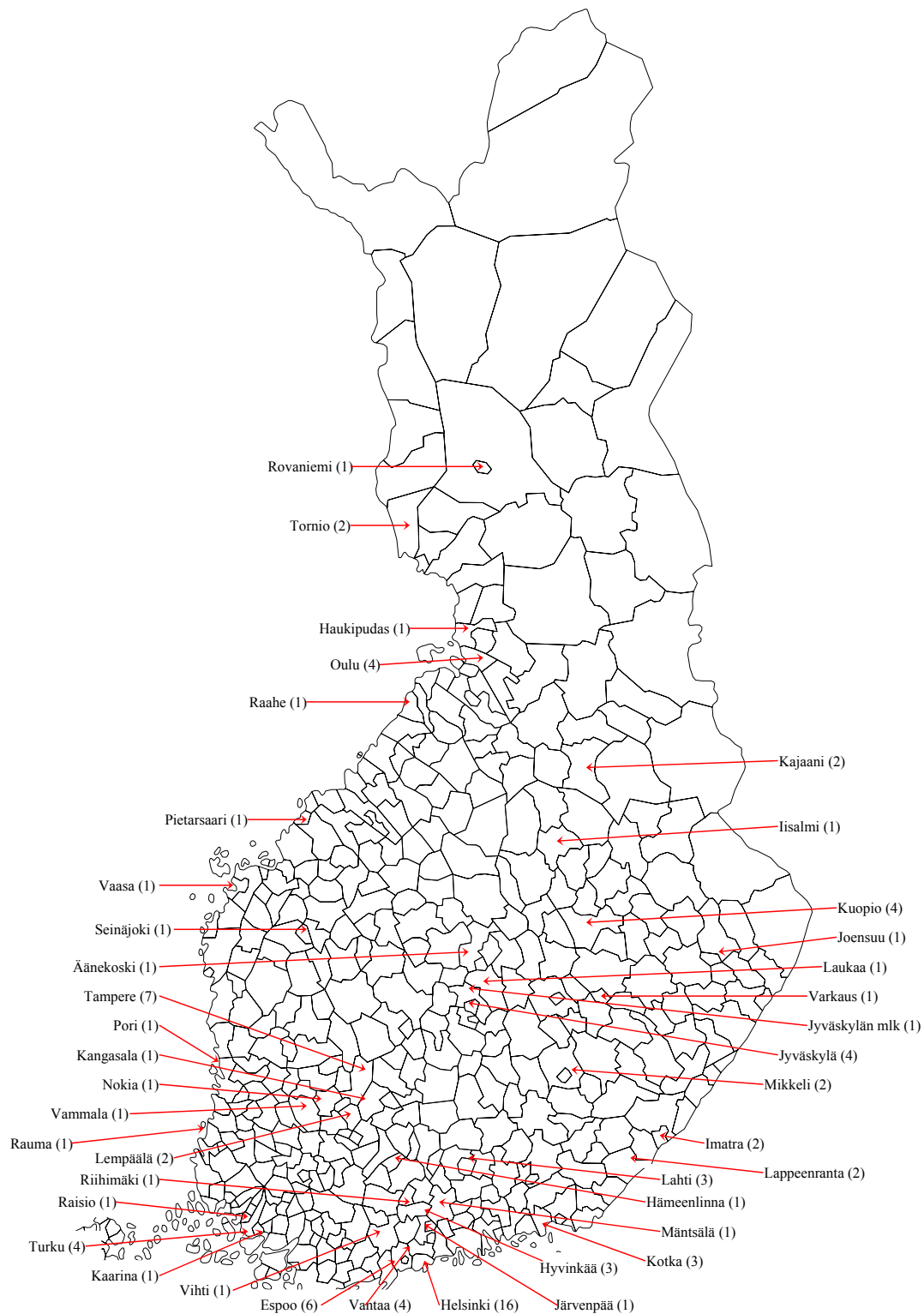
TAULUKKO 8 Kaavasuunnittelijoille osoitettuun kyselyyn vastanneet kuntakoon mukaisesti jaoteltuna (N 350)

Vastaajan edustaman paikkakunnan koko	Kaavoittajia kunnan palveluksessa yht.	Kyselyyn vastanneita yht.	Kyselyyn vastanneita %
Yli 60 000	187	53	28
20-60 000	128	32	25
15-20 000	35	9	26
yhteensä koko maa	350	94	27

Vastaajien jakautuminen kuntakoon mukaisesti vastasi hyvin perusjoukkoa. Prosentuaaliset erot perusjoukkoon verrattuna eivät olleet tilastollisesti merkitseviä (χ^2 testi).

Vastauksien määrää tarkasteltaessa on myös erityisesti huomattava, että käytössä ei ollut otos, vaan kysely toimitettiin koko perusjoukolle.

Vastaajat edustivat myös tasaisesti Suomen eri maantieteellisiä osia.

KUVIO 14 Asiantuntijakyselyyn vastanneiden toimipaikat maantieteellisesti

Kysely aloitettiin selvittämällä vastaajille perusteet, joilla heidät oli valittu tutkimuksen kohteeksi sekä tutkimuksen luottamuksellisuus.

Ensimmäisenä kysymyksenä pyydettiin nimeämään työskentelykunta. Tällä tiedolla arveltiin olevan merkitystä siksi, että ongelmien ja muiden selvitettävien asioiden luonne saattaisi olla riippuvainen paikkakunnan koosta samoin

kuin myös siitä, edustaako vastaaja voimakkaasti kasvavaa kohdetta vai muuttotappiokuntaa.

Kolmen seuraavan kysymyksen (2-4) avulla pyrittiin kartoittamaan vastaajien asennetta kommunikatiiviseen suunnitteluun yleisesti sekä tässä erityisesti liikuntaintressin omaaviin toimijoihin. Kyseessä oli siten tämän tutkimuksen kaavas suunnittelua koskeva ensimmäinen tutkimusongelma: *”Mitkä ovat liikunnasta vastaavien virkamiesten, asiasta kiinnostuneiden päätöksentekijöiden sekä muiden liikuntaintressin omaavien toimijoiden liikuntalain tavoitteiden toteuttamiseen tähtäävät vaikutusmahdollisuudet ja -keinot erilaisissa vuorovaikutteisissa kaavoitushankkeissa?”*

Tämän jälkeen esitettiin kolme (5-7) suunnittelumetodiikkaan liittyvää kysymystä, joiden avulla selvitettiin toista kaavas suunnitteluun liittyvää tutkimusongelmaa: *”Miten liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteet elinpiireittäin olisivat parhaiten kytkettävissä maankäyttö- ja rakennuslain mukaisiin kaavoitusprosesseihin?”* Näillä kysymyksillä tutkittiin siten mahdollisia suunnitteluteknisiä menetelmiä liikuntapaikkasuunnittelun kytkemiseksi osaksi kokonaisvaltaista kaavoitusta. Ensimmäinen kysymyksistä koski mahdollista menettelyä, jossa liikuntaorientoituneet toimijat organisoisivat itse pienen asuinaluekohtaisen liikuntapaikan suunnitteluryhmän ja suunnitelma työstettäisiin valmiiksi ja vietäisiin tämän jälkeen maankäyttö- ja rakennuslaissa säädettyyn asemakaavoitusprosessiin. Toinen näistä liittyi ajatukseen laatia erityinen liikunnan teemayleiskaava tai muu tämänkaltainen yleispiirteinen maankäyttösuunnitelma. Kolmas koski laajaa ylikunnallista virkistys- ja viheralueyleiskaavaa.

Lopuksi vastaajille annettiin tilaisuus yleiseen mielipiteenilmaisuun. Kysymyslomake on esitetty liitteenä (Liite 2).

Tämän tutkimuksen viitekehukseen kuuluvan elinpiirimallin (Horelli 1982, 184; Suomi 1998, 41-42; 1989, 64-68) mukaisesti tarkasteltuna asuinaluekohtaiset pienet lähiliikuntapaikat liittyvät keskeisesti korttelipiiriin. Liikuntapaikkayleiskaava operoi edellisen ohella kaupunginosa- ja kaupunkipiiriin kuuluvien kohteiden parissa. Ylikunnalliset virkistysalueet koskevat taas toimintaympäristöä, jolla esitetyn elinpiirijattelun mukaisesti selvästi vähiten vaikutusta ihmisten päivittäiseen liikunnan harrastukseen, mutta sitäkin merkittävämpi vaikutus paikkakunnan mahdollisuuksiin tarjota asukkaille virikkeellisiä ympäristöjä viikonloppujen ja muiden työviikkojen ulkopuolisten aikojen liikunnan harrastamiseen.

6.3.2 Sähköpostikyselyaineiston analysointi

Tutkimuksessa käytetyn aineiston teemoittelu (Eskola ja Suoranta 1998, 175-176) käyttökelpoisein osiin sen myöhempää analysointia varten tehtiin jo aineistonkeruumetodin valinnan yhteydessä. Puolistrukturoitu kysely, jossa kukin kysymys muodostaa oman ongelmakokonaisuutensa, tuottaa aineiston valmiiksi jäsennellynä asiakokonaisuuksien mukaisesti.

Kaavas suunnittelun metodiikkaa koskevista kolmesta kysymyksestä (nrot 5-7) päätettiin laatia kvalitatiivisen tarkastelun pohjaksi yleispiirteinen kvantitatiivinen analyysi. Tässä selvitettiin asiantuntijoiden mielipiteiden jakautumista koskien kysymyksenasettelussa valittuja ennakkohypoteeseja eli mahdollisia suunnittelumenetelmiä. Jos valtaosa vastaajista esimerkiksi olisi pitänyt kuntien yhteistä yleiskaavaa täysin käyttökelttomana välineenä laaja-alaisen virkis-

tysalueiden suunnittelemiseksi, olisi asian seikkaperäinen kvalitatiivinen tarkastelu ollut turhaa.

Edellä esitetyssä tutkimusvaiheessa testattiin ja varmistettiin siten Faludin (1973,4-5) kuvaama "Theory of Planning" eli vapaasti suomennettuna "teoria päämääränä" -toimivuus. Vasta tähän tarkasteluun saadun myönteisen tuloksen jälkeen katsottiin mahdolliseksi tarkastella kyseessä olevaa suunnittelumetodia samoin kuin vaihtoehtoisia metodin työstämistapoja yksityiskohtaisesti eli "Theory in Planning" (emt.), joka vapaasti suomennettuna tarkoittaa teoriaa käytännön toteutuksesta tai sisältöteoriaa. Yksittäiset mahdollisesti jyrkästikin vastustavat mielipiteet eivät siis olleet kiinnostavia vielä kvantitatiivisessa analyysissä, vaan selvitettävänä oli "kentän" (Bourdieu 1998, 44) mielipiteiden jakautuminen esitettyä suunnittelumetodia koskien.

Arvioitaessa kolmea suunnittelumetodiikkaa koskevaa kysymystä (kysymykset 5-7) aluksi kvantitatiivisesti, voidaan tätä vaihetta pitää eräänlaisena makrotason selvityksenä. Tarkemman kvalitatiivisen analysoinnin mielekkyys on täysin riippuvainen siitä, että kaavasunnittelijat tässä tapauksessa selvänä enemmistönä näkevät valitut metodit edes jollain tavoin mielekkäinä. Muutama jyrkästi vastustava mielipide ei vielä tee kysymyksessä esitettyä suunnittelumenetelmää käyttökelvottomaksi, mutta mahdollinen vastaajajoukossa yleisesti ilmenevä jyrkkä skeptisyys tai suoranainen vastustus aiheuttaa tämän. Edellä esitetty tarkastelu katsottiin tärkeäksi, koska kaavasunnittelijoiden asiantuntemukseen perustuva valta maankäytön suunnittelun "kentällä" kohdistuu erityisesti suunnittelumenetelmien valintaa koskeviin kysymyksiin.

Koko aineiston laadullisessa analyysissä on sovellettu Alasuutarin (1993, 73-75) esittämää typologisoitua. Kyseisessä menettelyssä aineistosta poimitaan asetettuun kysymykseen mahdollisimman positiivisesti samoin kuin mahdollisimman kielteisesti suhtautuneiden vastaajien näkemykset sekä neutraali vastaus. Tässä tutkimuksessa haravoidaan ensin annettujen mielipiteenilmaisujen ääripäät. Kysymysten 2 ja 3 kohdalla tosin Alasuutarin metodologia ei kysymysten laadun vuoksi voi käyttää täysin "ortodoksisesti", vaan asianmukaisesti soveltaen. Tästä analyysi etenee siten, että Eskolaa ja Suorantaa (1998, 183) soveltaen aineistosta on koottu myös mahdollisimman laaja tyyppi. Laaja tyyppi tässä tapauksessa tarkoittaa autenttisista vastauksista löytyneiden erilaisten näkemysten summaa tai koostetta.

Laajan tyyppin mukaan ottaminen liittyy toisaalta koko tutkimuksen tavoitteeseen, joka on etsiä menetelmiä liikuntapaikkasuunnittelun kytkemisestä maankäytön suunnitteluun. Yksittäinen mielipide saattaa olla avain johonkin käyttökelpoiseen ratkaisuun, mitä kukaan ei aiemmin ainakaan julkisesti ole tuonut esiin. Toisaalta vastustavat tai muulla tavoin negatiiviset kannanotot saattavat tuoda esiin argumentteja, jotka on pakko ottaa huomioon etenkin suunnittelumetodiikkaa koskevien kysymysten kohdalla. Kyseessä on siis Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2001, 155) tarkoittama induktiivinen analyysi, jossa tutkimuksen pyrkimyksenä on paljastaa odottamattomia seikkoja eikä pelkästään testata asetettuja ennakkohypoteeseja.

7 TUTKIMUKSEN TULOKSET

7.1 Väestökyselyn tulokset

Tutkimuksen väestökyselyä koskevan osan aluksi saatuja vastauksia on analysoitu kysymyksittäin. Tämän tarkastelun jälkeen seuraa yhteenveto, jossa erilaiset liikuntapaikat on tiivistetty kolmeen ryhmään. Nämä ryhmät ovat suuret liikuntalaitokset, paikalliseen käyttöön tarkoitetut liikuntapaikat sekä kolmantena viheralueet ja kevyen liikenteen väylät.

Siirtyminen elinpiirimallin mukaiseen (Horelli 1982; Suomi 1998) kehykseen on toteutettu siten, että edellä mainitut kolme ryhmää on käsitelty erikseen omina kokonaisuuksinaan. Kukin ryhmä (suuret liikuntalaitokset, paikalliset liikuntapaikat sekä kolmantena viheralueet ja kevyen liikenteen väylät) on otettu omaan tarkasteluunsa, jossa ryhmään kuuluvia liikuntapaikkoja ja niiden suunnittelutavoitteita tarkastellaan elinpiireittäin. Tutkimustulosten sovittaminen elinpiirimalliin on tämän tutkimuksen kannalta tärkeää, sillä tällöin liikuntapaikkasuunnittelua voidaan tarkastella rinnakkain maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen kaavoituksen kanssa.

Väestökyselyssä käytetyt liikuntapaikkojen nimet on poimittu LIPAS tietokannasta. Maamme liikuntapaikat sisältävä LIPAS tietokanta on osa Suomalaisen liikunnan tietopankkia (SLT).

7.1.1 Aikuisväestön säännöllisesti käyttämät liikuntapaikat

7.1.1.1 Koko kyselyaineistoa koskeva tarkastelu

Kyselyssä pyydettiin nimeämään ne liikuntapaikat, joita vastaajat käyttävät säännöllisesti vähintään kerran viikossa. Vastaaajista 70 prosenttia pystyi nimeämään ainakin yhden paikan.

TAULUKKO 9 Säännöllisesti käytetty liikuntapaikka (N 2078)

Liikuntapaikka	Käyttäjien lukumäärä	Käyttö % kyselyyn astanneista
kävelytie	355	17
uimahalli	324	16
kuntoliikuntasali	314	15
koulun liikuntasali	313	15
pururata	264	13
hiihtolatu	198	10
pyöräilytie	190	9
iso liikuntahalli	172	8
ulkoilualue	157	8
ulkoilureitti	149	7
lenkkeilytie	132	6
jäähalli	80	4
pallokenttä	70	3
muut (yht. 35 kpl)	852	
nimettyjä liikuntapaikkoja yhteensä	3570	

Monet aikuisväestön suosimista liikuntapaikoista eivät ole erityisesti liikuntapaikoiksi tarkoitettuja. *Kävelytie*, *pyöräilytie* ja *lenkkeilytie* kuuluvat kevyen liikenteen väylästään, eli näiden muodostuminen maankäytön suunnittelujärjestelmässä liittyy ensisijaisesti liikennesuunnitteluun ja tästä edelleen katujen ja liikenneväylien suunnitteluun. *Ulkoilualue* samoin kuin sille sijoittuvat *hiihtoladut* ja *ulkoilureitit* taas ovat sidoksissa kaavojen viheralueiden muodostumiseen. Myös koulujen, ja tätä kautta niiden liikuntatilojen, alueellinen sijoittuminen määräytyy muilla kuin liikuntapoliittisilla perusteilla. Vastauksista käy ilmi, että ainoat suositut ja aikuisten säännöllisen liikunnan harrastamisen kannalta tärkeät paikat, joiden suunnittelu ja rakentaminen on lähtökohdiltaan liikuntapoliittinen asia, ovat *uimahalli*, *kuntoliikuntasali* sekä *iso liikuntahalli*. *Jäähallin* ja *pallokentän* käyttö aikuisväestön säännöllisen liikunnan harrastamispaikkana on jo selvästi vähäisempää (3-4 % vastanneista).

Huomio kiinnittyy myös siihen, että annetuista vastauksista 72 prosenttia kohdistui johonkin yhdestätoista suosituimmasta liikuntapaikasta.

Annettujen vastausten perusteella ei voida kuitenkaan tehdä johtopäätöstä, että lukuisat eri lajien tarpeisiin tarkoitetut liikuntapaikat olisivat aikuisväestön kannalta vähäarvoisia tai turhia. Harrastettujen lajien määrä on nyky-yhteiskunnassa varsin laaja. Eri liikuntapaikkoja nimettiin kyselyssä yhteensä 48 kpl. Oikein valittuina pienet lajikohtaiset liikuntapaikat ja -tilat lisäävät liikuntaaktiivisuutta. Tätä ajatusta puoltaa tässä tutkimuksessa myöhemmin käsiteltävä kysymys liikuntalajista, jota ihmiset haluaisivat harrastaa nykyistä enemmän tulevaisuudessa. Näissä vastauksissa esiintyi yhteensä 70 eri lajia. Näin koko asia voidaan ymmärtää myös siten, että vähäinen käyttö saattaa olla seurausta puuttuvasta tai huonosti saavutettavasta liikuntapaikasta.

”Suuri kansallinen liikuntatutkimus” (2001-2002a, 16) esitti liikuntapaikkojen käyttöä koskevan tämän tutkimuksen kanssa hyvin samansisältöisen ky-

symyksen. Vastaajia pyydettiin nimeämään eniten käyttämänsä liikuntapaikka. Mainitussa tutkimuksessa (N=5505) ei lueteltu valmiita vaihtoehtoja, vaan haastattelija kirjasi annetut avoimet vastaukset. Tarkastelussa tulee ottaa huomioon, että kyseinen tutkimus koski koko väestöä eikä pelkästään taajamien asukkaita. Tutkimustulos toi vielä nyt saatua tulosta selvemmin esiin kevyen liikenteen väylien ja ulkoilureittien tärkeyden ihmisten säännöllisen liikunnan harrastuspaikkoina. Vastaajista 26 prosenttia nimesi eniten käyttämäkseen liikuntapaikaksi kevyen liikenteen väylät (jalkakäytävä, pyörätiet) ja 21 prosenttia ulkoilureitit (pururadat, ladut, vaellusreitit). Kolmannelle sijalle sijoittui maantie (13 %), mutta tämän voidaan arvioida merkitsevän kyseisen liikuntapaikan tärkeyttä taajamarakenteen ulkopuolella asuvan väestön kannalta. Kaupunkien sisällä kulkevat yleiset tiet ovat yleisesti moottoriliikenneteitä, joilla ei ole edes mahdollista harrastaa liikuntaa.

Myös Vantaan kaupungin asukkaiden liikunnan harrastusta koskeva tutkimustulos (Suomi, Ilmanen, Puronaho, Metsäranta, Matilainen ja Nykänen 2003, 22) tukee nyt saatua tulosta. Kyseisen tutkimuksen (N=750) mukaan "Harrastetuimmat liikuntamuodot ovat kesällä lähinnä sellaisia liikuntamuotoja, joihin Liikuntapalveluiden vaikutus edellytysten luojana on vähäinen, koska esiintyviä lajeja harrastetaan ihmisten omana ja heidän itse valitsemana aikana yleisillä kulkuväylillä ja alueilla." Talviliikunta poikkeaa kesäliikunnasta saman tutkimuksen (emt. 23) mukaan "lähinnä siten, että pyöräilyn sijalle nousee hiihto."

7.1.1.2 Sukupuoli ja liikuntapaikkojen käyttö

Kyselyyn vastanneista 2078 henkilöstä 2073 ilmoitti sukupuolensa. Miehet nimesivät keskimäärin 1,8 ja naiset 1,6 liikuntapaikkaa. Tämä ei kuitenkaan tee miehistä naisia aktiivisempia liikkujia, sillä on mahdollista, että naiset käyttävät miehiä aktiivisemmin suosimiaan paikkoja ja miesten aktiivisuus hajaantuu useammille eri paikoille. Tähän viittaa myös Tilastokeskuksen vuonna 1999 tehty kyselyyn perustuva tutkimus kävelylenkkeilyn harrastamisen useudesta (Minkinen, Pääkkönen & Liikkanen, 2001, 88). Kävelylenkkeily liittyy tässä tutkimuksessa esitettyyn kävelytien, pururadan, ulkoilualueen ja ulkoilureitin käyttöön. Tilastokeskuksen tutkimuksen mukaan 71 prosenttia naisista mutta vain 54 prosenttia miehistä harrasti kävelyä useammin kuin kerran viikossa.

Eri liikuntapaikoilla harrastettavan liikunnan sukupuolikohtaisten erojen tilastollinen merkitsevyys on testattu Pearsonin χ^2 -jakauman avulla. Samaa menetelmää on käytetty myöhemmin selvittäessä asiaa tulotason, asuinpaikkakunnan koon sekä henkilön iän mukaisesti. Edelleen Pearsonin χ^2 -jakaumaa on käytetty selvittäessä ihmisten halua lisätä liikunnan harrastustaan (7.1.4) ja tähän liittyviä eri väestöryhmien välisiä eroavaisuuksia. (***) tarkoittaa tilastollisesti erittäin merkitsevää poikkeamaa, ** tilastollisesti merkitsevää poikkeamaa ja * tilastollisesti jokseenkin merkitsevää poikkeamaa keskimääräisestä)

TAULUKKO 10 Liikuntapaikkojen säännöllinen käyttö % / sukupuoli (N 2073)

Liikuntapaikka	Henkilön sukupuoli		Tilastollinen merkitsevyys χ^2
	nainen n=1127	mies n=946	
1.kävelytie	19	15	3,703
2.uimahalli	17	14	4,387*
3.kuntoliikuntasali	20	9	47,111***
4.koulun liikuntas.	18	12	9,954**
5.pururata	12	14	2,765
6.hiihtolatu	7	12	14,943***
7.pyöräilytie	10	9	0,619
8.iso liik.halli	6	11	8,815**
9.ulkoilualue	7	8	0,512
10.ulkoilureitti	8	6	4,862*

Selvimmät erot sukupuolen mukaisesti tarkasteltuna syntyivät *kuntoliikuntasalin**** ja *koulun liikuntasalin*** aktiivisessa käytössä naisten suosimana liikuntapaikkana sekä *ison liikuntahallin*** ja *hiihtoladun**** käytössä miesten suosimana liikuntapaikkana. Erot selittyvät harrastettavilla liikuntalajeilla. Naiset harrastavat kuntoliikuntasaleissa tapahtuvaa aerobicia, tanssia ja voimistelua selvästi miehiä enemmän ja miehet vastaavasti isossa liikuntahallissa tapahtuvia pallopelejä sekä murtomaahiihtoa naisia enemmän (Suomi 2000a, 122).

”Suuren suomalaisen liikuntatutkimuksen” (2001-2002a, 17) mukaan naiset pitivät miehiä yleisemmin voimistelusalina tärkeimpänä liikuntapaikkanaan (6 % ja 2 %). Nyt saatua tutkimustulosta myötäilee myös se, että kyseisessä tutkimuksessa (emt. 17) 9 prosenttia miehistä nimesi palloilusalin tai -hallin tärkeimmäksi liikuntapaikakseen, kun vastaava luku naisilla oli vain 2 prosenttia.

”Suuren suomalaisen liikuntatutkimuksen” (emt.) mukaan kevyen liikenteen väylät ja ulkoilureitit olivat tärkein liikuntapaikka 53 prosentille naisista, kun sama luku miesten kohdalla jäi 40 prosenttiin. Nyt tehdyssä tutkimuksessa ei kuitenkaan havaittu sanottavia sukupuolikohtaisia eroja ulkoilureitin tai kävelytien käyttöaktiivisuudessa. Voidaan päätellä, että miehet kyllä harrastavat aktiivisesti liikuntaa näillä paikoilla, mutta kevyen liikenteen väylä tai ulkoilureitti on kaikkein tärkein liikuntapaikka naisille yleisemmin kuin miehille.

7.1.1.3 Tulotason mukainen tarkastelu

Kyselyyn osallistuneista 2078 henkilöstä 1985 ilmoitti tulonsa. Hyvätuloiset pysyivät nimeämään pienituloisempia useampia eri liikuntapaikkoja. Yli 25 000 euroa vuodessa ansaitsevat ryhmät kykenivät nimeämään 2,1-2,0 liikuntapaikkaa, kun luku pienimmillään toiseksi alimmassa tuloluokassa oli 1,5 paikkaa. Pienimmässä tuloryhmässä käytettyjen paikkojen määrä taas nousi, mikä viittaa aktiivisesti liikkuviin opiskelijoihin.

TAULUKKO 11 Liikuntapaikkojen säännöllinen käyttö % / tulotaso (N 1985)

Liikuntapaikka	Henkilön vuotuinen bruttotulo					tilastoll. merkit- sevyys χ^2
	alle 8 330 euroa n=539	8 330- 16 670 euroa n=542	16 670- 25 000 euroa n=495	25 000- 33 330 euroa n=235	yli 33 330 euroa n=174	
1.kävelytie	18	16	19	14	18	2,644
2.uimahalli	12	17	15	20	20	9,932*
3.kuntoliikuntas.	19	11	16	17	14	12,809*
4.koulun liikuntas.	19	11	14	16	16	13,386**
5.pururata	11	14	16	11	13	8,463
6.hiihtolatu	6	10	10	14	16	18,851***
7.pyöräilytie	8	9	11	11	6	4,689
8.iso liik.halli	11	6	9	7	8	7,007
9.ulkoilualue	7	6	8	14	8	12,488*
10.ulkoilureitti	7	7	8	9	4	4,688

Henkilöiden tulotasolla ei ollut tilastollisesti merkitsevää vaikutusta *kävelytien, pururadan, pyöräilytien, ison liikuntahallin ja ulkoilureitin* käytölle.

Uimahallin käytössä oli tilastollisesti melkein merkitseviä eroja*. Käyttö oli vähäisintä pienimmässä alle 8 330 euroa vuodessa ansaitsevassa ryhmässä ja sen suosio oli suurin kahdessa hyvätuloisimmassa ryhmässä, joiden jäsenistä viidennes kuului säännöllisiin käyttäjiin. Myös *ulkoilualueen* käytössä oli tilastollisesti melkein merkitseviä eroja*. Tämä oli keskimääräistä suositumpi liikuntapaikka tulotason ollessa 25 000-33 330 euroa vuodessa.

Koulun liikuntasalin käytössä oli tulotason mukaisesti tarkasteltuna tilastollisesti merkitseviä** ja *hiihtoladun* käytössä erittäin merkitseviä*** eroja. *Hiihtoladun* käyttö oli vähäistä pienituloisimmassa ryhmässä ja sen suosio kasvoi tulotason kohoamisen myötä. Käytön lisääntymisen tulotason kasvaessa voidaan ajatella johtuvan ainakin osittain latujen huonosta tavoitettavuudesta etenkin suurimmissa kaupungeissa. Pitkät etäisyydet sulkevat pois käyttäjistä pienituloiset autottomat henkilöt. Toisaalta pienituloisimman ryhmän vähäiseen käyttöön vaikuttaa se, ettei hiihto ole erityisen suosittua nuorison parissa. *Koulun liikuntasalin* käyttö taas oli keskimääräistä aktiivisempaa juuri pienituloisimmassa ryhmässä.

Pyöräilytien, ulkoilureitin, pururadan ja kävelytien tasainen suosio eri tulo-
luokissa viittaa kyseisten liikuntapaikkojen maksuttomuuden ohella myös niiden hyvään saavutettavuuteen.

7.1.1.4 Liikuntapaikkojen käyttö ja asuinpaikkakunnan koko

Paikkakunnan koolla ei ollut sanottavaa vaikutusta siihen, kuinka useita eri liikuntapaikkoja ihmiset pystyivät käyttämään. Vaihtelu oli keskisuurten 20-50 000 asukkaan kaupunkien 1,9:stä alle 20 000 asukkaan paikkakuntien 1,6:een.

TAULUKKO 12 Liikuntapaikan säännöllinen käyttö % / henkilön asuinpaikkakunnan koko (N 2078)

Liikuntapaikka	Paikkakunnan asukasmäärä			tilastoll. merkitsevyys χ^2
	yli 50 000 n=913	20 000- 50 000 n=463	Alle 20 000 n=702	
1.kävelytie	17	16	18	0,762
2.uimahalli	15	19	15	2,713
3.kuntoliikuntas.	17	16	12	7,630*
4.koulun liikuntas.	14	17	15	2,700
5.pururata	10	15	15	10,869**
6.hiihtolatu	6	13	12	20,813***
7.pyöräilytie	9	11	9	2,974
8.iso liikuntahalli	9	8	8	0,717
9.ulkoilualue	10	8	5	9,997**
10.ulkoilureitti	6	8	8	2,093

*Hiihtoladut*** ja pururadat*** olivat keskimääräistä vähemmän suosiossa suurissa yli 50 000 asukkaan kaupungeissa. Tällaisten liikuntapaikkojen saavutettavuus ei ole suurissa kaupungeissa yhtä hyvä kuin pienemmissä. Hiihtoladun käytössä tulokseen vaikuttavat myös etelärannikon kaupunkien leudot talvet.

Ulkoilualueen käyttö liittyy selvimmin suurten kaupunkien asukkaiden liikunnan harrastamiseen**. Pienemmillä paikkakunnilla ihmiset eivät ehkä välttämättä koe menevänsä erityiselle ulkoilualueelle, kun he liikkuvat taajamarakenteen ulkopuolisessa lähimetsässä. Muiden liikuntapaikkojen käytössä ei havaittu harrastajan asuinpaikkakunnan kokoon liittyviä merkitseviä eroja.

Pururatojen ja hiihtolatuksen saavutettavuutta on monissa tapauksissa mahdollista parantaa sijoittamalla näitä nykyistä lähemmäksi asuinalueita sekä rakentamalla yhdysreittejä asuinalueille

7.1.1.5 Liikuntapaikkojen käyttö ja henkilöiden ikä

Ikäryhmien mukaisesti tarkasteltuna käytettyjen liikuntapaikkojen määrä väheni tasaisesti iän karttuessa. Nuorin 15-19-vuotiaiden ikäryhmä kykeni nimeämään keskimäärin 2,3 liikuntapaikkaa, kun vanhimpaan yli 70-vuotiaiden ryhmään mentäessä tämä luku oli pudonnut 0,9:ään.

TAULUKKO 13 Liikuntapaikan säännöllinen käyttö % / henkilön ikä (N 2062)

Liikuntapaikka	Henkilön ikä							
	15-19 n=166	20-29 n=348	30-39 n=353	40-49 n=393	50-59 n=405	60-69 n=268	70-74 n=129	tilastol. merkitsev χ^2
1.kävelytie	16	21	22	16	14	15	14	12,101
2.uimahalli	8	12	15	19	14	18	18	16,035*
3.kuntoliikuntas.	27	26	17	12	12	4	5	87,998***
4.koulun liikuntas.	39	17	16	17	11	6	3	96,858***
5.pururata	10	11	11	15	16	13	11	8,072
6.hiihtolatu	9	5	8	11	15	12	4	36,861***
7.pyöräilytie	7	12	10	9	8	7	4	17,380*
8.iso liikuntahalli	16	13	8	7	5	6	5	26,210***
9.ulkoilualue	5	11	9	9	8	6	4	9,456
10ulkoilureitti	7	6	7	6	6	6	5	2,477

Kävelytie oli suosittu kaikissa ikäryhmissä ja käytössä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja ikäryhmien välillä. "Suuri suomalainen liikuntatutkimus" (2001-2002a, 17) tuo esiin kevyen liikenteen väylien tärkeyden erityisesti varttuneiden ikäryhmien liikuntapaikkana.

Uimahalli oli tärkeä liikuntapaikka kaikissa ikäryhmissä lukuun ottamatta 15–19 -vuotiaita nuoria, jotka käyttivät sitä muita vähemmän. Syntynyt ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä*. Erityisen tärkeä uimahalli oli kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä eli yli 60-vuotiaiden keskuudessa. Näistä lähes viidennes käytti kyseistä liikuntapaikkaa säännöllisesti. Yli 70-vuotiaitten kohdalla uimahalli on säännöllisen käytön perusteella tarkasteltuna tärkein liikuntapaikka.

*Kuntoliikuntasali**** ja *koulun liikuntasali**** olivat suosittuja kahdessa nuorimmassa ikäryhmässä ja käyttö väheni mentäessä tätä vanhempiin ikäluokkiin. *Kuntoliikuntasali* oli kaikkein tärkein 20–29-vuotiaitten nuorten aikuisten ryhmässä, jossa noin neljännes käytti sitä säännöllisesti. Tämän ja aiemman sukupuolittain tehdyn tarkastelun pohjalta voidaan tehdä johtopäätös, että kuntoliikuntasali on erityisen tärkeä nuorten aikuisten naisten liikunnan harrastamisen kannalta. Huomion arvoista on myös, että *koulun liikuntasalia* käytti 39 prosenttia nuorimmasta ikäluokasta.

Vanhimpien ikäluokkien suhteellisen vähäinen *kuntoliikuntasalin* käyttö johtunee ainakin osaksi siitä, että erityisesti "senioreille" tarkoitettuja saleja ei toistaiseksi vielä ole toteutettu yleisesti maassamme. Vanhimmille ikäryhmille suunniteltujen, terveystieteellisin tutkimuksin tarpeellisiksi osoitettujen, salien lisääminen nähdään lähivuosien tärkeänä liikuntapoliittisena tavoitteena maassamme. (Suomi ja Itkonen, 2003)

Pururata oli kolmanneksi suosituin liikuntapaikka kaikkein vanhimmassa ikäryhmässä. Kaikissa ikäryhmissä *pururadan* käyttäjiä oli yli 10 prosenttia vastanneista. Ikäryhmien keskinäiset erot käyttöaktiivisuudessa eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. *Hiihtolatu* taas osoittautui tärkeäksi liikuntapaikaksi 40-69-vuotiaille vastaajille. Erityisen vähän tätä käyttivät 20-29-vuotiaat nuoret aikuiset. Ikäryhmien väliset erot hiihtoladun käyttöaktiivisuudessa säännölliseen liikuntaan olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä***.

Ison liikuntahallin merkitys oli suurin kahden nuorimman ikäryhmän liikuntapaikkana ja käyttö väheni tasaisesti vastaajien iän kohotessa. Erot käyttöaktiivisuudessa ikäryhmien välillä olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä***. *Pyöräilytien, ulkoilureitin ja ulkoilualan* käytölle ei ollut tilastollisesti merkitseviä iästä johtuvia eroja.

Eri ikäryhmien tottumukset liikuntapaikkojen käytössä poikkesivat odotetusti toisistaan. Erityisesti huomio kiinnittyy kahteen vanhimpaan ryhmään. Lähes puolessa 70-74 -vuotiaitten antamista vastauksista säännöllisesti käytetyksi liikuntapaikaksi nimettiin *kävelytie, pururata tai uimahalli*. Samaan liki 50 prosentin osuuteen päästään myös 60-69 -vuotiaitten ryhmässä, kun edellä mainittuihin liikuntapaikkoihin lisätään vielä *hiihtolatu*. Kyseinen tulos tuo selvästi esiin vanhimpien ikäluokkien tarpeet liikuntapaikkatarjonnassa. Se saattaa heijastaa kuitenkin jossain määrin myös yhteiskunnan liian vähäistä panostamista erityisesti iäkkäille ihmisille tarkoitettuihin muunlaisiin liikuntapaikkoihin.

7.1.2 Aikuisväestön lähemmäksi kotia toivomat liikuntapaikat

Kysymykseen, jossa pyydettiin nimeämään tärkein lähemmäksi kotia toivottu liikuntapaikka, vastasi 27 prosenttia kyselyyn osallistuneista.

TAULUKKO 14 Tärkein lähemmäksi kotia toivottu liikuntapaikka (N 563)

Liikuntapaikka	%
uimahalli	34
kuntoliikuntasali	9
hiihtolatu	4
lajikoht. sisäliikuntatila	4
jäähalli	3
keilahalli	3
rinnehiihtokeskus	3
muut yht. 36 kpl	40
yht.	100

Tärkeimmäksi tässä tarkoitetuksi paikaksi osoittautui *uimahalli* (34 %). Toiseksi halutuin oli *kuntoliikuntasali* (9 %) Muut kohteet, joita oli yhteensä 41 kpl, olivat sellaisia, että niitä lähemmäksi kotia toivoi enintään 4 prosenttia vastaajista.

Vastausten perusteella voidaan ajatella, että nykypäivän taajamat mielletään kohtuullisen liikuntaystävällisiksi aikuisväestön kannalta. Liikuntapaikkatarjonta koetaan vähintäänkin tyydyttäväksi. Vastausten perusteella suurimmaksi ongelmaksi koettiin uimahallin puuttuminen koko paikkakunnalta tai ainakin sopivalta etäisyydeltä vastaajien asuinympäristöstä. Suuri kylpylämäinen uimahalli koko kaupungin tarpeisiin ei välttämättä ole paras mahdollinen ratkaisu, mikäli tavoitteena on väestön terveyttä edistävän liikunnan harrastamisen edistäminen. Suurempiin harrastajamääriin saatettaisiin hyvinkin päästä asuinaluekohtaisiin laitoksiin. Toisaalta Suomessa vain rajoitetulla määrällä kaupunkeja on sellainen väestöpohja, jolla on mahdollista ylläpitää useampaa kuin yhtä uimahallia.

7.1.3 Aikuisväestön liikunnan harrastamista vaikeuttavat tekijät

Kyselyyn vastanneista henkilöistä 64 prosenttia ilmoitti pystyvänsä harrastamaan liikuntaa haluamansa määrän eli 36 prosenttia pystyi nimeämään jonkin harrastamista vaikeuttavan syyn.

TAULUKKO 15 Tärkein liikunnan harrastamista vaikeuttava syy (N 654)

Harrastusta vaikeuttava syy	%
ajan puute	25
työ/opiskelu	23
sairaus/kivut	20
laiskuus/saamattomuus	11
sopivan liikuntalajin/-paikan puute	7
raha	5
välimatkat	4
muut syyt	5
yhteensä	100

Tärkeimmiksi liikunnan harrastamista vaikeuttaviksi tekijöiksi vastaajat nimesivät ajan puutteen (25 %), työ/opiskelun (23 %), sairauden/kivut (20 %) sekä perhe-elämän vaatimukset (11 %). Sopivan liikuntalajin/liikuntapaikan puute (7 %), raha (5 %) ja välimatkat (4 %) jäivät jo vähäisemmälle huomiolle.

Myös tämä tutkimustulos myötäilee edellisessä kohdassa esiin tullutta päätelmää, jonka mukaan taajamat mielletään maassamme tällä hetkellä aikuisväestöä ajatellen ainakin kohtuullisen liikuntamyönteisiksi. Tärkeimmät liikunnan harrastamista vaikeuttavat syyt liittyivät lähinnä ihmisten henkilökohtaiseen elämään eivätkä niinkään ulkoisiin olosuhteisiin. Toisaalta tämän tuloksen pohjalta ei voida suoraan tehdä sellaista päätelmää, että liikunnan kannalta hyvään kaupunkirakenteeseen ja liikuntapaikkatarjontaan liittyvä alueiden kehittäminen olisi tarpeellista. Asiaa voidaan tarkastella myös siltä kannalta, että ajan puutteesta aiheutuvia ongelmia olisi mahdollista vähentää nykyistä paremmalla liikuntapaikkatarjonnalla. Keskitettyjen etäällä sijaitsevien liikuntapaikkojen käyttö vie huomattavasti enemmän aikaa kuin lähellä kotia harrastettava liikunta.

Toisaalta asiaa voidaan lähestyä myös asettamalla kysymys: "Mikä on riittävä liikunnan harrastamisen määrä?" Jopa lähes täysin liikuntaa harrastamaton henkilö saattaa ilmoittaa voivansa harrastaa liikuntaa haluamansa määrän. Tällaisen henkilön motivaatio saattaisi kuitenkin lisääntyä, mikäli riittävän virikkeellisiä liikuntaympäristöjä ja mahdollisuuksia eri lajien harrastamiseen olisi nykyistä paremmin tarjolla.

7.1.4 Aikuisväestön ajatukset liikuntaharrastuksensa lisäämisestä

7.1.4.1 Tarkastelu koko kyselyaineiston puitteissa

Vastaajilta tiedusteltiin kolmea tärkeintä lajia, jota he haluaisivat harrastaa tulevaisuudessa nykyistä enemmän. Vastausten kirjo oli erittäin suuri. Koko kyselyn vastaajista yhteensä 71 prosenttia nimesi ainakin yhden lajin tai liikuntamuodon. Tärkeimmäksi tulevaisuuden lajiksi nimettyjen liikuntamuotojen yhteismäärä

kohosi 70:een. Jos toiseksi ja kolmanneksi tärkein laji lasketaan mukaan, määrä oli 80. Kohtuullisen korkea vastausprosentti osoittaa, että ihmisillä on halu liikuntaharrastuksensa lisäämiseen ja monipuolistamiseen.

TAULUKKO 16 Liikuntamuodot ja -lajit, joita haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän (N 1472)

	Tärkein lukumäärä	Tärkein %	Kolmen tärkeimmän joukossa lukumäärä	Kolmen tärkeimmän joukossa %
ulkoilu	371	25	478	32
uinti	125	8	324	22
marjastus/ sienestys	114	8	363	25
kävelylenkkeily	82	6	179	12
hiihto	71	5	223	15
kuntosali	58	4	156	11
sulkapallo	44	3	125	8
aerobic	41	3	77	5
jääkiekko	41	3	74	5
pyöräily	39	3	187	13
laskettelu	34	2	79	5
tennis	32	2	88	6
golf	28	2	59	4
rullaluistelu	26	2	70	5
muut lajit (56 kpl)	366	23	1089	
yhteensä	1472	100	3541	

Vastausten mukaan suomalaisella taajamaväestöllä on tarve lisätä ulkona raikkaassa ilmassa tapahtuvaa liikunnan harrastamista. *Ulkoilun* lisäämisen ohella erikseen nimettyinä liikuntamuotoina kannatusta saivat *marjastus/sienestys*, *kävelylenkkeily*, *hiihto* ja *pyöräily*. Marjastusta ja sienestystä harrastetaan yleisimmin varsinaisen taajamarakenteen ulkopuolisilla alueilla, eikä tämän toiminnan edellytyksiin ole tarvetta vaikuttaa maankäytön suunnittelullisin keinoin. Suomessa käytössä oleva jokamiehenoikeus sallii marjastus/sienestyksen samoin kuin muun metsissä liikkumisen toisen omistamalla maalla (Vuolle & Oittinen 1994, 18).

Sisätiloissa tapahtuvista lajeista *uinti* erottautui selvästi tärkeimmäksi.

7.1.4.2 Halu lisätä liikuntaharrastusta / henkilön sukupuoli

Naisista 72 prosenttia ja miehistä 69 prosenttia pystyi nimeämään jonkin lajin, jonka harrastamista he haluaisivat lisätä tulevaisuudessa. Naisten ja miesten esittämien lajien kokonaismäärien ero oli myös vähäinen. Miesten vastaukset sisälsivät yhteensä 66 ja naisten 64 lajia.

TAULIKKO 17 Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän / sukupuoli (N 1469)

Sukupuoli	Naiset % n=817	Miehet % n=652	Tilastollinen merkitse- vyys χ^2
ulkoilu	27	23	4,340*
uinti	11	5	16,344***
marjastus/sienestys	8	7	1,207
kävelylenkkeily	6	5	1,523
hiihto	4	6	2,523
kuntosali	5	2	10,027**
sulkapallo	2	4	1,897
aerobic	5	0	30,061***
jääkiekko	0	6	39,859***
pyöräily	2	4	8,059**
muut lajit yht. (naisilla 54 ja miehillä 56 lajia)	30	38	
yhteensä	100	100	

Kysyttäessä tärkeintä lajia naisten vastaukset keskittyivät vähän miehiä enemmän taulukon 13 mukaiseen kymmeneen yleisimpään lajiin. Naisista 70 prosenttia ja miehistä 62 prosenttia nimesi tärkeimmäksi tulevaisuuden lajikseen jonkin näistä.

Sukupuolisidonnaisimpia suosittuja lajeja olivat lähes yksinomaan naisten suosima *aerobic**** sekä miesten suosima *jääkiekko****. Selvästi toista sukupuolta enemmän esiintyivät myös *uinti**** ja *kuntosali*** naisten sekä *pyöräily*** miesten vastauksissa.

7.1.4.3 Halu lisätä liikuntaharrastusta / tulotaso

Henkilöistä, joiden vuositulot sijoittuivat välille 25 000 – 33 350 euroa 77 prosenttia kykeni nimeämään jonkin lajin, jota he aikovat harrastaa tulevaisuudessa nykyistä enemmän. Vastaava luku tuloluokassa 8 330 – 16 670 euroa vuodessa ansaitsevilla oli 69 prosenttia. Muut tuloluokkaryhmät sijoittuivat näiden väliin. Ajatus liikunnan harrastamisen lisääminen ei näin ollen ole juurikaan riippuvainen henkilön tulotasosta.

TAULUKKO 18 Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän henkilön tulotason mukaan tarkasteltuna (N 1469)

Bruttotulot vuodessa	Alle 8 330 euroa % n=390	8 330- 16 670 euroa % n=372	16 670- 25 000 euroa % n=355	25 000- 33 330 euroa % n=191	yli 33 330 euroa % n=132	Tilastollinen merkit- sevyys χ^2
ulkoilu	20	34	23	23	23	22,845***
uinti	9	9	9	6	8	1,991
marjastus/ sienestys	6	13	8	4	2	23,401***
kävelylenkkeily	4	7	6	6	8	4,588
hiihto	4	5	5	7	7	3,823
kuntosali	4	2	5	3	5	4,579
sulkapallo	4	2	3	2	5	2,404
aerobic	5	2	2	1	2	12,414*
jääkiekko	4	1	3	3	2	5,586
pyöräily	3	2	3	3	2	1,002
muut lajit yht.	37	23	33	42	36	
yhteensä	100	100	100	100	100	

Tulotasolla oli vähäinen vaikutus lähes kaikkiin nimettyihin lajeihin. Erottavia tuloksia olivat halu *ulkoilun**** ja *marjastuksen**** lisäämiseen. Ero muihin ryhmiin verrattuna näkyy lähinnä toiseksi pienituloisimman ryhmän kohdalla. *Aerobic* oli selvästi kaikkein alimman tuloluokan laji*, mikä ottaen huomioon aiemman sukupuolikohtaisen tarkastelun viittaa naisopiskelijoihin.

7.1.4.4 Halu lisätä liikuntaharrastusta / asuinpaikkakunnan koko

Henkilöitä, jotka nimesivät jonkin tässä tarkoitettujen lajien, oli kaikissa kolmessa paikkakunnan kokoluokassa tasaisesti 69-72 prosenttia vastanneista.

TAULUKKO 19 Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän % / asuinpaikkakunnan koko (N 1472)

Paikkakunnan koko	yli 50 000 % n= 660	20-50 000 % n=324	Alle 20 000 % n=488	Tilastollinen merkit- sevyys χ^2
ulkoilu	26	22	27	2,764
uinti	8	7	10	4,196
marjastus/sienestys	6	8	10	5,208
kävelylenkkeily	4	7	7	4,033
hiihto	5	5	5	0,145
kuntosali	5	4	3	1,611
sulkapallo	3	4	2	1,564
aerobic	3	2	2	1,391
jääkiekko	2	3	4	2,230
pyöräily	3	3	2	1,008
muut lajit yht.	35	36	28	
yhteensä	100	100	100	

Erilaisten nimettyjen lajien määrissä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja paikkakunnan koon mukaisesti tarkasteltuna.

7.1.4.5 Halu lisätä liikuntaharrastusta / henkilön ikä

Kahdessa nuorimmassa ikäryhmässä yli 80 prosenttia vastaajista pystyi nimeämään jonkin lajin, jonka harrastamista aiottiin lisätä. Vastaava luku vielä 50-59-vuotiaitten ryhmässä oli 69 prosenttia, mutta 60-69-vuotiaissa enää 54 prosenttia ja yli 70-74 -vuotiaissa vain 42 prosenttia.

TAULUKKO 20 Tärkein liikuntamuoto tai -laji, jota haluttaisiin tulevaisuudessa harrastaa enemmän / henkilöiden ikä (N 1469)

Henkilön ikä	15-19 % n=135	20-29 % n=294	30-39 % n=279	40-49 % n=282	50-59 % n=279	60-69 % n=146	70-74 % n=54	Tilastoll. merkit- sevyys χ^2
ulkoilu	7	13	20	30	31	47	52	117,013***
uinti	6	9	11	9	8	8	4	4,806
marjastus/sienestys	0	1	3	8	13	20	26	105,974***
kävelylenkkeily	3	4	6	5	8	6	9	7,517
hiihto	4	2	6	6	7	4	4	8,329
kuntosali	5	6	4	5	3	0	0	13,140*
sulkapallo	2	6	5	3	1	0	0	24,817***
aerobic	8	6	3	1	0	0	0	42,024***
jääkiekko	8	5	4	1	0	0	0	36,360***
pyöräily	2	2	4	2	5	1	0	9,113
muut lajit yht.	55	46	34	30	24	14	5	
yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	

Henkilöiden iän lisääntyessä myös taulukossa esiintyvien kymmenen suosituimman liikuntalajin suhteellinen merkitys kasvaa voimakkaasti. Tärkeimpänä tulevaisuuden lajina nuorimmassa ikäryhmässä ainoastaan 45 prosenttia päätyi johonkin kymmenestä taulukon lajista, kun vastaava luku vanhimmassa ikäryhmässä oli 95 prosenttia. Myös lajien runsaus väheni selvästi kahdessa vanhimmassa ikäryhmässä. Ikäryhmät 15:sta 59 vuoteen nimesivät 38-50 lajia, mutta määrä laski 60-69-vuotiaissa 18:aan ja edelleen yli 70-vuotiaissa 9:ään.

Vastauksissa kiinnittyi huomio etenkin nuorimman ikäluokan haluun lisätä *aerobicin* ja *jääkiekon* harrastusta. Molempien lajien kohdalla annetut vastaukset sisälsivät ikäryhmittäin tilastollisesti erittäin merkitseviä*** eroja.

Ulkoilun ja marjastus/sienestyksen merkitys oli sitä suurempi mitä vanhemmista ihmisistä oli kyse. Yli 60-vuotiaiden vastaajien kohdalla varsin pelkistetysti ilmaistu ”ulkoilu” edusti noin puolta annetuista vastauksista. Ikäryhmittäin tarkastellut erot olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä niin *ulkoilun**** kuin *Marjastus/sienestyksen**** kohdalla.

Kuntosaliharrastuksen ja sulkapallon**** lisääminen keskittyi lähinnä nuoren aikuisväestön vastauksiin.

Muiden lajien kohdalla ei voitu havaita tilastollisesti merkitseviä eroja.

7.1.5 Lasten säännöllisesti harrastamat lajit

Tutkimuskyselyyn vastasi 587 henkilöä, jolla oli perheessä 0-14 vuotiaita lapsia. Näistä kuitenkin 130 jätti vastaamatta lapsia koskeviin kysymyksiin kokonaan ja 45 vastasi, etteivät lapset harrasta lainkaan säännöllistä liikuntaa. Kysymyksiin vastasi siten 412 henkilöä. Tärkeimmäksi syyksi vastaamatta jättämiseen ja harrastamattomuuteen voidaan arvioida lasten alhainen ikä.

TAULUKKO 21 Lasten säännöllinen liikuntalajien harrastus (N 1060 = harrastettujen lajien ilmoitettu lukumäärä)

Liikuntalaji	Lukumäärä	%
leikki ja satuliikunta	117	11
uinti	104	10
salibandy/sähly	94	9
jalkapallo	92	9
kuntokoulu/jumppa	62	6
jääkiekko	57	5
luistelu	55	5
tanssi	45	4
yleisurheilu	40	4
hiihto	31	3
hevosurheilu	27	3
muut lajit (yht. 45)	336	31
yht.	1060	100

Vastauksista voidaan päätellä että uimahalli on myös lasten kannalta merkittävä liikuntapaikka.

Aikuisista selvästi poiketen erilaiset pelit olivat erittäin tärkeässä asemassa lasten liikunnan harrastamisessa. *Sähly, jalkapallo* ja *jääkiekko* olivat erityisessä suosiossa. Jos joukosta rajataan pois alle kouluikäiset, korostuu kyseisten liikuntalajien merkitys entisestään. Jääkiekon suosio nousee vielä tästäkin kouluikäisten poikien harrastuksena, kun otetaan huomioon lajin lähes täydellinen sukupuolisidonnaisuus. Vastaavasti *tanssi* ja *hevosurheilu* ovat lähes pelkästään kouluiän saavuttaneiden tyttöjen harrastamia.

Pelien (sähly, jalkapallo, jääkiekko) harrastamisessa huomio kiinnittyy lasten päivittäiseen ajanviettoon. Seuratoiminnan ulkopuolella tapahtuvalle pelaamiselle tulee pystyä osoittamaan riittävästi paikkoja. Suuret liikuntapaikkakeskittymät soveltuvat tähän tarkoitukseen vielä huonommin, kuin lasten kilpaurheilun järjestämisen kohdalla. "Suuren suomalaisen liikuntatutkimuksen" (2001-2002b, 20) mukaan 40 prosenttia lapsista harrastaa liikuntaa urheiluseurassa, eli 60 prosenttia heistä jää tämän toiminnan ulkopuolelle. Seuroihin kuulumattomille lapsille tarkoitettujen paikkojen tulisi sijaita asuma-alueilla tai niiden välittömässä läheisyydessä.

7.1.6 Lasten liikunnan harrastamista vaikeuttavat tekijät

Lapsia koskeviin kysymyksiin vastanneista 412 henkilöstä 272 (66%) nimesi ainakin yhden lastensa liikunnan harrastamista vaikeuttavan tekijän.

Huomio kiinnittyy erityisesti liikuntapaikan sijainnista johtuviin ongelmiin. Pitkät etäisyydet liikuntapaikoille ovat lasten liikunnan harrastamisen kohdalla selvästi ongelmallisempia kuin aikuisilla.

TAULUKKO 22 Tärkein lasten liikunnan harrastamista vaikeuttava tekijä (N 272)

Liikunnan harrastamista vaikeuttava tekijä	Lukumäärä	%
ikä	42	15
välimatka	36	13
sopivan liikuntapaikan puute	30	11
vanhempien työ / työajat	29	11
kuljetusongelmat	22	8
kiinnostuksen puute	22	8
hintaa	21	8
sopimaton aika	17	6
muu syy (yht. 10 eri syytä)	53	20
yhteensä	272	100

Puhtaasti liikuntapaikan sijoittumiseen liittyvänä ongelmana voidaan pitää *välimatkaa*, eli paikan vaikeaa tavoitettavuutta kotoa käsin. *Sopivan liikuntapaikan puute* viittaa sen lisäksi, että kyseinen paikka saattaa puuttua koko paikkakunnalta, myös siihen, ettei tällaista ole järkevällä etäisyydellä. *Kuljetusongelmat* ovat myös sidoksissa välimatkaan kodista liikuntapaikalle. *Vanhempien työajat* edustaisivat vähäisempää ongelmaa, mikäli liikuntapaikat olisivat tavoitettavissa ilman, että lapsia tarvitsee kuljettaa niille. Myös liikunnan *harrastamisen hintaan* vaikuttaa voimakkaasti se, jos lasta joudutaan säännöllisesti kuljettamaan harrastuksen pariin. Edellä esitetyn perusteella voidaan päätellä, että erittäin tärkeä lasten liikunnan harrastamista hankaloittava seikka on liikuntapaikan liian suuri etäisyys kotoa. Keskitetty liikuntapaikkarakentamisen aiheuttaa tällaisia etäisyydestä johtuvia ongelmia.

On olemassa suuria liikuntapaikkoja, joita voi olla vain yksi paikkakunnalla ja joita ei ole mahdollista hajauttaa (esim. pikkukaupungin palloiluhalli). Kuitenkin on myös kohteita, joissa liikunnan harrastamisen keskittämällä ei saavuteta minkäänlaisia yhdyskuntataloudellisia tai varsinkaan toiminnallisia etuja. Jäähallin rakentaminen kaksirataiseksi on toki vielä ratkaisevasti edullisempaa kuin kahden erillisen hallin rakentaminen, mutta lukuisten harrastejalkapallokenttien keskittämistä yhteen paikkaan ei voida perustella ainakaan taloudellisiin syihin vedoten. Asuinalueilla tulisi olla pelikenttiä lasten ulottuvilla siten, että kouluikäiset kykenisivät menemään näille ilman vanhempien mukana oloa. Urheiluseurat pystyisivät hajauttamaan toimintaansa sinne, missä lapset asuvat, ja saamaan näin uusia harrastajia. Hajautettu liikuntapaikkarakentaminen edistää lasten liikunnallista tasa-arvoa.

7.1.7 Liikuntapaikkojen suunnittelun tavoitteet elinpiirimallin mukaisessa kehyksessä

7.1.7.1 Suuret liikuntalaitokset ja kaupunkipiiri

Elinpiirimallin laajimpaan, kaupunkia kokonaisuudessaan tarkastelemaan kaupunkipiiriin liittyviä tärkeimpiä liikunnan harrastuspaikkoja ovat uimahalli, iso liikuntahalli ja jäähalli. Lisäksi samaan ryhmään voidaan myös liittää useissa kaupungeissa aktiivisessa käytössä olevat hiihto- ja laskettelukeskukset. Paikkakunnalla voi olla vain hyvin rajoitettu määrä suuria liikuntalaitoksia.

Ilman pakottavaa syytä tapahtuva liikuntapaikkojen keskittäminen yhteen paikkaan ei ole harrastamisen kannalta mielekäästä. Pienemmät kaupunginosakohtaiset uimahallit, jäähallit ja liikuntahallit saattaisivat aktivoida ihmisiä, sillä kynnys liikunnan harrastamiselle tällaisessa paikallisessa kohteessa voidaan arvioida matalammaksi kuin suurissa keskitetyissä paikoissa. Hajauttaminen mahdollistaa esimerkiksi erilaisissa pallopeleissä paikallisten harrastajaryhmien toiminnan. Arvostella voidaan myös yleistä menettelytapaa, jossa pelikentät keskitetään tiettyyn paikkaan, sillä tällaisella keskittämisellä ei saavuteta edes sanottavaa taloudellista säästöä. (mm. Suomi 2000a, 180-182)

Suuret kaupunkikohtaiset monitoimitalot ovat edellä esitetystä kritiikistä huolimatta omaehtoisen liikunnan harrastamisen kannalta tarpeellisia. Tällaiset kohteet mahdollistavat useiden pienten liikuntalajien keskittämisen samaan paikkaan, jolloin yksikkökustannukset saadaan jäämään niin alhaiseksi, että lajien harrastaminen paikkakunnalla on ylipäätään mahdollista. Esitetty kritiikki kohdistuu näin ollen liikuntapaikkojen turhaan keskittämiseen.

Lasten liikunnan kannalta keskitetyt paikat ovat aikuisten harrastukseen verrattuna selvästi ongelmallisempia. Ylivoimaisesti tärkein lasten liikunnan harrastamista vaikeuttava tekijä on liikuntapaikan etäisyydestä aiheutuvat erilaiset ongelmat. Henkilöautokuljetusta vaativat etäisyydet ovat varsinkin pienten, itse kaupungeissa liikkumaan kykenemättömien lasten kohdalla voimakkaasti eriarvoisuutta lisäävä tekijä. Etäisyysongelmat yksinkertaisesti sulkevat harrastuksen ulkopuolelle vähävaraisten, usein autottomien perheiden lapset.

On varsin yleistä, että lasten liikunnan harrastaminen koetaan perheissä tärkeäksi. Tällöin toimintaan panostetaan ja lasta tai lapsia kuljetetaan säännöllisesti harrastuksiin henkilöautolla. Tällainen yhteinen vapaa-ajanvietto saattaa positiivisessa mielessä muokkautua perhekeskeiseksi harrastukseksi. Kuitenkin tämä saattaa pahimmassa tapauksessa johtaa myös siihen, että lasten liikunnan harrastuksen tukeminen alkaa dominoida koko perheen toimintoja (Mäntylä ym. 1990, 56-57). Tällaisissa tapauksissa nämä muuta toimintaa rajoittavat vaikutukset voivat tulla esimerkiksi niin mittaviksi, että aikaa ei yksinkertaisesti enää riitä vanhempien omaan liikuntaan.

7.1.7.2 Kaupunginosapiiriin ja korttelipiiriin sijoittuvat paikalliseen käyttöön tarkoitetut liikuntapaikat

Kaupunginosittain toteutettavia tärkeimpiä yksittäisiä liikuntapaikkoja ovat kuntoliikuntasalit, koulujen liikuntasalit sekä pallokentät. Näiden käyttö on vilkasta, ja myös kyselyssä ilmaistu halu lisätä omakohtaisen liikunnan harrastamista tukee paikkojen merkitystä. Tärkeä kaupunginosakohtainen liikuntapaikka

etenkin yli 40-vuotiaiden henkilöiden säännöllisen liikunnan kannalta on myös valaistu pururata, jota voidaan talvella käyttää hiihtoladun pohjana. Parhaalla mahdollisella tavalla tämä palvelee väestöä, mikäli se saadaan kulkemaan asutuksen lähelle niin, että ulkoilmaan lenkkeilemään pääsee suoraan kotoa.

Edelleen tärkeitä ovat kaupunginosakohtaiset uimahallit, monitoimihallit ja myös jäähallit niillä paikkakunnilla, joissa väestöpohja mahdollistaa tämän tyyppisen liikuntapaikkatarjonnan hajauttamisen.

Kaupunginosakohtaiset pallokentät ja mahdollisuuksien mukaan myös muut liikuntapaikat tulee toteuttaa sellaisina, että tämä mahdollistaa harrastuspohjaisen kilpaurheilun. Alasarjojen palloilujoukkueet ja ns. "puulaakiryhmät" ovat tärkeitä toimintaympäristöjä monen nuoren ja nuoren aikuisen liikunnan harrastamisen kannalta. Palloilulajeissa on suhteessa harrastajamääriin enemmän kilpaurheilijoita kuin muissa lajeissa, suunnistusta lukuun ottamatta ("Suuri suomalainen liikuntatutkimus" 2001-2002a, 13). Vastaavasti lasten liikunnassa paikalliset kaupunginosittain kootut joukkueet tavoittavat suuria harrastajamääriä aivan eri tavalla kuin kaupunkien keskuskentillä toimivat korostetun tavoitehakuiset valioryhmät. "Suuren suomalaisen liikuntatutkimuksen" (2001-2002b, 26) mukaan puolet 12-18-vuotiaista harrastajista toivoo harjoitusten tapahtuvan lähellä kotia vaikka vaatimattomissakin olosuhteissa.

Edellisestä poiketen kortteliympäristöön sijoitettavat lähiliikuntapaikat tulee toteuttaa sellaisina, että näillä ei ole mahdollista harrastaa kilpaurheilua. Näiden tarkoitus aikuisliikuntaa ajatellen on tavoittaa liikunnasta syrjäytyneitä henkilöitä, joille kynnyksensä paikalliseen kilpaurheilua harrastavaan ryhmään on liian korkea. Tällaisilla pienillä paikoilla on mahdollisuus aktivoida väestöä esimerkiksi perheiden, taloyhtiöiden tai muiden organisoitumattomien toimijaryhmien kesken tapahtuvaan liikkumiseen. Kaikkein tärkeimpinä tällaiset paikat voidaan kuitenkin nähdä liikuntaseuroihin kuulumattomien lasten ja nuorten harrastuksen kannalta.

Epästandardinomaiset, mahdollisuuksien mukaan muunneltavat pelikentät (sähly, koripallo ym.) ilman pesu- ja pukeutumistiloja ja katsomoita ovat riittäviä. Epästandardinomaisuus on tällaisen liikuntapaikan kannalta toivottava ominaisuus, koska tämä sulkee alueilta pois varsinaisen kilpaurheilun. Kestopäällysteiseksi rakennettuina lähiliikuntapaikat ovat myös varsin helppohoitoisia ja ne voitaisiin vaivatta jäädyyttää talveksi. Lisäksi tällaisilla alueilla tulisi olla kevyitä rakennelmia rullalautailun tai muun tietynä aikana lasten suosiossa olevan liikunnan tarpeisiin.

Lähiliikuntapaikkaideaa voitaisiin edelleen kehittää (niissä osissa maata, jossa on luminen talvi) erilaisten laskettelulajien suuntaan. Jopa suurissa sisämaan kaupungeissa lumilautailu, laskettelu ja yleisesti kaikki suksilla harrastettava nuorison suosima liikunta on keskitetty laskettelukeskuksiin. Voidaan olettaa, että tällaisten lajien suosio nousisi, mikäli paikat olisivat paremmin saatavissa. Mäet voisivat olla pieniä ja hissittömiä.

7.1.7.3 Viheralueet ja kevyen liikenteen väylät

Viheralueita ja kevyen liikenteen väyliä ei voida yhdistää mihinkään yksittäiseen elinpiirijatteluun mukaiseen aluekokonaisuuteen. Nämä liittyvät läheisesti koko yhdyskunnan liikuntapaikkasuunnitteluun lähtien paikallisista pienkohteista ja päätyen kaupunkien ulkopuolisiin laajoihin viheralueisiin.

Viheralueet ja kevyen liikenteen väylät ovat tärkeässä asemassa aikuisväestön säännöllisen liikunnan harrastamisen kannalta. Kymmenen suosituimman säännöllisesti käytetyn liikuntapaikan joukossa oli tässä tarkoitetuista paikoista kävelytie, pururata, hiihtolatu, pyöräilytie, ulkoilualue ja ulkoilureitti. Vastavasti liikunnan harrastamisen lisäämistarve kohdistui juuri tässä tarkoitettuun ulkoilmassa tapahtuvaan liikuntaan.

Vaikka viheralueet eivät tulleet esiin lasten liikuntaa koskevassa kyselytutkimuksen osassa, on näillä silti suurta merkitystä myös lasten kannalta. Kysely kohdistui varsinaisiin liikuntalajeihin eikä kodin lähimetsässä tapahtuviin usein liikunnallisiin leikkeihin.

Viheralueiden suunnittelussa ensimmäisenä tärkeänä lähtökohtana ja tavoitteena tulee olla, että tällaista aluetta on riittävästi. Toinen tärkeä tavoite on alueiden laatu. Kaavoituksessa tietynlaisina "jakojäännöksinä" syntyneistä viheralueista ei välttämättä ole hyötyä liikunnan harrastamisen kannalta. Näille on mahdotonta, vaikeaa tai ainakin hyvin kallista rakentaa kyselyvastauksissa esiin tulleita ulkoilureittejä, kävelyteitä tai pururatoja.

Kevyen liikenteen väylien (kävelytie/pyöräilytie) suunnittelussa on viime vuosina yleistynyt pyrkimys sijoittaa tällaiset mahdollisuuksien mukaan erilleen moottoriajoneuvojen ajoradasta. Näiden käyttöviihtyisyys paranee hyvinkin vähäisillä ympäristöllisten seikkojen huomioon ottamisella. Tällaisten paikkojen mieltämistä liikuntapaikoiksi tulisi siten korostaa entisestään jo niiden suunnittelussa.

Ulkoliikunnan harrastuspaikkojen huomioon otettavana ominaisuutena voidaan edelleen pitää maaston topografiaa. Kyselytutkimuksen mukaan hiihtolatu oli erittäin tärkeässä asemassa vielä 60-69-vuotiaiden liikunnan harrastuspaikkana, mutta harrastus väheni selvästi vanhimpaan ikäluokkaan mentäessä. Osasyiksi tähän voidaan arvioida liian jyrkät latuprofiilit. Vanhat ihmiset eivät ehkä uskalla hiihtää, jos latu sisältää kovavauhtisia laskuja. Kohtuuttomien korkeuserojen välttäminen parantaa myös nuorempien ikäluokkien mahdollisuuksia käyttää hyväkseen maastoon sijoitettavia ulkoilureittejä. Esimerkiksi vaativat kilpahiihtoon tarkoitettut latupohjat ovat aivan liian raskaita keskivertokuntoilijaa ajatellen sekä hiihtolatuina että lumettoman ajan ulkoilureitteinä.

Tärkeä vaatimus ulkoilureitteinä käytettävien kevyen liikenteen väylien suunnittelulle on myös se, että nämä soveltuvat myös liikuntaesteisille. Tämä asettaa vaatimuksia väylien pituusprofiileille sekä pinnoitteille. Myös kaupunkirakenteen ulkopuolisille viheralueille tulee osoittaa liikuntaesteisille soveltuvia luontopolkuja. Eräs harkinnan arvoinen tapa toteuttaa tällaisia on pinnoittaa topografialtaan riittävän tasaiseen maastoon tulevat reitit sellaisiksi, että nämä soveltuvat talven tullen ensilumen latujen pohjiksi. Liikuntaesteisille tarkoitettujen liikuntapaikkojen suunnittelua koskevia yksityiskohtaisia ohjeita on esitellyt muun muassa Verhe (1994).

7.2 Kuntien kavasuunnittelijoille osoitetun sähköpostikyselyn tulokset

7.2.1 Liikuntaintressin omaavat toimijat kavasuunnitteluprosesseissa

Kavasuunnittelijoiden mielipidettä liikuntaintressin omaavista toimijoista selvitetiin kysymyksellä: ”Missä määrin ja millä tavoin näet tarpeelliseksi ottaa kaavoitusprosessiin mukaan liikuntaintressin omaavia toimijoita?”

Esimerkkinä liikuntaintressin omaavista toimijoista mainittiin kunnan liikuntatoimi, urheiluseurat, asukasyhdistykset, yksittäiset kansalaiset ja liikunta-business. Vastausten vaihtelua tutkittiin ja arvioitiin soveltaen Alasuutarin (1993, 74) typologisointimetodia siten, että positiivisen ja negatiivisen suhtautumistavan asemasta tarkasteltiin toiminnan vuorovaikutuksellisuuden aktiivisuutta ja sitä, kuinka laaja joukko asiantuntijoita ja muita tässä tarkoitettuja toimijoita kutsutaan erilaisiin suunnitteluhankkeisiin osallisiksi.

Erilaisten toimijoiden mukaan ottaminen kaavoitusprosessiin on maankäyttö- ja rakennuslain 62§:n mukaisesti lakisääteistä. Laki määrittelee minimin, jonka puitteissa toimijoille tulee antaa mahdollisuus vaikuttaa suunnitteluun.

Vaadittavat välttämättömät vuorovaikutusvaiheet prosesseissa ovat osallistumis- ja arviointisuunnitelman julkistamisen yhteydessä tapahtuva niin sanottu laatimisvaiheen kuuleminen sekä lopullisen kaavaehdotuksen nähtävillä asettaminen ja tähän liittyvä eri intressitahoille varattu vuorovaikutusmahdollisuus. Käytännön maksimi asiassa taas määräytyy kaavan laatijan aktiivisuuden perusteella ja tätä säätelee prosessin läpiviemisen rationaalisuuden vaatimus. Laaja vuorovaikutusprosessi on työläs ja aikaa vievä.

Annetuista vastauksista osa oli varsin lyhyitä ja pelkistettyjä ja osa taas monisanaisia ja tapahtuvaa vuorovaikutteisuutta kuvaavia. Vastausten laajuudella ei kuitenkaan ole välttämätöntä merkitystä asianomaisen kunnan toimintamenettelyyn, vaan asian voidaan ajatella liittyvän myös vastaajan paneutumiseen tehtyyn sähköpostikyselyyn. Tyypillinen lain kirjaimen noudattamiseen pitäytyvä pelkistetty vastaus, joka saatiin keskisuuresta eteläsuomalaisesta kaupungista, kuului:

”Liikuntatoimi, urheiluseurat sekä asukasyhdistykset kuuluvat kuvioon melko automaattisesti, kun kaava-alueeseen liittyy laajempia viheralueita tai peräti jokin hallihanke. Yksittäiset kansalaiset mukana osallisina kaava-alueella tai sen läheisyydessä maata omistaessaan tai asuessaan.”

Edellä mainitussa esityksessä tuli ilmi vastauksiin lähes poikkeuksetta sisältynyt näkemys siitä, että liikuntaintressin omaavien toimijoiden tarpeellisuus sisäistettiin koskemaan pelkästään sellaisten kaavahankkeiden työstämistä, joilla katsottiin olevan liikunnan kannalta merkitystä.

Yksittäisten kansalaisten samoin kuin asukasyhdistysten kuuleminen toteutettiin myös hyvin samankaltaisesti eri kunnissa. Lähtökohtana ja perusteena käytettävälle kuulemismenettelylle pidettiin hankkeen arvioitua merkittävyyttä ympäristön asukkaiden kannalta.

Urheiluseurojen ja muiden vastaavien yhdistysten (vastauksissa mainittiin erikseen mm. veneseurat, metsästysseurat ja Suomen Latu) kuulemisessa esiintyi

kahdenlaista tapaa. Osa kaavoittajista pyrki olemaan näihin yhteydessä suoraan, kun taas toiset hoitivat yhteydenpidon liikuntatoimen välityksellä. Suuresta sisämaan kaupungissa työskentelevän kaavoittajan pelkistetty näkemys edustaa jälkimmäistä toimintatapaa. Myös tämä vastaaja luokiteltiin lain mukaisten vähimmäisvaatimusten noudattamisessa pitäytyviin kaavoittajiin:

”Kunnan liikuntatoimen Vapaa-ajansuunnitelmien kautta tulisi pääosin kanavoida muiden sidosryhmien tarpeet kaavoihin. Kaavan lausunto- ja kuulemisvaiheen aikana on myös mahdollista tarkastella liikuntapaikkojen alantarpeita.”

Jos verrataan toisiinsa laajaa kommunikatiivisuutta ja pitäytymistä lain asettamissa minimivaatimuksissa, kumpaakaan edellä mainituista tavoista ei voi pitää ehdottoman oikeana. Molemmilla on hyvät ja huonot puolensa. Laajan kommunikatiivisen menettelytavan etuna on monipuolisen näkemyksen esiin saamisen mahdollisuus. Kun tiedot eivät suodatu liikuntatoimen kautta, tulkinnasta jää yksi välivaihe pois. Toisaalta tässä saattaa tulla esiin vahvojen toimijoiden mahdollisuus saada ratkaisu liikunnan olosuhteiden järjestämisen osalta mieltymystensä mukaiseksi heikompien liikuntatoimijoiden kustannuksella (mm. Harvey 1996, 431). Myös vaara prosessin kohtuuttomasta paisumisesta on ilmeinen. Liikuntatoimen kanssa työskentelyssä pelkistetympin pitäytyvä menettelytapa saattaa taas jättää tarkastelun ulkopuolelle lopputuloksen monimuotoisuuden kannalta olennaisia ajatuksia. Tällä tavoin kuitenkin liikunnan kentän keskeiset tarpeet huomioon ottava ratkaisu voidaan saavuttaa selvästi vähemmän kaavoittajien työpanosta vaativalla tavalla. Lisäksi liikuntatoimen kautta välittynyt tieto pelkistyy jo ennen kaavasunnitteluprosessia jäsenyneeiksi koko liikunnan kentän tarpeet huomioon ottavaksi kokonaisuudeksi. Liikuntatoimen esiintyminen koko kentän puolestapuhujana edellyttää kuitenkin sitä, että tämä on mahdollisimman puolueeton ja objektiivinen erilaisia liikunnan harrastamisen tarpeita arvioidessaan. Näennäinen esiintyminen koko ”kentän” edustajana samalla, kun tavoitteet todellisuudessa liittyvätkin tiettyjen lajien etujen ajamiseen, edustaisi tässä aiemmin esitettyä Mäntysalon ja Nymanin (2001b, 374) kuvaamaa patologista suunnittelukulttuuria.

Niissä vastauksissa, joissa käsiteltiin myös liikuntabusinessin roolia, tuli selvästi esiin tällaisen toimijan kyky omatoimisuuteen etujensa ajamisessa.

Suuresta sisämaan kaupungista saatu laajaa vuorovaikutusta edustava vastaus kuului:

”Kunnan liikuntatoimi vastaa liikunnasta kokonaisuutena ja on aina mukana isommissa asemakaavahankkeissa ja yleiskaavoissa. Liikuntatoimi hoitaa osittain myös urheiluseurojen intressiä, mutta suunnittelualueella vaikuttavat urheiluseurat ovat yleensä mukana osallisina. Asukasyhdistykset ovat aina osallisia, yksittäiset kuntalaiset asukasyhdistysten kautta, mutta myös suoraan asukastilaisuuksissa ja kaavoja varten perustettujen yhteistyöryhmien kautta. Liikuntabusinessin oman halukkuutensa mukaan yhteistyöryhmien kautta, joitakin kaavoja tehdään myös räätälöitynä tietyille yrittäjälle.”

Jos tätä vastausta verrataan kahteen aiempaan pelkistetyksi lain säätämässä velvoitteissa pitäytyneeseen vastaukseen, ei eroa voida pitää erityisen merkittävänä. Tässä kaavoittaja oli vain omaksunut aiemmat vastaukset antaneita kollegoitaan aktiivisemmän asenteen yhteydenpidossaan sidosryhmiin. Vastauksessa

huomio kiinnittyy myös siihen, että ”liikunnan kannalta merkittävä hanke” on rinnastettu tässä kaava-alueen laajuuteen.

Kaavan laatijan päätösvalta ja samalla myös vastuu fokusoituu saatujen vastausten perusteella selvästi osallistumis- ja arviointisuunnitteluvaiheeseen (MRL 63§). Laatija valikoi ne hankkeet, jotka vaativat erityistä kommunikatiivisuutta liikuntaorientoituneiden toimijoiden suuntaan. Tosin nykyisen lain mukaisen kaavoitusmenettelyn avoimuus antaa aktiiviselle liikuntaintressin omaavalle toimijalle edellytykset puuttua kaikkiin hankkeisiin jo suunnittelun alkuvaiheessa, mutta tässä tulevat eteen resurssikysymykset. Esimerkiksi kunnan liikuntatoimen viranhaltijalla ei välttämättä ole aikaa ja mahdollisuuksia seurata riittävällä tarkkuudella kaikkea kunnassa tapahtuvaa kaavoitusta. Alueella toimiva yhdistys tms. saa asianosaisaseman, jos vain huomaa ja osaa sitä vaatia, eli lakia tulkitaan tässä suhteessa laajasti (HE 1999/83).

Etenkin varsinaisiin liikuntapaikkoihin kuulumattomien kevyen liikenteen väylien, viheralueiden ja muiden liikunnan harrastamisen kannalta tärkeiden kohteiden kaavallinen käsittely saattaa jäädä vaille tarpeellista huomiota kunnan liikuntatoimessa. Liikunnasta kiinnostuneet maallikkotoimijat eivät taas välttämättä hahmota edellä tarkoitettujen kaavoitushankkeiden vaikutuksia.

Kunnan koolla tai maantieteellisellä sijainnilla ei havaittu olevan vaikutusta tässä tarkasteltavaan asiaan. Suurista ja pienistä kunnista saatiin samansisältöisiä vastauksia ja toisaalta jopa saman kunnan sisältä saadut vastaukset saattoivat poiketa toisistaan.

7.2.2 Kaavoittajien yhteydenpito kunnalliseen liikuntatoimeen

Vastaajilta tiedusteltiin: ”Millä tavoin olet kaavoja laatiessasi yhteydessä kunnalliseen liikuntatoimeen?” Kysymykseen oli liitetty esimerkkinä lausunnot, erillispalaverit ja palaverit laajemman kokonaisuuden osana.

Asiaa lähestyttiin soveltaen Alasuutarin (1993, 74) metodologiaa kaavoittajien ja liikuntatoimen yhteistyön monimuotoisuuden perusteella, ja tältä pohjalta pyrittiin saamaan esiin asiaan liittyviä käyttö- ja kehityskelpoisia ideoita. Esitetty lähtökohta ei siten sulje pois sitä ajatusta, että hyvin toimiva ”peruspaketti” saattaa monessa tapauksessa olla käytännöllinen ja riittävä. Yhteydenpidon säännöllistä jatkuvuutta sen sijaan voidaan pitää vuorovaikutuksen minimivaatimuksena. Asia edellyttää, että henkilöstösuhteet ovat kunnossa ja ilmapiiri muullakin tavoin on avointa kaavoituspolitiikkaa suosiva. Kyselyyn vastanneiden kaavoittajien näkemysten suhteen voitiin havaita saturaatio eli samantyyppisten vastausten toistuminen (Eskola ja Suoranta 1998, 62-64) jo varsin nopeasti koskien tärkeimpiä käytettäviä yhteydenpitotapoja. Pelkistetysti asian on ilmaissut erään keskisuuren sisämaan kaupungin edustaja:

”Normaali tapa on järjestää yhteinen palaveri tai palavereja liikuntatoimen kanssa. Usein pyydetään lausuntoja tai pyydetään liikuntatoimi mukaan laajempiin palaverihin”

Erillispalaverit liikuntarakentamista sisältävissä tai muissa kaavahankkeissa, joissa suunnittelija katsoo olevan tarvetta mielipiteiden vaihtoon kunnan liikuntatoimen kanssa, ovat arkipäivää Suomen kunnissa. Samaten yleiskaavoissa tai muissa laajoissa työryhmän perustamisen vaativissa hankkeissa kutsutaan lähes

poikkeuksetta mukaan edustaja kunnan liikuntatoimesta. Liikuntatoimelta pyydetään myös lausunto ennen kaavan virallista hyväksyntää, ellei kaava ilmeisesti ole niin vähäinen, ettei lausuntoa pidetä tarpeellisena. Viimeksi mainitussa tapauksessa törmätään kuitenkin taas, kuten edellä, kysymykseen siitä, miten liikunnan intressi tai sen puuttuminen voidaan ilman laajempaa tarkastelua kaikissa tapauksissa yksiselitteisesti määrittää. Saattaa siis syntyä tilanne, jossa merkitys liikunnan kannalta arvioidaan vähäiseksi ja epäedullinen kaavan hyväksymispäätös tehdään, koska kukaan ei yksinkertaisesti ole kiinnittänyt asiaan huomiota.

Useista samansisältöisistä vastauksista voitiin päätellä, että maassamme ollaan ottamassa käyttöön myös erillinen yleispiirteinen liikuntapaikkasuunnitelma asiaan kuuluvaksi lähtökohdaksi kokonaisvaltaisessa maankäytön suunnittelussa. Tämä käy ilmi suuren eteläsuomalaisen kaupungin varsin todennäköisesti yleiskaavoituksessa toimivan henkilön vastauksesta:

”Erillissuunnitelmat ja liikuntatoimen yleissuunnitelmat. Tarvittaessa voidaan kaavoituksen kuluessa laadituttaa liikuntapaikkoja koskevia ns. yleissuunnitelmia tai esisuunnitelmia. Ne laaditaan yleensä konsulttityönä, usein ainakin osaksi liikuntatoimen rahoittamana ja työtä valvotaan yhteistyössä ja se sovitetaan kaavan vaatimuksiin.”

Joillakin paikkakunnilla oli perustettu erillinen työryhmä, joka säännöllisesti tai ”aika ajoin ja tarvittaessa” tekee selvityksiä ja ehdotuksia nimenomaan ulkoiluun ja liikuntaan liittyvistä asioista.

Monissa vastauksissa tuli esiin myös liikuntaviranomaisten taipumus toimia omalla sektorillaan liian itsenäisesti. Ongelmaksi nähtiin se, ettei liikuntasuunnittelussa olla yhteydessä lainkaan, tai ainakaan riittävästi kaavoittajiin. Erään keskisuuren länsisuomalaisen kaupungin kaavoittajan vastaus kuvaa hyvin ongelmaa:

”Vaikeus on siinä, että I-toimi (ja erityisesti taustatahot, urheiluseurat yms) saattaa suunnitella isoja hankkeita ilman, että kokonaisrakennetta edes tarkistetaan saati kuullaan kaavoittajaa.”

Edellä esitettyyn ongelmaan liittyen monien samansisältöisten haastatteluvastausten perusteella voidaan tehdä sellainen arvio, että käytännön liikuntapaikkasuunnittelu maassamme on yleisesti vielä aiemmin tässä tutkimuksessa kuvattua asiantuntijavetoisella menettelytavalla työstettävää ”blueprint-suunnittelua”, jossa suunnitelmat uudistetaan aina muun kuntasuunnittelun rytmissä määräväuosittain. Tarvittava kommunikatiivisuus sekä suunnitelmien joustava jatkuva tarkistaminen muun maankäytön suunnittelun aiheuttamien muuttuneiden olosuhteiden mukaiseksi puuttuu.

Toinen vastauksissa esiintynyt kunnallisen liikuntatoimen toimintaa kritisoiva mielipide koski liikuntatoimen passiivisuutta yleisesti kaavoitusprosessien osallisena. Keskisuuresta sisäsuomalaisesta kaupungista saatu vastaus kuului:

”Lausuntomenettely on ainakin joka tilanteessa mukana. Erillispalaverit alkavat olla myös käytäntö. Eräs huomio on, että liikuntapuoli ei ole välttämättä itse kovin aktiivinen aiheen tiimoilta.”

Liikuntatoimen oman aktiivisuuden tärkeys korostuu hankkeissa, joissa kaavan laatija ei pidä suunnittelutehtäväänsä liikunnan kannalta merkityksellisenä. Kuten tästä edellä on käynyt ilmi, vastauksissa esiintyi yleisesti näkemys, jonka mukaan liikuntatoimeen ollaan kaavoittajan taholta yhteydessä niissä hankkeissa, joilla arvioidaan olevan liikunnan kannalta merkitystä. Mikäli kaavoittaja ei pidä kaavaa liikunnan kannalta tärkeänä, syntyy lähtökohtatilanne, jossa liikuntatoimi ei ole osallisten joukossa. Tällöin osallistuminen hankkeeseen edellyttää nimenomaan liikuntatoimen omaa aloitteellisuutta.

Paikkakunnan koolla oli vaikutusta asiaan. Tätä kuvaa hyvin eräästä pienestä sisämaan kaupungista saatu kommentti:

”Tärkein tapa: Henkilökohtainen suora kontakti liikuntatoimenjohtajaan.”

Pienellä paikkakunnalla virkamiesyhteistyö onkin toteutettavissa kenties parhaiten edellä esitetyllä tavoin. Tuntuu järjettömältä aloittaa jokin projekti pyytämällä suoraan virallista lausuntoa tai perustamalla virkamiestyöryhmää paikkakunnalle, jossa hyvin toisensa tuntevat kaavoittaja ja liikuntatoimen viranhaltija työskentelevät läheisessä kontaktissa toisiinsa. Edellä esitetty toimintatapa lähestyy Forester’in (1996, 518) ajatuksia keskustelevalta ja samalla myös oppivasta suunnittelusta. Pienissä kunnissa liikuntapaikkojen järjestämiseen liittyvät maankäytölliset ongelmat voidaan myös arvioida helpommin hallittaviksi verrattuna suuriin tilanpuutteesta kärsiviin kaupunkeihin, joissa eri toimijoiden intressit kilpailevat ja samanaikaisia hankkeita on runsaasti vireillä.

7.2.3 Maankäyttö- ja rakennuslain säätämä yleinen vuorovaikutteisuus

Kyselyssä tiedusteltiin kaavoittajien mielipiteitä suunnittelun lisääntyneistä vuorovaikutusvaatimuksista ja pyydettiin myös vertaamaan tilannetta ennen maankäyttö- ja rakennuslakia vallinneeseen käytäntöön. Kysymys kuului tarkalleen: ”Minkälaisena koet maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen aiempaan verrattuna lisääntyneen vuorovaikutteisuuden maankäytön suunnittelussa?”

Annetuista vastauksista ei löytynyt kuin muutama vuorovaikutteiseen suunnitteluun pelkästään positiivisesti suhtautuva mielipiteenilmaisu. Toisaalta kommunikatiiviseen suunnitteluun skeptisesti tai jopa jyrkän vastahakoisesti suhtautuvien henkilöiden vastauksissa voitiin varsin yleisesti löytää myös positiivisia ajatuksia.

Alasuutarin (1993, 74) mukaisesti tyypologisoituna äärimmäisen positiivinen vastaus kuului:

”Hyvänä. Tarpeellisena ja paremman lopputuloksen mahdollistavana työmuotona.”

Edellä esitetty oli peräisin sisämaan keskisuuresta kaupungista samoin kuin myös seuraava asiaan negatiivisesti suhtautuva vastaus:

”Lisää vaikutusmahdollisuuksia. Valitettavasti myös lisää byrokratiaa. Hidastaa asioiden käsittelyä.”

Eteläsuomalaisesta pienestä kunnasta saatu vastaus toi esiin tässä jo aiemmin esitetyn vahvojen toimijoiden valtaan liittyvän ongelman:

”Vuorovaikutteisuuden hyödyntäminen demokratian lujittamiseksi vaatisi pelisääntöjä ja ehkä vaan yleistä ´sivistystä´. Nykytilanne - kovaäänisimpien mielipiteen esille tuominen - ei sitä mielestäni takaa. Julkisuutta pidän kylläkin hyvänä asiana kaavoituksessa.”

Vastauksissa toistuivat hyvin paljon samat näkemykset. Analyysia jatkettiin etsimällä yhdistetty mahdollisimman laaja tyyppi, joka tässä tapauksessa oli sattumalta myös autenttinen (Eskola & Suoranta 1998, 183). Autenttinen valinta voitiin tehdä, koska eräs vastaajista oli todella paneutunut aiheeseen ja kertoi varsin jäsentyneesti kaikkien kyselyyn vastanneiden kaavasuunnittelijoiden kollektiiviset tuntemukset. Lisäksi tässä suuresta eteläsuomalaisesta kaupungista saadussa vastauksessa keskityttiin myös erityisesti tarkastelemaan liikunnan olosuhteita. Edellä mainittu vastaus alkaa:

”Antoisana eräissä tilanteissa. Vanhojen asuntoalueiden, esim. omakotialueiden ja lähiöiden käyttäjien paikallistiedoista sekä asukkaiden toivomuksista ja ideoista on hyötyä. Asukkaat toivovat usein juuri liikuntamahdollisuuksien lisäämistä. Toivotaan, että kunta rahoittaisi alueelle uusia kenttiä, uimarannan, urheiluhallin tms.”

Edellä mainittu vastauksen osa osoittaa, että kyseessä on henkilö, joka ei monien muiden vastaajien tavoin ole turtunut vuorovaikutteisuussäännösten aiheuttamiin lisävelvollisuuksiin. Vastaus voidaan ajatella sellaiseksi, että se edustaa juuri lainsäätäjän ideaa ja näkemystä paikallisiin asukkaisiin kohdistuvan vuorovaikutteisuuden perusteista. Kyselyn vastaajista monet esittivät samanlaisia kommentteja, mutta monelta tämäntyyppinen positiivinen suhtautuminen myös puuttui. Huomiota voi kuitenkin kiinnittää siihen, että vuorovaikutuksen edut rinnastetaan tässä selvästi sellaisiin hankkeisiin, joissa asuinalueita kehitetään positiivisessa hengessä asukkaiden parhaaksi. Vastaus jatkuu edelleen:

”Entisenlaisena usein. Tiedottaminen ja jonkin asteinen yhteistyö kaavoitettavan alueen asukkaiden ja naapuruston kanssa on ollut normaalia käytäntöä jo pitkään.”

Moni vastaaja yhtyi tähän näkemykseen, jonka mukaan uusi laki ei ole tuonut merkittäviä muutoksia kaavoitusprosessin käytänteisiin. Useat totesivat yksinkertaisesti, että ainoa uusi asia on pakollinen osallistumis- ja arviointisuunnitelma. Muutamat vastaajista kommentoivat asiaa kuitenkin varovaisen myönteisesti ja jotkut taas näkivät pelkästään lisääntyntä byrokratiaa. Pitkän vastauksen seuraava kohta kuului:

”Erittäin hankalana ja suuritöisenä. Tämä vaihtelee tilanteen mukaan. Kaiken laajemman uudisrakentamisen, varsinkin asuntoalueiden ja pakollisten, mutta ´meidän-alueelle-ei-toivottujen´ hankkeiden vastustus on jatkuvasti lisääntynyt. Esim. kaatopaikkoja ja teitä, kunnallisia vuokra-asuntoja ja erityisasumista vastustetaan käytännöllisesti katsoen poikkeuksetta. Myös liikuntatiloja ja -alueita vastustetaan, kun asukkailla on erilaisia harrastuksia ja muiden harrastukset saatetaan kokea häiritseviksi ja meluaviksi. Usein pelätään myös uusien toimijoiden tuovan lisää liikennettä. Jonkin verran on myös ´ammattivalittajia´, ihmisiä, jotka valittavat aiheettomankin tuntuisista asioista sitkeästi ja pitkään, usein tavoitteenaan vain viivyttää rakentamisen aloittamista”

Moni muukin vastaaja oli kiinnittänyt huomiota esitettyihin NIMBY-ilmiöön ja ”ammattivalittajiin”. Moni oli myös sitä mieltä, että kaavaratkaisuista tehtävien valitusten määrä ei uusien vuorovaikutussäännösten voimassa ollessa ole vä-

hentynyt. Tämäkin viittaa osaltaan ammattivalittajiin, mutta saattaa olla myös seurausta maallikoiden puutteellisesta koko prosessin hahmottamisesta. Moni kaavasuunnittelija havaitsi maallikoilla olevan sellaisen käsityksen, että he vuorovaikuttajina omaavat myös päätöksentekovaltaa. Kun ensin vuorovaikutetaan innokkaasti ja sitten havaitaan, ettei kaavasta tulekaan mieltymysten mukainen, saattaa lopputuloksena olla jopa aiempaa suurempi halu tehdä valitus ratkaisusta. Maallikkojen ymmärrys siitä, että saman maa-alueen käytöstä saattaa olla useita täysin perusteltuja ristiriitaisia mielipiteitä, havaittiin monessa tapauksessa puutteelliseksi. Esimerkkivastaajamme kiteytti asian:

”Väärinkäsityksiä aiheuttavana, liian usein. Asukkaiden ja muiden tahojen osallistumista suunnitteluun halutaan lisätä, mutta kaikille tuntuu olevan epäselvää, mitä siitä pitäisi seurata. Suunnittelun päätöksentekovalta on entiseen tapaan kunnallisilla luottamusmiehillä. Kaavoittaja joutuu ikävään välikäteen, kun asukkaille selviää, ettei heidän vaatimuksiaan välttämättä huomioida ja että on muitakin vuorovaikuttavia tahoja, joiden sana myös painaa suunnittelussa.”

Edelleen tässä tarkoitettu kyselyyn vastaaja kiinnitti huomiota lähes kaikissa vastauksissa enemmän ja vähemmän kärkevästi kritisoituun ilmiöön, huimasti lisääntyneeseen työmäärään. Monet vastaajat totesivat sarkastisesti lisääntyneiden vuorovaikutussäännösten ainoastaan lisänneen kaavojen käsittelyaikoja. Esille tuli myös ajatus erityisistä vuorovaikutusvirkaileijoista tai -konsulteista sekä joissakin vastauksissa myös perusteltu kritiikki näitä kohtaan:

”Resursseja vaativana, ilman että suunnitelmien laatu vastaavasti paranee. Vuorovaikutuksen järjestäminen käytännössä vie erittäin paljon kaavoittajan aikaa, joka on pois itse suunnitteluun käytettävästä ajasta ja siten myös suunnitelman laadusta. Vuorovaikutusta varten voidaan palkata erillistä henkilökuntaa tai käyttää konsultteja. Näihin käytettävä raha on pois itse suunnittelun resursseista. Usein myös vuorovaikuttavien tahojen vaatimukset lähtevät muista kuin suunnitelman laatutavoitteista. Lisäksi yhden hyöty voi olla toisten tai toisen haitta.”

Vastaus tuo omalta osaltaan esiin erään lisääntyneen vuorovaikutteisuuden ongelman. Kasvaneet vaatimukset lisäävät vääjäämättä myös yksittäisen kaavan vaatimaa ajankäyttöä, mutta henkilökuntaa ei ole palkattu lisää. Tämä pakottaa kaavasuunnittelijat selektiiviseksi sen asian suhteen, mitä hankkeita työstetään korostetun vuorovaikutteisesti ja mitkä taas viedään läpi lain määräämin minimivaatimuksin. Mahdollisen vuorovaikutteisuusprosesseja työstämään palkattavan erityishenkilökunnan kohdalla voidaan herättää ainakin kysymys siitä, mitä etuja tällainen menettely itse asiassa tuo mukanaan perinteiseen asianajosuunnitteluun (Davidoff 1996, 309-311) verrattuna. Molemmissa kaavan laatijan ja alueiden asukkaiden tai muiden käyttäjien, eli suuren yleisön, välille syntyy ylimääräinen linkki. Kaavan laatija on kuitenkin lopulta vastuussa tekemästään ratkaisusta. Tällainen ”vuorovaikutushenkilö” ei siten voi toimiessaan myöntyä esitettyyn jopa perusteltuunkin kritiikkiin tai muulla tavoin tehdä päätöksiä kaavan laatijan puolesta. Hän kykenee toimimaan vain yhdyshenkilönä kaavoittajan ja maallikoiden välillä. Tuntuu, että menettely johtaisi kaavasuunnittelua kohti edelleen lisääntyvää byrokratiaa ja etäännyttäisi kaavasuunnittelijan entistäkin kauemmaksi suuresta yleisöstä. Lain tarkoituserät tämän asian suhteen kääntyisivät pääläelleen. Voidaan myös hyvällä syyllä olettaa, että kaavaratkaisusta kiinnostunut tai sitä kritisoiva maallikko haluaa vuorovaikuttaa nimenomaan

kaavan laatijan, eikä minkään kolmannen osapuolen kanssa. Tässä ei voi välttyä myöskään ajatukselta, että välittäjän omat mieltymykset saattaisivat päästä vaikuttamaan käynnissä olevaan prosessiin. Asianajosuunnittelussa, jossa kaavan laatija työskentelee ihmisten ja ihmisryhmien puolesta puhuvien asiantuntijoiden kanssa, hän pääsee ainakin itse puhtaalta pöydältä vertailemaan kilpailevia mielipiteitä.

Ajatus erityisestä vuorovaikutushenkilöistä esiintyy jo Foresterin (1989, 95-96) teoretisoinnissa. Samaa kysymystä pohtii myös Puustinen (2002, 231-232), joka kuitenkin tarkastelee asiaa myös siltä kannalta, olisiko suunnittelijakoulutuksessa panostettava nykyistä enemmän vuorovaikutustaitoihin.

Esimerkkivastaajamme toi edelleen selkeästi esiin useiden muidenkin vastaajien pohtiman kysymyksen kaavoitettavan kohteen vaikutuksesta vuorovaikutteisen suunnittelun mielekkyyteen:

”Hyödyttömänä, erityisesti uudisrakennuskohteissa. Uusia käyttökelpoisia ideoita tulee vuorovaikutuskokouksissa ym. asukkaiden ja järjestöjen taholta harvoin. Voimavarat keskitetään suunnitellun uudisrakentamisen vastustukseen tai sitten toiveet ovat niin epärealistisia, ettei niille löydy maksajaa. Eri tahot osaavat nykyisin myös tuoda ideansa esiin epävirallisia kanavia käyttäen, joten ne usein päätyvät suunnittelijan tietoon muuta kautta kuin järjestetyssä vuorovaikutuksessa. Uudisrakennusalueita naapurit pelkästään vastustavat ja asunnontarvitsijat eivät ole paikalla pitämässä puoliaan tai esittämässä toiveita suunnittelusta, joten vuorovaikutus tältä osin on hyödytöntä. Eri alojen asiantuntijat ovat tällaisissa suunnitelmissa paljon hyödyllisempiä vuorovaikututtajia kuin naapurit, joilla luonnollisesti ei ole motivaatiota kehittää uutta aluetta.”

Vastauksessa tulee tällä kohdin uudelleen tarkasteluun NIMBY -tyyppinen osallistuminen. Vuorovaikutteisuuudessa ei luonnollisestikaan ole järkeä, mikäli maallikko-osallistajat vastustavat kaikkia mahdollisia vaihtoehtoja, jotka kaavan laatija esittää alueen tai sen ympäristön uudelleen järjestelemiseksi. Tällaisessa pattitilanteessa ainoa järkevä toimintamalli on tukeutuminen kylmään juridiikkaan, eli kaavan valmiiksi laatimiseen ja hyväksymiseen päätöksellä, joihin halukkailla on valitusoikeus. Omien asuinalueiden kehittämiseksi esitettävät liian kalliit tai muuten epärealistiset toiveet lienevät saatujen vastausten pohjalta myös kaavasunnittelijoiden arkipäivää. Tällaisissa tapauksissa tosin valituskynnys voidaan arvioida selvästi edellä esitettyä tapausta korkeammaksi.

Vastaaja kiinnittää huomiota asiantuntijatahojen käyttökelpoisuuteen nimenomaan uusien alueiden suunnittelussa. Itse asiassa tämä onkin ainoa toimintavaihtoehto, sillä alueiden asukkaista vain harvoin on ennakolta tietoa.

Vaikka olemassa olevien asuinalueiden rauhaa järkyttävät kaavoitushankkeet eivät yleensä sanottavasti hyödy suunnittelun vuorovaikutteisuudesta, on toki oikeudenmukaista, että asukkaat voivat vastustaa muutosta. Asiaan liittyy myös Virtasen (1999a, 74) esittämä näkemys, jonka mukaan naapuruston asukkaat kykenevät asettamaan suunnittelukoneistolle erityisiä vaatimuksia hyvän ja ennen kaikkea perustellun kaavaratkaisun suhteen. Tällaisessa tapauksessa vuorovaikutteisuuudella on kuitenkin usein lähinnä prosessia pitkittävä vaikutus. Asukkaiden mielipiteen ollessa riittävän painava (riittävästi bourdieulaista sosiaalista pääomaa) lopputuloksena saattaa myös olla hankkeen raukeaminen. Tähän tulokseen on taas mahdollista päästä myös ilman pitkiä vuorovaikutusprosesseja vanhanaikaisella muistutus- ja edelleen valitusmenettelyllä. Esitetyn

perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että korostetun vuorovaikutteisen suunnittelumetodin käyttö soveltuu parhaiten asuttujen alueiden täydentämisessä sellaisiin hankkeisiin, jossa asukkaiden voidaan ainakin jossain merkityksessä katsoa saavuttavan hyötyä prosessista. Tästä päästäänkin esimerkkivastauksen viimeiseen kohtaan:

”Paikallisia asukkaita ilahduttavana. Ne asukkaat tai liikuntapalveluja käyttävät, joilla on aikaa käyttää vuorovaikutukseen ovat ilahuneita, kun pääsevät sanomaan mielipiteensä tai vastustamaan suunnitelmaa. Tosin todellista päätösvaltaa haluttaisiin lisää. Ongelmana ovat ’heikot tahot’, joiden ääni ei pääse kuuluviin ja joiden tarpeet pyrkivät siksi jäämään huomiotta vahvempien vuorovaikuttaessa.”

Tässä asiayhteydessä huomio kiinnittyy Staffansin (2004; 2002) kuvaamiin maallikkoasiantuntijoihin, joita hän kutsuu ”supertyypeiksi”. Tällainen eräänlaiseksi vapaa-ajanharrastukseksi muodostunut kaavasunnitteluprosesseissa positiivisessa mielessä toimiminen voidaan nähdä monin tavoin kaavasunnittelijoiden työn kannalta positiivisena. Tällaisilla henkilöillä on nimenomaan sitä ruohonjuuritason tietoa, jota virkamiehiltä saattaa puuttua, ja näiden perehtyminen kaavoitusprosessien todellisuuteen tekee vuorovaikutuksesta mutkatonta. Erityisesti tulee kuitenkin huomata ero Staffansin supertyyppien ja aiemmin kuvattujen kaikkea suunnittelua ja julkista päätöksentekoa vastustavien CAVE -tyyppien välillä. Hyvin toteutetussa laajaa vuorovaikutteisuutta edustavassa suunnittelussa tarvitaan kaikille avoimia esittelytilaisuuksia palautteen antamista varten, mutta myös erityisiä osallistumistilaisuuksia, joissa halukkailla on mahdollista osallistua varsinaiseen suunnitteluun. Hyvältä kaavoittajalta vaaditaan taas kykyä ja rohkeutta asettua puolustamaan myös niitä henkilöitä ja väestöryhmiä, jotka eivät tähän itse kykene.

7.2.4 Lähiliikuntapaikat

Lähiliikuntapaikka on paikallisten ihmisten tarpeisiin tarkoitettu epästandardinomainen kohde, jolle ei rakenneta pysyviä pukeutumistiloja, suihkuja tai katsomotiloja. Tällainen liikuntapaikka on myös miehittämätön, eli sillä ei työskentele pysyvästi henkilökuntaa. Epästandardinomaisuus tarkoittaa sitä, että suorituspaikat eivät ole urheilulajien virallisten kilpailusääntöjen mukaisia ja tämä sulkee näiden käytön virallisen kilpailutoiminnan ulkopuolelle. Tärkeä toiminnallinen lähtökohta on myös, ettei näiltä varata säännöllisiä vuoroja, vaan paikat ovat koko ajan vapaassa käytössä. Ympäröivän alueen ihmisten tarpeet määrittelevät ja ratkaisevat lähiliikuntapaikan laadun. Paikat voivat siis olla keskenään hyvin erilaisia. Lähiliikuntapaikkojen suunnittelussa oleellisena lähtökohtana pidetään lähialueen asukkaiden eli tulevien käyttäjien toiveiden huomioon ottamista (Suomen Kuntaliiton tiedote 2002).

Lähiliikuntapaikkojen merkityksestä etenkin urheiluseuratoiminnan ulkopuolelle jäävien tai jättäytyvien lasten ja nuorison tärkeänä vapaa-ajan harrastepaikkana vallitsee jokseenkin selvä yksimielisyys (Valtion Liikuntaneuvoston Rakentamisjaosto 2001, 3-6). Rakentamisen rahoitukseen on mahdollista hakea opetusministeriön tukea 50 % hyväksyttävistä kokonaiskustannuksista, mikä osaltaan kuvaa myös ministeriön vakavaa suhtautumista tällaisten paikkojen tarpeellisuuteen.

Lähiliikuntapaikkoja on aiemmin tarkasteltu liikuntapoliittiselta kannalta (mm. Järvinen, 2001), mutta välttämättömästä kytkentästä kokonaisvaltaiseen maankäytön suunnittelujärjestelmään ei näistä tarkasteluista löydy.

KUVIO 15 Paikallisten asukkaiden toteuttama lähiliikuntapaikka Jyväskylän Ristikivessä taajamarakenteen sisäisellä puistoalueella

Sähköpostikyselyssä kavasuunnittelijoilta tiedusteltiin heidän mielipidettään suunnittelumenettelystä, jossa liikuntaorientoituneet paikalliset toimijat itse tai jonkin kolmannen osapuolen avustuksella työstäisivät lähiliikuntapaikkasuunnitelman, ja valmiiksi pohdittu ratkaisu vietäisiin sitten normaalissa järjestyksessä maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen käsittelyyn. Kysymyksen aluksi vastaajille varmuuden vuoksi selvitettiin, mitä lähiliikuntapaikalla tarkoitetaan. Kysymys kuului tarkalleen seuraavasti:

”Lähiliikuntapaikka on pienimuotoinen liikuntapaikka, joka on tarkoitettu lähikortteleiden asukkaiden tarpeisiin. Sillä ei ole pysyvää miehitystä eikä pukeutumistiloja ja pelikentät ym. on suunniteltu sillä tavoin epästandardinomaisiksi, että tämä sulkee käyttäjäkunnasta pois kilpaurheilijat ja muut potentiaaliset ”ulkopuoliset”. Tehtyjen tutkimusten mukaan maassamme on merkittävä tarve tällaisten liikuntapaikkojen lisäämiseen. Minkälaisena näet mahdollisen menettelytavan, jossa liikuntaintressin omaava toimija panee vireille tällaisen alueen (koko 1000-5000m²) suunnittelun vihertai muulle rakentamattomalle alueelle yhdyskuntarakenteen sisällä, ja valmis suunnitelma muutetaan juridiikaksi maankäyttö- ja rakennuslain säätämässä järjestyksessä?”

Kavasuunnittelijoiden antamista vastauksista tehtiin aluksi kvantitatiivinen tarkastelu, jolla kartoitettiin kaavoittajien kentän yleistä mielipidettä kyseessä olevaan suunnittelumenetelmään. Käsiteltävään kysymykseen saadusta yhteensä 88 vastauksesta 48 (55%) on pidettävä esitetylle ennakkohypoteesille myönteisi-

sinä. Vastauksista 8 (9%) voidaan taas luokitella asenteeltaan voimakkaan skeptiseksi tai jopa selvän negatiiviseksi. Loput 32 (36%) vastausta olivat varauksellisen myönteisiä tai sellaisia, että näissä ei ilmaistu mielipidettä tavalla, jonka perusteella olisi mahdollista tehdä johtopäätöstä vastaajan kannasta. Tämän yleispiirteisen kvantitatiivisen tarkastelun perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että haastattelukysymyksessä esitetyn suunnittelumenetelmän käytölle ei ole estettä kaavasuunnittelijoiden keskuudessa vallitsevan yleisen mielipiteen mukaan. Menetelmä voidaan nähdä vähintäänkin kehittämisen arvoisena. Yleispiirteisesti tarkasteltuna voitiin myös panna merkille, ettei paikkakunnan koolla tai maantieteellisellä sijainnilla vaikuttanut olevan merkitystä saatuihin vastauksiin.

Kielteisesti suhtautuneiden vastaajien argumentit ovat tässä suunnittelumenettelyn edelleen kehittämiseksi erityisen arvokkaita. Kiteytetty ja hyvin harjattu kielteinen vastaus, joka saatiin suuresta eteläsuomalaisesta kaupungista, kuului:

”Esitetty menettely ei ole maankäyttö- ja rakennuslain mukainen. Osallisia on kuuluttava jo kaavoitukseen ryhdyttäessä. Aloiteoikeus on toki jokaisella kuntalaisella (kunnallisoikeus) ja suunnitella saa sinänsä kuka tahansa. Kaava-asian tullessa vireille suoritetaan lain mukainen osallistuminen ja vuorovaikutus, jolloin osalliset voivat esittää mielipiteensä ja osallistua suunnitteluun. Kaavan laatii pätevä kaavoittaja. Liikuntapaikan ja asemakaavamuutoksen suunnittelu tulee suorittaa vuorovaikutteisena prosessina. Tällöin tutkitaan mahdollisuudet liikuntapaikan toteuttamiseen ja mahdolliset muut maankäyttöintressit.

Kaavoitus ei ole vain ´suunnitelmien työstämistä toteuttamiseen oikeuttavaksi juridiikaksi´ vaan myös mm. ristiriitojen ratkaisemista. Nykylain mukaan myös yleisiä alueita toteutettaessa on kuultava osallisia, kuten naapureita, asukasjärjestöjä, kaavoittajaa jne.

Siis ensin vireille kaavamuutos, liikuntapaikan suunnittelu vasta kaavaprosessin yhteydessä.”

Vastauksessa tuodaan esiin suunnittelumenetelmän keskeinen ongelma. Jos hanke ei ole alueen asukkaiden yhteinen, vaan vireille panijana toimii pieni joukko, miten on mahdollista varmistaa maankäyttö- ja rakennuslain edellyttämä jo suunnittelun alkuvaiheeseen sijoittuva vuorovaikutteisuus? Eräs suuren kaupungin palveluksessa työskennellyt vastaaja kiteytti asian siten, että yksityiset henkilöt saattavat panna hankkeen vireille puhtaasti henkilökohtaisten ambitioidensa toteuttamiseksi:

”Kuuluu markkinavetoistuvan yhteiskunnan toimintatapaan. Tapaukset ovat useimmiten yrityspohjaisia, myös joku yhdistyksen/seuran vireille saattama. Viimeaikainen ´villitys´ on pinta-alaltaan laajemmat golfien lyöntiharjoittelupaikat, joita on ollut esillä parin vuoden sisällä viitisen kpl.”

Monessa vastauksessa, joista osassa toki suhtauduttiin esitettyyn ajatukseen varovaisen myönteisesti, tuli esiin myös kysymys lähiliikuntapaikkojen huollosta. Mikäli huoltotehtävät menevät paikallisten asukkaiden vastuulle, saattaa seurauksena olla ”puistojen privatisoituminen”. Huollosta vastaavat tahot saattavat alkaa mieltää lähiliikuntapaikan sellaiseksi, ettei sinne ole ulkopuolisilla henkilöillä asiaa.

Vastauksena edellä esitettyyn kritiikkiin voidaan todeta, että lähiliikuntapaikalla tarkoitetaan nimenomaan paikkaa, johon jokaisella on vapaa pääsy. Lähiliikuntapaikka ei siis voi olla esimerkiksi muutaman henkilön yleiselle viheralueelle toteuttama tenniskenttä, joka on lukossa silloin, kun hankkeessa mukana olevat henkilöt eivät ole paikalla. Kriittiset vastaajat olivat siis tällaisessa tapauksessa käsittäneet väärin koko lähiliikuntapaikan idean.

Suunnittelumenetelmällä ei myöskään ole tarkoitus astua kaavasuunnittelijoiden reviirille. Tavoitteena on päinvastoin helpottaa heidän työskentelyään. Ilman tässä ajateltua kaavoituksen pohjaksi laadittavaa lähiliikuntapaikkasuunnitelmaa kaavoitustyö jouduttaisiin aloittamaan todella aikaa vievin selvityksin. Maankäyttö- ja rakennuslain mukainen osallistumis- ja arviointisuunnittelu siihen liittyvine kuulemistilaisuuksineen ilman, että varsinaisesti tiedetään, minkälaista liikuntapaikkaa ollaan suunnittelemassa ja mihin, voidaan olettaa hyvin raskaan kaavoitusprosessin alkuvaiheeksi. Jos suunnittelun lähtökohtana on paikallisten asukkaiden tarve kehittää kouluikäisille lapsille näiden tarpeiden mukainen liikuntapaikka, saattaa käydä niin, että lapset ovat jo myöhäisessä murrosiässä, kun kaavaa päästään toteuttamaan. Saaduissa vastauksissa esitetyn kritiikin pohjalta voidaan kuitenkin nähdä välttämättömänä, että myös kaavoitustyön pohjaksi laadittavan lähiliikuntapaikkasuunnittelun tulee olla avointa. Suunnittelun vuorovaikutteisuuksessa on noudatettava samoja periaatteita, joita laki edellyttää kaavoja laadittaessa käytettävän.

Suunnittelu voidaan esimerkiksi avata paikallisessa julkisessa tilassa kokouksella, josta on kirjeitse tiedotettu asukkaille ja muille toimijoille, sekä jatkaa prosessi myös loppuun sen etenemisestä hyvin tiedottaen. Tällainen aktiivinen paikallinen mahdollisesti vielä asiantuntija-avusteinen suunnittelu luo sellaisen pohjan, että varsinainen lakisääteinen (maankäyttö- ja rakennuslain vaatima) kommunikatiivisuus voidaan kohdistaa hanketta mahdollisesti vastustavien tahojen mielipiteiden arviointiin. Maankäyttö- ja rakennuslaki ei aseta esteitä sille, että kaavan laatijalla olisi kritisoitavaksi asetettava luonnos käytettävänä suunnittelun pohjaksi, kun lain määräämä kaavoitusprosessin osallistumis- ja arviointisuunnitelman käsittelyssä tapahtuva ns. ”laatimisvaiheen kuuleminen” (MRA 30§) toteutetaan. Vuorovaikutteisuus sisältää tässä tapauksessa lähinnä hankkeen mahdollisten vastustajien mielipiteiden kuuntelemisen.

Tässä tarkasteltavan suunnittelumenetelmän voidaan arvioida selvästi nopeuttavan suunnitteluprosessia kokonaisuudessaan. Kaavasuunnittelijalla on yleensä lukuisia projekteja samanaikaisesti vireillä, ja tällaisen pienen hankkeen vaatimien yleisötilaisuuksien väli saattaa jo pelkästään tästä syystä venyä kuukausiksi. Toisaalta esitettyä menetelmää voidaan asianmukaisen vuorovaikutuksellisesti toteutettuna pitää myös hanketta vastustavien tahojen kannalta rehellisenä. Nämä tietävät jo lakisääteisen kaavan laatimiseen ryhtyessä, mistä on kyse. Kilpailevat maankäyttöintressit tulevat asianmukaiseen tarkasteluun, ja tässä tulee vastaan myös liikuntapaikkasuunnitelman laatijoiden riski. On mahdollista, että hyvinkin liikuntapaikkahanke jätetään hyväksymättä kaavoituksen yhteydessä, mikäli sitä vastustavat argumentit ovat riittävän vahvoja taikka muut painavat syyt tällaista vaativat. Tehty liikuntapaikan suunnittelutyö saattaa siis huonoimmassa tapauksessa osoittautua turhaksi.

Tyypillinen myönteinen suhtautuminen käy ilmi seuraavasta vastauksesta, jossa samalla kuitenkin kiinnitetään myös huomiota usein vastauksissa esiintyneeseen mielipiteeseen, jonka mukaan kunnallinen liikuntapaikkarakentaminen

tulee nähdä kokonaisuutena. Kyseinen vastaus saatiin suuresta sisäsuomalaisesta kaupungista.

”Menetelmä kuulostaa järkevältä. Täytyy kuitenkin huolehtia, että kaikki osalliset tulevat kuulluiksi ja että hanke sopeutuu liikuntatoimen kokonaissuunnitelmaan.”

Vastauksessa jo edellä käsitellyn kommunikatiivisuuden vaatimuksen ohella ilmaistaan tarve kokonaisvaltaisesta kunnallisesta liikuntapaikkasuunnitelmasta, jossa tässä tarkoitettut pienetkin kohteet olisivat mukana.

Varsin monessa vastauksessa esitettiin mielipide, jonka mukaan lähiliikuntapaikka voidaan perustaa lähivirkistys- tai jollekin muulle viheralueelle ilman kaavamuutosta. Lähiliikuntapaikan toteuttaminen onkin mahdollista tätä tietä maankäyttö- ja rakennuslain 90 §:ssä säädetyllä tavoin yleisen alueen toteuttamissuunnitelmana. Kyseisen pykälän 4 momentin mukaan kuitenkin:

”Kunnan tulee laatia yleisen alueen toteuttamiseksi suunnitelma noudattaen soveltuvin osin, mitä 85 §:ssä säädetään kadun suunnittelemisesta, jos tämä on alueen erityisen merkityksen vuoksi tarpeen.”

Olemassa oleville asuinalueille suunniteltavat lähiliikuntapaikat voidaan hyvällä syyllä mieltää kuuluviksi juuri edellä mainittuun laissa säädettyyn ryhmään, jolla on ”erityistä merkitystä”. Näiden käytöstä aiheutuvien todellisten tai kuviteltujen häiriöiden taikka muiden vastaavien syiden vuoksi niiden tarpeellisuudesta saattaa esiintyä hyvinkin erilaisia mielipiteitä. Mainitussa lain 85 §:ssä säädetään, että katusuunnitelman laatimisessa tulee ottaa huomioon lain 62 §:n vuorovaikutteisuusvaatimukset. Tämä taas johtaa siihen, ettei lähiliikuntapaikan toteuttamisen mahdollistava suunnitteluprosessi ainakaan yksinkertaistu valitsemalla maankäyttö- ja rakennuslain 90 §:n mukainen tapa toimia. Kaikille osapuolille olisi selvempää toteuttaa hanke tavallisena asemakaavamuutoksena. Tällöin hankkeen vastustajien kannalta menettely olisi huomattavasti 90 §:n menettelyä selkeämpi ja tutumpi. Myös liikuntapaikan suunnitteluhankkeen takana olevat tahot saavat kaavan hyväksymispäätöksen jälkeen selvemmän perustan suunnitelman toteuttamisen mielekkyydelle (olettaen, että kaava hyväksytään) ja edelleen myös ulkopuoliset olisivat selvillä alueenosan käyttötavasta.

Muutamassa vastauksessa esiintyi myös varsin huomionarvoinen mielipide, jonka mukaan tässä käsiteltävä suunnittelumenetelmä on täysin mahdollinen, mutta työ kannattaa aloittaa ottamalla yhteyttä kunnalliseen kaavoitustoimeen. Keskisuuren itäsuomalaisen kaupungin kaavoittajalta saatu vastaus kertoi tarkoin usean vastaajan mielipiteen:

”Aloitteen ja alustavan työn voi tehdä kuka tahansa, me teemme kaavan. Esitetty prosessi on mahdollinen, kuitenkin ennen suunnittelun käynnistämistä tulee neuvotella kaavoituksen kanssa paikan sopivuudesta muuhun kaupunkirakenteeseen, selvitettävä maanomistus jne.”

Yhteydenpidolla kaavoittajiin pystytään välttämään mahdollinen turha työ, joka tehtäisiin siinä tapauksessa, että suunnitelman toteuttamisen yleiset maankäytölliset edellytykset puuttuisivat. Kunnan kaavoitustoimi kuuluu näin ollen välttämättömiin asianosaisiin tässä tarkoitettussa lähiliikuntapaikkasuunnittelussa. Asianosaisuuden aste voidaan määritellä siten, että tämä on täysin kaavoitustoi-

men itse määriteltävissä. Kaavoitustoimi voi siis osallistua hankkeeseen tarpeelliseksi katsomallaan panostuksella. Vähimmäisvaatimuksena voidaan pitää sitä, että kaavoittaja on ainakin tietoinen vireillä olevista hankkeista. Esitetty edustaa myös monien kaavasuunnittelijoiden peräänkuuluttamaa molemminpuolista kommunikatiivisuutta.

7.2.5 Liikunnan ja virkistykseen teemayleiskaava tai muu yleissuunnitelma

Kyselyn vastaajilta tiedusteltiin heidän mielipidettään liikunnan ja virkistykseen teemayleiskaavasta, joka voisi toimia kokonaisvaltaisen kaavasuunnittelun apuvälineenä. Erityisesti kysymyksessä kiinnitettiin huomiota siihen, voisiko tällainen kunnan liikuntapaikkasuunnitelma olla liikuntaviranomaisten toimesta tuotettu.

Kysymys kuului: ”Mitä mieltä yleisesti olet liikuntapaikkayleiskaavasta, joka voisi toimia kokonaisvaltaisen kaavasuunnittelun ohjeena? Liikuntapaikkayleiskaava voisi olla konsulttivoimin tai muulla tavoin liikuntaviranomaisten toimesta toteutettu suunnitelma liikuntatoimen tarpeisiin.”

Yhteensä 86:sta kysymykseen vastaajasta 66 (77%) suhtautui myönteisesti laajaan erilliseen kartalle piirrettyyn liikuntapaikkasuunnitelmaan ja piti tätä hyvänä ja perusteltuna kokonaisvaltaisen kaavasuunnittelun apuvälineenä. Heistä kuitenkin vain 23 (27%) näki maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen teemayleiskaavan sopivana tähän tehtävään. Loput katsoivat, että suunnitelman tulee olla liikuntapaikka- tai muu suunnitelma vailla maankäyttö ja rakennuslain mukaista statusta. Vastaajista 12 (14%) suhtautui täysin neutraalisti aiheeseen. Osa heistä ei ottanut selvää henkilökohtaista kantaa asiaan ja osa taas tyytyi pohtimaan kysymyksessä esitetyn menettelyn hyviä ja heikkoja puolia. Esitettyyn menettelyyn selvän vastustavan kannan ilmaisi 8 (9%) vastanneista.

Paikkakunnan koolla tai maantieteellisellä sijainnilla ei havaittu olevan vaikutusta vastaajien mielipiteisiin. Samantyyppisiä vastauksia saatiin erikokoisilta paikkakunnilta ja toisaalta jopa saman kaupungin vastaajat saattoivat esittää täysin toisistaan poikkeavia näkemyksiä asiasta.

TAULUKKO 23 Kaavasuunnittelijoiden suhtautuminen yleispiirteiseen liikuntapaikkasuunnitteluun osana kokonaisvaltaista kaavoitusta (N 86)

	Vastauksia kpl	%
teemayleiskaava mahdollinen	23	27
liikuntapaikkayleissuunnitelma riittää	43	50
ei selvää kantaa	12	14
kielteinen suhtautuminen	8	9
yhteensä	86	100

Tässäkin tapauksessa esitettyä suunnittelumenetelmää vastustavien kaavasuunnittelijoiden osuus jää niin vähäiseksi, että menetelmän edelleen kehittämiseksi voidaan nähdä hyvät perustelut. On myös huomattava, että kaavasuunnittelijoiden sananvalta loppuu täsmälleen siihen, kun siirrytään maankäyttö- ja rakennuslain säätämien prosessien ulkopuolelle. Kielteisesti suhtautuneiden vastaajien

argumentit nähdään tutkimuksen kannalta arvokkaina erilaisiin lähtötilanteisiin sopivien suunnittelumenetelmien kehittämistä ajatellen.

Alasuutarin (1993, 74) typologisointia käyttäen mahdollisimman positiivisesti ja negatiivisesti asiaan suhtautuvat mielipiteet voidaan löytää kahdesta vastauksesta, jotka ovat peräisin samasta suuresta eteläsuomalaisesta kaupungista. Positiivinen vastaus kuului:

”Voi tulla kysymykseen erityisesti, jos kaupunki tai tietty kaupunginosa haluavat profiloitua erityisesti urheilun saralla, voi toki tulla kyseeseen myös muulloin yhtenä teemayleiskaavana muiden tärkeäksi katsottujen teemayleiskaavojen joukossa.”

Negatiivinen vastaus kuului vastaavasti:

”Maankäytön suunnittelijan näkökulmasta maankäyttö on kokonaisuus. Suunnittelussa on oltava mukana kaikki yhteiskunnan toiminnot. Erillisselvityksiä voi olla, mutta pidän maankäytön suunnittelun kannalta vaarallisena, että jokainen toiminta pyrkisi auktorisoimaan oman sektorinsa toiminnan.”

Mielipiteet jakoutuivat varsin selvästi suhtautumisessa yleisesti koko teemayleiskaavoitukseen. Negatiivisesti suhtautuneiden kaavoittajien vastauksissa ei siis voitu havaita millään tavoin vastustusta itse liikuntatoimintoja kohtaan. Ehkä kaikkein kärkevimmin tämän ilmaisi eteläsuomalaisesta suuresta kaupungista oleva vastaaja:

”Liikuntaviranomainen ei ole kaavoitusviranomainen. Yleiskaava on koko kunnan kehitystä ohjaava kokonaissuunnitelma, jossa tulee ottaa huomioon kaikki tarpeet. Tässä lähdetään taas sektoriajattelusta. Tulisi olla päinvastoin: kaavaprosessissa otetaan huomioon kaikki intressit. Pitäisikö olla erikseen myös tieyleiskaava, asumisyleiskaava, työpaikkayleiskaava, suojeluyleiskaava (. . .)”

Konsultin käyttöön liikuntapaikkayleiskaavan mahdollisena laatijana suhtauduttiin varovaisen kriittisesti. Menettely nähtiin mahdolliseksi, mutta vastauksissa kävi selvästi ilmi, että kaikki kunnassa tapahtuva kaavoitus tulee toteuttaa asianomaisten viranhaltijoiden johdolla ja valvonnassa. Moni vastaaja kiinnitti huomiota kaavan laatijaa koskevaan kysymykseen myös toiselta, juridiselta kannalta. Maankäyttö- ja rakennuslainsäädäntö (MRL 10§ ja MRA 3§) asettaa selvät ehtonsa kaavan laatijan pätevyydelle. Liikuntaviranomaisten omana hankkeena työstettävä oikeusvaikutteinen teemayleiskaava kohtaa tämän vuoksi ongelmia. Sen laatijaksi tulee löytää laissa tarkoitetun pätevyyden omaava henkilö. Seuraavassa teemayleiskaavoituksen hyväksyvässä kannanotossa kiinnitettiin huomiota nimenomaan siihen, että kyseisen kaavan tulee olla kunnassa normaalissa järjestyksessä työstettävä hanke. Vastaus saatiin länsisuomalaisesta keskisuuresta kaupungista:

”Teemayleiskaava on ihan hyvä ajatus. Yleiskaavan, myös teemayleiskaavan tekee ja hyväksyy kunnassa määrätty organisaatio, muiden hyväksymät suunnitelmat ovat muun nimisiä. Teemayleiskaavana suunnitelma saisi suuremman painoarvon. Sitä tekemässä olisi tietysti mukana liikunta-asiantuntemus. Konsultillakin sen voisi teettää, mutta kunnassa se käsiteltäisiin yleiskaavan tapaan.”

Jotkut vastaajista mielsivät liikuntayleiskaavan selvästi sellaiseksi, että tämä kohdistuisi laajojen viher- ja virkistysalueiden sekä näillä kulkevien reitistöjen käsittelyyn. Monilla paikkakunnilla onkin jo tällainen olemassa tai tekeillä (esim. Vantaa ja Jyväskylä). Vaikka sähköpostikyselyssä pyrittiin lähestymään nimenomaan kokonaisvaltaista kaiken liikuntatoiminnan sisältävää maankäytön suunnitelmaa, antaa tämä useissa vastauksissa esiin nostettu kaavamuoto syyn erityiseen tarkasteluun. Osa vastaajista kiinnitti huomiota siihen, että laajojen viheralueiden käytössä esiintyy myös muita intressejä, kuten erilainen ympäristön- ja luonnonsuojelu. Suuresta sisämaan kaupungista liikuntapaikkayleiskaavaan muuten myönteisesti suhtautunut vastaaja esitti asian seuraavasti:

”Varsin hyvä ajatus. Mutta vielä parempi olisi, jos kyseisenlaisessa teemayleiskaavassa käsiteltäisiin vieläkin laajemmin kaupungin ulkoilu-, liikunta-, virkistys- ja muita viheralueita (. . .) Tällöin yhdessä suunnitelmassa voitaisiin hallita useita hallintokuntia koskevat alueet / asiat.

Liikuntapuolen itsensä tekemissä suunnitelmissa on hieman ongelmana, ettei sieltä löydy riittävästi asiantuntemusta ja tietoa mm. suojelukysymyksistä, muiden viher- ja virkistysalueiden kuin itse liikunta- ja urheilualueiden tarpeista sekä myös itse suunnitteluprosessin läpiviennistä (. . .).

Konsulttivoimin on mahdollista tehdä tiukemmin rajattu teemayleiskaava, mutta kaikkia viheralueita koskeva yleiskaava on syytä pitää kaupungin omissa näpeissä.”

Vastauksessa esitetty viheralueyleiskaava ei ole pelkästään liikunnan ja liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteiden järjestämiseen keskittyvä maankäyttösuunnitelma. Viheralueyleiskaavan työstäminen vaatii siten huomattavasti laajempaa tarkasteluperspektiiviä, ja monenlaisten kaavaratkaisuun vaikuttavien seikkojen huomioon ottamista. Kaavojen laadintaan vaaditaan mm. ympäristönsuojelun asiantuntemusta. Viheralueyleiskaavan laatiminen miellettiin vastauksissa selvästi kunnan kaavoitustoimen työstämäksi sektoriyleiskaavoitukseksi, jossa liikuntaintressin omaavilla toimijoilla on pelkästään vahva asianosaisasema mutta ei koko prosessin johtajan statusta.

Eräs vastaaja kiinnitti huomiota tässä tarkoitettua asiaa sivuavana maankäyttö- ja rakennuslain mukaisena hankkeena kansallisen kaupunkipuiston perustamiseen (MRL 68§). Kyseisen pykälän 1 momentissa säädettyinä mahdollisena perusteena puiston perustamiselle on mainittu kulttuuri- tai luonnonmaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden, kaupunkikuvallisten ja sosiaalisten arvojen ohella virkistys. Vaikka kansallisen kaupunkipuiston perustaminen lie neekin mahdollista vain rajallisessa määrässä kaupungeja, voidaan tämä nähdä erittäin positiivisena yksittäisenä hankkeena kaupungin liikuntamahdollisuuksien kannalta. Kyseinen kohde eroaa viheralueyleiskaavalla työstettävästä alueesta monin tavoin. Se sijaitsee nimenomaan kaupunkirakenteen sisällä tai tämän välittömässä läheisyydessä, mikä voidaan nähdä merkittävänä etuna jokapäiväisen liikunnan kannalta. Lain henki on, että kansalliseen kaupunkipuistoon ei voida sijoittaa ainakaan kovin raskaita uusia rakennelmia, eli alue palvelisi lähinnä ulkoliikuntaa. Kansallisen kaupunkipuiston perustamispäätös tehdään ympäristöministeriössä, mikä tekee siitä varsin pysyvän. Alueen rajausta on mahdollista myöhemmin muuttaa vain erityisen painavin perustein. Kansallisen kaupunkipuiston tarkastelu voidaan tässä sivuuttaa toteamalla, että kyseessä on liikunnan harrastamisen kannalta myönteinen kohde.

Eräs Sisä-Suomen pienessä kaupungissa työskennellyt vastaaja kiinnitti huomiota rajatun alueen suunnitteluun yleiskaavalla.

“(. . .) Siinä tapauksessa, että liikuntapaikka on laaja-alainen tai oikea liikuntapaikkojen keskittymä ja sen ympäristövaikutukset laajoja, voidaan ajatella, että laaditaan erillinen osayleiskaava, jolla saadaan juridiikkaa kuntoon yksityiskohtaisempaa suunnittelua varten.”

Esitetty näkemys sisältyi pitkään pohtivaan vastaukseen, joka kvantitatiivisessa analyysissä noteerattiin neutraaliksi. Vastaus sisälsi siis myös liikuntapaikkayleiskaavaan skeptisesti suhtautuvia argumentteja. Vastauksen mukaisen laaja-alaisen liikuntapaikan suunnittelu voidaan rinnastaa edellä käsiteltyyn viheralueyleiskaavoitukseen. Liikuntapaikkakeskittymän suunnittelun voidaan katsoa vaativan kaavan painoarvon taakseen muun muassa vastauksessa esitetyn ympäristövaikutusten arvioinnin tarpeen vuoksi. Tähän kuuluvaan sosiaalisten vaikutusten arviointiin liittyy toiminnasta mahdollisesti ympäristön asukkaille aiheutuvien häiriöiden tunnistaminen. Vaikeaa on myös kuvitella, että tarpeellinen ja vaadittava suunnittelun vuorovaikutteisuus olisi saavutettavissa muulla tavoin kuin kaavoituksen keinoin. Tässä tapauksessa kuitenkin kyse ei ole sanan varsinaisessa merkityksessä liikuntapaikkayleiskaavasta vaan tietyn alueellisen kokonaisuuden normaalista tavanomaisesta suunnittelusta. Alue vain tässä tapauksessa sattuu sisältämään lähes pelkästään liikuntatoimintoja. Edelleen tällaisessa tapauksessa joudutaan varsin nopeasti myös tilanteeseen, jossa alueelle sijoittuva uudisrakentaminen vaatii pohjakseen asemakaavan.

Monet vastaajat pitivät laajaa yleispiirteistä liikuntapaikkasuunnitelmaa tarpeellisena, mutta vastustivat tämän laatimista maankäyttö- ja rakennuslain mukaisena kaavana. Keskeisiä argumentteja virallisia kaavoja vastaan olivat teemayleiskaavoitukseen kohdistuvan yleisen skeptisyyden ohella laatimisprosessin raskaus sekä kaavan joustamattomuus. Tyypillinen tämän suuntainen vastaus, joka saatiin eteläsuomalaisesta suuresta kaupungista, kuului:

”Osayleiskaavan laatiminen on niin raskas juridinen prosessi etten suosittele. Yhtään kaavaa ei kannata tehdä, jos ei ole pakko. Sen sijaan kannattaa tehdä liikunnan ja virkistyksen yleissuunnitelma tms. jota sitten toteutetaan muun kaavoituksen yhteydessä. Liikuntavirasto voisi hyvin teettää tällaisen vaikka konsultilla, mutta prosessissa tulee olla koko ajan mukana myös muut hallintokunnat.”

Vastaajan ensimmäinen argumentti laatimisprosessin vaatimasta työmäärästä, joka myös toistui useissa samansisältöisissä vastauksissa, on varsin tärkeä. Kaupunkien kaavasunnittelijoiden resurssit mahdollisen käytettävän työajan osalta vaikuttavat varsin rajallisilta, ja kokonaisvaltaisen lakisääteisen kaavasunnittelun jakaminen sektorikohtaisiin osiin aiheuttaa vääjäämättä ylimääräistä työtä.

Liikuntapaikkasuunnittelun toteuttaminen omana kaavasunnittelusta erillään olevana hankkeenaan antaa ”sektorikaavoitusta” vastustavien suunnittelijoiden mielestä riittävän pohjan, josta voidaan edetä varsinaiseen kokonaisvaltaiseen kaavoitukseen. Tällainen liikuntapaikkasuunnitelma ilman kaavan juridista painoarvoa antaa heidän mielestään samat lähtökohdat normaalin kaavasunnitteluun kuin teemayleiskaava. Menettely saattaa kuitenkin aiheuttaa myös ongelmia. Mikäli liikuntasuunnittelun tavoitteita ei siirretä laadittavaan maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen yleiskaavaan, saattaa liikunnan paino-

arvo myöhemmässä asemakaavoitusprosesseissa esiintyvissä maankäyttömuotojen välisessä kilpailutilanteessa jäädä vähäiseksi. Tällainen kaavoituksen ulkopuolinen suunnitelma on tietysti hyvänä liikuntaorientoituneiden toimijoiden apuvälineenä kaavojen vuorovaikutusprosesseissa, mutta siltä puuttuu juridinen painoarvo. Kynnys muiden vahvempien toimijoiden etujen mukaisille liikunnan kannalta negatiivisille päätöksille on matalampi kuin tilanteessa, jossa asialla on lainvoimaisen kaavan osoittama status.

Edelleen eräs vastauksissa useasti toistunut mielipide koski suunnittelun vuorovaikutteisuuutta myös työstettävien epävirallisten liikuntayleissuunnitelmien kohdalla. Vastaajat pitivät erittäin tärkeänä, että liikuntatoimen työstämissä suunnitelmissa kuultaisiin kaavoittajia. Suuren sisämaan kaupungin palveluksessa työskennellyt vastaaja kiteytti asian varsin kärkevästi:

”No varmaan olisi hyvä juttu, kunhan päästäisiin sopimukseen kuka tällaista [suunnittelua] johtaa (. . .) Auttaisi varmaan liikuntapuoltakin ymmärtämään, etteivät voi omalla päätöksellään lätkiä kenttiä sinne tänne. Aasukkaat ovat vihaisia.”

Liikuntatoimen ja kaavoitustoimen yhteistyöllä varmistettaisiin, etteivät liikuntasuunnitelmat ole tiedossa olevien hankkeiden vastaisia taikka sellaisia, jotka muuten vaikeuttavat kokonaisvaltaista kaavoitusta. Tämä olisi luonnollisesti myös liikuntatoimen etujen mukaista, koska näin voidaan välttää mahdollista turhaa työtä.

7.2.6 Kuntien yhteinen virkistysalueyleiskaava

Kaavasuunnittelijoilta tiedusteltiin heidän mielipidettään laajojen ylikunnallisten virkistysalueiden ja -reittien suunnittelusta useamman kunnan yhteisen yleiskaavan avulla. Kysymys kuului: ”Maankäyttö- ja rakennuslaki antaa mahdollisuuden useamman kuin yhden kunnan yhteiselle yleiskaavalle. Millaisena näet tällaisen kaavan mahdollisen käytön laajojen ylikunnallisten virkistysalueiden suunnitteluvälineenä?”

Saadusta kaikkiaan 84 vastauksesta 37 (44%) voidaan luokitella asialle myönteiseksi ja 14 (17%) selvän kielteiseksi. Yleinen vastaus 33 (39%) oli neutraali tällaisen yleiskaavoituksen hyvien ja huonojen puolien tarkastelu tai vertailu maakuntakaavaan.

Tyypillinen negatiivinen vastaus, joka saatiin suuresta eteläsuomalaisesta kaupungista, kuului:

”Miten se eroaisi maakuntakaavasta? Senkin tehtävänä on turvata mm. viherverkostojen jatkuminen kuntarajojen yli.”

Lähes kaikkiin vastustaviin kannanottoihin sisältyi sama mielipide maakuntakaavan riittävydestä tässä tarkoitettujen alueiden kaavallisessa käsittelyssä. Ajatus voidaan luokitella relevantiksi siinä suhteessa, että maakuntakaavaa on pidettävä ensisijaisena lakisääteisenä instrumenttina ylikunnallisten asioiden ratkaisemiseen. Maakuntakaava voidaan kuitenkin nähdä raskaana käsiteltävien asioiden suuren määrän, kaavan laajuuden sekä laatimisprosessin hitauden vuoksi. Jos halutaan nopeita toimia eri kuntiin kuuluvien taajamakeskustojen välisen liikuntatoimille tärkeiden viheralueiden suunnitteluun, saattavat kyseiset tavoitteet helposti jäädä toisarvoisina muiden ”tärkeämpien” asioiden sivuutta-

miksi maakuntakaavan raskaassa laatimisprosessissa. Kaavan laatijoiden ja etenkin päätöksentekijöiden mielenkiinto saattaa yksinkertaisesti fokusoitua muihin asioihin. Lisäksi onnistunut liikuntapaikkasuunnittelu edellyttää monessa tapauksessa selvästi maakuntakaavaa suurempaa tarkkuusastetta. Kuitenkin on ensiarvoisen tärkeää, että kunnissa työstetyt liikuntatoiminnoille tärkeät suunnitelmat saadaan sopivan tilaisuuden tullen siirretyiksi maakuntakaavoihin, jos maakuntakaavan hyvin yleispiirteinen asioiden esitystapa tämän sallii.

Toisena voimakkaasti skeptisyyttä aiheuttavana tekijänä tuli esiin laatimisvaiheen sekä etenkin hyväksymis- ja vahvistusprosessin raskaus. Eteläsuomalaisesta keskisuuresta kaupungista saatu kvantitatiivisessa analyysissä neutraaliksi luokiteltu vastaus kuului:

”Tällainen voisi olla hyödyllinen instrumentti. Entisessä seutukaavoituksessa sen alkuvaiheessa oli näitä tavoitteita. Kaupunkiseudulla saattaa olla arvokkaita aluekokonaisuuksia, joita varten yhteisten yleiskaavojen laatiminen sopisi erinomaisesti. Saattaa kuitenkin olla, että yhteisessä yleiskaavassa joudutaan perustamaan uusia päätöksentekielimiä, joille päätösvalta siirretään, eikä moni kunta ole tällaiseen valmis. Vaihtoehtona on tehdä yhteistyötä ja hyväksyä sitten kussakin kunnassa oma osuutensa laajemmasta kokonaisuudesta.”

Vastauksessa esiin tuotu ajatus suunnitelman työstämisestä yhteisenä hankkeena mutta virallisesta hyväksymisestä siten, että tämä tapahtuisi kussakin kunnassa erikseen, toistui useassa vastauksessa. Jos kukin kunta hyväksyy suunnitelman vain siltä osin kuin se koskee oman kunnan aluetta, ei kaavaa tarvitse viedä ympäristöministeriön vahvistettavaksi. Tässä tapauksessa laaja suunnitelma vain yksinkertaisesti pilkottaisiin kunnallisten rajojen määrittelemiin osiin eli kyse ei olisi enää laissa säädetystä yhteisestä yleiskaavasta vaan kuntien välisestä yhteistyöstä erillisten yleiskaavojen yhteensovittamiseksi. Tätä asiaa tarkasteltiin jo lakia valmistelleessa hallituksen esityksessä (HE 101/1998, 77).

Eräässä vastauksessa kiinnitettiin huomiota suunnittelualueelle mahdollisesti sijoittuvaan maakuntarajaan. Mikäli tällainen kulkee kahden sellaisen kaupungin tai asutuskeskuksen välillä, joiden tarpeisiin suunnitelmaa laaditaan, aiheuttaa tämä oman erityisen hankaluutensa. Kaupungit tai asutuskeskukset eivät ole saman maakuntakaavan piirissä. Vaikka yleiskaava tällaisella paikalla on juridisesti mahdollinen, saattaa sen laatiminen normaalitapaukseen verrattuna vaatia runsaasti ylimääräistä työtä. On kuitenkin todettava, että maassamme on vain vähän paikkakuntia, joissa maakuntaraja erottaa kahta suurehkoa taajamaa toisistaan.

Myönteisesti yhteiseen virkistysalueyleiskaavaan suhtautuvien vastaajien mielipiteenilmaisut olivat yleisesti varsin pelkistettyjä. Niissä todettiin vain lyhyesti myönteinen suhtautuminen tällaiseen kaavaan. Muutamat vastaajat kiinnittivät kuitenkin huomiota tärkeään kysymykseen suunniteltavien reitistöjen ym. rakennettavien kohteiden toteuttamisen rahoituksesta.

Kuntien yhteiseen virkistysalueyleiskaavaan positiivisen kannan ilmaiseva pääkaupunkiseudulta saatu vastaus kuului:

”Erittäin suuret mahdollisuudet juuri virkistysalueiden- ja reittien suunnittelussa. Tämä mahdollisuus tehdä yhteinen yleiskaava on todella tervetullut ja ehdottomasti pitäisi aloittaa ’yleiskaavojen yhteensovittaminen’ yhteisen yleiskaavan tekemiseksi esim. pääkaupunkiseudulla.

Yhteisen yleiskaavan teko voisi käynnistyä nimenomaan teemoittain, joista ensimmäinen olisi virkistysalueet ja ulkoiluyhteydet.”

Osa yhteiseen yleiskaavaan myönteisesti suhtautuneista vastaajista vastusti kuitenkin jyrkästi tällaisen kaavoituksen hajauttamista teemayleiskaavoiksi. Nämä aiemmin tässä tutkimuksessa liikuntapaikkayleiskaavaan jo skeptisesti suhtautuneet vastaajat näkivät kuntien yhteisen yleiskaavan varteenotettavana vaihtoehtona ylikunnalliselle suunnittelulle, mutta pitivät välttämättömänä suunnittelun kokonaisvaltaisuutta. Sektorikaavoitusta ei siis hyväksytty missään muodossa. Pääkaupunkiseudulta saatu vastaus kuvasi hyvin tätä mielipidettä:

”Pääkaupunkiseudulla näkisin, että yhteinen yleiskaava tulisi tehdä koko maan käytöstä, jos tarpeen, ei erikseen eri toiminnoista.”

Vastauksista kävi selvästi ilmi erilaisten kaupunkiseutujen erilaiset suunnittelun lähtökohdat. Kasvavilla kaupunkiseuduilla vetoaminen maakuntakaavaan taa-
jamien välisten viheralueiden suunnitteluvälineenä oli vähäistä. Kaikilla näillä (Suur-Helsinki, Tampere, Turku, Oulu ja Jyväskylä) oltiin varsin yleisesti jonkinlaisen ylikunnallisen yleiskaavallisen yhteistyön kannalla. Maakuntakaavoitus kokonaisuutena pakettina nähtiin vastausten perusteella liian raskaaksi prosessiksi kasvavien kaupunkialueiden virkistysaluesuunnittelun pulmiin. Kuitenkin edellä mainituilta kaupunkiseuduilta saatiin runsaasti neutraaleja vastauksia. Vaikuttaa siltä, että myös ylikunnallisen yleiskaavan laatiminen törmää tällaisilla seuduilla moniin kaavoitusprosessien raskauteen liittyviin ongelmiin.

Harvaan asutuilla seuduilla sijaitsevilla yksittäisissä kaupunkikeskuksissa maakuntakaavaa pidettiin varsin yleisesti riittävänä. Yhteistyötä tehtiin ja sitä pidettiin edelleenkin tarpeellisenä keskuksen ja tätä ympäröivien kuntien kehittämisessä esimerkiksi ulkoilureitistöjen suunnittelussa. Tämän tyyppiset kehityshankkeet nähtiin kuitenkin sellaisena, etteivät ne edellytä erillistä kaavaprosessia.

Ylikunnalliseen yleiskaavaan suhtauduttiin selvästi keskimääräistä myönteisemmin Oulun seudulta saaduissa vastauksissa. Tällaista kaavoitusta on myös toteutettu alueella menestyksellisesti. Jopa eräs eteläsuomalainen vastaaja viittasi ”Oulusta saatuihin kokemuksiin”.¹⁵ Edellä esitettyä voidaan pitää huomionarvoisena argumenttina ylikunnallisen virkistysyleiskaavan puolesta.

Vastauksista ei havaittu edellä esitettyjen lisäksi muita paikkakunnan kokoon tai maantieteelliseen sijaintiin liittyviä eroja.

¹⁵ Kyseessä on Oulun seudun kuntien yhteinen yleiskaava 2020 (Oulu 2003). Kaava on laadittu yhteistyössä Oulun, Haukiputaan, Kiimingin, Muhoksen, Kempeleen, Oulunsalon ja Hailuodon alueelle. Yleiskaava hyväksyttiin seutuvaltuustossa 27.08.2003.

8 POHDINTA

8.1 Tutkimusprosessi

Tutkimuksen aluksi määriteltiin Otto I. Meurmanin kuvaaman tasa-arvoisen jäsenensä tarpeet huomioon ottavan yhdyskunnan liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteet. Tästä edelleen tutkimus eteni niiden toimintatapojen selvittämiseen, joiden avulla edellä mainitut liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteet voitaisiin kytkeä kokonaisvaltaiseen maankäytön suunnitteluun.

Liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteiden selvittäminen toteutettiin siten, että asiaa koskeneen väestön liikuntatottumuksia, liikunnan harrastamisen ongelmia ja asiaan liittyviä tulevaisuuden toiveita koskevan kyselyn varsin yksityiskohtaiset tutkimustulokset muunnettiin muotoon, jossa tuloksia oli mahdollista tarkastella kolmena laajana asiakokonaisuutena. Erilaiset liikuntapaikat jaoteltiin suuriin liikuntalaitoksiin, paikalliseen käyttöön tarkoitettuihin liikuntapaikkoihin sekä kolmanneksi viheralueisiin ja kevyen liikenteen väyliin. Tällä tavoin jäsenneyt tutkimustulokset voitiin koko tutkimuksen tavoitteiden edellyttämällä tavalla siirtää Suomen (1998; 1989) ja Horellin (1982) määrittelemään elinpiirimallin mukaiseen tarkasteluun.

Kaavoitusalan asiantuntijoille toimitetun kyselyn kysymyksenasettelussa lähtökohtana pidettiin sitä, että kaikenlainen vuorovaikutteisuus on liikunnan etujen mukaista. Kommunikatiivisuuden katsottiin edistävän liikunnan asiaa muun muassa siitä syystä, että liikunnan harrastusolosuhteisiin panostaminen mielletään yleisesti myönteiseksi toiminnaksi maassamme. Vuorovaikutteisissa prosesseissa liikunnan "kentän" erilaiset mielipiteet on mahdollista liittää osaksi kokonaisvaltaista lakisääteistä maankäytön suunnittelua. Vuorovaikutteisuuutta ja sen toteuttamista lähestyttiin kolmella kysymyksellä, jotka koskivat yhteistyötä liikuntaintressin omaavien toimijoiden kanssa, yhteydenpitoa kunnalliseen liikuntatoimeen sekä kolmanneksi maankäyttö- ja rakennuslakiin säädettyä yleistä vuorovaikutteisuuutta. Maankäytön suunnittelun kenttää lähestyttiin myös kolmella suunnittelumetodiikkaa koskevalla kysymyksellä. Kysymykset koskivat lähiliikuntapaikan suunnittelua, yleispiirteistä kokonaisvaltaista liikuntapaikkasuunnittelua (liikuntapaikkayleiskaava) sekä ylikunnallista yleiskaavaa laajojen ulkoilualueiden suunnitteluvälineenä. Kyseisestä mielipidekartoituksesta

saatuja tuloksia oli mahdollista tarkastella Suomen (1998; 1989) ja Horellin (1982) esittämän elinpiirimallin mukaisessa kehyksessä.

8.2 Kyselyille asetettujen tavoitteiden toteutuminen

Väestölle toimitettu postikysely tietojen keräämisen osalta onnistui suunnitellusti. Stratifioidulla satunnaisotannalla valituista 6000 henkilöstä tavoitettiin 5946, ja näiltä saatiin kertaalleen uusitun kyselyn jälkeen riittävä määrä eli yhteensä 2980 vastausta. Vastausprosentiksi tuli siten 50. Kyseistä alkuperäistä Suomen (2000a) tutkimusta varten tehtyä kyselyaineistoa rajattiin tässä tutkimuksessa siten, että vastaajiksi valittiin ne henkilöt, jotka ilmoittivat asuinpaikakseen taajaman. Näitä henkilöitä oli yhteensä 2078.

Vastaajien taustatiedot poikkesivat jonkin verran maamme kaikkia taajama-asukkaita koskevista vastaavista tiedoista. Suurin (tilastollisesti erittäin merkitsevä) poikkeama keskimääräiseen taajamaväestöön verrattuna kohdistui vastaajien ikäjakaumaan. Erot syntyivät lähinnä ikäryhmässä 30-39 vuotiaat, jossa kyselyyn vastattiin keskimääräistä passiivisemmin sekä ikäryhmässä 50-59 vuotiaat, jossa vastaaminen oli keskimääräistä aktiivisempaa. Naiset olivat miehiä aktiivisempia vastaajia tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Kotipaikkakunnan koon mukaisesti tarkasteltuna pienten alle 20 000 asukkaan kuntien asukkaat olivat tätä suuremmissa kunnissa asuvia aktiivisempia vastaajia. Ero oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Vastaajien sijoittuminen tulotason mukaisiin ryhmiin ei sen sijaan poikennut tilastollisesti merkitsevällä tavalla koko taajamaväestöstä.

Kaavoitusalan asiantuntijoille suunnattu puolistrukturoitu sähköpostikysely onnistui myös tavoitteiden mukaisesti. Koko perusjoukolle (N=350) toimitettuun kyselyyn vastasi 94 kunnallista kaavasuunnittelijaa eli 27 prosenttia perusjoukosta. Jos verrataan vastaajien määriä kuntakoon mukaisesti tarkasteltuna kunnissa työskentelevien kaavoittajien kokonaismääriin, pienillä vastaamisaktiivisuuden eroilla ei ollut tilastollista merkitsevyyttä.

Tutkimusmetodisesti puolistrukturoitu sähköpostikysely osoittautui onnistuneeksi ratkaisuksi. Vaikuttaa siltä, että sähköpostitse on helppo saada vastauksia tämän tyyppisiin asiantuntijakyselyihin, eli henkilöiden kynnys tutkimukseen osallistumiseen on suhteellisen alhainen. Lisäksi menettely on huomattavasti perinteistä postikyselyä vähätöisempi ja edullisempi. Toisaalta on erikseen todettava, että sähköpostikysely soveltuu lähinnä tämän tutkimuksen kaltaisiin tarkoituksiin, jossa perusjoukko on tiiviisti rajattu ja kaikilla potentiaalisilla vastaajilla on käytössään sähköposti, jonka osoite on helposti selvitettävissä

8.3 Tutkimuksen luotettavuus ja pätevyys

Validiteetti

Tutkimuksen validiteetilla eli pätevyydellä tarkoitetaan sen kykyä mitata juuri sitä, mitä tutkimukselle asetettujen tavoitteiden pohjalta on tarkoituskin mitata (Hirsjärvi ym. 2001, 213).

Tässä tutkimuksessa tavoitteena oli löytää keinoja ihmisten liikunnan harrastamisen olosuhteiden kehittämiseksi asianmukaisella liikuntasuunnittelulla sekä selvittää, miten tähän toimintaan kiinteästi sidoksissa oleva liikuntapaikkasuunnittelu olisi parhaiten kytkettävissä maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen maankäytön suunnittelujärjestelmään. Tutkimus kohdistui ihmisten omatoimisen liikunnan harrastamisen edellytysten kehittämiseen Meurmanin (1947, 9) tarkoittaman yleiseen hyvinvointiin ja tasa-arvoon tähtäävän yhdyskuntasuunnittelun kehityksessä.

Aluksi pyrittiin määrittelemään väestöryhmien tasa-arvoon tähtäävälle liikuntapaikkasuunnittelulle asetettavat keskeisimmät tavoitteet. Tämän tutkimusvaiheen tulosten selvittyä siirryttiin kaavoitusalan asiantuntijoille osoitettuun kyselyyn. Oikeanlaiset maankäytön suunnittelumetodeja koskevat kysymykset oli mahdollista tehdä esiin nousseiden liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteiden pohjalta.

Tasa-arvoisen liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteita selvitettiin väestön liikunnan harrastustottumuksia, liikunnan harrastamista vaikeuttavia tekijöitä sekä asiaan liittyviä tulevaisuuden toiveita koskevin strukturoiduin (Eskola & Suoranta 1998, 87) kysymyksin. Tähän oli käytettävissä Suomen (2000a) aineisto, josta tämän tutkimuksen vaatimalla tavalla rajaten oli mahdollista saada esille tarvittava tieto. Suomen aineistosta tarkasteltavaksi otettiin niiden henkilöiden vastaukset, jotka ilmoittivat asuinpaikakseen taajaman. Kyselytutkimuksesta saatuja muun muassa erillisiä nimettyjä liikuntapaikkoja ja harrastettavia lajeja koskevia tietoja ei ollut mahdollista suoraan siirtää maankäytöllisen tarkastelun lähtökohdaksi. Tämän vuoksi tutkimusvaiheen tulokset muunnettiin ensin laajemmiksi asiakokonaisuuksiksi ja mukautettiin tätä kautta Suomen (1998; 1989) ja Horellin (1982) esittämän elinpiirimallin mukaiseen kehukseen.

Liikuntapaikkasuunnittelun kaavoitukseen liittämisen ongelmia selvitettiin kaavoitusalan asiantuntijoille toimitetun puolistrukturoidun sähköpostikyselyn avulla. Kohderyhmäksi valittiin kaikki yli 15 000 asukkaan kunnissa työskentelevät kaavasuunnittelijat. Kohderyhmän valintaa on mahdollista perustella nimenomaan koko tutkimuksen validiteetin vaatimuksella. Juuri tällä ryhmällä katsottiin olevan selkeä käsitys kunnallisten kaavoitusprosessien käytänteistä, ongelmista sekä kehittämismahdollisuuksista. Asiaan liittyy myös kaavoitustyön jatkuvuuden mukanaan tuoma vastuu. Kaavoittajilla katsottiin olevan asiantuntijavaltaa (Giddens 1995, 19) erityisesti suunnittelutyössä käytettävien metodisten kysymysten kohdalla. Puolistrukturoituun kyselyyn päädyttiin sen vuoksi, että tämä tutkimusmetodi mahdollisti laajan asiantuntijajoukon mielipiteiden selvittämisen. Myös tämä ratkaisu liittyy tutkimuksen validiteetin, sillä pienemmän joukon mielipiteiden kartoitus esimerkiksi teemahaastattelulla olisi saattanut antaa aiheita epäilyyn tutkijan ennakoajatuksille ja mieltymyksille otollisten haastateltavien valinnasta.

Asiantuntijakysely laadittiin sellaiseksi, että saatujen vastausten tarkastelu oli mahdollista elinpiirimallin mukaisessa kehityksessä. Lähiliikuntapaikkoja koskeva kysymys liittyi korttelipiiriin, liikuntayleiskaavaa koskeva kysymys kaupunginosapiiriin ja kaupunkipiiriin sekä ylikunnallista virkistysalueyleiskaavaa koskeva kysymys kaupunkipiiriin ja tätä laajempaan ympäristöön. Tällä menettelyllä oli mahdollista kytkeä väestökyselyyn perustuvan tutkimuksen osan tulokset maankäyttö- ja rakennuslain mukaiseen kaavoitukseen. Kaavasuunnit-

telun vuorovaikutteisuutta koskevan asiantuntijakyselyn osan (kysymykset 2-4) tarkoitus liittyi samaten elinpiireittäin tehtävään analyysiin. Vastausten avulla selvitettiin elinpiirimallin mukaisten aluekokonaisuuksien vuorovaikutteisen suunnittelun metodisia ongelmia.

Reliaabelius

Tutkimuksen reliaabelius tarkoittaa tämän kykyä antaa sellaisia tuloksia, jotka eivät ole sattumanvaraisia (Hirsjärvi ym. 2001, 213).

Väestökyselystä saadut tulokset analysoitiin suoraan kvantitatiivisesta aineistosta, joten tässä suhteessa tulkinnalliset virhemahdollisuudet voidaan arvioida vähäisiksi. Tulokset eivät olleet missään suhteessa ristiriitaisia muiden viimeaikaisten vastaavanlaisten tutkimusten tai kyselyjen tulosten kanssa.

Tutkimus ”kallistuu” aavistuksen naisnäkökulmavoittoiseksi, koska naisten koko väestöön suhteutettu prosentuaalinen osuus vastaajista oli tilastollisesti merkitsevällä tavalla suurempi kuin miesten. Naisten osuus koko taajamaväestöstä on 51 prosenttia ja kyselyyn vastanneista 54 prosenttia. Ikäjakaumassa oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ero koko taajamaväestöön verrattuna. Eron merkitsevyys johtui lähinnä siitä, että 30-39 vuotiaat vastasivat kyselyyn passiivisemmin ja 50-59 vuotiaat aktiivisemmin, kuin heidän prosentuaalinen osuutensa vastaajajoukosta olisi edellyttänyt. Taajamaväestöstä on 30-39 vuotiaita 20 % ja samanikäisiä vastaajia oli 17 %. Ikäryhmässä 50-59 vuotta samat prosenttiluvut toistuivat päinvastaisessa järjestyksessä, eli osuus väestöstä oli 17% ja kyselyyn vastaajista 20%. Edellä mainituilla eroilla ei voida kuitenkaan katsoa olevan merkitystä tutkimuksen reliaabeliuden kannalta. Keskimääräisestä poikkeava vastausaktiivisuus sijoittuu kahteen keski-ikäisten ryhmään, joista saadut tutkimustulokset eivät sanottavasti poikenneet toisistaan.

Kuntien kaavasuunnittelijoille toimitetusta sähköpostikyselystä saatujen tulosten reliaabelius voidaan arvioida hyväksi suuren vastaajajoukon (noin 27 prosenttia perusjoukosta) ja kaikkien kysymysten kohdalla keskeisissä asioissa varsin nopeasti saavutetun saturaation vuoksi. Toisaalta kenenkään muun mielihiteet asiasta eivät tässä tapauksessa ole erityisen merkittäviä, koska kaavasuunnittelijoiden valtaa voidaan pitää suurena nimenomaan suunnittelumetodisissa kysymyksissä.

8.4 Tutkimustulosten pohjalta tehdyt johtopäätökset

8.4.1 Korttelipiiri

Suunnittelukohde

Korttelipiirillä tarkoitetaan sitä julkisessa käytössä olevaa aluetta, joka on oman kotipiikan välittömässä läheisyydessä (Horelli 1982, 184; Suomi 1998, 41).

Tämä on erityisen tärkeä toimintaympäristö lapsille ja autottomille vanhuksille (Horelli 1982, 212-227; Suomi 2000, 191, 197). Korttelipiiriin kohdistuva liikunnan olosuhteiden kehittäminen fokusoituu näin ollen edellä mainittujen

ryhmien tarpeisiin ja tämä tulee myös ottaa huomioon aluetta koskevassa liikuntapaikkasuunnittelussa.

Korttelielinpiiriin kuuluviksi liikuntapaikoiksi voidaan lukea erilaiset lähiliikuntapaikat sekä korttelien väliset viheralueet ja näillä kulkevat ulkoilureitit.

Suunnittelutavoitteet

Korttelielinpiiriin sijoittuvien viheralueiden suunnittelun päämääräksi on asetettava tällaisten alueiden riittävyys, soveltuvuus käyttötarkoitukseensa sekä jo Meurmanin aikoinaan esittämä jatkuvuus. Lähipuistoista tulisi olla mahdollisimman hyvät yhteydet laajemmille ulkoilualueille siinä määrin, kuin muun maankäytön välttämättömät tarpeet tämän sallivat. Kaupunginosakohtaisilta pururadoilta ja hiihtoladuilta tulisi olla mahdollisuuksien mukaan ”pistoja” tässä tarkoitetuille korttelien välisille viheralueille, koska tämä parantaisi edellytyksiä liikunnan harrastamiseen kotoa käsin. Etenkin suurissa kaupungeissa tällainen tavoite on monin paikoin tosin jo muuttunut utopistiseksi. Yhtenäisiä vihervyöhykkeitä ei yksinkertaisesti ole enää mahdollista muodostaa. Käyttötarkoitukseen soveltuvuus tarkoittaa tässä sitä, että korttelien välisten lähipuistojen tulisi olla korostetun helppokulkuisia, koska keskeinen käyttäjäryhmä on ikääntyvä väestönosa.

Lähiliikuntapaikkojen toteuttaminen korttelien välisille rakentamattomille alueille on kaikkien, mutta etenkin organisoidun liikunnan ulkopuolelle jääneiden lasten harrastusten kannalta ensiarvoisen tärkeää. Uusia asuinalueita asemakaavoitettaessa tällaiset voidaan muodostaa ongelmitta muun suunnittelutyön yhteydessä. Vanhoille ja rakennetuille alueille lähiliikuntapaikkojen muodostaminen kohtaa sen sijaan ongelmia. Osa ympäristön asukkaista saattaa suhtautua kriittisesti tai jopa jyrkän kielteisesti hankkeisiin. Vaikka tällaisten paikkojen muodostaminen saattaa jossain tapauksissa onnistua ilman maankäyttö- ja rakennuslain mukaisia toimenpiteitä, on pidettävä tärkeänä ja asiantuntijakyselystä saadut vastaukset huomioon ottaen myös mahdollisena, että nämä paikat käsitellään ja hyväksytään asianmukaisessa asemakaavamuutosprosessissa. Tällä tavoin kohteille saadaan maankäyttö- ja rakennuslain mukainen pysyvyys, ja liikuntapaikkojen kehittäminen sekä niihin tehtävät investoinnit muodostuvat mielekkäiksi. Niissä tapauksissa, joissa tällaisten kohteiden toteuttamiseen haetaan valtionapua, voidaan alueen asemakaavoittamista pitää välttämättömänä.

Myös hankkeita vastustavien tahojen mielipiteet tulevat lain säätämällä tavoin asianmukaisesti käsiteltäviksi ja huomioon otetuiksi virallisessa asemakaavaprosessissa.

Suunnittelumetodit

Suunnitteluprosessin korostunut kommunikatiivisuus ja kaikenlainen yhteissuunnittelu soveltuu hyvin nimenomaan tässä tarkoitettujen pienten konkreettisten hankkeiden työstämiseen. Paikalliset asukkaat tietävät tarpeensa paremmin kuin ulkopuolinen asiantuntija. Samaten, kuten tässä aiemmin jo on tullut ilmi, paikallisten toimijoiden mielenkiinto kohdistuu parhaiten nimenomaan oman asuinpaikan välittömään ympäristöön. Metodi, jossa asukkaat ensin keskenään suunnittelevat toteutettavaksi aiotun liikuntapaikan joko keskenään tai ulkopuolisen asiantuntijan avustuksella ja tekevät tämän jälkeen aloitteen ase-

makaavamuutoksesta, voidaan arvioida kaikin puolin toimivaksi. Tämä edustaa myös lainsäätäjän näkemystä mahdollisista tavoista, joiden avulla ihmiset voivat vaikuttaa elinympäristönsä kehittämiseen (Leskinen, Paldanius ja Tulkki 1998, 56-57). Tärkeäksi vaatimukseksi tällaiselle menettelylle tulee kuitenkin asettaa, että ennen varsinaisen suunnittelun aloittamista ollaan yhteydessä kunnalliseen kaavoitustoimeen. Kaavoittajat haluavat olla perillä kaikista käynnissä olevista maankäyttöön liittyvistä hankkeista. Tämä monen asiantuntijavastaajan esittämä toimintatapavaatimus on tärkeä myös siitä syystä, että menettelyn avulla voidaan välttää mahdollista turhaa työtä. Eri maankäyttömuotojen välisessä kilpailutilanteessa kyseessä olevalle alueelle saattaa olla myös muuta käyttöä.

Viheralueita koskevan yleispiirteisen liikuntasuunnittelun ulottaminen korttelipiiriin tapahtuu siten, että tärkeiksi havaitut reitit ja viherväylät todella kirjataan asiaa koskeviin suunnitelmiin. Vaikka tämä asettaa yleispiirteiselle liikuntasuunnitelmalle ylimääräisiä tarkkuusvaatimuksia, ei asiaa voida hyvässä suunnittelussa sivuuttaa. Jos halutaan kehittää tärkeänä kohderyhmänä pidettävän ikääntyvän väestön liikuntaa, tulee nimenomaan kotoa käsin tapahtuvan liikunnan harrastamisen edellytykset nähdä tärkeänä suunnittelutavoitteena. Asiantuntijavastaajista osa piti maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen liikunnan yleiskaavan laatimista mahdollisena. Tällaisia hankkeita lähinnä virkistysalueita koskien oli myös vireillä tai jopa toteutettuina joillakin paikkakunnilla. Mikäli kielteisestä suhtautumisesta teemayleiskaavoitukseen tai muista vastaavista syistä virallista liikuntapaikkakaavaa ei paikkakunnalle tehdä, edistää liikunnan asiaa myös maankäyttö- ja rakennuslain säätämää statusta omaamaton kartalle piirretty yleiskaavanomainen liikuntapaikkasuunnitelma. Tällöin liikunnan tarpeet ovat päättäjien tiedossa, ja asialle vahingollisia maankäyttöpäätöksiä ei tehdä ainakaan vahingossa. Tällaista yleispiirteistä suunnitelmaa voidaan pitää tässä tarkoitetuissa yli 15 000 asukkaan kunnissa tietynlaisena rationaalisen kokonaisvaltaisen liikuntapaikkasuunnittelun minimivaatimuksena. Samaan asiaan on kiinnittänyt huomiota myös Suomi (2000a, 199)

Liikuntasuunnittelun "kentällä" yleispiirteisen ja yksityiskohtaisen suunnittelun yhdistämiseen soveltuu edellä tässä esitetty "mixed-scanning" -suunnittelumetodi (Ezioni 1967). Pienet lähiliikuntapaikat on järkevintä työstää paikallisoin voimin jopa sijaintipäätösten valmistelun osalta, ja siirtää ratkaisut sitten yleispiirteisiin suunnitelmiin. Toisaalta hyvin toteutettavalla yleispiirteisellä liikuntapaikkasuunnittelulla voidaan luoda edellytyksiä ja pohjaa yksityiskohtaiselle suunnittelulle.

8.4.2 Kaupunginosapiiri

Suunnittelukohde

Kaupunginosapiirillä tarkoitetaan nimensä mukaisesti kaupunkirakenteeseen kuuluvaa alueenosaa, joka muodostaa oman toiminnallisen kokonaisuutensa (mm. kaupalliset palvelut, koulut, terveydenhuolto). Tämä on usein myös liikenneväylien, viheralueiden ja muiden kaupunkirakenteeseen liittyvien kohteiden rajaama alue siten, että se muodostaa oman kokonaisuutensa myös spatiaalisesti.

Aikuisväestön suosiman ulkoliikunnan (lenkkeily, pyöräily ym.) harrastaminen tapahtuu pääsääntöisesti kotoa käsin. Kaupunginosapiiriin liittyviä tätä

tarvetta palvelevia liikuntapaikkoja ovat viheralueet, näillä kulkevat pururadat ja hiihtoladut ja muut ulkoilureitit sekä kevyen liikenteen väylät.

Toisen tärkeän kokonaisuuden muodostavat kaupunginosakohtaiset eri lajien tarpeisiin toteutetut liikuntalaitokset sekä etenkin lapsille ja nuorisolle tärkeät liikuntapuistot ja palloilukentät.

Suunnittelutavoitteet

Aikuisväestön harrastaman ulkoilun kannalta tärkeät viheralueet niillä kulkevine reitteineen sekä kevyen liikenteen väylät ovat osa kaavoitustyössä muodostettavaa yhdyskuntarakennetta. Ulkoiluliikuntaa on mahdollista harrastaa lähes minkälaisessa ympäristössä tahansa, mutta toiminnan mielekkyys kohoaa, kun suorituspaikkojen laatua kyetään parantamaan. Tärkeäksi suunnittelutavoitteeksi tässä tarkoitetuille liikuntapaikoille voidaan asettaa niiden viihtyisyys sekä mahdollisimman pieni etäisyys asutuksesta. Kaupunginosissa tulee olla riittävän laajoja toimintaan soveltuvia viheralueita, joille voidaan hyvän liikuntapaikkasuunnittelun tavoitteet huomioon ottaen sijoittaa pururatoja, kävelyteitä ja luontopolkuja. Toinen tärkeä asiakokonaisuus on kattava kevyen liikenteen väylästä, jonka suunnittelussa koulu- ja työmatkaliikenteen järjestämisen ohella tulee ottaa huomioon niiden toimiminen lenkkeilypolkuina.

Valitettavan usein viheralueet eivät täytä liikunnan vaatimuksia. Tällaisiksi on jäänyt tai jätetty ikään kuin jakojäännöksenä rakentamiseen soveltumaton alueenosa, jonka soveltuvuus käyttötarkoitukseensa ei ole paras mahdollinen. Liikunnan harrastamiseen käytettävän viheralueen tulisi olla sellainen, jossa maaston topografia ja muut ominaisuudet sallivat erilaiset liikunnalliset valmiudet omaavien henkilöiden tarpeisiin soveltuvien luontopolkujen, pururatojen ja ulkoilureittien toteuttamisen. Pururadat tulee rakentaa profiileiltaan sellaisiksi, että nämä soveltuvat myös hiihtolajien pohjiksi ja ne tulee valaista. Valaisemattomien hiihtolajien käyttöaika on hyvin rajallinen Suomen pimeässä talvessa. Kävelytietä tulee rakentaa siten, että nämä soveltuvat myös erityisryhmien kuten ikääntyneiden henkilöiden ja liikuntaesteisten käyttöön.

Kevyen liikenteen väylät, joiden määrä on ilahduttavasti lisääntynyt maassamme viime vuosina, on perinteisesti suunniteltu ja toteutettu ajatellen pelkästään päivittäistä koulu- ja työmatkaliikennettä. Kevyen liikenteen verkostojen jatkosuunnittelussa tulee erityisesti kiinnittää huomiota näiden toimimiseen tärkeinä päivittäisen liikunnan harrastuspaikkoina. Sopivat ylimääräiset yhteydet tekevät reiteistä liikunnan harrastamisen kannalta mielekkäitä lenkkejä. Väylien sijoittelu mahdollisuuksien mukaan erilleen moottoriajoneuvoteistä parantaa edelleen niiden käyttöviihtyisyyttä. Väylät tulee mahdollisuuksien mukaan rakentaa kestopäällysteisiksi. Tällöin näillä on mahdollista kävelyn, sauvakävelyn, juoksun ja pyöräilyn ohella harrastaa myös aivan viime vuosina voimakkaasti lisääntynyttä rullaluistelua. Kestopäällysteiset väylät ovat myös helppohoitaisia. Maankäytön suunnittelun perspektiivistä katsottuna kevyen liikenteen väylien tärkeäksi suunnittelukriteeriksi voidaan siten nostaa se, että nämä mielletään jo tavoiteasetteluvaiheessa liikuntapaikoiksi. Kyse ei siis enää ole pelkästään aktiivisen liikkumismuodon mahdollistavasta kulkuyhteydestä.

Erityisesti lasten liikunnan harrastamisen kannalta tärkeille pelikentille ja liikuntapuistoihin täytyy olla hyvin järjestetyt kulkuyhteydet. Tällaisten liikun-

tapaikkojen tavoitettavuus kävellen tai pyöräillen tulee olla sellainen, että lapset pääsevät niille turvallisesti ilman vanhempiaan.

Suunnittelumetodit

Laajojen kaupunginosakohtaisten viheralueiden muodostaminen tapahtuu yleiskaavoituksessa. Ongelmana on, miten kytkeä liikuntapaikkasuunnittelu asiaan kuuluvaksi osaksi tätä suunnittelua. Niillä paikkakunnilla, joilla laaditaan liikunnan teemayleiskaava, asia järjestyy suoraan kyseisellä menettelyllä. Paikkakunnilla, joilla joudutaan tyytymään pelkkään kaavoituksen pohjaksi laadittavaan liikuntapaikkasuunnitelmaan, tulee se nähdä kokonaisvaltaisen kaavoitustyön tärkeänä lähtökohtana ja ohjeena.

Eräät liikuntapaikkojen yleissuunnittelussa tärkeinä pidettävistä kohteista (esim. erilaiset ulkoilureitit ja kevyen liikenteen väylät) saattavat edustaa niin yksityiskohtaista suunnittelua, ettei niitä välttämättä sisällytetä yleiskaavoihin. Liikuntaviranomaisten ja muiden liikuntaintressin omaavien toimijoiden tehtävä yleiskaavoitusprosessissa on valvoa, että tässä suunnittelussa ei ainakaan ilman painavia perusteita vaikeuteta liikunnalle tärkeiden reitistöjen toteuttamismahdollisuuksia. Yleiskaavatasolla vuorovaikutteisessa prosessissa nimenomaan liikunnan asiantuntijatoimijoiden rooli korostuu. Kaavasunnittelijoiden kyselyyn antamien vastausten perusteella he kommunikoivat yleisesti liikuntaviranomaisten ja muiden asiantuntijoiden kanssa yksittäisissä hankkeissa sekä kutsuvat tällaisia henkilöitä myös suunnittelutyöryhmiin jäseniksi. Kyselyssä yleisesti esiin tullut seikka, että liikuntatoimijoihin ollaan aktiivisesti yhteydessä nimenomaan liikuntaa sivuavissa kaavahankkeissa, antaa näiden toimijoiden aktiivisuudelle vielä ylimääräisen vaatimuksen. Sellaisten kaavoitushankkeiden, jossa ei käsitellä liikuntapaikkoja, mutta joilla kuitenkin saattaa olla suurta merkitystä paikkakunnan liikuntaolosuhteisiin, valvonta on riippuvainen liikuntatoimijoiden omasta aktiivisuudesta.

Liikuntapuistojen ja pelikenttien sijoittuminen vanhoille asuinalueille edustaa yleensä vakiintunutta maankäytöllistä tilaa. Tällaiset alueet on siis suunniteltu "valmiiksi" ja liikunta-asiantuntijoiden mahdollisuudet liikunta-alueiden kasvattamiseen tai liikuntapaikkojen lisäämiseen ovat varsin rajalliset. Tehtävänä on olemassa olevien alueiden säilyttäminen ja niiden toiminnallinen kehittäminen. Toisaalta on olemassa lähinnä uusia asuinalueita, joilla ei ole riittävästi pallokenttiä ja muita tarpeellisia liikuntapaikkoja. Tämä asettaa liikuntatoimijoille vaatimuksia aktiivisesta mukanaolosta alueiden jatkosuunnittelussa. Aktiivisen kommunikaation ohella tärkeä "instrumentti" on jo esillä ollut eräänlaisena kunnallisen liikuntapaikkasuunnittelun vähimmäisvaatimuksena pidettävä yleispiirteinen liikuntasuunnitelma. Tällaisella mieluiten kunnanvaltuuston päätöksellään siunaamalla asiakirjalla on merkittävää painoarvoa verrattuna yksittäisen virkamiehen tai muun toimijan tapauskohtaiseen kannanottoon.

Liikuntapaikkayleissuunnitelman ja varsinaisen yleiskaavan rinnakkain työstämisessä voidaan hyväksi metodiseksi lähtökohdaksi valita Etzionen "mixed scanning". Tässä yleiskaavan voidaan ajatella vastaavan suurten päätösten tasoa, ja kaavaa täydennetään liikuntapaikkasuunnittelun etenemisen myötä. Toisaalta yleiskaavoituksen edetessä muuttunut kaavaratkaisu luo aina uuden kehysten tässä pienten päätösten tasoa edustavalle liikuntapaikkasuunnittelulle.

8.4.3 Kaupunkipiiri

Suunnittelukohde

Kaupunkipiiri tarkoittaa toimintaympäristöä, joka voi sisältää yhden tai useamman eri kunnan aluetta. Kaupunkipiiri sisältää yhtenäisen kaupunkiseudun taajamarakenteen kokonaisuudessaan sekä tätä ympäröivät viher- ym. alueet, joilla on merkitystä nimenomaan kyseessä olevan kaupunkiseudun asukkaille.

Tässä tarkasteltavat laajat ulkoilualueet sijoittuvat pääsääntöisesti taajamarakenteen ulkopuolelle, ja niillä on merkitystä lähinnä aikuisväestön viikonloppuisin ja muina työviikkojen ulkopuolisina aikoina harrastaman liikunnan kannalta. Aktiivisimmille kuntoilijoille niillä on tosin merkitystä myös päivittäin käytettävänä liikuntapaikkana. Mainituille alueille toteutetut hiihto- ja laskettelukeskukset ovat tärkeitä myös lasten liikunnan kannalta.

Oman merkittävän nimenomaan kaupunkipiiriin liittyvän liikuntapaikkar ryhmän muodostavat suuret monitoimi-, jää-, uima- ja palloiluhallit, joita niiden koko, hinta ja muut tekijät huomioon ottaen on mahdollista olla vain rajoitettu määrä paikkakunnalla.

Suunnittelutavoitteet

Kaikkien tässä tarkoitettujen kohteiden tärkeänä suunnittelutavoitteena on pidettävä näiden hyvää saavutettavuutta. Siirtyminen kotoa liikunnan harrastuksen pariin tulee olla mahdollisimman ongelmaton.

Viheralueiden tavoitettavuus on parhaiten toteutettavissa tilanteessa, jossa tällaiset alueet pystytään vihervyöhykkeitä hyväksi käyttäen ulottamaan taajamarakenteen sisään. Paikkakunnilla, joilla tämä ei ole enää mahdollista, nousevat keskeiseen asemaan kevyen liikenteen väylät sekä kaukana keskustoista sijaitsevien alueiden kohdalla tavoitettavuus moottoriajoneuvoja hyväksi käyttäen.

Ulkoilualueet tulee toteuttaa erilaisten väestöryhmien tarpeet huomioon ottaen. Ihanteellisena voidaan pitää hyvin saavutettavissa olevaa aluetta, jolla risteilee maastoprofiililtaan eritasoisia kuntoiluun tarkoitettuja ulkoilureittejä kilpahiihtoon soveltuvista latupohjista liikuntaesteisille soveltuviin pinnoitettuihin teihin sekä monille käyttäjille mieleisiä luontopolkuja. Tärkeimpien reittien valaistus on myös näillä alueilla ympärivuotisen käytön kannalta välttämätöntä.

Suurten liikuntapaikkojen suunnittelutyön lähtökohtana voidaan pitää turhan liikuntatoimintojen keskittämisen välttämistä. Eri lajien tarpeisiin toteutetut monitoimihallit ja kilpaurheilua palvelevat yksittäiset kohteet eivät kuitenkaan ole välttämättä hyvän suunnittelun vastaisia. Nämä ovat usein suosittuja ja tarpeellisia liikuntapaikkoja. Esitetty kritiikki kohdistuu nimenomaan tarpeettomaan keskittämiseen. Asuinalueille hajautetut kaupunginosakohtaiset pallokentät ja liikuntalaitokset parantavat ihmisten välistä tasa-arvoa lajien harrastajina. Näillä on myös yleistä liikunnan harrastamista lisäävää vaikutusta. Kaikkein selvimmin keskittämisen ongelmat heijastuvat lasten liikuntaan. Lapset ovat riippuvaisia vanhempiensa mahdollisuuksista kuljettaa heitä kaukana kotoa sijaitseville liikuntapaikoille. Voidaan hyvällä syyllä arvioida, että moni lapsi jää harrastuksen ulkopuolelle erilaisista etäisyystekijään liittyvistä syistä.

Suuret liikuntalaitokset, joissa yleisesti järjestetään myös eri lajien sarjapelejä ja muita runsaasti katsojia kerääviä tapahtumia, edellyttävät maankäytön suunnitteluprosesseissa asianmukaiset liikenneselvitykset. Liikuntalaitoksen yhteyteen tulee sijoittaa myös riittävä määrä pysäköintitilaa, mikä asettaa omat vaatimuksensa tarvittavan maa-alan laajuudelle. Tällaisille liikuntapaikoille tulee etenkin suurimmissa kaupungeissa kyetä järjestämään kevyen liikenteen väylien ohella hyvät julkisen liikenteen yhteydet. Suuret liikuntalaitokset olisi järkevää sijoittaa lisääntyvän henkilöautoliikenteen aiheuttamat rajoitteet huomioon ottaen mahdollisimman keskeisille paikoille kaupunkirakenteen sisään. Tällöin paikat ovat erilaisten väestöryhmien tavoitettavissa selvästi paremmin kuin kaupunkien laidoille henkilöauton vaativien kulkuyhteyksien päähän toteutetut kohteet. Voidaan myös ajatella, että hyvin toteutettu iso liikuntahalli tai muu vastaava rakennus on jopa eräänlainen paikkakunnan identiteettiä ja imagoa kohottava tekijä, jolla samalla on myös väestön omaa liikuntaharrastusta aktivoiva vaikutus.

Suunnittelumetodit

Liikuntapaikkayleiskaavan tai vastaavan maankäyttö- ja rakennuslain statusta omaamattoman suunnitelman voidaan katsoa koko kaupungin tasolla edustavan liikuntapoliittisen strategian maankäytöllistä osiota. Tällainen suunnitelma on rationaalisen liikuntapaikkasuunnittelun kannalta välttämätön. Sektorikohtaisten tavoitteiden kytkeminen kaupunkisuunnittelun maankäytölliseen kokonaisstrategiaan tapahtuu vuorovaikutteisessa yleiskaavoitusprosessissa. Liikuntaviranomaisten ja muiden liikuntaintressin omaavien toimijoiden vaikutusmahdollisuudet yleiskaavoitusprosessissa tulee nähdä keskeisenä kysymyksenä liikunnalle myönteisten yhdyskuntien muodostamisessa. Valtuustopäätöksellä hyväksytyn liikuntasuunnitelman tärkeys tässä työssä korostuu kaupungin koon kasvaessa. Suunnittelun kenttä on suuressa kaupungissa pientä paikkakuntaa kompleksisempi ja omien tavoitteittensa puolesta argumentoivia toimijoita on enemmän liikkeellä. Kaavasunnittelijoiden kyselyssä antamat vastaukset tulevat myös yleiskaavoituksen pohjaksi laadittavan liikuntapaikkasuunnitelman tarpeellisuutta.

Kaavasunnittelun asiantuntijoiden vastaukset hajautuivat ylikunnallista yleiskaavaa koskevan kysymyksen kohdalla. Tämä laajojen hallinnolliset rajat ylittävien virkistysalueiden muodostamisessa ainakin periaatteessa käyttökelpoinen metodi nähtiin useissa vastauksissa liian raskaaksi. Kaavan hyväksymiseksi täytyy perustaa erillinen kuntien yhteinen toimielin ja hyväksytty kaava vaatii ympäristöministeriön vahvistuksen. Tällaisia alueita koskeva yhtenäinen liikuntasuunnitelma on kuitenkin tarpeellinen. Ulkoilualueet tulee käsitellä kokonaisuuksina riippumatta niillä kulkevista kuntien rajoista.

Niillä paikkakunnilla, joilla yhteisen yleiskaavan laatimista tällaisissa tapauksissa ei katsota mahdolliseksi, tulisi pyrkiä tilanteeseen, jossa kukin kunta laatisi ja hyväksyisi liikuntapaikkasuunnitelman pohjalta omaa aluettaan koskevan viheralueyleiskaavansa. Mahdollista on myös laatia yhteinen ja yhtenäinen kaava, ja hyväksyä tämä kunnallisen jaotuksen mukaisina osina kussakin valtuustossa erikseen.

Lainvoimainen maankäyttö- ja rakennuslain mukainen yleiskaava auttaa tässä tarkoitettujen kaupunkirakenteen ympäristöjen säilymistä virkistyskäytös-

sä antaen suojaa muunlaisia maankäyttöpaineita vastaan. Yleiskaavan vastainen uusi maankäyttöpäätös vaatii kaavan muuttamisen ja tämän vuoksi mahdollinen liikunnan olosuhteiden kannalta kielteinen ratkaisu joudutaan käsittelemään vuorovaikutteisessa prosessissa, jossa liikuntaintressin omaavilla toimijoilla on asianosaisasema.

Laajojen virkistysalueiden käsittely etenkin suurimpien kaupunkiseutujen osalta pelkästään maakuntakaavoituksella ei ole riittävää. Maakuntakaava on liian yleispiirteinen instrumentti tähän tehtävään ja voidaan myös arvioida, että kaavan raskas ja erittäin pitkä laatimisprosessi aiheuttaa laatijoiden ja päättäjien keskittymisen muihin kaavassa esitettäviin asioihin. Asiassa on otettava huomioon, että maakuntakaava on koko maakunnan strategisen kehittämisen maankäyttöllinen osa, joka lähtee valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista. Ylikunnallisten virkistysalueiden suunnittelu vaatii tämän prosessin kannalta liian yksityiskohtaisiin asioihin paneutumista.

Esitetyn perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että ylikunnalliset virkistysalueet tulee ensin suunnitella yleiskaavatasoisesti sellaisella tarkkuudella, että liikuntapaikat ovat toteutettavissa kaavan pohjalta. Yleiskaavaratkaisu voidaan myöhemmin siirtää maakuntakaavaan tämän yleispiirteisemmän esitystavan asettamat vaatimukset huomioon ottaen.

8.5 Jatkotutkimus

Tutkimuksellinen lähtökohta, jossa tavoitteena ei ole pelkästään asioiden kuvaaminen vaan tarkasteltavan toiminnan kehittäminen (Eskola & Suoranta 1998, 128-130), tuo esiin erään maassamme liian vähälle huomiolle jääneen tutkimusalueen. Väestön liikuntaedellytysten kehittämisen kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää, että liikunnallisen elämäntavan aikaansaamat yhteiskuntataloudelliset säästöt osoitettaisiin konkreettisin tutkimuksin. Tarkoittamieni terveys-taloustieteellisten tutkimusten avulla tulisi esimerkiksi osoittaa ikääntyvän väestönosan lisääntyvän liikuntasuoritteen ja kalliiden laitoshoitopaikkojen tarpeen vähenevän yhteys. Mikäli otaksumani merkittävät säästöt pystyttäisiin aukottomasti osoittamaan todeksi, syntyisi tilanne, jossa myös väestön liikunnan harrastamisen kannalta tärkeiden liikuntapaikkojen rakentamiseen panostettaisiin todennäköisesti nykyistä enemmän.

Nykyinen Suomenkin poliittista kenttää kuvaava tilanne, jota Bourdieu (1999, 19-21) nimittää osuvasti valtion vasemmaksi ja oikeaksi kädeksi, liittyy keskeisesti edellä tarkoittamaani asiaan. Valtion vasemmalla kädellä tarkoitetaan "tuhlaavaisten ministeriöiden" hallinnonalaan liittyviä tehtäviä, joita edustavat muun muassa liikuntapaikkasuunnitteluun kiinteästi sidoksissa olevat opetusministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön toimialaan liittyvät hankkeet. Oikean käden valtio tarkoittaa taas valtiovarainministeriön ja tähän kiinteästi sidoksissa olevien toimijoiden kaikkeen muuhun päätöksentekijöiden keskeisellä tavalla vaikuttavaa budjettivaltaa. Mikäli tälle "oikealle kädelle" kyettäisiin selvästi osoittamaan, että tietynlaiset investoinnit väestön hyvinvointiin maksavat sijoitetut varat takaisin tai parhaassa tapauksessa jopa säästävät kokonaiskustannuksia, voidaan olettaa että myös "oikean käden" kiinnostus liikunnan olosuhteiden kehittämiseen lisääntyisi ratkaisevalla tavalla. Samaa asiaa kunnallispo-

litiikan kentällä edustaa Tuitun (1997, 75-76) tarkoittama keskeisten toimijoiden budjettivalta muihin toimijoihin verrattuna. Myös kunnallisen "oikean käden" suhtautuminen väestön liikunnan harrastamista lisäävään rakentamiseen ja muuhun panostukseen liikunnan edellytysten parantamiseksi muuttuisi myönteisemmäksi, mikäli saavutettavat taloudelliset kokonaissäästöt kyettäisiin osoittamaan tieteellisin tutkimuksin.

SUMMARY

Background

The aim of this study was to develop the process of planning sports areas that the population of urban areas could use for sports and physical activities. A special focus was on the methods used in statutory interactive land use planning to integrate sports area planning with overall land use planning.

According to the Finnish Sports Act, it is the duty of the government and the municipalities to provide general facilities for sports and physical exercise. The role of the government is to provide financing for sports area building projects and to promote research in the field of sports area construction. In consideration of the needs, the resources of the government to finance these projects are, however, restricted. Consequently, the main responsibility for providing sports facilities falls on the municipalities.

Overall land use planning in Finland takes place in the order prescribed by the Land Use and Building Act. On the most general level, the land use plan hierarchy is based on the regional plan. The next, more detailed but still a general level is represented by the master plan. Law allows drawing up joint municipal master plans that include areas from several municipalities. The local detailed plan represents the most detailed level, and it aims at providing a plan that can be used for implementing various kinds of building projects. In this system, which is based on the Land Use and Building Act, a legally valid detailed plan supersedes a more general plan in the area concerned.

As land use plans legally determine all the land use in urban areas, it is important to include sports area planning in the land use planning processes. Even the best sports area plans are of minor importance in land use planning, if they cannot be integrated into land use plans under the Land Use and Building Act.

Interactivity is one of the basic values in land use planning under the Land Use and Building Act. Law obliges land use planners to listen to various relevant actors. Important interest groups who should be given a possibility to express their views and opinions include municipal sports authorities, people who live in the area concerned, and sports clubs and other sports organisations.

The land use planning process can be described as a kind of a "battle ground" where actors with different kinds of interests attempt to make themselves heard and in this way influence the end result, i.e. the land use plan. A final land use plan is always a compromise of different kinds of interests. The actors that promote sports have an advantage in an interactive planning process: Sports and the importance of providing places where people can take exercise are regarded as positive matters in Finnish society. The projects that aim at promoting sports are generally supported by a wide sector of the population.

When the relation of sports area planning to overall land use planning is reviewed, the question of what areas can and should be regarded as sports areas is often raised. In addition to actual sports areas, all such areas where people can take daily exercise, including e.g. pedestrian and bicycle ways and green belts, should be considered in this context.

Theoretical Framework

The theoretical starting point for this study was to review how the facilities for sports and exercise have been developed in terms of providing equal opportunities for people to engage in sports and physical exercise as defined by Otto I. Meurman, the pioneer of Finnish land use planning.

The method of planning which considers the needs of the population was approached through the Living Environment Zone Model introduced by Liisa Horelli and developed further by Kimmo Suomi. In this model, the everyday living environment of people and groups of people is divided into four zones with the home as the hub. The home zone consists of the dwelling and the garden/courtyard around it. The next zone is the block, which consists of the nearby residential blocks and green belts. The next zone is the quarter, which comprises the public and private services used daily, and the places and areas used for sports and physical exercise every day. The outmost zone is the urban zone, in which the use of the services or sports areas does not take place on a daily basis. The urban zone consists of the town centre and the surrounding areas, and it often covers areas that belong to more than one municipality.

The Living Environment Zone Model described by Horelli and Suomi suits this study very well because it follows the same hierarchy as land use planning under the Finnish Land Use and Building Act. In the home and block zones, land use planning takes place through a local detailed plan. The quarter zone is governed by a component master plan, and the urban zone by a master plan, or in cases where more than one municipality is involved, by a regional plan.

After the objectives of sports area planning had been established, it was possible to examine sports area planning in parallel with land use planning that conforms to the Land Use and Building Act.

Study Objectives and Problems

In the first stage of the study, the aims and objectives of sports area planning that even-handedly considers the needs of the people living in Finland's urban areas were examined. At this stage, answers to the following questions were looked for:

- 1) What sports areas should a municipality provide for, if the aim is to take the needs of the various population groups into consideration?
- 2) What are the requirements of the various user groups concerning the location of sports areas?
- 3) What quality requirements should be set on sports areas, in view of the needs of the user groups?

When the above aims and goals of municipal sports area planning had been determined and the results presented in such a format that they could be examined in the living environment zone framework, the next stage was to answer the following questions:

1. What kind of ways and means do municipal sports authorities and other actors promoting the interests of sports have in order to be able to exercise influence in interactive land use planning processes.
2. How could the sports area planning objectives defined in the living environment zone framework be integrated with the objectives of land use planning and eventually in the final plans?

The first group of questions was connected with the implementation of interactivity in statutory land use planning. The aim was to find out how municipal authorities and other actors interested in sports can influence land use planning, and how their possibilities could be enhanced. The second group of questions concerned the methodology of planning. The aim of the questionnaire was to test the methods through which the sports area plans that are based on the results of the first phase, i.e. the needs of the population, could be integrated into statutory land use plans.

Research Material and Methods

To establish the objectives of municipal sports area planning, a structured population survey (N 2078) was conducted. The aim was to find out what kinds of sports and exercise habits the urban population has, what hindrances people feel there are, and what kinds of hopes and wishes they have regarding the future. The questionnaire also included questions about children's sports habits. The material was examined through cross-tabulation.

The second set of research material consisted of a semi-structured email questionnaire (N 94) sent to the land use planners who worked for municipalities of more than 15 000 inhabitants. (At the time the questionnaire was sent to the planners, there were 350 land use planners working in these municipalities.) When the material collection method was decided upon, the material was arranged into a thematically suitable format, with each question forming a separate problem group. In this way, the questionnaire produced material, which was organised in accordance with these groups. The replies to the email questionnaire were examined with qualitative research methods.

Three of the questions concerning the land use planning methodology were analysed quantitatively, and the analysis was used as a basis for qualitative research. The analysis produced information on the distribution of the land use planners' opinions concerning the usability of the planning methods presented in the questions. This was important because land use planners have a lot of authority concerning planning methodology issues. The decision-makers are interested in the result rather than the method used to arrive at the result. If a majority of the planners had considered one of the methods useless, the qualitative examination of the issue would have been pointless.

Main Results and Conclusions

Block Zone

The block zone is the public space that is in the imminent neighbourhood of one's home zone.

The block zone is an especially important living environment for children and for elderly people who do not own a car. Consequently, the development of sports and exercise facilities should meet the needs of these population groups, i.e. small play grounds and areas with simple facilities that do not necessarily meet the requirements of competitive sports, and green belts with outdoor routes between residential blocks.

Building sports facilities in vacant areas in block zones is important in view of the children who do not participate in organised sports. Including this kind of places in the land use plans of new areas is fairly easy. Built-up areas, on the other hand, pose problems. It is quite common that the local inhabitants oppose any projects to build new sports facilities in their immediate neighbourhood, as they feel these areas can cause many kinds of real or imaginary disturbances.

When small sports grounds and similar areas are included in the plans of built-up areas, interactive communication with the local inhabitants is essential: They know their own needs better than any outside professional. The study looked into a method in which the inhabitants themselves or assisted by a consultant designed a small-scale sports area in their residential area and the plan was then integrated with the statutory land use plan system through an alteration of the local detailed plan. This method proved completely possible, and it also represents the legislators' views on how people can participate in the development of their living environment. The land use planners, however, felt that the municipal planning authorities should be informed of such projects from the very beginning.

The main objectives set for designing green belts for block zones include the following: adequate number, suitability for taking exercise, and as good connections as possible to the surrounding sports and recreational areas. As elderly people form an important user group of the parks in block zones, moving around in them should be made as easy as possible.

Designing green belts between block zones takes place through master plans. In a master plan, the vacant areas are shown as clear entities which should, if possible, have green belt connections to the outside sports and recreational areas.

The Land Use and Building Act allows planners to draw up thematic sports area master plans which also contain the recreational areas and green belts in the area concerned. There are, however, several municipalities in Finland which do not allow thematic master plans. Many land use planners see planning as a project that has to proceed as one overall process. There are also resource problems. Municipalities do not simply have enough human resources to implement thematic plans, and therefore the focus is on overall planning. In these municipalities it would, however, be necessary to draw up an informal, non-statutory sports area and green belt plan. This kind of plan would be useful in complementary building in built-up areas, as it would prevent solutions that are disadvantageous to people's sports and recreational needs.

Quarter Zone

The quarter zone refers to a zone in an urban area that forms a functional entity with e.g. schools, and shopping and health care services. In many cases, quarter

zones form an area that is demarcated by roads, green belts, etc. in such a way that it forms a unit also spatially.

The forms of sports and recreation that the adult population engages in, such as jogging and cycling, usually start from people's homes. Therefore, quarter zones should have suitable areas to meet these requirements: jogging and skiing tracks, walking and cycling ways, etc. Sports and recreational areas, and walking and cycling ways are part of the community structure that land use planning creates. It is important to plan areas that are suitable for these purposes and that are near residential areas. Pedestrian and cycling ways should be regarded as areas for sports and exercise at the very beginning of the planning process.

From the sports and recreational point of view, green belts should meet the needs and requirements of various kinds of population groups. Part of the outdoor routes should have gentle slopes with not too large differences in altitude to suit elderly people. It is also important that the routes have sufficient lighting to make it possible to use them also during the long autumn and winter periods, when daylight time is short in Finland.

Another group of sports areas in the quarter zones consists of various kinds of sports parks and fields. They are especially important for children and young people. An important goal in planning these areas would be easy accessibility. Children should be able to reach them easily and safely without help from their parents. The results of the population survey show that the most important factor hindering children's participation in sports is the distance between the child's home and the sports facility. Centralised solutions often make it impossible for the children of families with limited means to engage in sports: transporting children to far-away places is expensive, it takes a lot of time, and it often requires using a car. Decentralised solutions are therefore better when plans are made for sports areas.

In the overall planning of quarter zones, the most important instrument is the master plan. One of the prerequisites for this plan is a general plan for sports and recreational areas and for green belts. An even better solution is a thematic sports area master plan drawn up in the order prescribed by the Land Use and Building Act, as this kind of plan sets clear marginal terms binding all subsequent planning.

The land use planners were asked about their opinions regarding a thematic sports area master plan drawn up in accordance with the Land Use and Building Act. Part of the respondents considered it possible, but many planners saw land use planning as an overall process and opposed any sector-specific planning. Even the most critical respondents, however, regarded an unofficial, non-statutory sports area plan as a good instrument in drawing up the actual land use plan.

When the process of drawing up a master plan at the quarter zone level is examined, the municipal sports authorities and other professionals play an important role. People are generally interested in projects that affect their immediate neighbourhood. In the interactive planning process at the quarter zone level, there are two task areas. On the one hand, the sports authorities should argue for projects that have positive effects on sports. On the other hand, they should act as watchdogs to prevent solutions that are disadvantageous to sports activities.

Urban Zone

An urban zone can cover areas of one or more municipalities and it consists of a built-up area and such green belts around it that are significant for the local population.

The sports areas belonging to an urban zone include wide outdoor recreation areas that surround the zone, as well as skiing tracks, downhill slopes, large multi-purpose halls, ice and sports halls, and other areas and places that, considering the size and the cost of construction, can only be found in limited numbers in a certain area. An important feature of the urban zone level sports areas is easy accessibility from people's homes.

Locating large sports areas always requires a master plan level consideration, and traffic arrangements pose the biggest challenge. Areas like this should be easily reachable by public transport and through pedestrian and cycling ways, and they should also have parking facilities for cars. The traffic arrangements are extremely important in places that are frequently used for events that gather large audiences.

The sports and recreation areas outside urban centres should meet the needs and requirements of a large variety of population groups. The aim is an easily reachable area with various kinds of routes, ranging from skiing tracks that are suitable for competitive skiers to routes with surfaces that are safe for handicapped people. Also various kinds of nature trails should be included in these plans.

As large sports and recreational areas are usually located in border areas between municipalities, it is possible that the sports area plans can be integrated with the overall land use plan system under the Land Use and Building Act through a joint municipal master plan. If this cannot be done, the solution is a normal master plan in each municipality concerned.

The responses of the land use planners show that many municipalities are sceptical about joint municipal master plans. Their planning process is complicated: The approval of a joint municipal master plan requires the establishment of a new cross-municipal political decision-making body, and the plan has to be submitted to the Ministry of Environment for ratification. In the case of large inter-municipality green belts, the solution can, however, be that each municipality approves the plan for the area that falls within its boundaries.

A regional plan is too general and the planning process too complicated for large sports and recreational areas. The final master plan solutions can and should, however, be included in regional plans within the limits that the simplified and restricted format of the regional plan allows.

LÄHTEET

- Aalborgin asiakirja 1994. Euroopan kaupunkien sopimus kohti kestäväää kehitystä. <http://www.kuntaliitto.fi/agenda/aalborg.htm> Tulostettu 12.03.2003.
- Alasuutari P. 1993. Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere.
- Allardt E. 1991. Kestävän kehityksen yhteiskunnallisia edellytyksiä. teoksessa I. Massa ja R. Sairinen (toim.) Ympäristökysymys, Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Gaudeamus, Helsinki, 11-23.
- Allardt E. 1998. Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. teoksessa Roos J.P ja Hoikkala T. (toim.) Elämänpolitiikka. Gaudeamus, Helsinki, 34-53.
- Allardt E. ja Littunen Y. 1972. Sosiologia. WSOY Helsinki.
- Anttiroiko A-V. 2002. Teledemokratian haasteet globalisaation aikakaudella. teoksessa Korhonen K. ja Tiala T. (toim.) Kuntalaiset ja hyvä osallisuus, Luopaaavia käytäntöjä kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi. Sisäasiainministeriö, Helsinki. 30-36.
- Bauman Z. 1996. Postmodernin lumo. Vastapaino, Tampere.
- Bauman Z. 1997. Sosiologinen ajattelu. Vastapaino, Tampere.
- Bauman Z. 2002. Notkea moderni. Vastapaino, Tampere.
- Beck U. 1990. Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Vastapaino, Tampere.
- Beck U. 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. teoksessa Nykyajan jäljillä, Refleksiivinen modernisaatio. U. Beck, A. Giddens ja S.Lash. Vastapaino, Tampere, 11-78.
- Boulding K.E. 1964. A Strategy of Decision. American Sociological Review. Vol 29, s.931.
- Bourdieu P. 1986. The Forms of Capital. Teoksessa J.G. Richardson (toim.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. Greenwood Press, New York, 241-258.
- Bourdieu P. 1987. Sosiologian kysymyksiä. Vastapaino, Tampere.
- Bourdieu P. 1998. Järjen käytännöllisyys. Vastapaino, Tampere.
- Bourdieu P. 1999. Vastatulet, Ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun. Kustannusyhtiö Otava, Helsinki.
- Bourdieu P. ja Wacquant L.J.D. 1995. Refleksiiviseen sosiologiaan, Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu University Press Oy. Joensuu.
- Bäcklund P. 2002. Miten kuulla asukasta? Kaupunkitila ja osallisuuden haasteet. Teoksessa Osalliset ja osajat, kansalaiset kaupungin suunnittelussa, Bäcklund P., Häkli J. ja Schulman H. (toim.). Gaudeamus, Helsinki. 141-157.
- Davidoff P. 1996. Advocacy and Pluralism in Planning. teoksessa S.Campbell ja S.Fainstein (toim.) Planning Theory. Blackwell Publishers. Malden Mass. 305-322. (Alkup. Journal of the American Institute of Planners Vol, No. 4, 1965)
- Eichberg H. 1987. Liikuntaa harjoittavat ruumiit. Vastapaino Tampere.
- Ekroos A. ja Majamaa V. 2000. Maankäyttö- ja rakennuslaki. Oy Edita Ab, Helsinki.
- Era P. 1989. Ikääntyvät, liikunta ja liikuntakulttuurin kehitys. teoksessa Suomalaisen liikuntapolitiikan vaihtoehdot. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu n:o 116, Hakapaino Oy Helsinki, 84-101.
- Eskola J. ja Suoranta J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino Tampere.

- Etzioni A. 1967. Mixed-scanning: A "Third" Approach to Decision-Making. *Public Administration Review* 27, 385-392.
- Faludi A. 1973. *Planning Theory*. Pergamon Press, Oxford UK.
- Fargains J. 1993. Max Weber: The Iron Cage. teoksessa *Readings in Social Theory, The Classic Tradition to Post-Modernism*. McGraw-Hill, USA, 105-132.
- Flyvbjerg B. 1998. *Rationality and Power, Democracy in Practice*. The University of Chicago Press. Chicago & London.
- Flyvbjerg B. 2001. *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How it Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Forester J. 1989. *Planning in the Face of Power*. University of California Press. Berkley California.
- Forester J. 1996. Learning from Practical Stories. teoksessa S. Campbell ja S. Feinstein (toim) *Readings in Planning Theory*. Blackwell Publishers Malden Mass, 507-528.
- Foucault M. ja Rabinow P. 1989. Kaupunki tila valta. Tampereen teknillinen korkeakoulu, Arkkitehtuurin osasto Yhdyskuntasuunnittelun laitos. Julkaisuja 16, Tampere.
- Friedman J. 1973. *Retracing America; A Theory of Transactive Planning*. Anchor Press, New York.
- Giddens A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. teoksessa *Nykyajan jäljillä, refleksiivinen modernisaatio*. U. Beck, A. Giddens ja S. Lash. Vastapaino, Tampere, 83-150.
- Habermas J. 1987. Järki ja kommunikaatio, Tekstejä 1981-1985. J. Kotkavirta (toim.). Gaudeamus, Helsinki.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle rakennuslain uudistamiseksi. HE 101/1998.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle liikuntalaiksi. HE 236/1997.
- Harvey D. 1996. Social Justice, Postmodernism and the City. teoksessa S. Feinstein ja S. Campbell (toim) *Readings in Urban Theory*. Blackwell Publishers. Cambridge Mass.
- Hautamäki L. 1991. Alueellisen suunnittelun teorit ja menetelmät. Tampereen yliopisto Aluetieteen laitos. Sarja A 12, Tampere.
- Healey P. 1995. The Argumentative Turn in Planning Theory and its Implication for Spatial Strategy Formation. teoksessa Pakarinen T. ja Ylinen H. (toim.) *Are Local Strategies Possible - Scrutinizing Sustainability*. Tampere University of Technology, Department of Architecture, Urban Planning Publications, Tampere. 46-67.
- Healey P. 1996. Planning Through Debate: The Communicative Turn in Planning Theory. teoksessa S. Campbell ja S. Feinstein (toim.) *Readings in Planning Theory*. Blackwell Publishers Malden Mass, 234-257.
- Healey P. 1997. *Collaborative Planning, Shaping Places in Fragmented Societies*. Palgrave.
- Heikkinen E. 1992. Väestö vanhenee - uudistuuko liikuntakulttuuri, teoksessa *Liikunnan muutos, murros vai kaaos?* K. Olin, H. Itkonen, ja E. Ranto (toim.) Suomen Työväen Urheiluliitto TUL ry. Helsinki, 44-51.
- Heikkinen H.L.T. 2001. Toimintatutkimus - Toiminnan ja ajattelun taitoa. teoksessa J. Aaltola ja R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. PS-kustannus, Jyväskylä, 170-185.

- Heinilä K. 1971. Urheilukeskeisestä ihmiskeskeiseen liikuntasuunnitteluun. Teoksessa Yhdyskunnan liikuntasuunnittelu. Seminaariraportti. Espoo 6-8.11.1970. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 24, 12-17.
- Hirsjärvi S., Remes P. ja Sajavaara P. 2001. Tutki ja kirjoita. Kustannusyhtiö Tammi, Helsinki.
- Hirvensalo M. 2002. Liikuntaharrastus iäkkäänä, Yhteys kuolleisuuteen ja avuntarpeeseen sekä terveydenhuolto liikunnan edistäjänä. Jyväskylän yliopisto. Studies in sport, education and health 87. Väitöskirja.
- Horelli L. 1982. Ympäristöpsykologia. Amer-yhtymä Oy Weilin+Göös kirjapaino, Espoo.
- Häkli J. 2002. Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun tiedonpolitiikka. Teoksessa Osalliset ja osajat, kansalaiset kaupungin suunnittelussa, Bäcklund P., Häkli J. ja Shulman H. (toim.). Gaudeamus, Helsinki. 110-124.
- Hämäläinen P., Nupponen H., Rimpelä A. ja Rimpelä M. 2000. Nuorten liikunnan harrastaminen 1977-1999. Liikunta ja Tiede 6/2000, Liikuntatieteellinen Seura. 4-11.
- Ilta-Sanomat 11.12.2002, Kiivetkää vaikka puihin - Sauli Niinistö väheksyy liikuntapaikkojen merkitystä ja neuvoo nuoria. Sanomalehtiartikkeli.
- Itkonen H. 1996. Kenttien kutsu, Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Gaudeamus, Tampere. Väitöskirja.
- Itkonen H 1997. Liikuttaako suvaitsevaisuus. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos. Joensuu.
- Järvimäki I. 2003. Maratoonari – millainen olet? Juoksija-lehti, 3/2003. 64-68.
- Järvinen H. 2001. Lähiliikuntapaikoille oma kehityssuunnitelma. Liikuntatoimenjohtaja Kimmo Rinteen haastattelu, Nuori Suomi 4/2001. 28.
- Järvinen H. 2002. Palvelukseen astuvien varusmiesten kunto on ennätyskellisen alhaalla. Sport Pro 4/2002, Magnatum Oy, Helsinki. 50-52.
- Karimäki A. 2001. Sosiaalisten vaikutusten arviointi liikuntarakentamisessa. Jyväskylän yliopisto. Studies in sport, physical education and health 79, Jyväskylä. Väitöskirja.
- Karimäki A. 2004. ”Männikkömetsät ja rantojen raidat” - keskisuomalaiset ulkoilijoina. Keski-Suomen liitto, B 132.
- Karisto A. 1988. Liikunta ja elämäntyyli. teoksessa Sironen E. (toim.) Uuteen liikuntakulttuuriin. Vastapaino, Tampere.
- Karisto A. 1998. Pirstoutuvan elämän politiikka. teoksessa Roos J.P. ja Hoikkala T. (toim.) Elämänpolitiikka. Gaudeamus, Helsinki. 54-75.
- Kaufman J.L. ja Jacobs H.M. 1996. A Perspective on Strategic Planning. teoksessa S. Campbell ja S. Fainstain (toim) Planning Theory. Blackwell Publishers. Malden Mass, 323-343. (Alkup. Journal of American Planning Association Vol.51, No. 1, 1987)
- Komiteamietintö 1976:87. Liikuntakomitean mietintö. Valtion painatuskeskus.
- Komiteamietintö 1990:24. Liikuntakomitea. Liikuntapolitiikan linjat 1990 -luvulla. Valtion painatuskeskus.
- Koskiaho B. 2001. Menestyvän kaupungin salaisuuksia hallinnan kannalta. teoksessa Häikiö L., Koskiaho B. ja Leino H. (toim.) Paikallinen valta. Civil society papers 4, Housing & Environment n:o 10. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö, Tampere. 5-43.

- Koskiahho B. 2002. Onko osallisuus vahvaa demokratiaa? Maankäyttö- ja rakennuslain soveltamista. Teoksessa *Osalliset ja osajat, kansalaiset kaupungin suunnittelussa*, Bäcklund P., Häkli J. ja Shulman H. (toim.). Gaudeamus, Helsinki. 36-57.
- Laakso L. ja Telama R. 1981. Suomalaisväestön liikuntakäyttäytyminen ja vapaa-ajan käyttö. teoksessa P. Lagus (toim.) *Liikuntasuunnittelu. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 77*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Laine R. 2002. Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki painottaa avoimuutta. teoksessa K. Kohonen ja T. Tiala (toim.) *Kuntalaiset ja osallisuus, Lupaavia käytäntöjä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi*. Sisäasiainministeriö, Helsinki. 26-29.
- Lampinen S., Saarlo A., Vehmas A. ja Karppinen S. 2003. Osallistuminen eheyttävässä suunnittelussa. *Suomen ympäristö 595*, Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Lapintie K. 1999. Ratkaisemattomien kiistojen kaupunki. teoksessa *Kaupunki vuorovaikutuksessa*. L. Knuuti (toim.) Libella painopalvelu, Espoo, 7-13.
- Lapintie K. 2001. Suunnitteluargumentaation analyysi ja arviointi. *Yhteiskuntasuunnittelu 2001:1*, vol 39. 4-25.
- Lapintie K. 2003. Suunnittelun paradigman muutokset ja tieto/valta. *Yhdyskuntasuunnittelu [2003]* vol 41:2. 9-25.
- Lash S. 1995. Refleksiivisyys ja sen vastinparit: Rakenne, estetiikka, yhteisö. teoksessa *Nykyajan jäljillä, refleksiivinen modernisaatio*. U. Beck, A. Giddens ja S. Lash. Vastapaino, Tampere. 153-235.
- Lehtola S., Hänninen L. ja Päätaalo M. 2000. Kaatumistapaturmien ilmaantuvuus 70-75-vuotiailla oululaisilla liikuntaintervention ja sen jälkeisen seurannan aikana. *Liikunta ja Tiede 6/2000*, Liikuntatieteellinen Seura. 41-47,
- Leskinen A., Paldanius J. ja Tulkki K. 1998. Kun haluat vaikuttaa, Osallistu elinympäristösi suunnitteluun. Ympäristöministeriön julkaisu, Ympäristöministeriö, Edita Oy. Helsinki
- Leino H. 2001. Vallankäyttö vuorovaikutteisessa suunnittelussa. teoksessa Häikiö L., Koskiahho B. ja Leino H. (toim.) *Paikallinen valta*. Civil society papers 4, Housing & Environment n:o 10. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, Asumisen ja ympäristön tutkimuksen yksikkö, Tampere. 44-70.
- Lindblom C.E. 1996. The Science of "Muddling Through". teoksessa S. Campbell ja S. Fainstain (toim.) *Planning Theory*. Blackwell Publishers. Malden Mass, 288-304. (Alkup. *Public Administration Review*, Vol 19, 1959)
- Lohi P. ja Salminen P. 1994. Kunnat kestävä kehitystä etsimässä. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Lämsä J. ja Mäenpää P. 2002. Drop out, burn out . . . Mistä jatkoaikaa harrastukselle? *Liikunta ja Tiede 4/2002*, Liikuntatieteellinen Seura, 12-14.
- Massa I. 1998. Elämänpolitiikka epävarmassa kulttuurissa. teoksessa Roos J.P. ja Hoikkala T. (toim.) *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus, Helsinki. 189-218.
- Mertaniemi M. ja Miettinen M. 1998. Suuntana hyvinvointi, Mitkä ovat liikunnan mahdollisuudet? *Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 113*. Likes, Jyväskylä.
- Meurman O.I. 1947. *Asemakaavaoppi*. Otava, Helsinki.
- Mikkola K. 1984. Eliel Saarinen aikansa kaupunkisuunnittelunäkemyksen tulkina - Suomen aika. *Yhdyskuntasuunnittelun jatkokoulutuskeskuksen julkaisuja A 14*. Espoo. Väitöskirja.

- Minkkinen V., Pääkkönen H. ja Liikkanen M. 2001. Kulttuuri- ja liikuntaharrastukset 1991 ja 1999, Tilastokeskus, Helsinki
- Mintzberg H. 1978. Patterns in Strategy Formation. *Management Science*, vol 24, nro 9, 945.
- Mäenpää P., Aniluoto A., Manninen R. ja Villanen S. 2000. Sanat kivettyvät kaupungiksi. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja, Otamedia oy, Espoo.
- Mäntylä K., Pyykkönen T., Juppi J. ja Sneck T. 1990. Liikunta 2025 skenaariot, Suomalaisen liikuntakulttuurin kehityssuunnat yhteiskunnan muuttuessa. Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu nro. 122, Helsinki.
- Mäntysalo R. 1999. Suunnittelu ja oppiminen. *Yhdyskuntasuunnittelu* vol.37:1-2, 8-27.
- Mäntysalo R. 2000. Land-Use Planning as Inter-Organizational Learning. Oulu University Press. Oulu. Väitöskirja.
- Mäntysalo R. 2001a. Markkinalähtöinen maankäytön suunnittelu. Yhdyskuntasuunnittelun erikoistumisopinnot -luento. Oulun yliopisto, Yhdyskuntasuunnittelun laboratorio. <http://virtuaali.tkk.fi/yhdyskuntasuunnittelu/yt-eri/materia/mantysalolue.html>. Tulostettu 12.11.2002
- Mäntysalo R. 2001b. Communicative Planning Theory - A Critical View. http://www.nordregio.se/pdf/ComPlanTheory%20_RM_.pdf. Tulostettu 20.09.2003
- Mäntysalo R. ja Nyman K. 2001a. Kaavoitus - suunnittelua? Oulun yliopisto Arkkitehtuurin osasto. Julkaisu A 30.
- Mäntysalo R. ja Nyman K. 2001b. Paradoksi ja patologia, Ristiriitojen kätkeminen ja ylittäminen maankäytön suunnittelussa. *Hallinnon Tutkimus* vol. 4/2001. Hallinnon tutkimuksen seura. Helsinki. 373-382.
- Mäntysalo R. ja Nyman K. 2002. Osallisuuslaboratorio, Kokemuksia vuorovaikutteisen maankäytön suunnittelun koulutusprojekteista. Teoksessa *Osalliset ja osajat, kansalaiset kaupungin suunnittelussa*, Bäcklund P., Häkli J. ja Shulman H. (toim.). Gaudeamus, Helsinki. 260-279.
- Määttä A. 2002. Välineitä vuorovaikutukseen - Oulun yleiskaavan 2002 laadintavaiheita. teoksessa Kohonen K. ja Tiala T. (toim.) *Kuntalaiset ja hyvä osallisuus*. Sisäasiainministeriö, Helsinki, 66-68.
- Nupponen ja Huotari 2002. Kaikkiko kunnossa? Nuorten kuntoerojen kasvu huolestuttaa. *Liikunta ja Tiede* 3/2002, Liikuntatieteellinen Seura, 4-9.
- Nyman K. 1997. Suunnittelu laittomassa tilassa. *Yhteiskuntasuunnittelu* 4/1997, 30-32.
- Nyman K. 2000. Maankäyttö- ja rakennuslaki: henki vai kirjain? *Yhdyskuntasuunnittelu* 2/2000, 6-16.
- Ojala T. 1981. Liikuntasuunnittelun käsitejärjestelmä. teoksessa P. Lagus (toim.) *Liikuntasuunnittelu Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 77*. Valtion painatuskeskus, Helsinki, 11-14.
- Olin K. 1982. Päätöksentekijöiden viiteryhvät kaupunkien liikuntapolitiikassa. Jyväskylän yliopisto, *Studies in sport, physical education and health* 16, Jyväskylä. Väitöskirja.
- Olin K. 1992. Näkökulma liikuntapolitiikkaan. teoksessa Olin K., Itkonen H. ja Ranto E. (toim.) *Liikunnan muutos, murros vai kaaos*. Suomen Työväen Urheiluliitto TUL ry, Helsinki, 87-95.

- Olin K. ja Ojala T. 1981. Keskeisiä suunnittelumalleja ja niiden sovellutuksia. teoksessa P.Lagus (toim.) Liikuntasuunnittelu Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 77. Helsinki, 130-145.
- Opetusministeriö 2004. Liikuntapaikkarakentamisen avustusjärjestelmän kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:12. Opetusministeriö, Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto.
- Opetusministeriön Nuorisopoliittinen tiedote 8/2001. Terveyttä edistävään liikuntaan lisää voimavaroja. Opetusministeriö. <http://www.alli.fi/tieto/nupo-tiedote/sos201c.html>. Tulostettu 10.01.2003.
- Oulu 2003. Oulun seudun kuntien yhteinen yleiskaava 2020. <http://www.oulu.ouka.fi/yleiskaavoitus/yleiskaavat.htm>. Tulostettu 02.05.2004
- Putnam R. D. 1995. Bowling alone, America's declining social capital. *Journal of Democracy*, vol 6, 68-74.
- Puustinen S. 2001. Suunnitteluprofessio refleksiivisyyden puristuksissa. *Yhteiskuntasuunnittelu* 2001:1 vol 39, 26-45.
- Puustinen S. 2002. Suunnittelijat yleisen edun takaajina. Teoksessa *Osalliset ja osajat, kansalaiset kaupungin suunnittelussa*, Bäcklund P., Häkli J. ja Shulman H. (toim.). Gaudeamus, Helsinki. 218-242.
- Rantanen T. 1994. Liikunnan merkitys iäkkäille. teoksessa *Liikunnan yhteiskunnallinen perustelu, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja* 90. Jyväskylä, 77-80.
- Rawls J. 1988. Oikeudenmukaisuusteoria. WSOY, Juva. (Alkup. *A Theory of Justice*, 1971. Harvard University Press, Mass.)
- Reason P. 1994. Three approaches to participative inquiry. Teoksessa Denzin N. ja Lincoln Y. (toim.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage, 324-339.
- Roininen J., Horelli L. ja Wallin S. 2003. Osallistuminen ja vuorovaikutus kaavoituksessa, Seurannan ja arvioinnin viitekehys ja menetelmät. Suomen ympäristö 664. Ympäristöministeriö. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=6877>. Tulostettu 15.12.2003.
- Ruuskanen P. 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Salmi R-L. 1997. Maisema ja viheralueverkko eheyttävässä suunnittelussa. Teoksessa Koskiahho K. (toim.) *Eheyttävän suunnittelun haasteet*. Suomen ympäristö 147. Ympäristöministeriö, Helsinki. 40-45.
- Siisiäinen M. 1986. Intressit, yhdistymislaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylän yliopisto, *Studies in education, psychology and social research*. Väitöskirja.
- Siisiäinen M. 1999. Urheiluseura sosiaalisena pääomana: käsite ja siitä avautuvat tutkimusongelmat. Teoksessa *Vaajan virran vuolteesta*, K. Suomi (toim.). Liikunnan kehittämiskeskus 3/1999. 87-109.
- Simon H.A. 1979. Päätöksenteko ja hallinto. *Ekonomia sarja* 58. Weilin + Göös, Espoo.
- Sironen E. 1995. Uuden liikuntakulttuurin visiot, Urheilun aika ja paikka, LIKES tutkimuskeskus, Kopi-Jyvä Oy Jyväskylä. Väitöskirja.
- Sommer R. *Personal Space: the Behavioral Base of Design*. Prentice Hall, Englewood Cliffs. New York.

- Sotarauta M 1996. Kohti epäselvyyden hallintaa, Pehmeä strategia 2000-luvun alun suunnittelun lähtökohtana. Acta Futura Fennica nro 6, Finnpublishers. Väitöskirja.
- Sotarauta M. 1999. Näkökulmia suunnitteluajattelun muutokseen. Teoksessa Kaupunki vuorovaikutuksessa, L. Knuuti (toim). Libella painopalvelu, Espoo, 89-98.
- Staffans A. (2002) Kilpailu tiedosta kiristyy, Supertyypit eletyn kaupungin tulkeina, Teoksessa Osalliset ja osajat, kansalaiset kaupungin suunnittelussa, Bäcklund P., Häkli J. ja Shulman H. (toim.). Gaudeamus, Helsinki, 180-199.
- Staffans A. (2004) Vaikuttavat asukkaat. Vuorovaikutus ja paikallinen tieto kaupunkisuunnittelun haasteina. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. A 29. Espoo. Väitöskirja
- Suomalaisen liikunnan tietopankki (SLT) <http://www.sport.jyu.fi>
- Suomen Kuntaliitto 1997. Kuntaliiton tiedote, Kestävä kehitys ja paikallinen agenda 21 <http://www.kuntaliitto.fi/agenda/index.html#Paikallinen>. Tulostettu 12.03.2003
- Suomen Kuntaliitto 2002. Kuntaliiton tiedote, Koulupihat kuntoon. <http://www.kuntaliitto.fi/opetus/Koulupihat.htm>. Tulostettu 20.11.2002
- Suomen Suunnistusliitto 2004. Suunnistusliiton www-sivut. <http://www.ssl.fi/ranki/index.htm>. www.ssl.fi/etu_or.htm. Tulostettu 20.04.2004
- Suomi K. 1986. Suunnitteluteoriat ja liikuntasuunnittelu, Jyväskylän alueen mallikuntien liikkumisympäristöjen teoreettinen kehysmalli. Liikunta ja Tiede nro 7/1986. Vol.23, 407-414. Liikuntatieteellinen Seura ry. Erillispainos.
- Suomi K. 1989. Yhdyskuntasuunnittelusta liikunnan elinpiirisuunnitteluun. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu nro 121. Helsinki.
- Suomi K. 1998. Liikunnan yhteissuunnittelumetodi. Jyväskylän yliopisto. Studies in sport, physical education and health 58, Väitöskirja.
- Suomi K. 2000a. Liikuntapaikkapalvelut ja kansalaisten tasa-arvo. Jyväskylän yliopiston Liikunnan kehittämiskeskuksen julkaisu no 1/2000. Jyväskylä.
- Suomi K. 2000b. Kuntien liikuntasuunnittelutilanne. Liikunnan Sosiaalitieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto. Julkaisematon aineisto.
- Suomi K. ja Itkonen T. 2003. Seniorikuntoliikuntasali - esteettömyys ja käytettävyys. Liikunnan kehittämiskeskuksen julkaisu 1/2003. Liikunnan kehittämiskeskus, Jyväskylän yliopisto.
- Suomi K., Ilmanen K., Puronaho K., Metsäranta O., Matilainen P. ja Nykänen E. 2003. Vantaan liikuntapalvelujen strategia. Jyväskylän yliopisto, Liikunnan kehittämiskeskus. Jyväskylä.
- Suuri kansallinen liikuntatutkimus 2001-2002a, Aikuisliikunta. SLU:n julkaisusarja 5/02. Suomen Kuntourheiluliitto, Kunto ry. Helsinki.
- Suuri kansallinen liikuntatutkimus 2001-2002b, Lasten ja nuorten liikunta. SLU:n julkaisusarja 4/02. Nuori Suomi ry. Helsinki.
- Sutela M. 2002. Suoraa ja edustuksellista demokratiaa. teoksessa Korhonen K. ja Tiala T. (toim.) Kuntalaiset ja hyvä osallisuus, Lupaavia käytäntöjä kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämiseksi. Sisäasiainministeriö, Helsinki. 23-25.
- Tapaninen A. 1999. Lähipalveluverkostot - uusia vuorovaikutuksen muotoja. teoksessa Kaupunki vuorovaikutuksessa, L. Knuuti (toim). Libella painopalvelu, Espoo, 128-150.

- Tiehallinnon tiedote 2001. Jaloin, Kevyen liikenteen edistäminen Suomessa. <http://www.tieliikelaitos.fi/jaloin>. Tulostettu 07.07.2003.
- Tiehallinnon tiedote 2002. Tiensuunnittelun kulku (painettu tiedote).
- Tiihonen A. Sählääjien ruumiinpolitiikka - muuttuva opiskelija- ja liikuntakulttuuri, Teoksessa Hölkkääjiä sählääjiä, skeittaajia - opiskelijat ja nuoret liikunnan harrastajina, uuden liikuntakulttuurin edelläkävijöinä ja ruumiillisuuden muuttajina, Suomi K., Tiihonen A ja Jokinen K. (toim.) Opiskelijoiden liikuntaliitto, Sarja A 1. Helsinki, 67-89.
- Tilastokeskus 1999. Suomen tilastollinen vuosikirja 1999. Tilastokeskus.
- Tilastokeskus 2003. Tilastokeskuksen väestötietoja www-sivulla. http://www.tilastokeskus.fi/tk/tp/tasku/taskus_vaesto.html. Tulostettu 20.12.2003
- Tuittu H. 1997. Kaupunkien valtanaamiot, Tutkimus paikallishallinnon valtaportista suurissa kaupungeissa. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Tähtinen J. Rinne R. Nupponen H. ja Heinonen O. J. 2002. Liikuntakulttuurin muutos ja elämäntyylien eriytyminen, Liikunta ja Tiede 1/2002. Liikuntatieteellinen Seura, 47-55
- Uusitalo L. 1991. Oma etu vai yhteinen hyvä?, Ympäristötietouden ja toiminnan ristiriita. teoksessa I. Massa ja R. Sairinen (toim.) Ympäristökysymys, Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle. Gaudeamus, Helsinki, 24-47.
- Valtion Liikuntaneuvoston Rakentamisjaosto 2001. Liikuntapaikkarakentamisen suunta, perusteluosa.
- Valtonen H. 2002. Enemmän rahaa, enemmän liikuntaa, enemmän hyvinvointia? Liikunta ja Tiede 2/2002. Liikuntatieteellinen Seura, 24-29.
- Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista 2001. Maankäyttö- ja rakennuslaki 2000, Opas 5. Ympäristöministeriö. Oy Edita Ab Helsinki
- Verhe I. 1994. Esteettä luontoon liikkumaan, ulko- ja luontoliikuntapaikkojen soveltuvuus liikuntaesteisille. Suomen Invalidien Urheiluliitto ry, Helsinki.
- Virtanen P.V. 1991. Joustavuus yhdyskuntasuunnittelussa. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus C 10. TKK offset Espoo.
- Virtanen P.V. 1993. Maankäytön ja kaavoituksen etiikka. Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus C 20. TKK offset Espoo.
- Virtanen P.V. 1994. Ebenezer Howardin perintö. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, TKK offset, Espoo.
- Virtanen P.V. 1995. Maankäytön perusteista. Otatieto Oy. Helsinki.
- Virtanen P.V. 1999a. Maankäyttöpelin osapuolet. teoksessa Kaupunki vuorovai-
kutuksessa L. Knuuti (toim). Libella painopalvelu, Espoo, 59-88.
- Virtanen P.V. 1999b. Kaupungin imago. Rakennustieto Oy, Tampere.
- Vuolle P. 1981. Liikuntasuunnittelun ideologiset ja periaatteelliset lähtökohdat. teoksessa P. Lagus (toim.) Liikuntasuunnittelu. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu no 77, Valtion painatuskeskus, 21-27.
- Vuolle P. ja Oittinen A. 1994. Jokamiehen oikeus. Jyväskylän yliopisto, Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja. Jyväskylä.
- Vuori I. 2002. Liikunnan puute on terveystarve. Liikunta ja Tiede 2002/2, Liikuntatieteellinen seura, 15-17.
- Vuori I. 1990. Liikunnan terveydellinen merkitys, teoksessa Komiteamietintö 1990:24 (Liite 1). Valtion painatuskeskus.

- Yhteinen tulevaisuutemme. 1988. Ympäristön ja kehityksen maailmankomission raportti. Ulkoasiainministeriö ja ympäristöministeriö, Valtion painatuskeskus, Helsinki. (Alkuperäinen teos: Our Common Future, 1987. World Commission of Environment and Development, Oxford University Press)
- Ympäristöministeriön julkaisu 2002a. Maakuntakaavan sisältö ja esitystapa. <http://www.vyh.fi/palvelut/julkaisu/elektro/maakunta/MRLopas6.pdf>. Tulostettu 17.01.2003.
- Ympäristöministeriön julkaisu 2002b. Maakuntakaavan oikeusvaikutukset. <http://www.vyh.fi/palvelut/julkaisu/elektro/maakunta/MRLopas6.pdf>. Tulostettu 17.01.2003.
- Ympäristöministeriön julkaisu 2002c. Elinympäristön seurannan kehittäminen, Suomen ympäristö 545. <http://www.vyh.fi/aluekayt/elinp/Malli.pdf>. Tulostettu 24.01.2003.
- Ympäristöministeriön julkaisu 2002d. Maankäyttö- ja rakennuslain toimivuus, Arvio laista saaduista kokemuksista, Suomen ympäristö 565. Ympäristöministeriö. Edita Oy, Helsinki.
- Ympäristöministeriön julkaisu 2003a. Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden soveltaminen kaavoituksessa. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Edita Oy, Helsinki.
- Ympäristöministeriön julkaisu, 2003b. Kestävän kehityksen kansallinen kokonaisarvio, Suomen ympäristö 623. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Zacheus T., Tähtinen J., Koski P., Rinne R. ja Heinonen O.J. 2003. Miten elämäntapa muuttuu liikuntakäyttämistä? Liikunta ja Tiede 5-6/2003. Liikuntatieteellinen Seura. 33-38.

LAINSÄÄDÄNTÖ:

- Asemakaavalaki (145/1931)
 Asetus yleisistä teistä annetun asetuksen muuttamisesta (764/1998)
 Kiinteistönmuodostuslaki (554/1996)
 Kuntalaki (365/1995)
 Laki yleisistä teistä (YITL, 243/1954) myöhempine muutoksineen
 Laki yleisistä teistä annetun lain 10 §:n muuttamisesta (133/1999)
 Laki yleisistä teistä annetun lain muuttamisesta (342/1998)
 Liikuntalaki (1054/1998)
 Liikuntalaki (984/1979)
 Maa-aineslaki (555/1981)
 Maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL, 132/1999)
 Maankäyttö- ja rakennusasetus (MRA 895/1999)
 Rakennuslaki (RakL, 370/1958) myöhempine muutoksineen

LIITE 1 Väestökyselyssä käytetty lomake

ARVOISA VASTAANOTTAJA,

Jyväskylän yliopiston Liikunnan Kehittämiskeskuksessa tutkitaan valtakunnallisia *liikuntapaikkapalveluja ja kansalaisten tasa-arvoisia mahdollisuuksia liikuntapalvelujen käytössä*. Arvioinnin kohteena ovat yleisimmin harrastettujen liikuntalajien liikuntapaikat. Tämä kysely on keskeinen osa tutkimusprojektin tiedonhankintaa. Tutkimuksella kootaan tietoa, jonka perusteella voidaan lisätä kansalaisten tasa-arvoisia liikuntapalvelujen käyttömahdollisuuksia. Tutkimus toteutetaan opetusministeriön toimeksiantona ja yhteistyössä sen kanssa.

Tutkimukseen on valittu 15-74-vuotiaista suomalaisista 6000 henkilöä, joille on postitettu kyselylomake. Täyttämällä sen voitte vaikuttaa kansalaisten tasa-arvon toteutumiseen liikuntapaikkapalvelujen osalta. Tutkijat työskentelevät virkavastuulla. Antamanne vastaukset käsitellään Liikunnan Kehittämiskeskuksessa ehdottoman luottamuksellisina ja nimettöminä. Lomakkeet on numeroitu voidaksemme tehdä uusintakyselyn niille, jotka eivät ole vastanneet kyselyyn ensimmäisen kirjeen perusteella. Toivomme teidän palauttavan kyselylomakkeen oheisessa vastauskuoressa 21.11.1998 mennessä. Postimaksu on maksettu etukäteen.

Osoitelähde: Väestötietojärjestelmä Väestörekisterikeskus PL 7 00521 HELSINKI

Yhteistyöstä kiittäen

Kimmo Suomi
Professori (ma)

Satu-Marja Raiski-Ahola
Tutkija
Puh. 014-602037

Pertti Matilainen
Tutkija
Puh. 014-602041

KYSELYLOMAKE LIIKUNTAPAIKKOJEN KÄYTÖSTÄ

VASTAAJAN TAUSTATIEDOT

1 Sukupuolenne 1 Nainen 2 Mies

2 Kansallisuutenne _____

3 Ikänne _____ vuotta

4 Asuinpaikkanne Asuinkunnan nimi

5 Asuinympäristönne. Ympyröikää yksi vaihtoehto.

Kaupunki:	Maaseutu:
1 Taajama	1 Taajama
2 Haja-asutusalue	2 Haja-asutusalue

6 Kuinka kauan olette asuneet nykyisellä asuin-
alueellanne?

1 Alle vuoden	3 6-10 vuotta
2 1-5 vuotta	4 Yli 10 vuotta

7 Asumismuotonne

1 Kerrostalo
2 Rivitalo
3 Omakotitalo
4 Muu, mikä? _____

8 Taloudessanne asuvien henkilöiden lukumäärä

_____ aikuista _____ lasta (14 v. ja
nuoremmat)

9 Asuntonne asuinneliöt _____ m²

10 Vuositulonne (mk/brutto)

1 Alle 50 000
2 50 000-100 000
3 101 000-150 000
4 151 000-200 000
5 Yli 200 000

11 Koulutuksenne (Ympyröi yksi vaihtoehto)

1 Kansa- tai kansalaiskoulu
2 Keski- tai peruskoulu
3 Ammattikoulu
4 Keski- tai peruskoulupohjainen ammatillinen
opistotutkinto
5 Ylioppilas
6 Ylioppilaspohjainen ammatillinen tutkinto
7 Akateeminen loppututkinto
8 Muu, mikä? _____

12 Nykyinen työtilanteenne (Ympyröi yksi vaihto-
ehto)

1 Olen ansiotyössä
2 Olen maanviljelijä tai maatalon emäntä
3 Olen perheenemäntä, kotirouva tai koti-isä
4 Opiskelen tai olen koululainen
5 Olen eläkkeellä ikäni perusteella esim.
vanhuuseläke
6 Olen sairauslomalla tai työkyvyttömyys
eläkkeellä
7 Olen äitiyslomalla
8 Olen työttömänä
9 Olen varusmiespalveluksessa/
siviilipalveluksessa
10 Muu, mikä? _____

13 Sosioekonominen asemanne (Ympyröi yksi
vaihtoehto)

1 Työntekijä
2 Alempi toimihenkilö
3 Ylempi toimihenkilö
4 Johtaja
5 Yrittäjä
6 Maanviljelijä
7 Opiskelija/Koululainen
8 Kotiäiti/Koti-isä
9 Eläkeläinen
10 Muu, mikä? _____

14 Onko teillä liikuntapaikan käyttöä ehkäisevä tai
rajoittava vamma tai pitkäaikais sairaus, mikä?

15 Ympyröikää luku, joka vastaa nykyistä liikunnan harrastustanne eri liikuntapaikoilla. Ympyröikää jokaisesta liikuntapaikasta 1, 2, 3 tai 4.

Liikuntapaikkojen käyttö arvioidaan seuraavan asteikon mukaan: 1 Käytän säännöllisesti vähintään kerran viikossa, 2 Käytän harvemmin kuin kerran viikossa, 3 Käytän satunnaisesti, 4 En käytä ollenkaan

A ULKOKENTÄT

- yleisurheilukenttä 1 2 3 4
 -pallokenttä 1 2 3 4
 -pesäpallokenttä 1 2 3 4
 -tenniskenttä 1 2 3 4
 -tekojää 1 2 3 4
 -luonnonjää 1 2 3 4

B SISÄLIIKUNTATILAT

- kuntoliikuntasali
 (aerobic yms.) 1 2 3 4
 -koulun liikuntasali 1 2 3 4
 -iso liikuntahalli 1 2 3 4
 -jäähalli 1 2 3 4
 -squash-halli 1 2 3 4
 -voimailusali
 (voimailu, kamppailu) 1 2 3 4
 -tennishalli 1 2 3 4
 -sulkapallohalli 1 2 3 4
 -lajikohtainen sisäliikuntatila, mikä?
 _____ 1 2 3 4
 -muu, mikä?
 _____ 1 2 3 4

C UIMALAT

- uimahalli 1 2 3 4
 -maauimala 1 2 3 4
 -rantauimala 1 2 3 4
 -kylpylä 1 2 3 4

D MAASTOLIIKUNTAPAIKAT

- rinnehihtokeskus 1 2 3 4
 -hyppyrimäki 1 2 3 4
 -hiihtolatu 1 2 3 4
 -pururata 1 2 3 4
 -ulkoilualue 1 2 3 4
 -ulkoilureitti 1 2 3 4
 -suunnistusalue 1 2 3 4
 -maastohihtokeskus . 1 2 3 4

E ERITYISURHEILULAITOKSET

- keilahalli 1 2 3 4
 -ampumarata 1 2 3 4
 -pyöräilyrata 1 2 3 4
 -autourheilualue 1 2 3 4
 -moottoripyöräilyalue 1 2 3 4
 -moottorikelkkailureitti 1 2 3 4
 -golfkenttä 1 2 3 4
 -vesiurheilualue 1 2 3 4
 -urheiluilmailualue 1 2 3 4

- curlingrata 1 2 3 4
 -petanquealue 1 2 3 4
 -skeittailupaikka 1 2 3 4

F ELÄINURHEILUALUEET

- hevosurheilualue 1 2 3 4
 -koiraurheilualue 1 2 3 4
 -muu eläinurheilualue, mikä?
 _____ 1 2 3 4

G KEVYEN LIIKENTEEN VÄYLÄT

- kävelytie 1 2 3 4
 -lenkkeilytie 1 2 3 4
 -pyöräilytie 1 2 3 4
 -rullaluistelualue 1 2 3 4
 -rullasuksihiihtoalue .. 1 2 3 4

H VENEILY

- soutamisalue 1 2 3 4
 -melonta-alue 1 2 3 4
 -surffausalue 1 2 3 4
 -purjeveneilyalue 1 2 3 4
 -moottoriveneilyalue . 1 2 3 4

16 Kenen kanssa käytte liikuntapaikoilla? Merkitkää tärkeysjärjestyksessä enintään neljä tärkeintä vaihtoehtojen edessä oleviin sulkuihin (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein, 4 = neljänneksi tärkein).

- () Yksin
 () Ystävän/Ystävien kanssa
 () Perheenjäsenen/Perheen kanssa
 () Koululais/Opiskelijaryhmässä
 () Työyhteisön kanssa
 () Ohjatussa yksityisessä maksullisessa liikuntaryhmässä
 () Urheiluseuran kanssa
 () Muuten, miten? _____

17 Arvioikaa kuinka paljon käytätte aikaa keskimäärin viikossa liikuntapaikoilla omakohtaiseen liikunnan harrastamiseen.

_____ tuntia/viikko

18 Arvioikaa kuinka paljon käytätte aikaa keskimäärin viikossa matkoihin liikuntapaikoille.

_____ tuntia/viikko

19 Arvioikaa kuinka paljon käytätte aikaa keskimäärin viikossa vapaaehtoistyöhön liikuntapaikoilla erilaisissa liikuntatoiminnoissa.

_____ tuntia/viikko

20 Arvioikaa kuinka paljon käytätte aikaa keskimäärin kuukaudessa penkkiurheiluun liikuntapaikoilla.

_____ tuntia/kuukausi

21 Nimetkää liikuntapaikat, joita käytätte säännöllisesti vähintään kerran viikossa sekä liikuntapaikan etäisyys kotoasi tietä pitkin. Käyttäkää kysymyksessä 15 nimettyjä liikuntapaikkojen nimikkeitä.

Liikuntapaikan nimi	Etäisyys kotoanne
1 _____	_____ km
2 _____	_____ km
3 _____	_____ km
4 _____	_____ km
5 _____	_____ km
6 _____	_____ km
7 _____	_____ km
8 _____	_____ km
9 _____	_____ km
10 _____	_____ km

22 Mitä liikuntapaikkoja toivotte lähemmäksi kotianne? Merkitkää liikuntapaikat tärkeysjärjestyksessä (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein) ja käyttäkää kysymyksessä 15 nimettyjä liikuntapaikkojen nimikkeitä. Jättäkää vastaamatta, jos ette toivo mitään.

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

23 Puuttuuko asuinkunnastanne jokin keskeinen liikuntapaikka, joka vaikeuttaa liikunnan harrastamista? Jos puuttuu, mikä? Merkitkää liikuntapaikat tärkeysjärjestyksessä (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein).

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

24 Miten menette liikuntapaikalle? Merkitkää tärkeysjärjestyksessä enintään neljä tärkeintä vaihtoehtojen edessä oleviin sulkuihin (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein, 4 = neljänneksi tärkein).

- () Kävelen/juosten
 () Pyöräillen
 () Rullaluistimilla
 () Yksityisellä moottoriajoneuvolla (henkilöauto, mopo, moottoripyörä)
 () Julkisella kulkuvälineellä
 () Muuten, miten _____

25 Arvioikaa kuntanne liikuntapaikkojen tämän hetken kunto kaikkien liikuntapaikkojen osalta 1-8.

	Erittäin huono	Melko huono	Melko hyvä	Erittäin hyvä	En osaa sanoa
1 Ulkokentät	1	2	3	4	5
2 Sisäliikuntatilat	1	2	3	4	5
3 Uimalat	1	2	3	4	5
4 Maastoliikuntapaikat .	1	2	3	4	5
5 Erityisurh.laitokset* ..	1	2	3	4	5
6 Eläinurheilalueet	1	2	3	4	5
7 Kevyen liikent. väylät	1	2	3	4	5
8 Veneilyalueet	1	2	3	4	5

*Erityisurheilulaitoksia ovat esim. keilahallit, ampu-maradat, pyöräilyradat, autourheilalueet, moottoripyöräilyalueet jne.(katsokaa kysymystä 15).

26 Pystytekö harrastamaan liikuntaa niin paljon kuin haluatte?

- 1 Kyllä 2 En

27 Jos vastasitte edelliseen kysymykseen kieltävästi, mainitkaa liikunnan harrastamistanne vaikeuttavat syyt tärkeysjärjestyksessä (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein).

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

28 Miten kuntanne liikuntapaikat pääsääntöisesti soveltuvat liikuntaesteisille? Ympyröikää mielipidettänne parhaiten kuvaava luku.

- 1 Hyvin 4 Melko huonosti
 2 Melko hyvin 5 Huonosti
 3 Kohtalaisesti

29 Merkitkää viisi tärkeintä liikuntapaikkojen käytön perustetta vaihtoehtojen edessä oleville viivoille (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein, 4 = neljänneksi tärkein, 5 = viidenneksi tärkein).

- ___ Työkyvyn ylläpito
 ___ Virkistäytyminen
 ___ Terveyden ylläpito
 ___ Kunnan kohentaminen
 ___ Ajan vietto perheen kanssa
 ___ Ajan vietto ystävien kanssa
 ___ Liikuntataitojen kehittäminen
 ___ Kilpaurheilun harjoittaminen
 ___ Urheiluseuratoimintaan osallistuminen
 ___ Hyvän olon tunne
 ___ Muu, mikä _____

30 Perusliikuntapaikka tarkoittaa esimerkiksi sellaista liikuntapaikkaa, joka tulisi olla jokaisen käytettävissä. Mitkä liikuntapaikat mielestänne pitäisi nimetä perusliikuntapaikoiksi? Nimetkää viisi tärkeysjärjestyksessä (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein, 4 = neljänneksi tärkein, 5 = viidenneksi tärkein).

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____
- 4 _____
- 5 _____

31 Perusliikuntapalvelu tarkoittaa esimerkiksi sellaista liikuntapalvelua, joka tulisi olla jokaisen saatavilla (esim. erityisryhmien ohjattu liikunta). Mitkä liikuntapalvelut pitäisi nimetä perusliikuntapalveluiksi? Nimetkää viisi tärkeysjärjestyksessä (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein, 4 = neljänneksi tärkein, 5 = viidenneksi tärkein).

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____
- 4 _____
- 5 _____

32 Käytättekö maksullisia liikuntapaikkoja?

- 1 Kyllä 2 En

33 Ovatko nykyiset liikuntapaikkojen käyttömaksut

- 1 Kalliita 3 Halpoja
2 Sopivia 4 En osaa sanoa

34 Mitkä liikuntapaikat pitäisi olla käyttäjille mielestänne nykyistä halvempia? Käyttäkää kysymyksessä 15 nimettyjä liikuntapaikkojen nimikkeitä.

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

35 Nimetkää kunnastanne puuttuvat sellaiset liikuntapaikat, joiden käytöstä olisitte valmis maksamaan. Käyttäkää kysymyksessä 15 nimettyjä liikuntapaikkojen nimikkeitä.

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

36 Vaikuttaako liikuntapaikkojen käyttömaksujen suuruus kielteisesti liikuntaharrastukseenne tällä hetkellä?

- 1 Kyllä 2 Ei 3 En osaa sanoa

37 Jos käytätte rahaa liikuntapaikoilla, arvioikaa kuinka paljon teiltä henkilökohtaisesti kuluu rahaa liikuntapaikoilla keskimäärin kuukaudessa.

- 1 Kahvioon yms. _____ mk/kk
2 Pääsyliput liikunnan harjoittamiseen _____ mk/kk
3 Pääsyliput penkkiurheiluun _____ mk/kk
4 Liikunnan ohjaus/valmennus _____ mk/kk
5 Matkat liikuntapaikalle _____ mk/kk
6 Muut, mihin _____ mk/kk
YHTEENSÄ _____ mk/kk

38 Jos olette työssä, arvioikaa kuinka paljon henkilökohtaisesti käytätte rahaa vuodessa urheiluvälineisiin/varusteisiin. _____ markkaa/vuosi

39 Arvioikaa kuinka paljon työnantajanne tukee eri liikuntapaikoilla tapahtuvaa liikunnan harrastustanne kuukaudessa. _____ markkaa/kk

40 Miten asuinkuntanne liikuntapaikkapalvelut vastaavat odotuksianne liikunnan harrastajana? Ympyröikää mielipidettänne parhaiten kuvaava luku.

- 1 Hyvin
2 Melko hyvin
3 Kohtalaisesti
4 Melko huonosti
5 Huonosti

41 Mainitkaa enintään kolme vähintään kerran viikossa harrastamaanne liikuntamuotoa/lajia (esim. pyöräily, lentopallo, tennis) tärkeysjärjestyksessä (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein).

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

42 Mainitkaa kolme liikuntamuotoa/lajia (esim. ulkoilu, pesäpallo, marjastus, jääkiekko jne.), joita haluaisitte tulevaisuudessa harrastaa enemmän (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein).

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

43 Arvioi, miten asuinkuntanne liikuntapaikkapalvelut ovat muuttuneet viimeisen viiden vuoden aikana. Ympyröikää vain yksi vaihtoehto.

- 1 Parantunut selvästi
- 2 Parantunut jonkin verran
- 3 Pysynyt ennallaan
- 4 Huonontunut jonkin verran
- 5 Huonontunut selvästi

KYSELYLOMAKKEEN LOPPUOSA ON TARKOITETTU 0-14 VUOTIAIDEN LASTEN VANHEMMILLE. JOS MAHDOLLISTA VASTATKAA KYSYMYKSIIN YHDESSÄ LASTENNE KANSSA.

44 Mitä liikuntapaikkoja lapsenne käyttää säännöllisesti viikoittain? Käyttäkää kysymyksessä 15 nimettyjä liikuntapaikkojen nimikkeitä. Merkitkää myös lapsen sukupuoli, ikä ja hänen liikuntapaikalla harrastamansa liikuntamuoto/laji.

Täytöesimerkki:

Liikuntapaikan nimi: koulun liikuntasali
 Tyttö/Poika: tyttö Ikä: 12 v.
 Liikuntamuoto/laji: koripallo

- 1 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 2 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 3 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 4 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 5 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 6 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 7 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 8 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 9 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____
- 10 Liikuntapaikan nimi: _____
 Tyttö/Poika: _____ Ikä: _____
 Liikuntamuoto/laji: _____

45 Rastita vaihtoehto (x), joka kuvaa parhaiten lapsenne viikossa käyttämää aikaa liikuntapaikoilla.

	1. lapsi	2. lapsi	3. lapsi	4. lapsi	5. lapsi
Ei harrasta ollenkaan	()	()	()	()	()
Alle tunnin	()	()	()	()	()
1-3 tuntia viikossa	()	()	()	()	()
4-7 tuntia viikossa	()	()	()	()	()
Yli 7 tuntia viikossa	()	()	()	()	()

46 Arvioi, kuinka paljon keskimäärin kuluu aikaa viikossa lastenne matkoihin liikuntapaikoille.

Ensimmäinen lapsi _____ tuntia/viikko
 Toinen lapsi _____ tuntia/viikko
 Kolmas lapsi _____ tuntia/viikko
 Neljäs lapsi _____ tuntia/viikko
 Viides lapsi _____ tuntia/viikko

47 Minä vuorokauden aikana lapsenne useimmiten harrastaa liikuntaa liikuntapaikoilla? Merkitkää sekä alkamis- että päättymisajankohta.

- 1 Arkisin klo _____ - _____ välisenä aikana.
- 2 Viikonloppuisin klo _____ - _____ välisenä aikana.

48 Miten lapsenne yleensä menevät liikuntapaikoille?

Merkitkää tärkeysjärjestyksessä enintään neljä tärkeintä vaihtoehtojen edessä oleviin sulkuihin (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein, 4 = neljänneksi tärkein).

- () Kävelen/juosten
 () Pyörällä
 () Rullaluistimilla
 () Yksityisellä moottoriajoneuvolla (henkilöautolla)
 () Julkisella kulkuvälineellä
 () Muuten, miten _____

49 Mainitkaa lapsenne liikunnan harrastamista vaikeuttavat seikat tärkeysjärjestyksessä (1 = tärkein, 2 = toiseksi tärkein, 3 = kolmanneksi tärkein).

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

KIITOS VASTAUKSESTA!

KYSELYTUTKIMUS VÄITÖSKIRJATYÖTÄ VARTEN

LIIKUNTAPAIIKKARAKENTAMINEN JA MAANKÄYTÖN
SUUNNITTELU

Vesa Rajaniemi

Olen tekemässä Filosofian tohtorin väitöskirjatutkimusta aiheesta "Liikuntapaikkarakentaminen ja maankäytön suunnittelu" Jyväskylän yliopiston Liikunta- ja terveystieteiden tiedekunnassa Liikunnan sosiaalitieteiden laitoksella. Väitöskirja käsittelee terveyttä edistävän omaehtoisen liikunnan harrastamisen edellytysten parantamista liikuntapaikkasuunnittelun avulla. Tähän toimintaan liittyy keskeisenä liikuntapaikkasuunnittelun sovittaminen osaksi kokonaisvaltaista lakisääteistä maankäytön suunnittelua. Liikuntapaikka ymmärretään tutkimuksessa laajasti siten, että tällaisia ovat kyseiseen toimintaan varsinaisesti osoitettavien alueiden ja laitosten ohella myös kevyen liikenteen väylät, viheralueet, ulkoilualueet ja -reitit sekä muut kohteet, joilla päivittäistä liikuntaa harrastetaan.

Pyydän ystävällisesti vastauksianne oheisiin kysymyksiin, joiden avulla pyrin selvittämään maankäytön suunnittelun ammattilaisten näkemystä asiassa. Antamanne vastaukset tullaan käsittelemään luottamuksellisesti. Nimenne ei tule tutkimuksen missään vaiheessa julkisesti esille. Kysely toimitetaan kaikille yli 15 000 asukkaan kunnissa työskenteleville kaavoittajille. Osoitteenne olen itse poiminut kuntienne kotisivuilta (yhteensä 350 kpl)

Vesa Rajaniemi

DI, tutkija

Jyväskylän yliopisto, Liikunnan sosiaalitieteiden laitos

014-260 2036

1. Työskentelypaikkakuntani
2. Missä määrin ja millä tavoin näet tarpeelliseksi ottaa kaavojen suunnitteluprosessiin mukaan liikuntaintressin omaavia toimijoita ? (kunnan liikuntatoimi, urheiluseurat, asukasyhdistykset, yksittäiset kansalaiset, liikuntabusiness)
3. Millä tavoin olet kaavoja laatiessasi yhteydessä kunnalliseen liikuntatoimeen?
4. Minkälaisena koet Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisen lisääntyneen vuorovaikutteisuuden maankäytön suunnitteluprosesseissa aiempaan Rakennuslain mukaiseen menettelyyn verrattuna?

5. Lähiliikuntapaikka on pienimuotoinen liikuntapaikka, joka on tarkoitettu lähikortteleiden asukkaiden tarpeisiin. Sillä ei ole pysyvää henkilökuntaa, katso-moita eikä pukeutumistiloja. Pelikentät ym. on suunniteltu epästandardeiksi, ja tämä sulkee käyttäjäkunnasta pois mm. kilpaurheilijat. Tehtyjen tutkimusten mukaan maassamme on merkittävä tarve tällaisten liikuntapaikkojen lisää-miseen. Minkälaisena näet mahdollisen menettelytavan, jossa liikuntaintressin omaava toimija panee "täydennysrakennushankkeena" vireille tällaisen alu-teen (koko n. 1000 - 5000 m²) suunnittelun, ja valmis liikuntapaikka- suunnitelma pyritään muuttamaan toteuttamiseen oikeuttavaksi juridiikaksi Maan-käyttö- ja rakennuslain säätämässä järjestyksessä?
6. Mitä mieltä olet ohjeellisesta liikunnan ja virkistyksen teemaosayleiskaavasta, joka voisi toimia kokonaisvaltaisen kaavasunnittelun apuvälineenä ? Kysei-nen kaava voisi olla konsulttivoimin tai muulla tavoin liikuntaviranomaisten toimesta tuotettu suunnitelma.
7. Maankäyttö- ja rakennuslaki antaa mahdollisuuden useamman kuin yhden kunnan yhteiselle yleiskaavalle. Millaisena näet tällaisen kaavan mahdollisen käytön laajojen ylikunnallisten virkistysalueiden ja -reittien suunnitteluväli-teenä?
8. Muut mahdolliset kommentit aiheesta.